ЛОВЕЧЪ
и
ЛОВЧАНСКО

ГЕОГРАФСКО, ИСТОРИЧЕСКО И КУЛТУРНО ОПИСАНИЕ

КНИГА IV.

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1932

ЛОВЕЧЪ
И ЛОВЧАНСКО

ГЕОГРАФСКО, ИСТОРИЧЕСКО
И КУЛТУРНО ОПИСАНИЕ

КНИГА IV.

СОФИЯ • ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ • 1932

КНИГА IV. НА СЪЧИНЕНИЕТО „ЛОВЕЧЪ И ЛОВЧАНСКО" Е РЕДАКТИРАНА ОТЪ ПРОФ. А. ИШИРКОВЪ И ИЗДАДЕНА ОТЪ ЛОВЧАНСКОТО КУЛТУРНО-БЛАГОТВОРИТЕЛНО ДРУЖЕСТВО ВЪ СОФИЯ. ТЯ СЕ ПОСВЕЩАВА НА БЛАЖЕНАТА ПАМЕТЬ НА ЛОВЧАНСКИТѢ БОРЦИ ЗА ПОЛИТИЧЕСКА СВОБОДА НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОДЪ

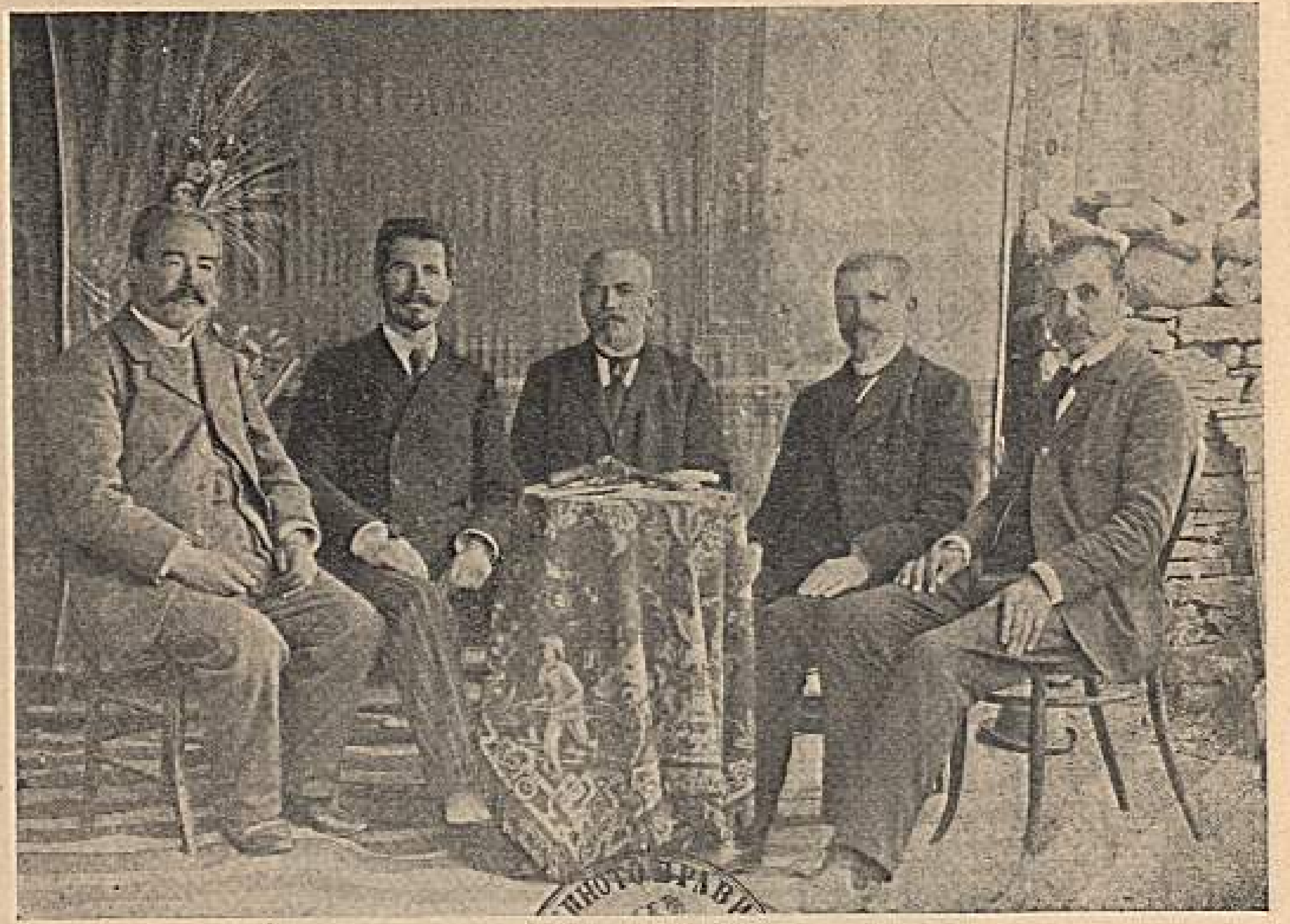

Образъ 1. Юбилейна снимка на останалитѣ живи членове отъ Бълг. центр. револ. комитетъ (I-й отдѣлъ) въ България по случай 25-та годишнина отъ основаването му. Градъ Ловечъ 1-и августъ 1896 година. Отъ лѣво на дѣсно: Ив. Колевъ, Ив. М. Драсовъ, М. П. Лукановъ, Д. Пъшковъ и А Ц. Хитровъ (всички вече покойници).

АНТИЧНИ ПАМЕТНИЦИ ОТЪ ЛОВЧАНСКО.

Благодарение на неуморимата ревность и усърдие на г. Мих. х. Недѣлчевъ, уредникъ на археологическата и етнографска сбирка въ музея „Феликсъ Каницъ“ при читалище „Наука“ въ Ловечъ, последната напоследъкъ се обогати съ нѣколко интересни антични паметници, които заслужаватъ да бѫдатъ обнародвани въ страницитѣ на тоя сборникъ.

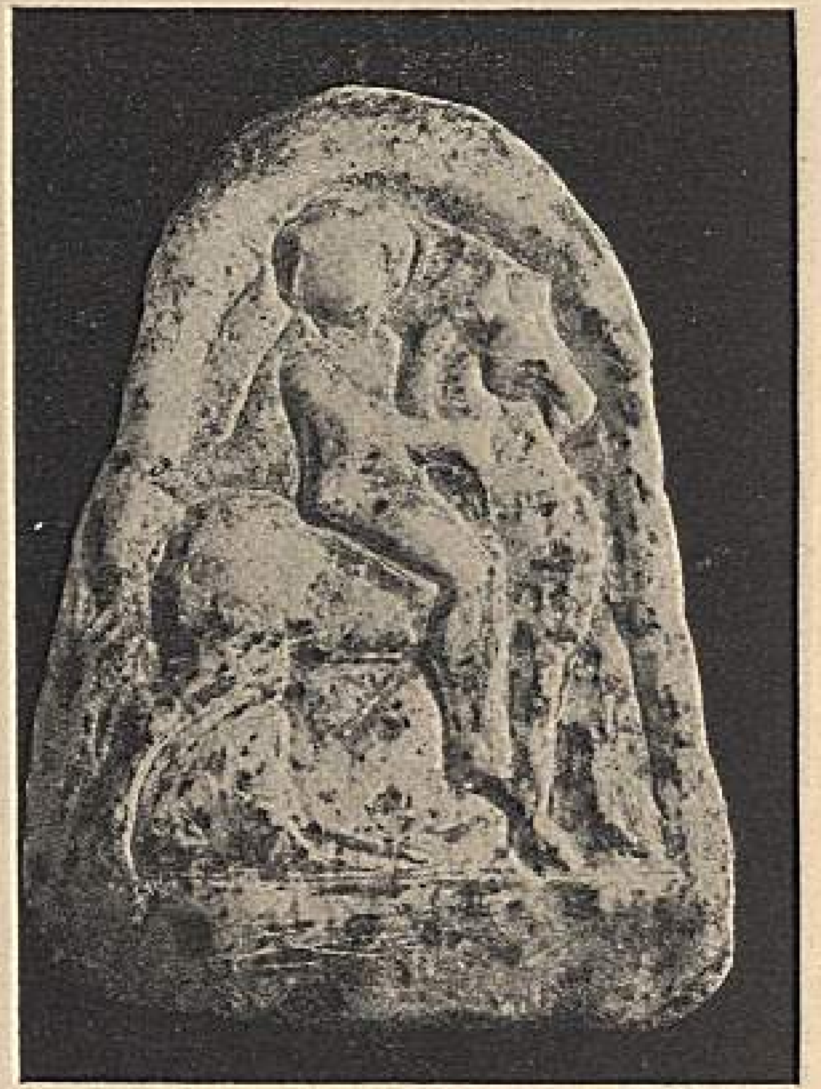

Обр. 2. Релиефъ на тракийския конникъ отъ с. Владиня.

1. Мряморна плоча съ пирамидална форма, горе закрѫглена, вис. 12 см., шир. 9 см., деб. около 2 см., задната страна грубо одѣлана. Обр. 2.

Плоскиятъ релиефъ, обкрѫженъ съ рамка, доста грубо изработенъ, представя известния тракийски конникъ-херой, яздещъ бавно къмъ дѣсно; той е облѣченъ съ кѫсъ хитонъ и мантия, която се развѣва назадъ; лицето, обърнато къмъ зрителя, е изтрито, и косата не е обработена. Дѣсната му рѫка е опрѣна до шията на коня; предниятъ лѣвъ кракъ на коня едва се забелязва; на мѣстото на задния лѣвъ кракъ се вижда само вдълбана изкривена линия.

2. Бронзова статуйка на орле, вис. 8 см., шир. при крилата 7 см. Обр. 3. Орлето е представено изправено на краката си съ разперени криле, съ глава обърната къмъ лѣво; дѣсниятъ му кракъ е свитъ навѫтре и е съединенъ съ лѣвия. Не може да се каже, дали орлето е било прикрепено върху нѣкакъвъ предметъ, та затова и неговото предназначение остава неясно; възможно е, че е часть отъ статуя на Зевса; известно е, че последниятъ често е представянъ съ орелъ върху дѣсната рѫка.[1]

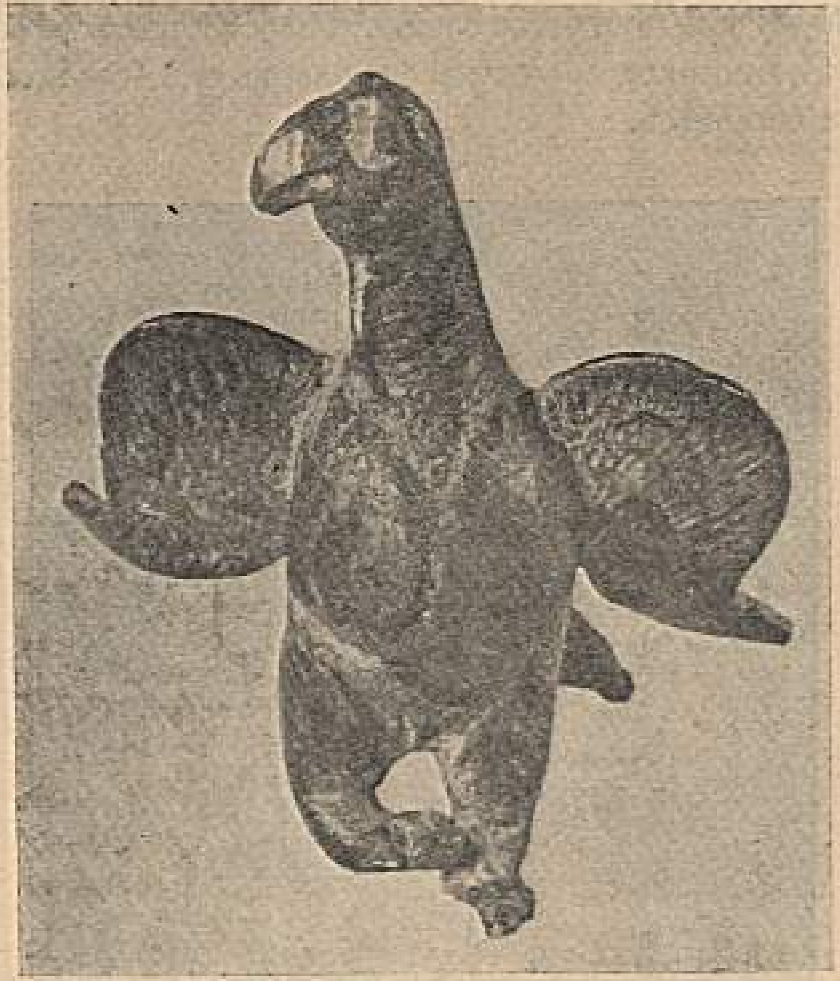

Обр. 3. Бронзова статуйка отъ с. Владиня.

3. Бронзова трѫба въ видъ на делфинъ, дълга 17·2 см., външенъ диам. на устието 4 см., вѫтрешенъ — 3 см., на задната страна малка часть отчупена; на гърба предъ перката има продълговата дупка, друга дупка се вижда предъ окото; тия дупки, както изглежда, се дължатъ на по-късна повреда; възможно е обаче, че горната дупка е направена отъ самия майсторъ и после си е измѣнила формата вследствие на чупка. Външниятъ рѫбъ на устието е снабденъ съ триѫгълни нарѣзи; подобни нарѣзи има и върху гръбната перка и опашката. Очитѣ сѫ представени като продълговати окрѫжности, пълни съ точици. Двѣтѣ странични перки обаче не приличатъ на делфински, а сѫ като перки на тюленъ; подъ тѣхъ се виждатъ дѫгообразни релиефни ивици, снабдени съ плитки нарѣзи; отъ тѣхъ по посока къмъ устието изхождатъ две вдълбани линии. Обр. 4.

---

[1] Ср. напр. Изв. Бълг. Арх. Друж. III стр. 40.

Тоя предметъ навѣрно е служелъ като чучурка за чешма: на повърхностьта задъ опашката е запазена частица отъ оловна спойка, съ която делфинътъ е билъ прикрепенъ въ стената на чешмата.

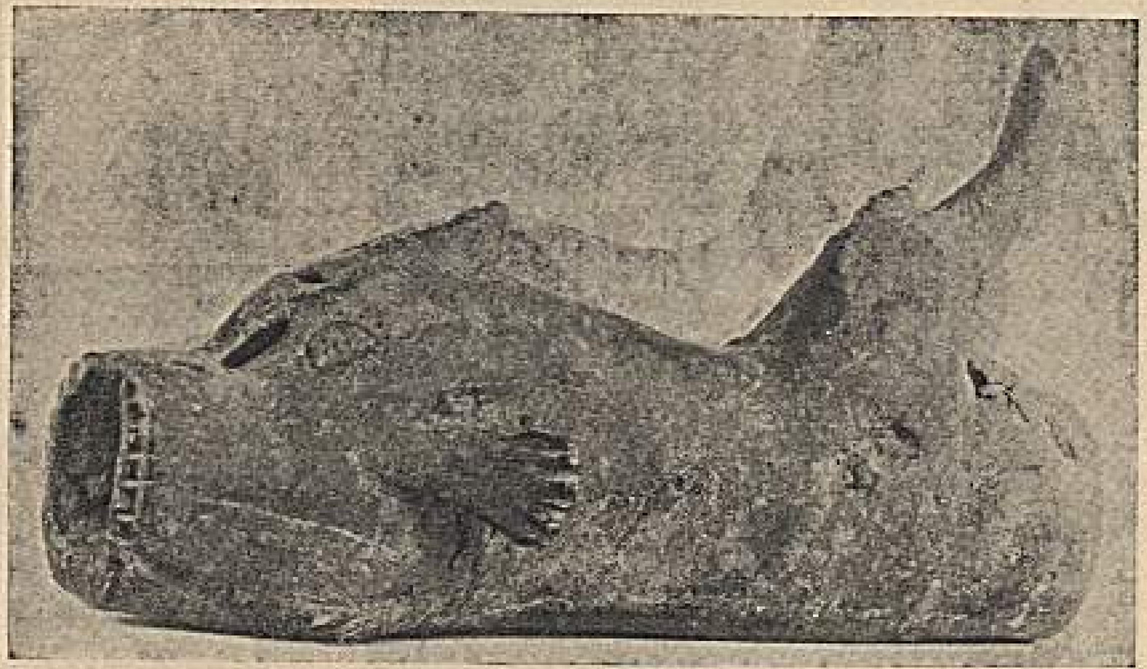

Обр. 4. Бронзова трѫба отъ с. Владиня.

Горнитѣ три паметника сѫ открити при с. Владиня, дето сигурно е сѫществувала антично селище.

4. Четвъртита мраморна плоча, горе закрѫглена, вис. 14 см., шир. доле 15 см., горе 14 см., деб. 2·5 см. Намѣрена въ с. Слатина. Обр. 5.

Релиефътъ представя тракийския конникъ, яздещъ съ дѣсно, облѣченъ съ кѫсъ хитонъ и развѣна назадъ мантия; лицето му е затрито; дѣсницата му е опрѣна до шията на коня и държи повода. Предъ конника стои обърната напредъ женска фигура, съ скръстени на корема рѫце, облѣчена съ дългъ хитонъ и мантия, която покрива и задната часть на главата. Върху рамката на релиефа и по гънкитѣ на дрехата на конника сѫ запазени следи отъ тъмносиня боя; трѣбва да забележимъ, че релиефитѣ въ древностьта често пѫти сѫ били боядисвани.

Въ село Слатина сѫ били намѣрени и други антични паметници, за които споменахме въ кн. I, стр. 83 на тоя сборникъ.

Релиефитѣ на тракийския херой отъ с. Владиня и Слатина, както и релиефитѣ отъ Сливекъ и Баховица[1] ни показватъ, че култътъ на тоя тракийски богъ е билъ разпространенъ и въ Ловчанско. Изобщо, може да се каже, че едва ли е имало тракийско селище, въ което да е липсувало скромно капище на тоя богъ, покровитель на земедѣлието и скотовъдството, даритель на всѣкакви блага, но сѫщо богъ и на подземния свѣтъ.

---

[1] Ср. Ловечъ и Ловчанско, кн. I, 79.

5. Долната часть отъ четвъртита мряморна плоча, вис. и шир. 9·5 см., деб. 2 см.; намѣрена въ Ловчанско (точното мѣстонахождение не е известно). Обр. 6.

Въ вдълбеното поле на релиефа е представено троетѣлесната Хеката; тѣлата ѝ сж облѣчени съ дългъ, подгънатъ и препасанъ хитонъ; ржцетѣ на предното тѣло сж спуснати надоле и държатъ по единъ продълговатъ предметъ (може би аршинъ, който се явява като атрибутъ на богинята въ други релиефи). Отъ горната часть на лѣвото тѣло е запазена само едната, простната къмъ лѣво ржка; сжщото отъ дѣсното тѣло е запазена проснатата къмъ дѣсно ржка. Въ двата жгъла на релиефа се вижда по единъ кржгълъ жертвеникъ. Въ лѣво отъ Хеката се подава предната часть на сърна, която вдига главата нагоре къмъ богинята.

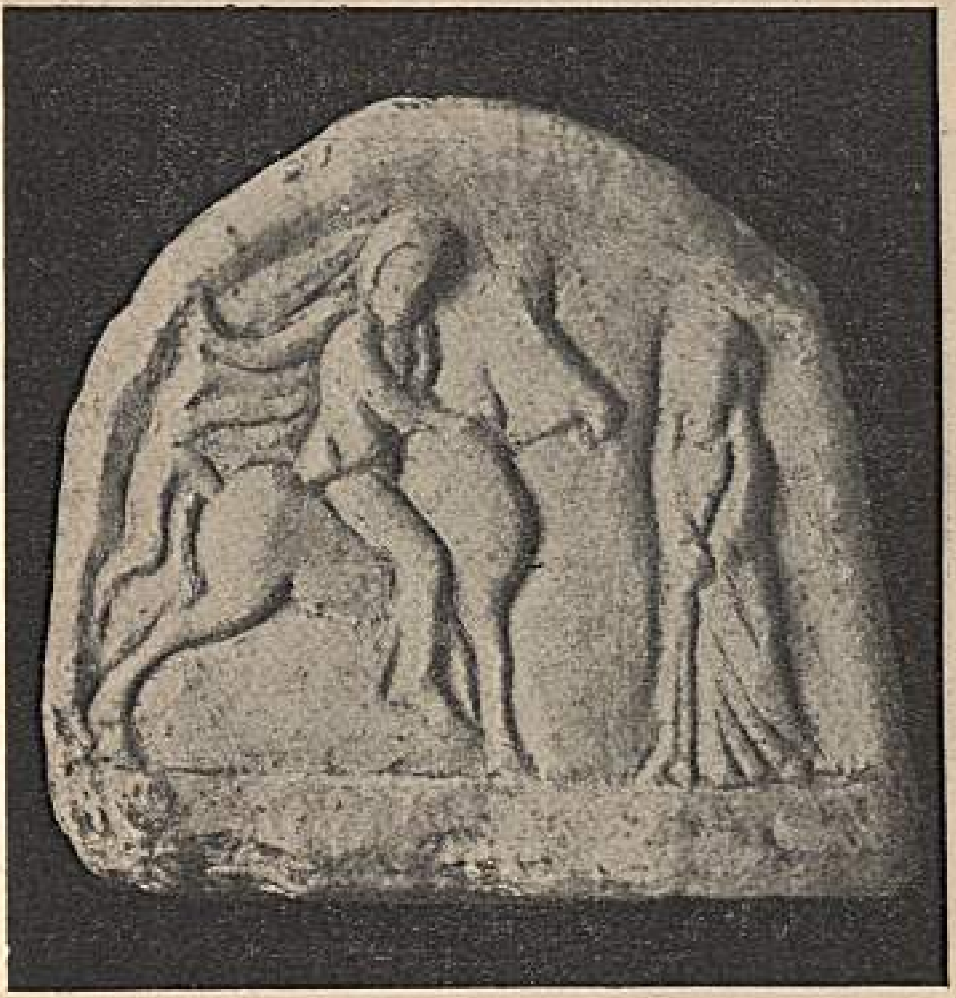
Обр. 5. Релиефъ на тракийския конникъ отъ с. Слатина.

Хеката, богиня на подземния свѣтъ, на духоветѣ и магията, е била почитана най-много въ М. Азия, отдето нейниятъ култъ е миналъ и въ Елада. И въ Тракия, въ римско време, тя е била доста разпространена. Рано още Хеката е била отъждествена съ Артемида, и затова въ нашия релиефъ тя е изобразена съ сърна, която най-често се срѣща въ релиефитѣ на Артемида (Диана). Образътъ на Хеката често е билъ поставянъ предъ кжщитѣ, за да отпжжда отъ тѣхъ всѣкакво зло.

6. Бронзовата статуйка на Венера (Venus pudica), вис. 10 см., краката отчупени; сжщо и дѣсниятъ лакътъ. Накждрената ѝ коса е привързана съ диадема и пада на раменетѣ въ две плитки. Намѣрена въ с. Българене[1]). Обр. 7.

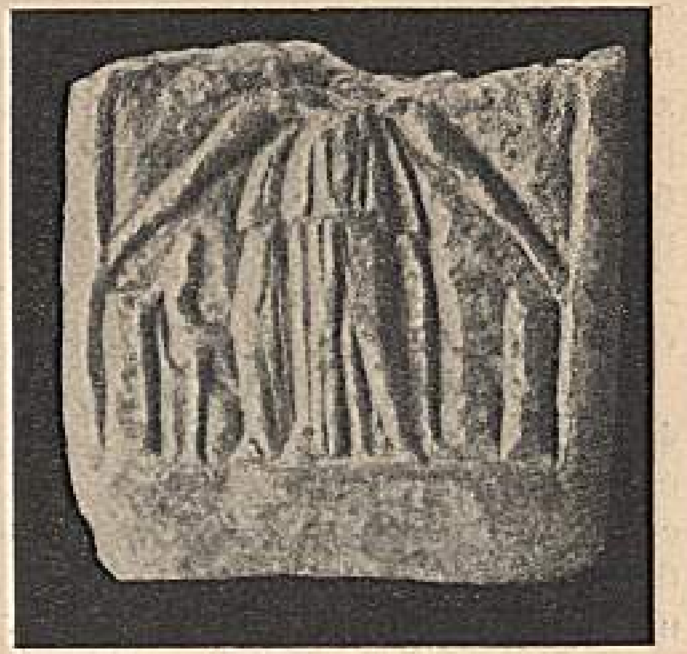
Обр. 6. Релиефъ на Хеката отъ Ловчанско.

---

[1]) За тая статуйка споменахъ въ Arch. Anzeiger 1927, 340; ср. Ловечъ и Ловчанско I 80.

7. Бронзова лампа въ видъ на тиганче съ полукълбесто тѣло, което има диам. 11 см., вис. 3 см. Вис. на цѣлата лампа заедно съ куката 46 см. Похлупката на тѣлото е малко вдълбена и снабдена съ два кржгли отвора, единътъ отъ които се намира въ срѣдата, а другиятъ срещу него до ржба на похлупката (въ обр. 8 личи само срѣдния отворъ); презъ тия отвори се е прокарвалъ фитилътъ. Отъ срѣдния отворъ излизатъ радиално 8 редици дупчици. Широката дръжка на лампата на горния си край е превита и продупчена; презъ дупката

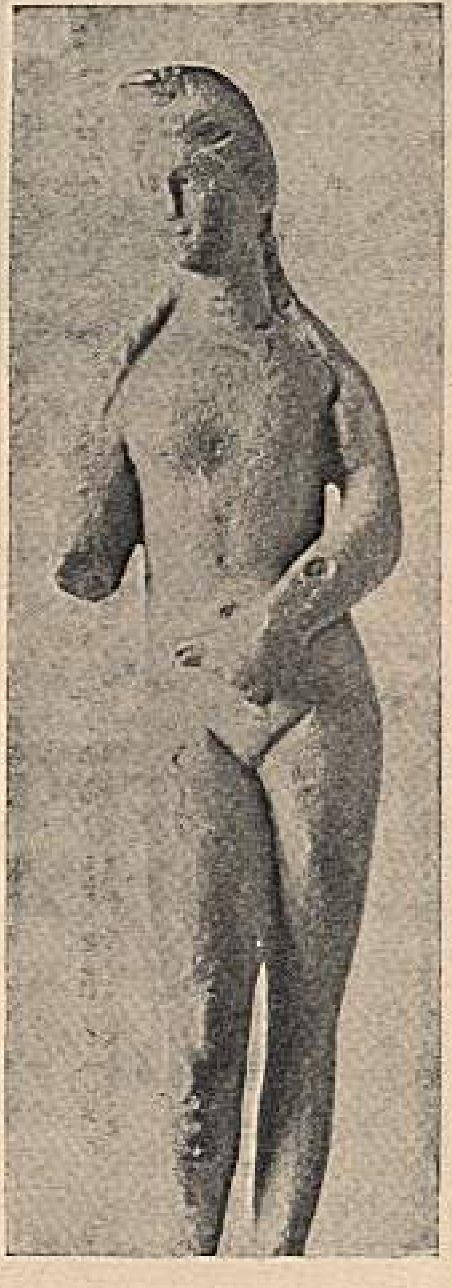
Обр. 7. Бронзова статуйка на Венера отъ с. Българене.

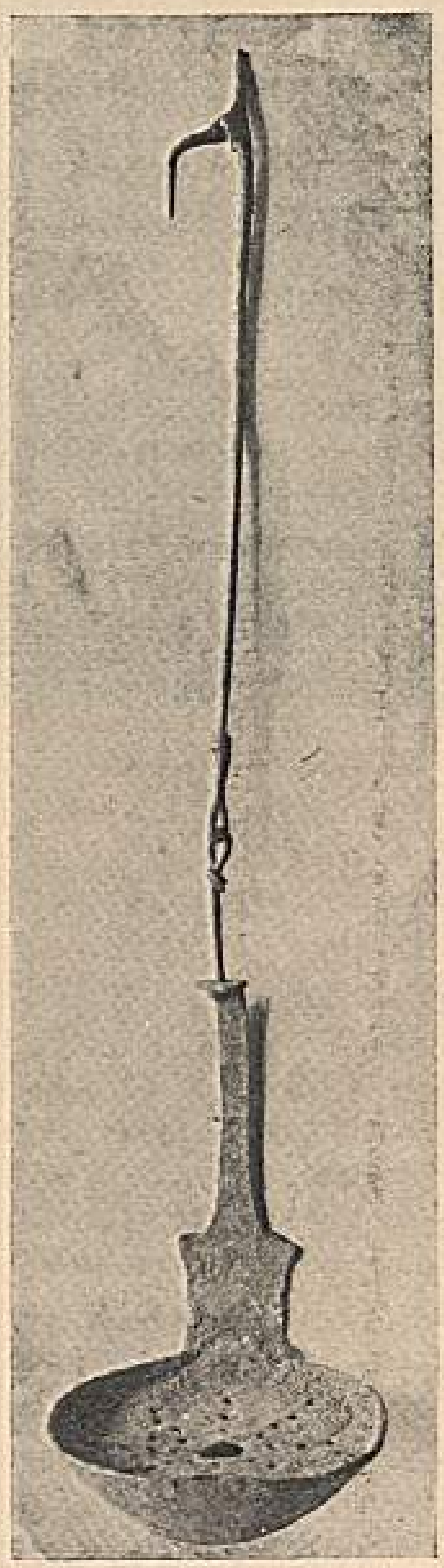
Обр. 8. Бронзова лампа отъ с. Надежда.

е прокарана кѫса пръчица, отгоре съ клупче, за което е скопчена друга по-дълга прѫчица, снабдена на горния си край съ кука за окачване. Обр. 8.

Предметътъ е намѣренъ въ с. Надежда, дето е имало селище още въ предримско време; интересни гробни могили при това село сѫ разкопани напоследъкъ отъ В. Миковъ (Изв. Бълг. Арх. Инст. VI 157.).

Гавр. И. Кацаровъ.

ПРИПИСКА

Етрополско въ XVII в. е било въ ловчанския кадилъкъ.

Турскиятъ географъ Хаджи Калфа († 1658 г.) пише, че съседнитѣ сѫдебни околии на Ловечъ били Плѣвенъ, Враца и Орѣхово.

Въ единъ Миней (за мес. юний), писанъ въ 1643 год. и приложенъ оу҆ храⷨ ст҃ꙋю и живоначе́лнꙋю трⷪ҇йцꙋ и пр. се казва, че това мѣсто (храмътъ) се намира близ се́ло етроⷫ҇оле, вь кадилькь ло́веⷱ҇кыи: — (Е. Спространовъ, Описъ на рѫкописитѣ въ библиотеката на Св. Синодъ, 1900, стр. 145).

Това показва, че населението отъ този край отъ вѣкове било свързано въ духовно и сѫдебно отношение съ Ловечъ.

Г. И.

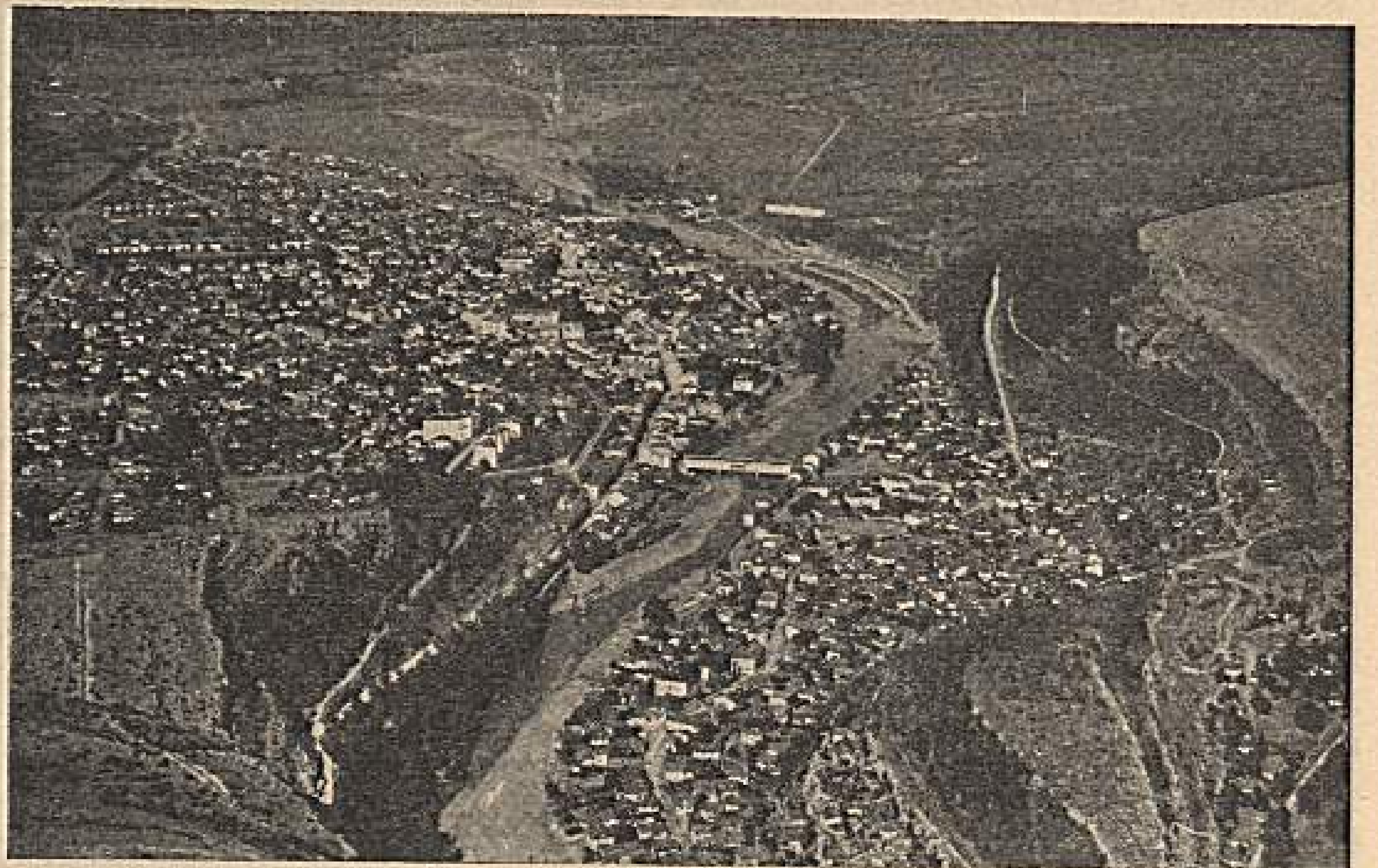

Образъ 9. Аеропланна снимка на гр. Ловечъ. Долу въ дѣсно е крепостьта.

ЛОВЕЧЪ КАТО СРѢДНОВѢКОВНА КРЕПОСТЬ.

Както всички крепости, разположени по севернитѣ склонове и предгория на Стара-планина при входоветѣ почти на всички планински проходи, тъй и градъ-крепость Ловечъ, разположенъ при входа на Троянския проходъ, като стражъ на единъ отъ главнитѣ пѫтища, които съединяватъ южна България съ северна, както въ древностьта, тъй и презъ срѣднитѣ вѣкове безспорно е игралъ голѣма стратегическа роля. Но за жалость както за другитѣ крепости, тъй и за Ловечъ специално сѫ запазени твърде малко известия, и то съвсемъ откѫслечни.

*

Първото известие се отнася къмъ времето на печенѣжкитѣ нападения и нахлувания въ северна България къмъ срѣдата на XI. вѣкъ.

Когато презъ зимата на 1048 год. печенѣзитѣ минали замръзналия Дунавъ въ твърде голѣмъ брой и почнали да опустошаватъ и грабятъ придунавска България, срещу тѣхъ били изпратени отъ императоръ Константина IX Мономахъ (1042—1054) на помощь на архонта-управитель на придунавскитѣ градове Михаила Аколутъ одринскиятъ дука-управитель на тема Македония и Тракия, Константинъ Арианитъ и намѣстникъ-управительтъ на България Василий Монахъ съ тѣхнитѣ войски, които съвършено разбили печенѣзитѣ и ги принудили да сложатъ орѫжие и да се предадатъ заедно съ своя хаганъ Тираха. Следъ като ги обезорѫжили, ромейскитѣ военачалници ги поселили разпръснато въ околноститѣ на Срѣдецъ (София) и Нишъ, и на Овче Поле, като предполагали, че тѣ, следъ като се предадатъ на земедѣлски трудъ, ще станатъ добри данъкоплатци; ако пъкъ на императора потрѣбвало войска противъ враговетѣ на империята, той ще може да въоржжи отъ тѣхъ такава. Тирахъ пъкъ заедно съ 140 души, вѣроятно по-важни печенѣзи, билъ доведенъ въ Цариградъ, дето императорътъ ги приелъ твърде ласкаво и, като ги покръстилъ, устроилъ ги добре. И наистина, помощьта на тия печенѣзи скоро потрѣбвала на империята противъ азиатския неприятель, но въ сжщото време се силно почувствувало, каква голѣма грѣшка била направена съ поселението на печенѣзитѣ въ България.

Тъкмо въ това време нападенията на турцитѣ-селджуци въ Азия станали особено опасни за империята. За да подкрепи византийскитѣ войски въ Иверия (сег. Грузия), Константинъ IX Мономахъ заповѣдалъ да наберать 15 хиляди найдобри войници отъ новитѣ поселенци. Тѣ били раздѣлени на четири отреда подъ командата на четирма тѣхни главатари: Сулце, Селте, Караманъ и Каталимъ, които били богато одарени и снабдени съ хубави коне и кола, а общиятъ надзоръ надъ тѣхъ и пжтеводството били повѣрени на патрицкия Константина Адровalанъ. Тѣ преминали Босфора и отъ Хрисопoль (сег. Скутари) потеглили навжтре въ областьта Витиния. Когато стигнали до планина Даматрисъ, въ тѣхъ се породило едно колебание. Печенѣжкиятъ отредъ се спрѣлъ и отказалъ да върви по-нататъкъ. Тогава главатаритѣ имъ държали тамъ съвещание, на което надделяло мнението на главатарь Каталима, който предложилъ да се върнатъ назадъ и да се съединятъ съ сънародницитѣ си, които останали въ България. Следъ като се опитали да убиятъ своя водачъ Адровалана, но не сполучили, защото той своевременно избѣгалъ, печенѣзитѣ потеглили всички обратно подиръ Каталима и, като преплували Босфора на конетѣ си, излѣзли на европейския му брѣгъ при мънастиря св. Тарасий (сега развалини въ Буюкъ-дере при устието на дерето).

Следъ това тѣ продължили пжтя си къмъ Срѣдецъ при другитѣ си съплеменици, които, наистина, вече се занимавали съ земедѣлие; тѣ не срещнали нийде никакъвъ отпоръ или съпротива, дотолкова било бързо и неочаквано тѣхното движение. Тамъ Каталимъ успѣлъ да възбунтува тамошнитѣ печенѣзи, които, въоржжени съ брадви, коси и други желѣзни земедѣлски орждия вмѣсто съ оржжия, присъединили се къмъ другитѣ и потеглили въ южна България, съ цель, очевидно, да грабятъ. Обаче, когато стигнали при Пловдивъ, тѣ промѣнили посоката на пжтя си къмъ северъ, защото, вѣроятно, узнали, че по-нататъкъ ще срещнатъ съпротива. Като преминали Стара-планина презъ Троянския проходъ, печенѣзитѣ разпънали шатритѣ си въ придунавската равнина покрай рѣка Осъмъ; само главатарьтъ Селте останалъ въ Ловечъ, споредъ византийския хронистъ, за почивка; обаче неговата цель била да се укрепи въ тая крепость и да отбива всѣко нападение. Но това той не можалъ да постигне, защото одринскиятъ дука Константинъ Арианитъ, който билъ тръгналъ съ войскитѣ по стжпкитѣ на печенѣзитѣ, следъ като преминалъ прохода, нападналъ Селте при Ловечъ, който, безъ да окаже нѣкакъвъ отпоръ, избѣгалъ, като оставилъ цѣлия си лагеръ. Арианитъ по тоя начинъ не позволилъ на печенѣзитѣ

да завзематъ тая важна крепость, и като завладѣлъ лагера на Селте и оставилъ гарнизонъ въ Ловечъ, върналъ се назадъ.1)

Печенѣзитѣ, следъ като минали въ придунавска България, завзели малко по-малко цѣлата страна между Дунавъ и Стара-планина отъ р. Осъмъ до Черно море и се настанили въ нея, защото тамъ намѣрили мѣстность, богата съ гори, вода и пасбища, която мѣстнитѣ жители наричали Сто могили *('Εκατὸν βουνοί)* или Стохълмие и която заемала източната половина на днешна северна България между предгорията на Стара-планина и Черно море.2) Оттамъ почнали да правятъ своитѣ нападения на съседнитѣ области на ромейската империя. Тѣ често преминавали Стара-планина и жестоко грабили южна България, като нахлували и наводнявали Одринската область, а отдѣлни малки отреди достигали чакъ до самия Цариградъ. Всички опити на византийското правителство да съкруши силата на печенѣзитѣ както южно, тъй и северно отъ Стара-планина, не дали никакви резултати, защото ромеитѣ били на нѣколко пжти зле разбивани, съ което се унищожавали всички тѣхни дребни успѣхи. Само следъ една 5-годишна непрекжсната борба въ 1053 год. билъ предложенъ миръ, и то отъ страна на самитѣ печенѣзи, защото се научили, че императорътъ разпоредилъ да се събира огромна армия, за да се поведе борба за животъ или смърть. Мирътъ билъ сключенъ за 30 години, по който завзетитѣ отъ печенѣзитѣ земи въ източната половина на северна България били предоставени на тѣхно разположение, но затова пъкъ печенѣзитѣ се задължили, че сами нѣма да преминаватъ планината, освенъ само когато ги повикатъ.3)

*

Обаче печенѣзитѣ не останали вѣрни на тоя миръ. Не успѣли българитѣ да се оправятъ още отъ погрома на печенѣжкото нашествие, и захванали да нападатъ тѣхното отечество угритѣ или маджаритѣ. Въ 1059 г. маджарскиятъ краль Андрей I (1046—1061) нарушилъ мирнитѣ договори съ Византия и нахълталъ съ войска въ северозападнитѣ български земи. Тогавашниятъ императоръ Исаакъ I Комнинъ (1057—1059) потеглилъ противъ маджаритѣ съ силна войска и се спрѣлъ при Срѣдецъ, за да се приготви за отпоръ, но работата не дошла до сражение. Маджарскиятъ краль, като се научилъ за пристигането на императора, изпратилъ пратеници съ предложение за миръ, което било прието, и билъ сключенъ отново миръ съ маджаритѣ на сжщитѣ условия, каквито били предишнитѣ. Но походътъ на Исаака I Комнинъ не се свършилъ само съ това. Възползувани отъ нашествието на маджаритѣ, печенѣзитѣ, споредъ думитѣ на

---

1) M. Attaleiates, ed. Bon. p. 30—31. — Skylitzes-Cedrenus, ed. Bon. II, p. 585_{9}—590_{16}. — Zonaras, ed. Dindorfii, IV, p. 174_{11}—176_{2}. — В. Г. Васильевскій, Византія и Печенѣги. Труды его, т. 1, стр. 12—17.

1) Споредъ обясненията на Иречека (Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Wien 1897. S.-Ab., S. 86—87; ср. П.Сп. кн. 55—56 (1898), стр. 262), мѣстнитѣ жители наричали така тая мѣстность поради многобройнитѣ могили въ Черноморския край.

1) Skyl.-Cedr. ib., p. 594_{4}—608_{12},— Zonaras, ib., p. 175—176. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 17—24.

византийския хронистъ, отново „изпъплали отъ пещеритѣ, въ които се скривали, и грабили съседната страна“.

Исаакъ I веднага следъ сключването на мира съ маджаритѣ потеглилъ противъ тѣхъ, вѣроятно, презъ Етрополския проходъ. Печенѣзитѣ тоя пѫть не оказали съпротива, защото между отдѣлнитѣ племена и родове, на които тѣ се дѣлили, нѣмало съгласие и единодушие. Затова тѣхнитѣ главатари се подчинили на императора и сключили миръ и приятелство; само единъ Селте не поискалъ да признае властьта на императора и се противопоставилъ въ дунавскитѣ блата, кѫдето той избѣгалъ, и въ тамошната стрѫмна скала. Но скоро той излѣзълъ на равнината съ намѣрение да се срази съ императора, обаче той не можилъ да устои срещу ромейската войска и се обърналъ въ бѣгство; а когато било завзето и прибѣжището му, което било сринато до основитѣ, и печенѣжкиятъ лагеръ билъ разграбенъ, Исаакъ I потеглилъ обратно въ походъ и се разположилъ на лагеръ при Ловечъ около самитѣ поли на планината. Тукъ го настигнала страшна буря: излѣлъ се проливенъ дъждъ надъ ромейския лагеръ, а ненавременниятъ снѣгъ и студъ (това било на 24. септемврий 1059 год.) нанесълъ страшно голѣми повреди и злополуки на войската: почти цѣлата конница и повечето отъ присѫтствуващитѣ тамъ, понеже нѣмали нужното облѣкло, загинали отъ студъ и дъждъ; скоро се почувствувалъ и гладъ, понеже всички почти хранителни припаси били отвлѣчени отъ водитѣ на пороитѣ и отъ прииждането и разлитието на р. Осъмъ. При това хронистътъ Иванъ Скилица и писателката Анна Комнина, дъщерята на Алексия I Комнинъ, разказватъ, че се случило чудо съ императора. Следъ като поутихнала бурята, Исаакъ I потеглилъ обратно и по пѫтя си заедно съ приближенитѣ си се спрѣлъ подъ едно дѫбово дърво. Но изведнажъ бурята се възобновила съ силенъ вѣтъръ. Императорътъ като чулъ силенъ шумъ и страшенъ трѣсъкъ, побързалъ да се отмѣсти изподъ дървото, и веднага, като че ли по условенъ знакъ, дѫбътъ билъ изтръгнатъ съ корена и простренъ на земята. „Императорътъ стоялъ и се чудѣлъ, казва Анна, на божието за него промишление“. Поради тая злополука и поради слуха за избухване на нѣкакво възстание въ Мала Азия Исаакъ I побързалъ да се върне въ столицата и, „като оставилъ гарнизонъ и назначилъ стратегъ, радостно извършилъ отпѫтуването си“, завършва Михаилъ Аталиатъ.[1]) Следъ завръщането си въ Цариградъ Исаакъ I отъ благодарность за чудесното си спасение построилъ въ Влахернитѣ великолепна църква въ името на св. Текла, праздникътъ на която се пада на 24. септемврий, когато и станала случката съ него.[2])

*

Сѫщо така при крепостьта на Ловечъ станало и следното твърде важно за българитѣ събитие къмъ края на XII. вѣкъ.

Когато императоръ Исаакъ II Ангелъ (1185—1195) и следъ втория си походъ противъ възстаналитѣ начело съ Петра и Асѣня българи въ северна България въ края на лѣтото на 1186 год. се убедилъ, че цѣла източна Стара-планина била за него недостѫпна и че проходитѣ въ нея се юнашки отбранятъ отъ възстаницитѣ, той намислилъ да я премине въ западната ѝ часть и оттамъ да навлѣзе въ северна България и да усмири окончателно възстанието. Той се решилъ на тоя планъ, защото, отъ една страна, предполагалъ, че възстаницитѣ не сѫ успѣли още да завзематъ западнитѣ проходи, а отъ друга — се научилъ, че тамъ и пѫтищата въ Хемъ (Стара-планина) не били тъй мѫчно проходими, а по нѣкои мѣста дори ставатъ твърде удобни и че имало твърде достатъчно вода и близо до пѫтя фуражъ за товарнитѣ животни, ако само овреме потеглятъ за тамъ.[1]) Тия последнитѣ думи на съвременния историкъ Никита Акоминатъ ни подсѣщатъ да мислимъ, че е имало и друга причина, която принуждавала Исаака II да побърза наскоро следъ втория си походъ и въ тъй късно време на годината къмъ северозападъ.

---

[1]) M. Attaleiates, ib., p. $66_{,20}$—67_{17}.— Skylitzes, ib. p. $645_{,17}$—$647_{,8}$. — Zonaras, ib., p. $195_{,8}$—$196_{,2}$. — Anna Comnena, edit. Teubn. I, p. 115_{18}—$117_{,16}$. — Ср. В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 25—26.

[2]) Н. П. Кондаковъ, Византійскія церкви и памятники Константинополя. Одесса 1886, стр. 205—206.

Обр. 10. Долниятъ край на гр. Ловечъ съ залесения Хисаръ — крепость.

Както е известно, Петъръ и Асѣнь, следъ като се обезпечили съ куманска военна помощь, разширили своя планъ въ борбата за освобождение: тѣ намислили „да съединятъ господството надъ мизийци и българи (т. е. на северна и югозападна България) въ едно, както е било нѣкога-си по-преди,“[2]) а това показва, че у водителитѣ на възстанието била съзрѣла твърде отрано мисъльта да разпространятъ възстаническото движение и въ югозападнитѣ български земи (въ днеш. Македония); затова твърде вѣроятно се явява предположението, че тѣ сѫ се опитали още въ 1186 год., ако не съ изпращането на отдѣлни воеводи, които да организуватъ такова сѫщо движение, то поне съ тайни агитации да повдигнатъ тамошното население.[1]) Тия тъкмо агитации въ една или въ друга форма, очевидно, сѫ станали своевременно известни на императора, още преди той да се върне отъ втория си походъ. Поради това, за да предупреди всѣко възможно разпространение на възстанието и въ днеш. югозападна България и Македония, което е могло да стане само по р. Струма, Исаакъ II Ангелъ презъ късна есень на 1186 год. отъ Пловдивъ, кѫдето бѣ отишълъ следъ отблъсването на възстаницитѣ и тѣхнитѣ съюзници, куманитѣ, при Вероя (сег. Стара Загора), потеглилъ къмъ Срѣдецъ. Обаче настѫпилото вече зимно време не му позволило да изпълни плана си, защото „рѣкитѣ отъ студъ замръзнали и снѣгъ, който навалѣлъ въ грамадно количество, съвсемъ покрилъ земята, като не само бѣ напълнилъ долищата, но и затрупалъ вратитѣ на кѫщитѣ“. Императорътъ отложилъ предприятието до пролѣтьта и заповѣдалъ на войската да презимува въ Срѣдешката областъ, а самъ побързалъ за столицата,[2]) отъ което ясно става, че ромейската армия имала предназначение да пази западнитѣ проходи на Стара-планина и да не допуща никакви връзки и сношения на възстаницитѣ съ населението на югозападнитѣ български земи (днеш. Македония).

---

[1]) Nicetas Acominatos, edit. Bon., p. $520_{,8-22}$.

[2]) Nicetas, ib., p, 489, $_{2-5}$.

И наистина, щомъ пукнала пролѣтьта на следната 1187 год., войната била подновена. Исаакъ II Ангелъ потеглилъ отново въ походъ противъ мизийцитѣ съ намѣрение окончателно да усмири възстанието. Следъ като пристигналъ въ Срѣдецъ, оттамъ той преминалъ съ войската си презъ Етрополския проходъ въ северна България; обаче по-нататъкъ отъ крепостьта Ловечъ не можилъ да отиде. Цѣлиятъ походъ се свършилъ съ тримесечна безуспѣшна обсада на тая малко достѫпна крепость, и Исаакъ II напусналъ предприятието недовършено, снелъ обсадата и се завърналъ въ Цариградъ. „Така прелеститѣ на Пропонтида (Мраморно море), забелязва по тоя поводъ Никита Акоминатъ, нейнитѣ увеселителни дворци, ловътъ, конскитѣ надбѣгвания като че ли приковаваха къмъ себе си нашитѣ императори, не имъ даваха дълго да оставатъ на полето и ги мамѣха като нѣкои страхливци да дезертиратъ въ тѣхнитѣ прегръдки“.[3])

Следъ толкова несполуки, пълни съ голѣми жертви, цариградското правителство трѣбвало най-сетне да се откаже отъ всѣка надежда да усмири възстанието въ северна България. Но и това не стигало. Предъ видъ на това, че се пръсналъ слухъ по цѣлия полуостровъ, какво въ Германия се събрала кръстоносна войска за освобождението на Иерусалимъ, който отново билъ завоеванъ отъ мохамеданитѣ, отъ една страна, а отъ друга — предъ видъ на настѫпателнитѣ движения на сръбския великъ жупанъ Стефана Неманъ на изтокъ и югъ, цариградското правителство било принудено да отстрани всѣка враждебность и опасность откъмъ българитѣ. Никита Акоминатъ забелязва при това, че презъ времето на обсадата на Ловечъ „императорътъ, наистина, хваналъ въ пленъ жената на Асѣня и взелъ като заложникъ неговия братъ Ивана, но и при все това работитѣ тръгнали още по-лошо“.[4]) Очевидно, тукъ Никита не се доизказва и се ограничава съ горнитѣ две оракулски изречения, безъ да каже и обясни, какъ и при какви обстоятелства е станало пленяването жената на Асѣня и въ какво отношение то се намира къмъ вземането на брата му Ивана като заложникъ и защо поради тия два факта сѫ се влошили работитѣ, разбира се, на ромеитѣ.

Едвали може се допусна, че Исаакъ II е получилъ като заложникъ третия братъ срещу освобождението на Асѣневата жена, защото Никита непремѣнно би отбелязалъ това; напротивъ, първиятъ фактъ у него стои съвсемъ отдѣлно отъ втория, следов. тукъ при Ловечъ сѫ станали и други факти, които собствено сѫ влошили още повече работитѣ на ромеитѣ, и които не е мѫчно да се установятъ. И наистина, като се вземе въ внимание, 1. че императорътъ се върналъ безъ всѣкакъвъ успѣхъ следъ тримесечна обсада на гр. Ловечъ, и 2. че следъ третия походъ на Исаака II не сѫществуватъ поне за сега никакви известия за каквито и да било сблъсквания на ромеи съ възстаници, не подлежи на никакво съмнение, че между Исаака II и водителитѣ на възстанието следъ това сѫ станали известни взаимни съглашения, преговори за които излѣзли отъ страна на императора; той пръвъ, очевидно, направилъ предложение да се прекратятъ военнитѣ действия, което Петъръ и Асѣнь приели, но да се мисли, че тѣ сѫ дали брата си като заложникъ, само за да увѣрятъ Исаака II, какво тѣ ще останатъ вѣрни на дадената дума, би било твърде наивно.

При голѣмитѣ успѣхи, които българитѣ имали въ борбата за освобождение, и при оная враждебность къмъ Византия, съ която сѫ били надъхани водителитѣ на възстанието и самиятъ народъ, Петъръ и Асѣнь надали биха приели мирното предложение на императора, а още по-малко биха дали брата си за заложникъ, ако тѣ не биха се осигурили съ нѣкой миренъ договоръ, по който се удовлетворявали на първо време желанията имъ. Че билъ сключенъ такъвъ миренъ договоръ между Петра и Асѣня и Исаака II въ края на похода въ 1187 год., се установява отъ поведението на българскитѣ водители презъ времето на преминаването на кръстоносцитѣ отъ третия походъ презъ Балканския полуостровъ (1189), когато българитѣ, при всичко че се намирали въ съюзъ съ враждебнитѣ на Византия народи, не влѣзли въ открита война съ нея до края на 1189 година.

Какви сѫ били условията на мирния договоръ, не може точно да се посочатъ; но възъ основа на по-сетнешнитѣ събития и отношения между Византия и България, могатъ да се установятъ следнитѣ точки: 1. византийското правителство престанало да гледа на Петра и Асѣня като на частни лица, а ги признало за водители на цѣлъ народъ заедно съ всичкитѣ права на владѣтели, и 2. то признало независимостьта на ония български области, върху които се бѣ разпространило възстанието. При тогавашнитѣ стѣснени обстоятелства тия сѫществени отстѫпки се налагали на Исаака II, па и за него не било мѫчно да се откаже отъ северната покрайнина на империята, дето и безъ това византийската власть била до minimum намалена и която причинявала на централното правителство само голѣми главоболия и пакости; но твърде възможно е и това, че отстѫпвайки сега на водителитѣ на възстанието, очевидно, съ цель да предупреди другата опасность — разпространението на възстанието и въ западнитѣ и югозападнитѣ български земи, императорътъ е мислилъ, че въ близко бждеще ще може лесно да се разправи съ тѣхъ и отново да ги покори подъ властьта си, каквато цель, наистина, е ималъ грандиозниятъ му походъ въ 1190 год., следъ като отминала опасностьта отъ кръстоноситѣ. Срещу тия отстжпки Петъръ и Асѣнь отъ своя страна се задължили 1. да спратъ военнитѣ действия и разпространението на възстанието въ останалитѣ български области, които не взели участие въ възстанието, и 2. за потвърждение на това задължение тѣ дали по-малкия си братъ Ивана като заложникъ въ Цариградъ.

---

[1]) П. Мутафчиевъ, Владѣтелитѣ на Просѣкъ. София 1913, стр. 14—17.

[2]) Nicetas, ib., p. 520, $_{17}$—521$_{8}$.

[3]) Nicetas, ib. p. 521, $_{13-17}$.

[4]) Ibidem, p. 521, $_{18-20}$.

Мирниятъ договоръ билъ сключенъ най-рано въ края на май или въ началото на юний 1187 год. веднага следъ снемането обсадата на Ловечъ, и въ старата ни история има сжщото значение, каквото има Санъ-Стефано въ най-новата, защото както Ловешкиятъ миръ, тъй и Санъ-Стефанскиятъ донесоха освобождение на българския народъ и възобновяване на българската държава на Балканския полуостровъ.

25. X. 1932. Проф. **В. Н. Златарски.**

ПРИПИСКА.

Ловчанската община праща въ 1872 година г-на Маринъ Поповъ (навѣрно Лукановъ) въ Габрово, за да вземе отъ Читалищното настоятелство потрѣбнитѣ нѣща за представяне Райна княгиня.

Почитаемо Читалищно настоятелство
Въ Габрово.

И нашата община турна на умъ да представи известнжтж драмж Райна, нъ кѫто нѣкакъ не познава какво може да се ползува и повече като е слабичка въ капиталь-тъ си, затуй намысли да не труши пари за урѣди-ты и ами да поиска Ваши-ты, които (научава ся) могле сте да дадете подъ наемъ. За това испраща до Васъ Г. Мар. Попова да се споразумѣе.

Следователно имайте снисхождението и се сговорете по- съ умѣренж цѣнж.

Съ почитаніе смы Ваша
Ловешка община

Ловичъ. 13-ый, 1872.

Преписалъ **Д-ръ П. Цоневъ.**

Забележка. Това писмо ни показва, кога е представена за пръвъ пжть въ Ловчанското Горнокрайско училище драмата Райна княгиня, която произвела силно впечатление на българи и турски чиновници. Гледай статията на Ив, Урумовъ въ кн. IV на Ловечъ и Ловчанско.

А. И.

ПРИПИСКА.

Валежъ на риба въ с. Лѣсидрянъ.

Попъ Луканъ пише въ своитѣ книжа безъ дата следното:

„Прѣди 4 годи́ни въ Леси Дрянъ валя отъ небето риба са́съ три ржба жстата имъ плюската. Хората збйраха пекоха и яджха“.

Тази бележка съпоставена съ други обстоятелства, отбелязани въ книжата на попъ Лукана, ни убеждава, че това събитие не се е случило по-рано отъ 1870 година и не по-късно отъ 1873 година.

А. И.

ПОЩА И ТЕЛЕГРАФЪ ВЪ ЛОВЧАНСКО ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ.[1]

I. Въ време на римлянитѣ.

Думата „Поща“ е взета отъ латинската „Posta“, което означава депо — хранилище и която произлиза отъ positus — влагамъ.

Обаче въ най-старо време подъ думата „Поща“ сж разбирали опредѣлени мѣста по пжтищата, кждето се смѣнявали конетѣ, които преносвали пжтници и куриери. Днешниятъ смисълъ на думата „Поща“ е една обширна и общодостжпна държавна транспортна организация, която отстранява необходимостьта отъ лична среща между хората.

Въ книга III. „Ловечъ и Ловчанско“ ние описахме римскитѣ пжтища, които кръстосвали Балканския полуостровъ, въ частность България и Ловчанско. Центъръ на римскитѣ пжтища за България билъ Никюпъ (Никополъ, Севлиевско). Отъ Никюпъ излизали пжтищата за Ловечъ (Мелта), Видинъ (Бонония), Рациория и Ескосъ (Гигенъ на Дунава); за Троянъ (Катрона) и отъ тамъ презъ Балкана за Пловдивъ (Филипополъ); на изтокъ за Маркианополъ и Варна (Одесосъ).

По римскитѣ пжтища (които кръстосвали Ловчанско) ставало и движението на пощата съ пощенски кола. Край самитѣ пжтища на еднодневно разстояние били построени държавни здания и кули, въ които ставала смѣната на хората и конетѣ, които обслужвали държавната поща. Тѣзи помѣщения служели за отпочиване и спане на държавнитѣ чиновници. Имали и конюшни, хамбари съ запаси, фуражъ, съестни припаси и пр., работилници за поправка на колата и пр. Държавната поща пренасяла държавнитѣ наредби, докладитѣ на управителитѣ и съ нея пжтували и държавнитѣ чиновници безплатно. Търговскитѣ и частни сношения на населението се поддържали отъ частната поща (частно предприятие), която се движела по сжщитѣ пжтища и смѣнявала хората и конетѣ си въ специални здания, построени въ съседство съ държавнитѣ такива.

Съ частната поща пжтували и населението отъ едно мѣсто до друго, понеже съ държавната поща имали право да пжтуватъ само държавнитѣ служители, и то безплатно.

---

[1] За написване настоящата статия се ползувахъ: 1) отъ книгата „История на пощата“ отъ Киро Петровъ (глав. инспекторъ); 2) отъ сведения, дадени ми отъ г. Тиню Цончевъ, бившъ поддиректоръ на Глав. дир. П. Т. Т, който е написалъ „Историята на пощата въ България“, но още не отпечатана; 3) отъ сведения (въ частность за гр. Ловечъ), дадени ми отъ старитѣ наши ловчани: Митю Стойковъ и Хр. Пановъ (живущи въ Ловечъ); 4) сведения отъ Петъръ Томовъ (ловчански зеть) и дългогодишенъ чиновникъ и инспекторъ по пощата, сега пенсионеръ.

За пренасяне кореспонденциитѣ се употрѣбявали двуколки, а за багажи, стоки и пѫтници — обикновени кола. Службата на пощата ставала по особени разписания.

Съ каква бързина пѫтували държавната и частна римска пощи, може да се сѫди отъ следнитѣ примѣри; 1) че разстоянието отъ Торенто до Римъ — 450 клм. се взимало за четири дена; 2) че въ време на империята върху трапезата на римскитѣ богаташи се слагали ястия, произхождащи отъ всички части на свѣта, и всички тия гастрономични продукти се пренасяли отъ частната поща,

По заповѣдь на императора Августа (86 г. пр. Хр.) всѣки гражданинъ на страната е трѣбвало да дава въ служба на държавната поща своитѣ животни, а често пѫти и своя трудъ; но отпосле това било отмѣнено, и то въ време на императора Септимий-Северъ (222—235), като издръжката на държавната поща било изцѣло въ тежесть на държавната хазна.

Преди обаче да се организуватъ държавната и частна римска пощи, въ по-първитѣ времена, т. е. презъ време на римската република, пощенската служба се извършвала отъ тъй нареченитѣ статори (cursores) — куриери, подбирани отъ срѣдата на робитѣ; за сѫщата цель били използувани и табеларитѣ (tabellaril), чрезъ които се поддържала редовна връзка съ всички провинции. Съ разпадането, обаче, на римската империя се унищожила и римската култура, и римската поща.

II. Въ време на първитѣ български царства.

До царь Крума историята не ни е дала никакви документи, отъ които да се вижда, дали българитѣ (дошли на Балканския полуостровъ) сѫ имали нѣкаква служба за сношаване. Заняти въ постоянни войни, тѣ, българитѣ, не сѫ възобновили унищожената римска поща, та пренасянето на държавнитѣ наредби било неорганизувано и се изпълнявало отъ войници или специални пратеници.

Презъ време на Крума (803—814) била създадена специална транспортна служба съ коне, и по пѫтищата имало построени специални станции; пренасяни били държавнитѣ чиновници и наредбитѣ, но издръжката на пощата тежала изцѣло върху населението.

Въ време на царь Бориса (852—888), а по-късно въ време на Симеона пощата била поставена на по-сигурни начала съ специални „писмоносци“, но издръжката била пакъ въ тежесть на населението. По-късно, обаче, поради обстоятелството, че най-важнитѣ пѫтища, които свръзвали Византия съ Европа, минавали презъ България, пощенската служба била разширена и уредена: пренасянето ставало съ кола, и пощата се издържала отъ държавата. По сѫществуващитѣ тогава въ ловчанско пѫтища (вижъ кн. III, стр. 80) ставало и движението на пощата.

При станциитѣ, разположени на еднодневенъ пѫть, били построени кули, складове за фуражъ и продукти и специални помѣщения за почивка и нощуване на пѫтницитѣ и персонала. Пощата се управлявала отъ специаленъ Великъ-болярь.

Писмоносцитѣ и надзирателитѣ се ползували съ особена почить и довѣрие.

Тъй организувана, българската поща пренасяла държавнитѣ заповѣди и наредби, държавнитѣ чиновници, търговцитѣ и тѣхната кореспонденция. Обаче съ разпадането на Симеоновото царство не се пощадила и пощата.

Презъ второто българско царство била възстановена службата за пренасяне (пощата), и това ставало съ ангария отъ населението. Народътъ билъ обложенъ съ особенъ данъкъ, за да дава кола, работенъ добитъкъ и хора за пренасяне царя, наредбитѣ му и държавнитѣ чиновници. Пощата била освободена само отъ такситѣ за минаване мостове, за влизане въ градоветѣ, за минаване презъ проходитѣ и пр.

Търговията била въ рѫцетѣ на чужденцитѣ, и тѣ си образували свои частни пощи, които пренасяли стоки, писма и пѫтници.

III. Презъ време на турското владичество.

Съ падането на България подъ турското владичество (1385 г.) турската управа свързала всички градове на царството си съ централната власть съ специални „скороходци“, наречени „улакси“. За тази цель по всички пѫтища били построени специални конаци (каравансараи), въ които ставало размѣна на пощата, пренасяна отъ улакситѣ. Въ тия конаци можали да спиратъ и пѫтници. По-после улакситѣ били замѣнени съ коннитѣ куриери, наречени „мензинджии“. Издръжката на пощата била въ тежесть на населението.

Голѣми грижи за пощитѣ полагалъ султанътъ Мустафа III (1757—1773 г.). Той уредилъ станции въ всички по-голѣми градове, и пѫтували конни куриери, издържани отъ държавата; но усилията му били безплодни, защото персоналътъ билъ негоденъ и се подкупувалъ; това наложило откриването на чуждитѣ пощи, които продължиха до хуриета въ 1908 г,

Споредъ добититѣ сведения, създаването на пощенски и телеграфни съобщения въ обширната турска империя било предприето най-усилено следъ кримската война 1853/56 г. Пощитѣ били подъ рѫководството на английски инструктори, а телеграфитѣ подъ покровителството на френски инструктори.

Съ създаването въ 1874 г. на всесвѣтския пощенски съюзъ, който днесъ (съ малки изключения) обединява народитѣ по цѣлото земно кълбо, и Турция се присъединила къмъ този съюзъ. Преди присъединението на Турция къмъ всесвѣтския пощенски съюзъ пощата служила главно само за държавнитѣ нужди. Султанъ Абдулъ Хамидъ, още съ възцаряването си (1871 г.), положилъ усилия да постави турската поща на модерни начала: свързани били почти всички градове съ пощенски трактове, и постепенно се допущало и пренасянето на частна кореспонденция. Пренасянето на пощата ставало на коне, които често пѫти пѫтували на цѣли кервани, особено когато е трѣбвало да се пренася хазната. Съ пощата често пѫтували на свои коне и пѫтници, само за сигурна охрана. Пощенскитѣ коне се придружавали отъ единъ пощалионъ — татаринъ, нареченъ „улакъ“, и придружаващата го евентуално стража.

Пощата пренасяла писма, вестници, образци отъ стоки — прости и препорѫчани, като се заплащало по 60 пари зл. (около 45 ст.) за тежесть до 3 драма (10 грама) и за разстояние до 100 часа; за вестницитѣ по 10 пари зл. до 5 драма; а за образцитѣ отъ стоки по 10 пари зл. до една ока и за всѣки часъ разстояние. Освенъ това по-късно пощата почнала да пренася и вѫзели съ звонкови монети (злато и сребро) за по-главнитѣ населени мѣста, като се плащало по 20 пари зл. за 1000 гроша златни монети и по 12 пари зл. за 1000 гроша сребърни монети и за всѣки часъ разстояние.

Обаче населението по-рѣдко си служило съ държавната поща; писмата си изпращали съ случайни пѫтници, каруцари и др. или нѣкои лица събирали писмата за дадена мѣстность и ги пренасяли срещу възнаграждение. Революционната организация си поддържала специални куриери, които си имали и специална наредба за „тайна поща“, а международната поща се размѣнявала съ параходи презъ Варна, или по ж. п. линия Варна—Русе—Букурещъ.

Съобщенията били предимно седмични, а въ нѣкои по-главни градове два пѫти въ седмицата. Седалището на всѣки отдѣленъ вилаетъ било връзката. Цѣла северна България до Сулина била Дунавскиятъ вилаетъ съ седалище Русе, и Ловечъ билъ въ връзка съ Русе.

Телеграфната служба била започната сѫщо така съ създаване съобщения между Цариградъ и вилаетитѣ и постепенно се разширявала. Таксата за телеграмитѣ била по 10 гроша зл. за 20 думи за въ границитѣ на единъ и сѫщи вилаетъ; а по 5 гроша зл. допълнително за всѣки добавъченъ вилаетъ. Най-отдалеченитѣ вилаети били Диарбекирскиятъ и Шкодренскиятъ, които взимали по 70 гроша зл. за 20 думи. Акситѣ изобщо били скѫпи. Но когато Турция се присъединила къмъ всесвѣтския пощенски съюзъ, тя възприела нормитѣ за сношенията съ странство, а за вѫтрешностьта всѣка държава си опредѣля такситѣ.

Пощата презъ Ловчанския окрѫгъ въ турско време се движила по следното направление: отъ Видинъ—Ломъ—Рахово, Плѣвенъ, Ловечъ, Севлиево, Търново, Габрово, Казанлъкъ, Ст. Загора, Ебибча, Едрене. Единъ пѫть въ седмицата пристигала поща въ Ловечъ, и то въ вторникъ, и веднага заминавала. По горното направление имало и телеграфни жици. Телеграфъ Плѣвенъ—Ловечъ—Севлиево е построенъ въ 1859 г., а Ловечъ—Троянъ следъ освобождението.

Преди 1867 г. пощата презъ Ловечъ се пренасяла съ коне. Татаринътъ, който водѣлъ конетѣ, като наближавалъ Ловечъ, отдалечъ викалъ велегласно „сюр-хеее . . .“ и свирѣлъ съ рогъ (трѫба), на конетѣ били окачени звънци.

Обаче въ времето на Митхадъ паша пренасянето на пощата ставало съ покрити кола, наречени „шаркети“, като сѫ взимали съ себе си и частни лица (пѫтници), които били пò въ безопасность отъ върлуващитѣ тогава разбойници. Пристигането на пощата било цѣло събитие за Ловечъ. Сѫществуващитѣ тогава конаци били и пощенски станции. До градоветѣ Троянъ и Тетевене не е имало поща. Междуселска поща въ Ловчанско сѫщо не е имало. Пренасянето по селата правителствената кореспонденция ставало съ стражаритѣ, а частната се разнасяла чрезъ случайни пѫтници.

Въ време на освободителната война (1877 г.) руското военно командуване си имало военно-полева поща. Следъ прекратяване на военнитѣ действия гражданското окупационно руско управление поставило основитѣ на гражданската поща въ освободена България, което ставало съ коне и брички. Пощенскитѣ станции били на 15 верста една отъ друга. Всѣка станция трѣбвало да има 15 чифта коне и нужднитѣ брички, а тѣзи на кръстопѫтищата по 25 чифта коне.

Пощата пренасяла и пѫтници. Всѣки пѫтникъ плащалъ по 20 сантима на верстъ и друга такса отъ 100 сантима. Главното направление било Дунава—Търново. Отъ Русия били командировани за България 33 души пощенски чиновници. Отъ тамъ били изписани пощенски марки, пликове и отворени писма. Първиятъ пощенски трактъ билъ Зимница, Свищовъ, Търново, Габрово, после Бѣла, Овча Могила, Караагачъ (Левски), Никополъ, Ловечъ, Севлиево. Пощенскитѣ станции се настанили въ изоставенитѣ отъ избѣгалитѣ турци кѫщи или въ конацитѣ. Така, въ Ловечъ първата пощенска станция следъ освобождението на Ловечъ се помѣщавала въ турската кѫща на ул. „Търговска“ (срещу Читалището). Тази кѫща отпосле я купи Петракъ Тошковъ — и дълги години живѣ въ нея съ семейството си. Сега тя е срината, и на нейно мѣсто синътъ Михалъ Тошковъ издигна ново здание.

Инженеръ Тр. Хр. Трифоновъ.

ПРИПИСКА.

Писмо отъ Ив. Драсовъ до попъ Кръстя досежно избора на архимандритъ Кесария за Ловчански владика.

Писекъ 1873 Април. $^{12}/_{24}$.

Господине Отче попъ Кръстьо намѣстниче Владиковъ!

Въ Ловичъ.

Едно писмо получихъ отъ Васъ, пакъ това си му беше. Но да оставимъ това.

Известіята които въ послѣдне врѣмя получихъ отъ Ловичъ ака ся истины, безъ да заобикалямъ много вмѣсто да ти кажа Отче ще те нарѣкѫ Магарче, не ся стрѣскай! Казахъ ти, ако всичко е истенна заслужавашъ; ако ли пѫкъ си невиненъ „юстюне алма“ нека тѣзи ми думы ся отнесятъ томува комуто приличатъ.

Абе дѣдо! такива надѣжди ли ся хранили ловчане за Васъ? Проповѣдыты Ви отговарятъ ли на сегашныты Ви дѣла? тъй ли се защищаватъ народны интересы? такыва услуги ли сѫ ся очаквали отъ такъва образованъ и человѣколюбивъ попъ, като Васъ? тъй ли се пасе Христово-то стадо? Такива ли сѫ биле проповѣды-ты на Ісуса Христа, комуто ще давате отчетъ за дѣлата си? Неговата велика идея за пары ли е была а тъй ли е Той продавалъ народа си за свой частенъ интересъ? Най-после 15 годишнѫ-тѫ ни борба съ гърцы-ты такыва слѣдствія произвожда?! Не тъй дѣдо попе! Не!! Вашето прѣдназначеніе е діаметрално противоположно на сегашны-ты ви дѣйствія. Погледнете на народны-ты раны които му сѫ награда отъ фанаріотскы-ты деспоты, пакъ не плачите и ако ся не потрудите да гы лѣчите, то поне не гы разранявайте повѣче.

Стига толкова. Нека ся сега разяснимъ и да видимъ, заслужавате ли това: Дѣдо Иларіонъ остави праздна Епіскопіята, тъй я? разумѣва ся, че въ нея не трѣба да кукуватъ кукувицы-ты! Вамъ се предложило да бѫдете Владыковъ приврѣмененъ намѣстникъ. Ви най напредъ сте упорствували, а това Ви упорствованіе было съ друга цѣль т. е. за да си оплетете по здраво кошницѫтѫ, и да се докопате у по мѣснатъ кокалъ. Съ кратко, вгнѣздихте ся и на часьтъ забравихте цѣльта си! прибрахте за сътрудникъ попъ Цоко (разумѣва ся, че той има по корави и скубашки очи) за да събира Владычнинѫ-тѫ. Той съ силѫтѫ на общый печать въ едно забыкаляны по Епархыѭтѫ събыра едно количество пары и ви гы истърсва отъ прѣдъ. Какво направихте съ тѣзи пари? употрѣбихте гы въ обща полза. Въ каква? на попъ Симеоноолу въ рѫцѣтѣ пакъ хайде въ Цариградъ. Зачто? да Ви доведе кеседжія ха! ами кой Ви прѣпорѫча тогова — х. Кесарія? попъ Цоку. Защо? зачтото ималъ много жълтъ металъ. Ами мозъкъ? Отговоръ на това е Търновското писмо до гражданитѣ. Ха! ами ти дѣдо попе колко ти ся паднѫхѫ отъ мюждето на х. Кесарія който е далъ на тримата депутаты които ходили въ Търново да го выкатъ и да направятъ контрактъ какъ, че всѣка година ще отстѫпва за общинѫ-тѫ по 15 хил. гроша. Това мюжде се състояло отъ 50 турски лири следователно трима депутаты и ти единъ четири — 50 лири: 4=12$^1/_2$ лири ще вземе всѣки, толкова ли взе и ти? Де гыди родолюбцы, человѣколюбцы, правдолюбцы и пр. пр. любцы де-е-е. Де дяконъ де-е-е. Сбирай си умътъ въ главѫтѫ, не продавай съвѣстѫ си за пары, че нѣма да се мине много и ще видишъ, че те стигнѫло стани падни. Абе дѣдо! я ми кажи ти менъ, дали гладенъ дали жаденъ, дали голъ дали босъ останѫ до сега, като не бѣше ялъ сиромашки потъ. Ами пѫкъ и отъ сега ако не ядешъ ще умрешъ ли бе дѣдо! не. Ами като е тъй зачто заличавашъ малкото... и добро мнѣніе отъ искренны-ты хора? Зачто принуждавашъ свободомислящы-ты хора да те мислятъ за подла и нискѫ душа? „На една кола грънцы една сопа стига“. Стига толкова. (Бележейки) Ви горното, ако сте невиненъ приемете ги на радо сърдце, и ако обичате бѫдете добъръ та ми пишете което ще мя извади или потвърди въ мнѣнието ми за Васъ. Като Ви поздравя сѫщо и сътрудника Ви Т. Х-ва съмъ Вашъ какъвто щете.

Ив. Т. Драсовъ.

Забележка. Това писмо преминало отъ попъ Кръстя въ рѫцетѣ на Димо Драсовъ, браточедъ на Ив. Драсовъ. Оригиналътъ е сега притежание на музея въ Ловечъ, а преписъ ни изпрати г-нъ М. х. Недѣлчевъ.

Р.

ПРИПИСКА.

Свещеникъ Попвасилевъ прави следната извадка изъ намѣрената въ Врачанската митрополия стара рѫкописна книга на хилендареца Дамаскинъ монахъ:

Презъ лѣтото 1837 г. върлувала чума „Въ Ловечъ умирали по 60 души на день; този моръ продължилъ три години. Презъ Май с. г. велики грмъ, дъждъ и потопъ. Презъ 1859 имало голѣми наводнения въ: Плѣвенъ, Габрово, Търново, Ловечъ, Враца и др. градове и села. Презъ 1860 г. дошли татаритѣ и много досаждали на християнитѣ. Презъ 1863 г. настанала суша отъ Май до 22 Декем. добитъка измрялъ“.

Инж. Трифоновъ.

ПРИНОСЪ КЪМЪ ЦЪРКОВНОТО МИНАЛО НА ЛОВЕЧЪ.

1. Старата катедрална църква св. Недѣля.

Евлия Челеби пише, къмъ срѣдата на XVII. в., че въ Ловечъ имало четири християнски махали. По това време Ф. Станиславовъ съобщава, че въ града имало четири църкви. Въ своето „Краткое политическое землеописание“[1]) Неофитъ Бозвели отбелязва, че въ Ловечъ имало седемь църкви. Б. Каракановски пише пъкъ, че до построяването на новитѣ църкви (1834 год.) въ Ловечъ имало четири църкви[2]).

Каницъ заварилъ само три църкви — сегашнитѣ. Той бележи, че на много мѣста въ града имало стени и гробища, наричани „черковища“. Тѣ били посветени на св. Параскева, св. Георги, св. Никола, св. Харалампи и др.[3]). Проф. А. Иширковъ първъ се опита да посочи мѣстата имъ. Той казва, че всички тия църкви били въ Вароша, главно въ Горни край[4]). То се вижда, че тукъ е била отъ край време и митрополията.

Какъ да обяснимъ факта, че къмъ срѣдата на XVII в. църквитѣ сѫ четири; преди 1834 г. сѫщо сѫ четири, а въ 1835 год. ставатъ седемь? Работата е проста: следъ построяване новитѣ две църкви презъ 1834 г. старитѣ оставатъ за известно време като параклиси[5]). Св. Недѣля била възобновена, както казахме, въ 1834 год., за което говори единъ каменен надписъ[6]). Църквата има базилика на форма (18·80×10·60 м.) безъ купола и съ една абсида. Предверието е прибавено въ 1859 год., за което другъ единъ надписъ казва, че за вторый пѫть сѧ поднови тоѧ сщ҃енїи храмъ[1]. Въ единъ трети надписъ (отъ 1873 год.) четемъ: прїложи двете кꙋбета ї олтарѧ съ артиката заедно господинъ Пенчꙋ Павловъ, т. е. на свои срѣдства изписва олтаря, предверието и двѣтѣ странични кубета.[2]

---

[1]) Крагуевацъ, 1835 г.

[2]) Въ неговитѣ рѫкописни бележки. Тѣзи църкви били нѣщо като коптори — съ десеть стѫпала въ земята и съ низко прихлюпени стрѣхи. Отъ едната страна се пѣело на гръцки.

[3]) „При Дѣдоолу била св. Петка, при Касабови — св. Георги, при Цвѣтка Гѫсака — св. Никола, въ Долни край до църквата св. Богородица била църквата св. Парашкева. „Ловечъ и Ловчанско“, I, 116.

[4]) Църквата св. Петка и св. Параскева е една и сѫща. Плащеницата отъ 1920 г. ясно говори: посвяти ся надгробіе сіе цéркви с҃ѧ пѧтки (ἁγια παρασκευή) въ Ловчѣ 1820. („Ловечъ и Ловчанско“, III, 28). Когато църквата св. Петка (въ Горни край) се разрушава, плащеницата се пренася въ св. Недѣля, която става наследница на църквата св. Петка. Обяснимо е, защо митрополитъ Натанаилъ който управлявалъ ловчанската епархия въ миналото, изпраща до църквата св. Недѣля „Службитѣ на светитѣ мѫченици Недѣля и Петка“ (Слꙋ́жбы свѧтыхъ мꙋ́ченицъ кѵрїакїи и҆ параскéвы. москва / ҂аѿа҃ѕ года) — при следния надписъ: Въ гр. Ловечъ. За църква св. Недѣля и св. Петка праща Пловдивски Митрополитъ Натанаилъ. Пловдивъ 1891 г. 24 септем.

[5]) Помни се още, че църквата св. Георги стояла и следъ чумовата (1837) година Презъ време на чумата въ нейния дворъ заравяли умрѣлитѣ.

[6]) Вж. „Ловечъ и Ловчанско“, III, 35.

Църковната библиотека не притежава рѫкописи. Припискитѣ по печатнитѣ книги е използувалъ г. М. х. Недѣлчевъ[3]. Интересна е бележката, въ която се съобщава, че презъ време на гръцкото възстание излѣзли фермани, да се сѣкатъ християнитѣ. М. х. Недѣлчевъ допуща тогава да сѫ пострадали много наши църкви, между които и св. Недѣля, та станало нужда да я обновяватъ. Подновяването на нашитѣ църкви, обаче, е общо явление следъ Одринския миръ.

Църквата има стара кондика, която отчасти е използувана до сега[4]. Това е единъ тефтеръ съ размѣри 35×22 см. Подвързанъ е съ мукава, гърбътъ и краищата сѫ облѣчени въ кожа. Листата до сега не бѣха номеровани. Тази кондика, по направа и съдържание, много прилича на троянската[5]. Кондиката на св. Недѣля е почната на 6 май 1846 г. съ фразата: „Да се зна́й како́ ми п҇редават҆ на свита̂ ниделя тимисꙋци и пари кꙋи ща́ да ги ꙗва̀ на̀ имени (т. е. ще изброи поименно кой записъ на кого е). По-долу се чете: „Нико́лчꙋ Стоенчович҆ приехъ ги“[6]. Църковнитѣ темесуци (записи) презъ 1548 год. приема Томчо Михалчевъ. На 18 януарий 1852 год. смѣткитѣ му били прегледани отъ протосингела Антимъ *(Πρωτοσύγκελος Ἄνθιμος)*. Освенъ равносмѣткитѣ, които се правятъ при ревизиитѣ на касиеритѣ (нѣщо като протоколи), касиеритѣ отдѣлятъ отъ кондиката по нѣколко бѣли страници за своитѣ по-подробни смѣтки. Важното е, че църковниятъ епитропъ не е нищо друго освенъ училищенъ епитропъ (настоятель, касиеръ). Главната грижа на църковнитѣ касиери е издръжката на махленското училище „Свети Апостоли“. Не е случайно гдето кондиката се почва въ 1846 год., когато се построява училището въ Горни край.

Равносмѣтката за 1853 год. подписали махленскитѣ първенци; епитропството се предава на Нечо Вълчевъ. Неговитѣ смѣтки вече провѣрява Иларионъ Ловчански, който пише: като сѧ пригледа хеса́па на го́рнюкраищното оўчилище на ё҆пѵ́тропа Нечꙋ Валюфь за 1854: то сене́ ꙗ҆ви сѧ приллежателень затова и҆́ са постави и҆́ за напреть пакъ ё҆пѵ́тропь, . . като са сварши годината да и҆́ма до́лжность да си҆́ предаде хеса́пите не ё҆пѵскопїата пре҄ кѵрїархина и҆́ пре҄ первенцити на ё҆норїꙗта.[7] Иларионъ утвърждава смѣтката на Неча и за 1855 г.

---

[1] Пакъ тамъ, 36.

[2] Подъ думата „кубе“ ловчани разбиратъ таванъ съ мазилка. Двата реда църковни колони въ св. Недѣля раздѣлятъ църковния таванъ на три „кубета“. Изографията, споредъ надписа, направили Ненчо и братъ му Наумъ отъ Дебъръ.

[3] „Ловечъ и Ловчанско“, III, 32—37.

[4] Училищенъ прегледъ, г. VIII; „Ловечъ и Ловчанско“, кн. I и III.

[5] Ст. Станимировъ. Кондиката на Троянския храмъ и пр. Известия на истор. д-во, XI—XII, стр. 178—198.

[6] Николчо Стоенчевъ Терзиевъ, гонительтъ на Мелетия.

[7] Ст. Станимировъ мисли (тамъ, стр. 180), че Иларионъ едва въ 1855 год. отишелъ въ Троянъ, макаръ да е дошелъ за ловчански епископъ презъ 1852 г. Така го кара да мисли об-

Отъ него длъжностьта поема Иванъ Павловъ, чиято смѣтка утвърждава архидяконъ Неофитъ на 23 априлъ 1857 год. Замѣства го Коста п. Василевъ, който стои до 23 априлъ 1859 год. Смѣткитѣ на последния прегледали само махленскитѣ първенци. Следъ него идатъ, за по една година, х. Григоръ Пеневъ и Пеню Лазаровъ. На 23 априлъ 1861 год. поставятъ за настоятели Коста п. Василевъ и Григоръ Пеневъ. Касиерътъ билъ Василевъ. Той стоялъ такъвъ чакъ до 1 августъ 1864 год., когато го замѣства Дунко Ивановъ. На 27 май 1866 год. били прегледани (отъ първенцитѣ) за две години смѣткитѣ на Дунко Ивановъ, следъ когото постѫпва и стои две години Цвѣтко Трифоновъ. На 23 априлъ 1868 г. постѫпва Кинко Мариновъ, който стои три години. На 18 априлъ 1871 год. постѫпватъ Михалъ Пенчевъ и Петко Мичовъ. Смѣткитѣ на Михалъ Пенчевъ били прегледани чакъ на 6 февруарий 1875 год. отъ Дионисия Ловчански. За училищни настоятели били поставени тогава Маринъ Цонковъ и Христо К, Черневъ. Тѣ представили смѣткитѣ си предъ епархийския съветъ на 12 февруарий 1876 год. Диониси билъ вече покойникъ, та ги подписва икономъ попъ Захари. Двамата настоятели останали и за напредъ; кондиката, обаче, не продължава по-нататъкъ.

На третия листъ, като се чете отъ края, е направенъ списъкъ на „книгитѣ школски“, а на петия листъ — списъкъ на „вещитѣ школски“ (23 априлъ 1860 г.) На шестия и петия листъ е направенъ новъ списъкъ на училищнитѣ книги (23 априлъ 1864 г.), продълженъ отъ друга рѫка на 24 априлъ 1870 г. Предъ този списъкъ има другъ (списъцитѣ вървятъ въ обратенъ редъ), по който Василъ Хр. Радославовъ приелъ книгитѣ и покѫщнината на училището (1 февруарий 1872 год.).

На първата страница на втория листъ (отъ началото) е помѣстенъ списъкъ на църковнитѣ дрехи и вещи, които били дадени временно на владиката Мелети. Къмъ кондиката сѫ приложени разписки за получени пари отъ нѣкои учителки и учители.

Църквата св. Недѣля нѣма стари икони, и само две отъ иконитѣ ѝ сѫ недописани отъ майстора имъ. Това сѫ две голѣми икони, поставени въ женското отдѣление. Въ южната му часть се намира иконата на Спасителя. Въ долния дѣсенъ ѫгълъ се чете: Рокою Георги Димитровъ ѿ Тревна. Другата икона е въ северната половина на това отдѣление. Тя представлява св. Богородица, държаща младенеца. Подъ образа надлъжъ се чете: Рꙋкою Гео(рги) Димитровъ ѿ Тревна. Въ църквата св. Богородица отъ сѫщия майсторъ има още една такава икона само че по-малка.[1]

стоятелството, че въ Троянъ Иларионъ прави ревизия на кондиката презъ 1855 г. Ловчанската, обаче, не е прегледана много по-рано отъ троянската.

[1] Въ последната църква има и други трѣвненски икони. Една голѣма икона — на св. Илия — е работена отъ Цаню Захариевъ:

Рꙋка писа цаню захарїю҃ ѿ трѣвна.

Зелениятъ фонъ и техниката показватъ, че и други икони: на св. Георги (ктиторъ Ба́лчю Пе́ю ҂ αѿλꙋ) и тази на св. Спиридонъ — св. Харалампи сѫ дѣло на трѣвненски майсторъ, може би на сѫщия (за Цаню Захариевъ вж. Протоиерей Ив. Гошевъ. Въ Трѣвна презъ последнитѣ гръцки владици. Българ. истор. библиотека, г. III, кн. II, стр. 205). Въ св. Богородица има още две икони написани. Едната (голѣма) е на св. Мина. Подъ образа четемъ:

Църквата св. Недѣля, отъ възобновяването ѝ до освобождението, служила за катедрална църква, при следнитѣ владици: Диониси, Мелети I и II, Илларионъ, Диониси и Иосифъ (екзархътъ).

Въ тази църква Иосифъ I служилъ прощалната си архиерейска служба, преди да замине за столицата на султанитѣ, за да чертае българската духовна и национална политика.

2. Документи за миналото на епархията.

Протоиерей Ив. п. Георгиевъ отъ с. Осиковица (Орханийско) ималъ похвалната грижа да запази отъ бащината си архива нѣкои писма, които сѫ отъ значение за миналото на епархията. Съ писмо отъ 14. VI. 1932 год. любезниятъ протоиерей изпрати до Ловчанската митрополия две отъ тѣхъ за проучване. Въ писмото, съ което ги препраща, той дава следното пояснение:

„Едното писмо е отъ Илариона по разпространение на книги. Тогава (1857) баща ми Георги Антоновъ, родомъ отъ Разлогъ, е билъ учитель въ с. Осиковица, кѫдето имало четири свещеници: попъ Цвѣтко (Цано) п. Драгановъ, попъ Иванъ Стоевъ (Черния), попъ Георги п. Николовъ и попъ Иванъ Герговъ (кьосавия), отъ които не сѫ останали никакви писма. Другото писмо (1878) е до свещеницитѣ въ с. Осиковица отъ тогавашния митрополитски намѣстникъ (икономъ) въ гр. Орхание попъ Кръстю отъ Ловечъ. Тогава баща ми бѣше вече свещеникъ въ Осиковица. Отъ сѫщитѣ лица има още две писма: едното — на Илариона отъ 24 май 1859 год. — е по абонаментъ на вестникъ, а другото (12 януарий 1877 год. отъ попъ Кръстя до свещеницитѣ и първенцитѣ за отстраняване на безчестни деяния на жена. Има и едно саморѫчно писмо отъ Софийския митрополитъ Мелети отъ 1875 г. за владичина и много официални писма отъ митрополитъ Натанаилъ и архиерейскитѣ намѣстници: Иванъ Генчевъ, Михаилъ Арнаудовъ и Илия Пѣевъ до началото на 1888 год., когато почина баща ми и се рѫкоположихъ на мѣстото му“.

Писмото на Илариона Ловчански има следното съдържание:

да́скале вь се́лото (о)си́ковца к҃ георгїе ѽтеческы молитствꙋитѧ

йспроваждамь йдно ѐвангелїе толкованїе за це́рковата щé шь(ще) да гó прочиташь на вся́ка ниделѧ вь церкова на христїаните.[1]) йспровожда$^{\text{м}}$ ѝ 10: кнйшки които са зовать светителско поучéнїе мнóго са добрй за свѣщенниците ѝ за вся́киго ѝ дрꙋги петь които са зовать церкóвны йсторїи щéшь (ще) да дадешь на попóвите по йдна светителско поꙋченїе ѝ по йднá йсторїа ѝ ще земнишь по 20: гр$^{\text{ш}}$ за йдната ѝ за светителското поꙋчéнїе 20: за двéте: 40 гр$^{\text{ш}}$ ѝ за ѐвангелїто 100 гр$^{\text{ш}}$ ѿ черковата а̂ кꙋсѧ́ра покани нѧкꙋи ѿ момчетата йли ѿ чорбажїте който йска да зéмни ще намери вь тѧхь много любопитни работи чи тéизи днѝ ще мѝни нашь человѣкь да прибере парйте да кажешь ѝ на поповите често да прочитать светитилското поꙋчéнїе ѝ каквото пѝши така да са́ ѿбносѧть. ѝ пóсле ще ги йзпитвамь ходѧтли споредѝ поꙋченїето ѝ божїата благодать ѝ ѿнась молитвою сь благословéнїе бꙋди со всéми вами

1857 : ꙗнꙋарїе ; 24 :

† ловчанскїи иларїѡн.

Макаръ Илларионъ да е залѣгалъ за църквитѣ, училищата и просвѣтата на народа чрезъ книги, той не можалъ да спечели обичьта на ловчанци. Тѣ не само заповѣдали писмено на своитѣ свещеници „да не познаватъ Владикѫ-тѫ Илариона, докогато и той познава Грьцкія Патрикъ“[1]), но веднажъ щѣли да го изхвърлятъ отъ митрополията. Спечелилъ омразата на ловчанци, Илларионъ, следъ като се отказа въ 1872 г. отъ екзархийския постъ, не се връща въ Ловечъ. Епархията остава дълго време безъ кириархъ. Презъ 1873 год. ловчанци искатъ да поставятъ за ловчански митрополитъ архимандритъ Кесари[2]). Презъ мартъ 1873 год. Христо п. Симеоновъ билъ избранъ и изпратенъ до Синода въ Цариградъ, кѫдето да поднесе лично желанието на ловчанци.[3]) Тамъ дошелъ и Кесари, платилъ си каквото трѣбва за одежди и рѫкополагане, но такова не станало.

Христо п. Симеоновъ, като свидетель на цариградскитѣ работи на архим. Кесари, му издава документъ, че е внесълъ пари за своето рѫкополагане. Този документъ гласи:

Долуподписанный свидѣтелствувамъ и увѣрявамъ какво преди да тръгнемъ. отъ Цариградъ съ Негово Всепреспод. Г. х. Кесарія наедно занесохмы и дадохмы на С. Скопскаго Г-на Доротея двѣста лири турски № 200 зарадъ да му бѫде старецъ[4]) и зарадъ да му даде, при рѫкоположеніето му за владыка на Ловч

сиѧ ѝк(она) престоѧ да са изобрази иванчо нетковъ малещко ѿ гратъ габрóво ѝ прйнесѝ в' храмъ Бж҃їи ꙋ ловечъ рꙋка рафаилъ генчовъ ѿ габрово ҂аѿѯг лето.

Другата икона (сѫщо голѣма) представлява животоносния изворъ на Цариградъ „Балъкли“. На нея четемъ:

18(4)3 рꙋка а҃ѳанасъ минчꙋ ѿ батóшꙋвꙋ. А пъкъ „прелестно издѣланиятъ амвонъ отъ знаменития майсторъ попъ, който (амвонъ) Каницъ още гледалъ въ тази църква, трѣбва да се отдаде на попъ Константинъ (за последния вж. у протоиерей Гошевъ, тамъ, 201).

[1]) Не е трудно да се досѣтимъ, че това тълкувателно евангелие е:

евангеліе поучително за сичките недѣли презъ годинатѫ ... собралъ отъ славѧнски и отъ гречески Софронїа Епископъ Врачанскїй .... а сега преписано и поправено на чисто българскїй ѧзыкъ отъ свищовскаго учителѧ Теодора Теодорова Хрїлюва .... а напечатано отъ іованна Стоянова .... въ Новъ Садъ 1856.

[1]) Този документъ (отъ 18 януарий 1862 г.) е публикуванъ отъ д-ръ П. Стояновъ. Градътъ Ловечъ, 8.

[2]) За архим. Кесари вж. Ст. Станимировъ. Изъ черковната история на Ловечъ. „Ловечъ и Ловчанско“, II, стр. 56 и след.

[3]) Писменото изложение до Синода въ „Ловечъ и Ловчанско“, III, стр. 29—30.

[4]) Навѣрно да го подготви за архиерейския изпитъ.

епархія, единъ катъ архіерейскн одежди додѣто да си направи други свои; тъй сѫщо оставихмы въ рѫцѣтѣ на Н. Блаженство Екзарха седемдесѧть и петь лири № 75. да стоѭтъ като залогъ до рѫкоположеніето му, за което и двоицата му даваха увѣрителны надѣжды.

Понеже рѫкоположеніето на помянѫтый Ловч. кандидатинъ не ся усѫществи, както (бѣха къмъ) него обѣщаніята имъ; понеже реченнитѣ пары х. Кесарія беше дигналъ съ файда отъ г. Киселова въ Цариградъ и трѣбува да се повърнатъ назадъ, давамъ на Н. всепреподобіе настоящето увѣрително писмо, съ което свидѣтелствувамъ чистосовѣстно предъ Бога и человѣцитѣ самата и точна истина, за да му служи кѫдѣто е потрѣбно.

Ловичь 25 Юлія 1873.

Този документъ е копие, направено отъ Хр. п. Симеоновъ за себе си. Пази се въ Ловчанската музейна сбирка подъ № 332.

Въ писмото си отъ 31 януарий 1878 г. попъ Кръстю пише:

Благоговѣйни священници!
Въ Осиковица.

Като до сега нито единъ отъ васъ не е дошолъ да ся вѣстни на митрополіята, и като до сега не сѫ е поискала нито една вула отъ васъ, мене е много чудно. Отъ вънка слушамъ че сватбы ся виждало въ ваше село да ся правять, нъ азъ не вѣрвамь, че ще бѫдете толко глупави да вѣнчеете безъ наше дозволеніе.

За това ви наумѣвамъ че трѣбва да доди единъ отъ васъ кѫдѣ мене да ся споразумѣймы.

При това азъ ся чудя какво направихте та до сега не донесохте жито-то, кое-то сте длъжни на митрополія-та. Чини ми ся че ще имамы расправѫ съ васъ.

Орханіе 1878 Януар. 31.

Икономъ п. Кръстю.

Презъ време на априлското възстание попъ Кръстю, както се види отъ неговия „трѣбникъ“, е въ Ловечъ. Щомъ като на 12 януарий 1877 г. той е архиерейски намѣстникъ въ Орхание, както се види отъ писмото му до свещеницитѣ и първенцитѣ въ с. Осиковица, то се вижда, че митрополитъ Йосифъ го назначилъ такъвъ. Както се вижда отъ другото негово писмо, съ дата 18 януарий 1878 г., попъ Кръстю въ началото на 1878 г. е още тамъ. Презъ 1879 г. той е вече въ Ловечъ, кѫдето пише „трѣбника“ си.1) Поминалъ се, както е известно презъ 1881 г. въ Ловечъ.

Въ Ловчанската музейна сбирка се пази едно писмо2) отъ троенеца Димитъръ Поповъ до Христо п. Симеоновъ. Въ него Д. Поповъ съобщава на п. Симеонова какъ троенцитѣ посрещнали „Дяда е̑ксарха“ при заминаването му презъ Балкана за Цариградъ презъ 1877 г. Писмото не е датирано, но, знае се, че това е било въ самото начало на май 1877 г. Втората часть отъ писмото е отъ частенъ характеръ, затова ще предадемъ само първата половина.

Почитаеми ми Господ. Хр. П. Симеоновъ
въ градъ Ловичъ

Троенците Твѫрдѣ бляскаво Посрящнаха Дяда Ексарха, сасъ много народ, сасъ слово сказано о̑тъ господ. Смилова, и̑ о̑братно о̑тъ Дяда е̑ксарха които сказки о̑тъ восхищеніе и̑ голѣма радость на пресѫдствующите и̑ слушащите сѫ неисказани. и̑ като сѫ водеше Дяду Ексархъ съ пѣсни о̑тъ у̑чениците и̑ Священіѫтъ клиръ Пѣшкомъ о̑тъ велчоска мах. до троянъ То населеніето с' цвѣтя в' рацѣ тичаха подиръ негово Блаженство с' радость.

. . . .

С' почитаніе о̑ставамъ вашъ Прияте(ль) Димитр' Поповъ.

Гено Ивановъ.

ПРИПИСКИ.

Кога се зародила идеята да се напише историята на Ловечъ и Ловчанско.

„Презъ 1880 г. Трайко Китанчевъ билъ се завърналъ отъ Русия и прекаралъ нѣколко месеца въ Ловечъ при своя благодетель митрополитъ Натанаилъ, за да възстанови своето разклатено здраве. Д-ръ Василъ Радославовъ сѫщо се билъ върналъ отъ странство. Предстояло отварянето на училището и, за да стане то по-тържествено, ловчани помолили Радославова да държи речь, което той приелъ съ готовность и обещалъ, че ще предложи нѣщо като програма за изучаване града Ловечъ въ историческо, археологическо, икономическо и много други отношения. Отишълъ и Китанчевъ. Д-ръ Радославовъ, като ималъ предъ видъ публиката, държалъ една кратка, разбира се, речь и съ общи думи изказалъ своитѣ мисли. Китанчевъ счелъ за нуждно и той да си каже думата. . . . . Китанчевъ се обърналъ къмъ присѫтствуващитѣ съ въпросъ — желаятъ ли да го слушатъ, и понеже отговорътъ билъ утвърдителенъ, той подкачилъ своята речь. Преди всичко казалъ нѣколко думи за речьта на Радославова и следъ това, съ единъ тихъ, гладъкъ и приятенъ гласъ той обърналъ

---

1) Д-ръ П. Стояновъ, тамъ, 50.

2) Инв. № 310.

внимание на случая, който свикалъ това събрание, а именно — за отваряне на училището . . . . . Публиката останала много доволна. Следъ това Радославовъ поканилъ Китанчева у дома си на гости, а това още повече го подигнало въ очитѣ на гражданитѣ и направило по-популярно неговото име“.

(Съчинения на Трайко Китанчевъ, София, 1898 год., стр. 19).

Г. И.

Взаимната метода въ Ловечъ е въведена отъ учителя Михаилъ.

До сега се смѣта, че П. Р. Славейковъ е първиятъ учитель, който обучава по взаимната метода въ Ловечъ[1]). Въ автобиографията на свещ. Тодоръ Мишаковъ, която се пази въ Лов. читал. музей, намираме, обаче, следното:

„Около 1850 год. захванаха да ся правятъ общи школи[2]) въ г. Ловечъ и преди да се свършатъ доведе ся единъ учитель сѫрбинъ на имѣ Михаилъ съ единъ кѫдрявъ абдесликъ разрешенъ пискюлъ и чапатъ бастунъ той за пѫрво въ Ловичъ захвана да учи по ланкастерската метода, нъ като беше много строгъ и бияше немилостиво съ 12 тѫнки прѫчки свѫрзани, което наричаше фиргизъ и упражняваше децата на талимъ[3]) подиръ 6 месеца извадиха го, а щомъ ся свѫрши горнекрайското училище въ него ся доведе за учитель П. Р. Слевейковъ който въ тогавашното още време тури добѫръ редъ въ училището и въ пѫрвій още испитъ показа ся добѫръ успехъ“.

Г. И.

---

[1]) Н. Ив. Ванковъ. Материяли по истор. на бълг. учебно дѣло и пр. Училищ. прегледъ г. VIII (1903), 725.

[2]) Датата е погрѣшна, „общитѣ школи“ сѫ построени въ 1846 год.

[3]) Гимнастика.

НАТЕГНАТИ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ПЛѢВНЕНЦИ И ЛОВЧЕНИ ВЪ 1842 г.

Както е известно, на 22 октомврий (ст. ст.) 1839 година, току-що покачилиятъ се на престола младъ султанъ Абдулъ-Меджидъ издалъ прочутиятъ хати-шерифъ (свещенъ законъ), нареченъ гюлхански, защото билъ прочетенъ най-напредъ въ павильона на розитѣ (гьолъ-хане) въ дворцовата градина. Това билъ тържественъ манифестъ, съ който се отваряла нова ера на преустройство въ Турция. Човѣкъ би помислилъ, че издаването на такъвъ тържественъ законодателенъ актъ ще да е отворило нова ера и въ историята на градоветѣ. Въ сѫщность, обаче, далечнитѣ отъ Цариградъ градове, къмъ които спадалъ и вакъфскиятъ Плѣвенъ, ще да сѫ се научили за него не твърде скоро и не отъ властитѣ. И наистина, въ никоя бележка, въ никой споменъ на плѣвенци отъ онова време не се говори за него. Хатишерифътъ е билъ издаденъ поради безизходното положение на турската държава следъ победитѣ на непокорния египетски паша Мехмедъ-Али надъ султанскитѣ войски, за да се задоволятъ европейскитѣ дипломати, които налѣгали за реформи. Но онова, що не направила самата власть, направили го цариградскитѣ и смирненскитѣ гръцки вестници, които превели и напечатали хатишерифа. Отъ единъ такъвъ преводъ букурешкиятъ българинъ Михаилъ Кифаловъ, родомъ тетевенецъ, го превелъ на български и го разпратилъ по българскитѣ градове въ Турция още въ края на 1839 година и въ началото на 1840 година. Заглавието му гласи: „Преводъ на царскіатъ Хатішерифъ, който са е челъ въ Константинополь въ Гюлхане въ 22 день октомврія 1839“. Въ 1841 година габровскиятъ учитель Калистъ Луковъ, ученикъ на Неофита Рилски, направилъ, пакъ отъ гръцки, новъ преводъ, поправенъ отъ Неофита и напечатанъ въ Букурещъ подъ заглавие „Преводъ на преписатъ (на копіята) на царскіа саморꙋчный хатти-шерифъ“. Единъ екземпляръ отъ този преводъ е запазенъ въ архивата на даскалъ Димо Грънчарски — което показва, че той е билъ четенъ и въ Плѣвенъ. Общопознато е, че нѣкаква чувствителна промѣна въ положението на Турция този свещенъ законъ не докаралъ никѫде; толкова по-малко е можело да има такава въ вакъфския Плѣвенъ. Но все пакъ неговото издаване не е било безполезно за българитѣ, защото отъ него захващатъ тѣхнитѣ официялни постѫпки за родно духовенство. Въ Плѣвенъ, гдето всѣкога се е чело въ църквитѣ на славянски, хатишерифътъ подбудилъ гражданитѣ не къмъ борба за църковни правдини, а къмъ постѫпки за промѣна на пазарния день.

Навсѣкѫде въ Турция по онова време пазарътъ ставалъ въ недѣля, поради което на турски този день се нарича пазар-гюнъ (пазаренъ-день). За българитѣ това съставяло голѣмо неудобство, особно откакъ мнозина отъ тѣхъ минали презъ училището, гдето четѣли по църковни книги, та църковното богослужение имъ станало по-познато. На старитѣ се искало да чуятъ децата си като пѣятъ въ църква или като четатъ апостола: това ги правѣло доволни и горди. Освенъ това, тѣмъ се искало да чуятъ проповѣдь, а следъ отпуска на църквата — да останатъ наедно, да си поприказватъ за еснафски и църковно-училищни работи и да си съобщатъ новини. А едничкиятъ имъ свободенъ день въ седмицата се заемалъ отъ пазаря, презъ който тѣ не само не можели да почиватъ, а трѣбвало да работятъ повече, отколкото въ другитѣ дни. Църквата оставала само за старитѣ, бабитѣ и децата; па и за тѣхъ не било удобно да оставятъ дюкянитѣ и сергиитѣ безъ своята помощь.

Пазарьтъ на добитъкъ и селски продукти (Сѫръ-пазарь) въ Плѣвенъ още нѣмалъ познатата намъ по-сетнешна многолюдность; но той постоянно растѣлъ наедно съ увеличаване на сигурностьта въ държавата, и въ него вече почнали да участвуватъ търговци на добитъкъ и отъ по-далечни мѣста. И предишниятъ пазарь, който ставалъ на Тузъ-мегданъ и на близкия до него Отлукъ-мегданъ, билъ твърде оживенъ. На него дохождали и много търговци отъ Ловечъ. Тѣ докарвали съ голѣми кошове готови обуща, абени дрехи и др.; постилали чулъ или рогозка било на самия пазарь, било въ нѣкой ханъ; слагали кошоветѣ и отваряли сергии. Плѣвенци не имъ правѣли прѣчки, защото тѣ едни стоки продавали, а други купували. Освенъ това, въ военно-административно отношение Плѣвенъ по онова време зависѣлъ отъ Ловечъ.

Откога точно датира тази зависимость — не е известно. Едно е несъмнено: то е, че тя се е явила следъ Пазвантооглу, когато часть отъ нѣкогашния голѣмъ Никополски санджакъ наедно съ самия гр. Никополъ и съ Плѣвенъ, Враца и Кутловица (Фердинандъ) минала подъ Видинъ. Най-вѣроятно е, че това е станало следъ войната въ 1810—12 г., когато е било обърнато наново внимание върху прохода презъ Ловечъ и Троянъ, защото въ Плѣвенъ има предание,[1] че тъй нариченитѣ чапанъ-бешлици (по 5 гр.), които имали по-малко сребро, отколкото трѣбвало, били донесени отъ Ловечъ по времето на Чапанъ-оглу, а следъ това дошли алтълъцитѣ (по 6 гр.). Това сочи войната въ 1810—12 год., защото чапанъ-бешлицитѣ носѣли дата 1222 г.[2] (— 1807—8), а и Чапаноглу е живѣлъ и действувалъ презъ тази война. Както и да е, но ловченци свободно идѣли да продаватъ своитѣ занаятчийски произведения на плѣвенския пазарь. За тѣхъ това било удобно, защото идѣли срещу недѣля и се връщали срещу понедѣлникъ, безъ да затварятъ дюкянитѣ си.

Въ 1842 година плѣвенци сполучили да издействуватъферманъ за промѣна на пазарния день отъ недѣля въ петъкъ. Кой имъ е съдействувалъ и какъ сѫ били събрани потрѣбнитѣ пари за подаръци на кадия и паши — не се знае. Въ Църковната Кондика за това не се споменува нищо, а владиката, както ще видимъ по-долу, дори не знаелъ за постигнатия успѣхъ. Има основание да приемемъ, че издействуването на фермана е станало съ помощьта на влиятелния предъ турското правителство бекликчия Недѣльо, синъ на Голѣмия Вълко чорбаджи, защото той по онова време се намиралъ въ Плѣвенъ[3]. Изглежда, че търговцитѣ и занаятчиитѣ сѫ действували независимо отъ владиката и неговитѣ хора. Както и да е, но ферманътъ билъ полученъ, и пазарьтъ билъ пренесенъ въ петъкъ и сѫбота. Съгражданитѣ турци, които живѣели въ най-голѣмо съгласие съ българитѣ, не поставили никакви прѣчки за това, защото лесно схванали неговата умѣстность. Но, за голѣмо огорчение на плѣвенци, нововъведението не било зачетено отъ тѣхнитѣ съседи и гости на пазаря, ловченци, които продължавали да отварятъ сергии въ недѣля. Види се, че турската административна власть се е държала съвсемъ на страна, защото никакво запрещение къмъ ловченци не последвало. Огорченитѣ плѣвенци решили да прибѣгнатъ къмъ убеждаване и за тази цель се обърнали съ писмо до ловченскитѣ първенци, тѣ да подействуватъ на своитѣ търговци. Но молбата имъ не била изпълнена, и тѣ се принудили да пишатъ втори пѫть, като преповторятъ донегде съдържанието и на първото писмо. Второто имъ писмо е запазено изцѣло благодарение на добрия навикъ, който ималъ неговиятъ съчинитель, даскалъ Кесарий, да задържа копия отъ по-важнитѣ си писма. То се пази сега въ библиотеката на Татаръ-Пазарджишкото читалище[1]). Понеже то е важно за насъ въ случая, както по съдържанието си, така и по религиозния духъ, свойственъ на дѣдитѣ ни отъ онова време, — ние ще преведемъ по-голѣмата му часть, като изпуснемъ срѣдата, гдето авторътъ му доказва съ цитати отъ евангелието и отъ посланията на апостола Павла, че нарушението на недѣлната почивка, което причиняватъ ловченци, е дѣло грѣховно.

Писмото гласи:

„Къ Благоро́днымъ, и҆ почте́ннимъ жи́телемъ, ло́вченскимъ, на ѻ҆́бщое прочита́нїе зѣлò на́мь возлю́бленнымъ ѡ҆ Хр҃тѣ Братїамъ съ цѣлова́нїемъ (= съ поздравъ).

1842: окто́врїй 4-ый Къ Благоро́днымъ Градонача́лника̑ ло́вчанскимъ, и҆ всѣ́мъ ѡ҆ хрїстѣ братїамъ ма́лымъ же и҆ вели́кимъ.

По до́лжности братской любвѝ, па́че же рещѝ хрїстїа́нской, въ теку́щаго мѣ́сяца 2-гѡ днѐ, прати́хъме ви ѐднò моле́бнѡ пи́смо, максу́съ съ ѐди́нъ на́шъ человѣ́къ, въ кое́то ви совѣ́тувахме, всесерде́чнѡ ви се моли́хме, като и҆зявля́вахме зарадѝ на́шїатъ пазàръ, каквò доко́ждатъ ва́ши ло́вчалїи и҆ отва́рятъ сергїи въ недѣ́лнїй день. За кого́то нїе весмà голѐмъ тру́дъ поло́жихме, доде́ да го устро́име да сѐ не соби́ра пазáръ въ то́я воскре́снїй дѐнь и҆ ѿ то́лкова голѐмъ ха́рчъ и҆злѣзна́хме, догдѣ́то да и҆зва́димъ вла́сть (сирѣ́чь ферма́нъ) и҆з' ца́рскїатъ дво́ръ, за товà и҆збра́нно и҆ Богоуго́днѡ дѣ́ло! защо́то видо́хме примѣ́ръ (ю́рне́къ) ѿ дрꙋ́гите ѻ҆́колны гради́ща, въ който живѣ́ятъ и҆ си́чки правовѣ́рны хрїстиа́ны, подъ та́я сѫ́ща държа́ва: Но заради да ста́неме и҆ нїе и҆́сты хрїстїа́не, спротѝ за́повѣдыте церко́вны, подкани́хме се по си́лѣ нашей ѡ҆ то́мъ (заради товà боголюбе́зно дѣ́ло). Но ѐто и҆ сегà па́кы вто́ри путь пису́ваме ва́мъ, и҆ со всесердечна любо́вь ви се мо́лиме, не мо́йте ни правѝ товà злò: щотò да соблазня́вате братїята ни, които сме се собра́ли ѿ разны мѣстà, и҆ и҆́ма нѣ́кои бе́зкни́жны, и҆ маловѣ́рцы сꙋ́ще. Но соберѐте се на ѐднò си́чки и҆ запретѐте на таки́ва злотворители, и безчи́нны человѣцы, който дохо́ждатъ и҆ пра́ватъ това́ зло̀ въ градо́ ни: мы҆ спроти҆ бра́тска любо́вь, не ги҆ го́ниме совсѣмъ, въ дру́гите дни҆ си́рѣчь въ пято́къ, и҆ въ суббѡ́та, а и҆зволя́ваме да дохо́ждатъ свобо́дно да си҆ пра́ватъ а҆ла̄шъ-вери́шъ, са́мо въ недѣлній дѐнь да не пра́ватъ това̀ зло̀. Защо̀ съ това̀ не́що нѐсамо че сѐ на́мъ сопротивля́вате; но ꙗ҆́вно є҃ защо̀ на бо́га се сопроти́вяте, и҆ на не́говите за́поведы: „защо̀ то́й є҃ заповѣда́лъ на человѣцыте шѐсть дни҆ въ недѣлята да работатъ, а́ въ седмыотъ де́нь повеля́ва да почи́ватъ ѿ си́чките си ра́боти, и да гле́датъ въ не́го да ѹ҆стро́ятъ не́що богоуго́дно дѣло, заради душе́вното своѐ спасе́ніе. Не сти́га ли се́демь дни҆ що рабо́тиме за тѣло́то; и҆ не тре́боували понѐ (барѐмъ) еди́нъ де́нь да ѡста́вяме на Бо́га за в да́ръ ѿ седмьтѐ дни҆ презъ недѣлята; войстинну тре́бува баре́мъ є҆ди́нъ день: въ седми́цата да сѐ ѡ҆ста́виме ѿ тѣле́сните гри́жи, и҆ да погле́дниме за душѐвното спасѐніе. . . разумѣйте защо̀ то́я де́нъ є҃ посвяще́нъ на бо́га, и҆ и҆менуванъ є҆ недѣля, недѣлати, сирѣчь нерабо́тати. Тѣмже бра́тїя на́шы, молимъ ви всесерде́чнѡ подканѐтеся за това̀ добро̀ и҆ богоуго́дно дѣло, подкане́теся гово́риме си́чките є҆динодушно, и҆ запретѐте това̀ отъ помежду̀ ва̀съ да не прихо́ждатъ таковіи пакѡстни́цы, да разва́лятъ тако́во богоуго́дно дѣло, и҆ да дока́руватъ хула̀ и҆ оу҆́коръ на правосла́вната на́ша вѣра. Про́чее сї́ вамъ въ кра́тцѣ ко и҆звѣстїю, и҆ ѡ҆стае́мь въ надежду ча́юще получи́ти благонаде́жнѡ запреще́нїя ва́ша таковы́мъ злотвори́телемъ и҆ пакѡстникѡмь, па́чеже рещи҆ поруга́телемъ православной вѣрѣ, и҆ є҆смы всѝ мы пле́венски жители на ва́шего Благоро́дїя ма́лымъ же и҆ вели́кимъ и҆скреннїи доброжелатели всесердечнѡ лю́бящы ви, и҆ почита́ющыя.

---

[1] Съобщено отъ 95-годишния Яко Мошонъ. Сведенията сѫ събирани преди 3 години.

[2] Тази година добре помни стариятъ (92-годишенъ) ловченецъ Митьо Стойновъ Енювъ.

[3] Писмо на даскалъ Кесария „Изводъ писаний 14: го февруарїа 1845 къ благородномъ чорбаджи Недѣлю". Вижъ и писмото му до сѫщия отъ 11 септемврий 1844. И двѣтѣ се пазятъ въ Архива на възраждането въ Народната Библиотека.

[1] Копие отъ него има добрината да ни препише г-ца Екатерина Иванова, учителка въ тамошната гимназия, за което ѝ изказваме своята благодарность.

Низ' Плѐвенъ.

Кои градове сѫ имали предъ видъ плѣвенскитѣ жители, когато твърдятъ че взели „примѣръ (юрне́къ) ѿ дру́гите ѡ҆колны гради́ща“, не е известно, До тогава се знае само за премѣстване на пазаря въ Търново. Други градове, които да сѫ направили сѫщото, ще да е имало малко, защото дори въ София премѣстването на пазарния день е станало 5 години по-късно[1]), па и владиката Агапий, както ще видимъ, считалъ, че плѣвенци ще получатъ похвала отъ всички, които чуятъ за тѣхното дѣло. Види се, че съ посочване на други градове съчинителитѣ на писмото сѫ искали да подействуватъ по-силно върху ловченци, като имъ покажатъ, че не само тѣ мѣстятъ пазаря си. Не се знае сѫщо, дали плѣвенскитѣ търговци сѫ се оплакали на търновския митрополитъ Неофитъ и на ловченския епископъ. По-вѣроятно е, че тѣ сѫ оставили подобни оплаквания за по-сетне, защото не писали нищо по това и на епископа Агапия. Но последниятъ чулъ за станалото и побързалъ да утеши и насърдчи плѣвенци. И неговото писмо е запазено отъ даскалъ Кесария и сега се намира въ библиотеката на Татаръ-Пазарджишката гимназия.[2]) Привеждаме отъ него началото и края, като изпущаме богословскитѣ размишления на епископа за нуждата отъ търпение.

„Почте́нніи чорбаджи́ честніи Хаджи́ Первомайсторе Ма́йсторе, и҆ Калфи на Благословенните и҆снафе Пле́вянски. Ча́да ѡ҆ Господѣ возлюбляннaя нашаго же смире́нія. Благодать всемъ ва́мъ, и҆ ми́ръ и҆ милость ѿ Го́спода Бо́га вседержителя ѿ на́съ же молитва Благослове́ніе и҆ проще́ніе. Чу́хме защо̀ преболѣзновате заради́ Поврежденіето, дето вы стая ѿ лофчалите. Не жалете хрїстїане май и҆ неса̀ ѡ҆маловѣря́ваите. Това̀ є҆ на васъ є҆дна̀ Голя́ма Похвала̀, по сичките страны, дето чу́ха това, и҆ колкото сле́дователно ща́тъ да чуятъ, зашо̀ почна́хте и҆ соверши́хте є҆дно̀ Бо҃гоꙋгодно дѣло и҆ поне́же поврежденїята вы не са̀ ѿ дру́ги ꙗ҆зы́цы; не са̀ ѿ сущи́ те вы единеро́дни, и са̀ жесточаиши тверди: заради́ това̀, и҆ похвала та вы (а҆ко я принесете со҃ търпѣніе) ѿ си́чки те человѣцы є҃ вели́ка и҆ заплата та вы ѿ Б҃га ще да бу́де стократна. Поне́же си́чкитѣ тія ще са̀ испитвате заради́ вѣра та вы. Но тія де́то пра́ватъ препятствїя ва́мъ! ще прїемнатъ преврꙋ́чїе на лошавините и҆мъ ѿ Б҃га . . . Не ги колне́мъ да пострадатъ и҆ ѻ҆ни подобно, да не бу́де! Защо̀ и҆ ѻ҆ни́ са хрⷭ҇тіа́не братїа на̀ши. Но ги молитствуваме да са́ и҆змѣнатъ ѿ ло́ши те дѣла̀, и҆ да се всклонатъ на·добри те, и҆ да вы похчаваме за полза та вы, и҆ да вы ѻ҆верждаваме на вѣра та вы. За да не будете маловѣри, и҆ да са̀ надѣете само на достоинството ѡ҆тправданіе: Самъ І҆су́съ Хрⷭ҇тосъ и҆ Б҃гъ на́шъ дума . . . Чухте ли х҃тіане! и҆звѣстете ся, защо̀ не хотѣніе Б҃жіе, да работи҃ ѻ҆най де́нь по Б҃га не́маме по́мощь на о́ня день но го имаме непрїяте. а҆ ще ми речете, защо҃, много хрⷭ҇тіа́не и҆ма дето не чуватъ (= пазятъ) ѻ҆най де́нь, праватъ алишъ ве́ришъ и҆ предобыватъ. Ніе вы извѣствуваме спроти думи те на Б҃жествени те ѻ҆тцы̀, кярове те недѣлени са зара́ре десетократни и҆ му́ка вѣчна. Пакъ вы думаме не жалете, заради́ поврежденїе то дето вы праватъ тія лукави человѣцы. Но тія ако не пострадатъ ѿ това діаволско дѣло, ще прїемнатъ ѿ Б҃га заплатата си на ло́шото и҆мъ дѣяніе, и҆ оуничиже́ніе ѿ сички те нихни є҆динородни, а҆ выа ще да и҆мате слава та и҆ похвала та ѿ всички те хрⷭ҇іане. ща да вы быде и҆ въ помощь вѣчна, ще приемнете заплата та си отъ Б҃га. Която благодать и҆ не и҆зречен'на милость съ наши^{ми} молитви^{ми} и҆ благословеніамъ да бу́де всемъ ва́мъ аминъ“.

Огорчението на плѣвенци наистина трѣбва да е било голѣмо, щомъ тѣхниятъ епископъ Агапий е намѣрилъ за потрѣбно да ги утешава толкова много. Но за по-нататъшни тѣхни постѫпки, било направо, било чрезъ други, не станало нужда. Ловченскитѣ търговци престанали да дохождатъ въ недѣля, и пазарьтъ се задържалъ въ петъкъ и сѫбота. Има предание, че по-късно ставалъ опитъ, види се, по подбуда отъ страна на евреитѣ, пазарьтъ да се премѣсти въ четвъртъкъ, та въ сѫбота да бѫде вече свършенъ, и да могатъ селянитѣ и други пазаркати да се върнатъ за недѣля по мѣстата си. Но узаконението на фермана си останало въ сила. Така го заварило и освобождението.

Юрданъ Трифоновъ.

---

[1] Период. списание (Софийско), кн. X, стр. 99.

[2] Копие ни достави г-жица Н. Захариева (учителка въ тази гимназия), на която изказваме своята благодарность.

ПРИПИСКИ.

Пѣсень на Червенъ Миховица. Мѫжътъ ѝ я на турчинъ продава, за да си плати дълговетѣ.

Зѫборчля Миху, зѫдлѫжня
Ду сидимдисет хиляди,
Ду сидимдисет и седим.
Чуди сѫ Миху и мае,
Как щѫ си борчѫт издѫлжи,
Издѫлжи, борчѫт изплѫти.
Па си нѫ Кѫнѫ думѫши:
— Кѫно ле булкѫ убѫвѫ
Я стѫни утра най рану
Тѫ сѫ убаву примени,
Какту сѫ булкѫ венчавѫ,
Какту сѫ дите крѫщавѫ,
Чи щѫ ми доди Ага бей,
Ага бей Кѫно, мидюр бей.
Ас щѫ тѫ Кѫно припрудам
Тѫ да си борчѫт исплѫтѫ.

Записалъ въ Ловечъ **М. х, Недѣлчевъ.**

Петъръ задлъжнѣлъ, продалъ кѫща и покѫщнина и като не можалъ да се наплати, избѣгалъ въ Влашко въ Крайова. Жена му Тодорка го тамъ намира.

Зѫбурчлялъ Петѫр зѫдлѫжнял,
Ни му пустигѫ кѫщѫтѫ,
Кѫщѫтѫ с' покѫшнинѫтѫ,
Вехти бурчови дѫ плѫти,
Тѫ ми зѫбягнѫл в' Крелйову.
Устави булкѫ убѫвѫ
Сѫс малку дите руждену.
Трѫгнѫлѫ й чумѫ дѫ мури,
Де гиди хитри Ловчѫни
Трѫгнѫли всички дѫ бягѫт;
Кой горѫ бягя, кой долу,
Бѫла Тудоркѫ най бягѫ
Кѫм Крелйовскѫтѫ пѫтекѫ.
Бѫща и жалну плачѫши
И нѫ Тудоркѫ думѫши:
— Тудорке иднѫ нѫ буба
И биз теп ли щѫ дѫ устанѫ?
Тудоркѫ плачи и думѫ:
— Ти дѫ си мислил на време,
Кугиту си мѫ гудявѫл,
Гудявѫл буба, венчавѫл.
Аз щѫ в' Крелйову дѫ идѫ,
Дѫно си Петрѫ нѫмерѫ.
Кѫту си стигнѫ в' Крелйово,
Вѫв Крелйовскити хануви
Тя си слугити питѫши:
— В този хан ли е кир Петѫр,
Кир Петѫр Ловчѫлиѭтѫ?
Слугѫтѫ горѫ излези,
Ету и Петѫр нѫсрещѫ.
Кѫту си видѭ Тудоркѫ,
Той си Тудоркѫ пригѫрнѫ
И на неѭ си думѫши:
Дубре ми душла Тудорке,
Нѫ куя кѫщѫ бащинѫ,
Нѫ куя кѫщѫ майчинѫ?

Записалъ въ Ловечъ **М. х. Недѣлчевъ.**

Забележка. Въ Ловечъ най-лошото за единъ мѫжъ било да не може да си изплати дълговетѣ, да го нарекатъ михлюзинъ. Тодорка била не сѫща сестра на Петъръ Димитровъ, баща на адвоката Ив. П. Димитровъ. Въ други вариантъ е споменатъ градътъ по-правилно — Кральово (Крайово).

ПЪРВОТО ТЕАТРАЛНО ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ВЪ ГРАДЪ ЛОВЕЧЪ.

Презъ първитѣ десетилѣтия на 19 столѣтие нашиятъ народъ всецѣло се бѣ предалъ на черковна борба — искаше на всѣка цена да се избави отъ несносния и развратенъ гръцки духовенъ гнетъ, та бѣ поизоставилъ всички други просвѣтни начинания, може би съ изключение на училищното дѣло, тъй често спъвано и преследвано отъ фанариотитѣ. Много нарѣдко се оповестяваше чрезъ вестницитѣ, че въ нѣкой по-голѣмъ градъ на България, кѫдето имало повече интелигентни сили, е дадено театрално представление.

Следъ решението на черковния въпросъ, като по даденъ сигналъ, започнаха да се даватъ леки и достѫпни пиеси изъ градоветѣ, та и нашиятъ градъ не остана надире въ това отношение. Първото представление се даде презъ 1872 г. по инициативата на по-интелигентнитѣ младежи и подъ рѫководството на младия и високо просвѣтения революционеръ Ангелъ Кънчевъ. По негова разпоредба и одобрение отъ училищното настоятелство представлението трѣбваше да стане въ горнокрайското училище. Чиноветѣ бѣха на брой 12 и заковани за пода, та се прерѣзаха толкова отъ тѣхъ, колкото бѣха нуждни, за да се построи сцената, още повече че задъ тѣхъ бѣха една одая и учителската стая, които служеха за обличане на актьоритѣ. Решено бѣше да се представи драмата „Райна княгиня", представлявана въ нѣколко градове изъ България. Понеже за дрехи се изискваха доста парични срѣдства, училищното настоятелство поиска отъ габровското да имъ заематъ тѣхнитѣ дрехи, само съ по-малъкъ наемъ, тъй като общината е бедна. Въ това първо представление взеха участие следнитѣ младежи: Михалъ Томчевъ — царь Петъръ, Иванъ Драсовъ — Светославъ, Димитъръ Пъшковъ — Георги Сурсувулъ, Петъръ Горовъ — Райна княгиня, Янко Урумовъ — Неда, Анастасъ Хитровъ и Димитъръ Мариновъ — пратеници, Димо Драсовъ — тѣлохранитель, братята Нечо и Луканъ Хашнови — Борисъ и Романъ, царь Петрови синове, множество въорѫжени войници съ стрели и копия. Подъ рѫководството на Ангелъ Кънчевъ се направиха нѣколко репетиции. Нуждннтѣ сабли бѣха дадени отъ каймакамина, защото такива нѣмаше отъ кѫде да се взематъ. Гражданитѣ съ голѣмо нетърпение очакваха това представление и когато се оповести датата на представлението, всѣки бързаше да се сдобие съ билетъ, безъ да обръща внимание на високитѣ цени на мѣстата. Първитѣ мѣста се задържаха за каймакамина и окрѫжаващитѣ го.

При вдигане на завесата се яви царь Петъръ, седналъ на царския тронъ, съ скиптъръ въ рѫка и блестеща корона отъ злато и скѫпоценни камъни!! Въ залата се разнесе едно продължително а-а-а-а . . . и се питаха, кой е тоя.

При следната сцена най-голѣмъ ефектъ произведе сражението на Светослава съ Сурсувула — Драсовъ и Пъшковъ — и двамата високи и левентъ младежи; тѣ съ жаръ и до самозабрава си посрѣщаха и отблъсваха сабленитѣ удари — истинско сражение, но безъ жертви. Отъ това сражение каймакаминътъ и окръжаващитѣ го се поизплашиха и станаха на крака. Не съ по-малъкъ жаръ и ентусиазъмъ се сражаваха и войницитѣ, та по невнимание една стрела улучи Райна княгиня подъ самото око.

Образъ 11. Янко Урумовъ и майка му Анастасия.

Сражението отъ дветѣ страни се водѣше съ ожесточение, обаче нѣмаше нито убити, нито ранени, та Ангелъ Кънчевъ отъ задкулиситѣ трѣбваше да напомня да падатъ убити и ранени войници. Представлението се представи нѣколко пѫти подъ редъ и пакъ останаха граждани, които не можаха да се вредятъ да видятъ това първо представление. Следъ Райна княгиня бѣше представена драмата „Геновева“.

Не следъ дълго време ученицитѣ започнаха да даватъ театрални представления. Тия театрални представления се даваха въ по-голѣмитѣ яхъри или мазитѣ. За завеса имъ служеше голѣма черга, съ прикрепенъ на края прѫтъ или на дветѣ страни по единъ камъкъ, за да стои завесата опъната. Ученицитѣ си правѣха дрехи отъ дебела хартия и съорѫженията отъ мукава. Тия детски представления дадоха възможность и на най-беднитѣ граждани да иматъ що-годе представа за театъръ.

Следъ 1873 год., до освобождението на България, какъ е вървѣло театралното дѣло въ Ловечъ, на пишещия тия редове не му е известно, защото е билъ на учение въ Чехия.

Следъ освобождението на България искахме, театралното дѣло да се поцеме съ още по-голѣма ревность и при по-други начала, защото голѣма часть отъ младежьта, която искаше да се нагърби сега съ представленията, бѣха следвали на Западъ, посещавали малки и голѣми театри, та не желаеха да повтарятъ това, което е било преди десеть години, още повече че не желаеха да се излагатъ предъ чужденцитѣ руси — останали въ Ловечъ като офицери и чиновници.

Единъ день се събрахме въ долнокрайското училище въ една стая въ сутерена, която ни служеше и за читалищенъ салонъ, да обмислимъ, кѫде да ставатъ проектиранитѣ представления. Салонътъ на долнокрайското, както и на горнокрайското училище, се намѣриха за съвсемъ неудобни, затова трѣбвало да се дирятъ по-удобни мѣста за представленията. Въ Ловечъ имаше около 15—18 голѣми и малки джамии, викалата на повечето отъ които бѣха съборени отъ стария опълченецъ Ичо, пришелецъ отъ близкитѣ села. Решихме да приспособимъ за цельта нѣкоя отъ многото джамии. Единодушно избрахме Кюпрю джамиси на лѣвия брѣгъ на рѣката Осъмъ, до самия входъ на стария покритъ мостъ. Тая джамия бѣше най-удобна, понеже е въ центъра на града; при това бѣше подигната на 3—4 метра отъ земята съ две каменни стълби и имаше вѫтре

Образъ 12. Петъръ Горовъ и баща му Илия, майка му Вѫца и братъ му Иванчо.

галерия. Понеже викалото на тая джамия бѣше оцѣлѣло, то прибѣгнахме до съдействието на Ичо, за да събори викалото, съ условие да запази зданието. Порѫчката бѣше изпълнена точно по нашето желание — една сутринь видѣхме огромниятъ трупъ да лежи край рѣката и зданието неповредено. Тая операция Ичо извърши за 1—2 кила вино и малко тютюнъ. Но срѣдства за построяване сцената нѣмахме; градскиятъ съветъ едва що бѣше се съставилъ и неговитѣ срѣдства сѫщо бѣха оскѫдни.

Въ това време рускитѣ окупационни войски строеха казарми и по липса на строителенъ материалъ събаряха празднитѣ турски кѫщи за постройката на казармитѣ. Единъ день пишещиятъ тия редове и учительтъ Фиковъ се явихме при кмета Иванъ Драсовъ и секретаря му Василъ Радославовъ да искаме разрешение да извадимъ дъскитѣ отъ подоветѣ на нѣколко праздни турски кѫщи за построяване сцената въ джамията. Разрешение получихме, но ни посъветваха да поискаме такова и отъ окрѫжния началникъ, майоръ Стабровски. Неговъ секретарь пъкъ бѣше Илия Лукановъ, комуто предварително съобщихме за явяването ни при началника, и той обеща да подкрепи искането ни. Любезниятъ началникъ не само даде съгласието си, но съ ласкави думи ни насърдчи въ нашето културно и полезно дѣло.

Следъ като се сдобихме съ нуждното позволително, заловихме се за работа. Понеже не разполагахме съ парични суми, ние, учителитѣ, заедно съ по-възрастнитѣ ученици се заловихме на работа — къртѣхме по-здравитѣ дъски отъ подоветѣ на турскитѣ кѫщи и ги пренасяхме въ джамийското помѣщение. Самитѣ граждани отъ съседнитѣ кѫщи и дюкяни начесто ни помагаха въ трудната работа. Съ оскѫдни срѣдства сцената бѣше готова. Първото представление, което се представи въ новото театрално помѣщение, бѣше „Иванко, убиецътъ на Асеня“. Актьоритѣ, които взеха живо участие въ представлението, бѣха вече по-школувани, и мнозина бѣха посещавали малки и голѣми театри въ Европа. Сега вече женскитѣ роли се заемаха отъ госпожици, а не отъ млади момчета. Това джамийско помѣщение служеше и за читалище чакъ до 1905 год., когато ловчанскитѣ граждани си построиха читалищенъ салонъ, който имъ служи и за даване театрални представления.

Възстановяването на театралния салонъ и построяването на читалището се дължи на тогавашнитѣ енергични учители: Фико Хр. Фиковъ, Иванъ Урумовъ, Петъръ Горовъ, Панайотъ К. Найденовъ, Христо Начевъ и др.

София,
8. I. 1932 год.

Ив. К. Урумовъ.

КЪМЪ УЧЕБНОТО ДѢЛО ВЪ СЕЛАТА НА ЛОВЧАНСКО ПРЕДИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ.

Въ програмата на съчинението „Ловечъ и Ловчанско“ е предвидено да се представи учебното дѣло въ Ловечъ и Ловчанско. По наша молба помощницитѣ окрѫжни инспектори въ Ловечъ П. Диковъ и Ив. Николовъ изпратиха до директоритѣ и главнитѣ учители следното окрѫжно.

ПОМОЩНИЦИ
училищни инспектори
№ 130
9 февруарий 1927 г.
гр. Ловечъ

ОКРѪЖНО

До Г. Г.
Директоритѣ и Главнитѣ учители
въ Ловешка околия.

За написване историята на гр. Ловечъ потрѣбно е, между другото, да се знае, какво е било положението на учебното дѣло въ околията преди освобождението и въ първитѣ години следъ освобождението, а сѫщо и какво влияние е указалъ градътъ Ловечъ на селата за повдигането имъ въ културно-просвѣтно отношение по онова време; затова умолявате се, господине учителю, да изучите най-грижливо старата архива на училището, църквата и читалището въ селото Ви отъ първитѣ години на откриването имъ, а сѫщо да разпитате старитѣ интелигентни хора на селото Ви, останали живи отъ тогавашната епоха, и отговорите на следнитѣ въпроси:

1) Въ коя година е открито за пръвъ пѫть училище въ селото Ви и по чия инициатива?

2) Кой е билъ първиятъ учитель въ селото, отъ где е родомъ, съ какво образование и где го е получилъ, каква заплата е получавалъ, колко години е учителствувалъ въ селото и кои учители сѫ го наследили тогава?

3) Кѫде сѫ се помѣщавали ученицитѣ въ първитѣ години, въ църковна килия ли, въ частна кѫща, дюкянъ или маза и името и презимето на притежателя на последнитѣ?

4) Въ коя година е съградено първото училищно здание, по чия инициатива и съ какви срѣдства?

5) Какъ се е издържало училището тогава, имало ли е свои училищни имоти или капитали, колко и какви; какви помощи е добивало годишно отъ църквата, отъ общината и отъ частни лица и отъ кои поименно?

6) Имало ли е или не училището въ първитѣ години училищна покѫщнина и учебни пособия и какви?

7) Кои учебни предмети сѫ се изучавали тогава и какъ се е водило обучението; ималъ ли е учительтъ помощници при обучението и кои поименно?

8) Коя година идва за пръвъ пѫть учителка въ селото Ви, коя е тя, отгде е родомъ, съ какво образование и где го е получила и каква заплата е получавала годишно?

9) Въ коя година се открива за пръвъ пѫть класно училище-прогимназия или горенъ курсъ на основно образование въ селото Ви, по чия инициатива, съ колко класа и где се е помѣщавало?

10) Кога за пръвъ пѫть се е открило читалище въ селото Ви, по чия инициатива, името му и где се е помѣщавало?

11) Имало ли е хора отъ селото Ви, които преди освобождението и въ първитѣ години следъ освобождението да сѫ се учили въ гр. Ловечъ, колко сѫ приблизително на брой и кои отъ тѣхъ поименно сѫ заемали въ селото Ви обществени служби и какви — преди и следъ освобождението?

Изобщо казано, да се дадатъ всички ония сведения, които могатъ да илюстриратъ учебното дѣло въ селото Ви по онова време и които сѫ въ връзка съ поменатитѣ по-горе цели по написване историята на гр. Ловечъ.

Сведенията да се изпратятъ въ канцеларията ни най-късно до края на месеца.

Учил. инспектори : { П. Диковъ
Ив. Николовъ

Много отъ отговоритѣ на директоритѣ и главнитѣ учители сѫ добре написани и ни даватъ ясна представа за времето, кога се открило за пръвъ пѫть училище, кой е билъ пръвъ учитель и какъ е вървѣлъ развоятъ на учебното дѣло въ селото, какъ се старали да се придържатъ о окрѫжното. Най-рано се отворили училища въ 1850 година, и то въ селата Угърчинъ, Микре и Брѣстово; въ 1854 въ селата Слатина и Враца, 1857 — с. Александрово, въ 1858 — село Българени, 1859 — с. Горно-Павликени, въ 1860 — с. Абланица, с. Какрина и с. Владиня, въ 1862 — с. Деветаки, въ 1863 — с. Сопотъ, въ 1869 — с. Дойренци, въ 1870 — с. Славщица, въ 1873 — с. Радювене.

Отъ таблицата: Статистическо описаніе на градове-тѣ и селата на Ловчанската епархия, извършено по заповѣдь на Екзархіата въ 1875 г., печатана въ III книга на „Ловечъ и Ловчанско“, се вижда ясно, где има български училища въ Ловчанска околия. За сега печатаме поради липса на мѣсто само описанието на учебното дѣло въ с. Българени отъ директора П. Христовъ, като се ограничаваме до времето на освобождението. А. И.

Историята на учебното дѣло на с. Българени (Ловчанска околия).

Село Българени се намира на югъ отъ гр. Ловечъ. Разположено е въ една продълговата котловина, заградена отъ две успоредни планински вериги — части отъ Ловчанскитѣ планини. То е едно отъ ония села въ Ловчанската околия, въ които преди освобождението не е могълъ да заседне (да заживѣе) човѣкъ отъ друга народность. Въ него не е имало нито турчинъ, нито дори циганинъ. Говорътъ и езиковитѣ форми сѫ запазени съвършено чисти. Въ нравитѣ и обичаитѣ проличава само чистата българщина. Селото се е ползувало съ войнишки права. Старци и сега разправятъ за своитѣ войнишки походи до Цариградъ, гдето отивали да косятъ „царски ливади“ и да пасатъ „Султански коне“. Турчинъ не е могълъ да нощува въ селото, съ изключение на чиновницитѣ по събиране данъцитѣ. Селянитѣ чрезъ явно гласуване сѫ избирали своя кметъ. Въ най-ранната народна възродителна епоха какво е било културното и просвѣтно дѣло въ селото и кои сѫ били дейцитѣ въ това поле, не може нищо положително да се каже. Това, което изнасямъ, е събрано отъ най-стари хора, паметьта на които е почти изневѣрила и времето е ударило своя печатъ на забвение. За всѣки случай, поне за лицата, които сѫ били като просвѣтителни дейци и които сѫ имали непрекѫснати връзки съ старци, останали като рѣдкость въ селото, сè се долавя нѣщо, което може и трѣбва да се изнесе. Едно знаятъ и помнятъ най-старитѣ хора: първитѣ будители, първитѣ свещеници и учители сѫ били хора отъ гр. Ловечъ.

Първиятъ свещеникъ, който идвалъ отъ гр. Ловечъ да извършва всички църковни служби въ селото, е билъ попъ Вачо[1]. Билъ е шегобиецъ, съ веселъ нравъ. Отъ кога до кога е служилъ на българенци, не се знае. Предполага се да е около 1850 година. Четѣлъ е своитѣ молитви на славянски езикъ.

Следъ попъ Вача се явява въ Българени за свещеникъ Попъ Първанъ, сѫщо отъ гр. Ловечъ. Той започва своето свещеничество тука отъ около 1860 г. и служи повече отъ 15 години. Завързва близки връзки съ нѣкои селяни, като става кръстникъ на по-видни и заможни отъ тѣхъ. Това роднинство и тачене продължавало дори и презъ живота на поповия синъ Петъръ Първановъ. Старитѣ селяни иматъ мили спомени за тоя свещеникъ.

Кога е открито първото училище въ селото, точно не може да се установи Вѣроятно, това е станало около 1858 год. Първиятъ учитель билъ пакъ отъ гр. Ловечъ. Той се казвалъ Тодоръ Стратевъ отъ махала „Дръстени“. Учението било „килийно“, а училището било въ частната кѫща на селянина Андрея Шамлийски. При тоя учитель получилъ образованието си първиятъ училищенъ благодетель Анастасъ Грозевъ Карагьозовъ. На учителя се заплащало отъ родителитѣ на децата. Най-голѣма заплата била 300 гроша за 6 месеца. Колко години е учителствувалъ тоя учитель, не може точно да се установи, ала предполага се да е служилъ най-малко 12 години, т. е. до 1861 г. Следъ него заучителствува Маринъ Цоневъ Деветаклията отъ с. Деветаки. Вѣроятно, и тоя учитель е учителствувалъ 2 години. Понеже каралъ децата да играятъ хоро, бащитѣ (родителитѣ) на последнитѣ го хващатъ, набиватъ го добре и го изпѫждатъ. Това е било къмъ 1862 година. Маринъ Ц. Деветаклията получилъ образованието си въ гр. Ловечъ.

Следъ тоя учитель билъ условенъ за такъвъ Марко Матеевъ отъ с. Калейца, Троянско. Где е получилъ тоя учитель образованието си, не се знае.

Учителствувалъ 3—4 години, или до 1866/67 год. Следъ това става свещеникъ въ с. Мечка, Плѣвенско, а напоследъкъ въ с. Крушевица, сѫщо Плѣвенска околия. Вмѣсто тоя учитель билъ условенъ вече мѣстниятъ учитель Тинко Ст. Даковски. Свършилъ Ловчанското класно училище. Заучителствувалъ най-напредъ въ село Дрѣново, Ловчанска околия, а после си дошелъ въ родното село. Тоя учитель владѣелъ добре говоримия и писменъ турски езикъ. Той е първиятъ учитель, който въвелъ взаимната метода. Обучавалъ е въ една одая въ зданието на дѣда Грозя Бакалина. Учителствувалъ две години (1868 и 1869 г.). Презъ последната 1869 г. било построено първото общинско здание, горниятъ етажъ на което билъ за училище, общински хамбаръ и общ. управление, а долниятъ етажъ билъ за общинска кръчма. Спомнятъ си и сега ученици въ това училище, че учительтъ имъ ги училъ една пѣсень, която започвала: „Подари ни, Боже, царщина, сини седла, врани коне“. Тая пѣсень ученицитѣ изпѣвали заедно съ молитвата — сутринь. Ала щомъ забелязвали, че има турци отдолу въ кръчмата, веднага запѣвали химна на Султана. Тинко Ст. Даковски умрѣлъ отъ туберкулоза. Неговата дейность и животъ сѫ възпѣти въ една мѣстна народна пѣсень, която дълги години следъ освобождението сѫ я пѣли по тлаки и седѣнки.

---

[1] Дѣдо на покойния министъръ Димитъръ К. Вачовъ.

Следъ смъртьта на Тинко Ст. Даковски (поминалъ се презъ 1869 година пролѣтьта) бива условенъ (назначенъ) за учитель Христо Д. Пейниковъ отъ гр. Троянъ. Той учителствува непрекѫснато отъ 1870 год. до 1877 год. Где е получилъ образованието си тоя учитель, точно не се знае. Обучавалъ е по взаимната метода. Оженилъ се въ селото и тукъ се и заселилъ. Билъ е крайно честенъ човѣкъ. Когато следъ освобождението всички се надпреварвали да взематъ по най-различни начини на безценица имотитѣ на избѣгващитѣ турци, той си остава пакъ съ старитѣ разбирания за честь и моралъ, и затова пъкъ умира като последенъ сиромахъ въ най-страшна мизерия. Въ това време, когато той учителствувалъ въ селото, следвали сѫ въ Ловечъ нѣколко момчета отъ селото. Това сѫ били синове на богати селяни или пъкъ, „ханджии“ въ града. Единъ отъ тия ученици, който свършилъ Ловчанското класно училище, билъ Тотно (Стоянъ) П. Савчовъ. Билъ е съученикъ на Д-ръ Радославовъ, Тодоракъ Кунчевъ и Ив. Урумовъ. Владѣелъ е добре говоримия и писменъ турски езикъ. И затова веднага следъ освобождението бива назначенъ за учитель, а сѫщевременно избранъ и за кметъ. Той се погрижва да построи специално здание за училище на мѣстото на изгорѣлия презъ войната селски хамбаръ, кръчма и училище. Селянитѣ превозватъ материалъ отъ напуснатото турско село Горни-биволъ и построяватъ едно двуетажно здание, горниятъ етажъ на което става училище съ две класни стаи и една учителска, а долниятъ етажъ бива приспособенъ за църква (параклисъ), който етажъ и днесъ служи за църква, а, може би, още дълги години ще служи за такава. Учителствува, като сѫщевременно е билъ кметъ и писарь до 1885 г., въ която година напуща, за да вземе участие въ сръбско-българската война. Презъ времето отъ 1879 год. до 1885 год. като учитель, кметъ и писарь е вземалъ активно участие въ тогавашнитѣ остри политически борби, като голѣмъ привърженикъ на либералната партия и интименъ приятель на Д-ръ Василъ Радославовъ.

ЛОВЧАНЦИ И ОСВОБОДИТЕЛНОТО ДВИЖЕНИЕ ВЪ БЪЛГАРИЯ.

Четвърта книга на „Ловечъ и Ловчанско“ се посвещава на блажената паметь на ловчанетѣ бунтовници и поборници, които съ своята свободолюбива дейность допринесоха много за освобождението на България. Броятъ на ловчанетѣ и на тия отъ Ловчанско, които сѫ участвували въ освободителното движение, е голѣмъ, и нѣкои отъ тѣхъ сѫ се проявили като голѣми родолюбци и самоотвержени борци, но ние знаемъ малко за тѣхъ, за мнозина можемъ каза, че останаха като незнайни борци. Въ много бойни полета и чукари млади буйни ловчане успокоиха своитѣ кости, други на бесилки предадоха своя борчески духъ, а мнозинството отъ борцитѣ измрѣха единъ следъ други предъ нашитѣ очи въ повечето случаи не зачетени, не оценени, и често пѫти въ голѣма сиромашия. Време е вече да се отплатимъ поне съ признателенъ споменъ за благороднитѣ дѣла на мнозината борци, които дадоха имотъ и животъ за благото на народа си. Както въ други отношения, така и досежно историята на нашитѣ бунтовници и поборници много закъснѣхме: тѣ измрѣха, безъ да ни разкажатъ за своитѣ възвишени пориви, борби и патила. Мнозина отъ тѣхъ умрѣха огорчени, погнусени и разочаровани отъ хората, които поеха управата на Отечеството, за чието добруване тѣ дадоха всичко, каквото можеше да се поднесе предъ отечествения олтаръ.

Голѣма заслуга, можемъ каза съ чиста съвесть, най-голѣма заслуга за историята на бунтовническото движение въ Ловечъ, има проф. Д-ръ Парашкева Стояновъ. Като младъ лѣкарь въ гр. Ловечъ, той се силно заинтересувалъ отъ най-новата история на Ловечъ и въ 1901 година разпиталъ нѣколко десетки мѫже и жени, които сами участвували въ бунтовническитѣ движения или знаяли нѣщо за тѣхъ. Тевтерчето съ тия бележки проф. Стояновъ предалъ на Народната библиотека въ София и единъ преписъ отъ тѣхъ на редакцията на „Ловечъ и Ловчанско“. Той самъ е използувалъ голѣма часть отъ своитѣ бележки, за да напише и издаде книгата „Градътъ Ловечъ“ (1901 година). Бележкитѣ на проф. Стоянова носятъ насловъ: Материали за историята на градъ Ловечъ; тѣ представятъ рѫкописъ отъ 95 голѣми страници ситно писмо. Редакторътъ съжалява много, че тѣ не могатъ да бѫдатъ напечатани, защото сѫ обемисти и би трѣбвало да се преработятъ поне до толкозъ, че да се отстранятъ постояннитѣ повторения. Тѣ сѫ обаче достояние чрезъ тевтерчето въ Народната библиотека и нашия преписъ на всички, които се интересуватъ отъ тѣхъ. Ще се погрижа да се изработятъ нѣколко преписа на пишеща машина, защото рѫкописътъ е мѫчно четливъ.

Участието на ловчанеца Миронъ Бешковъ въ кримската война.

Между балканскитѣ народи подъ властьта на турцитѣ въ най-неблагоприятно положение се намирали българитѣ. Тѣхната земя била най-гѫсто колонизирана отъ турци; тя се намирала най-близо до политическия центъръ на държавата — Цариградъ, и далеко отъ свободнитѣ християнски държави. Буднитѣ българи, които горѣли отъ желание за свободенъ животъ, не намирали дълго време почва за борба съ турцитѣ въ своето потиснато отечество, а вземали най-живо участие въ възстаническитѣ борби на сърби и гърци, вземали винаги дѣлъ въ войскитѣ на австрийцитѣ и руситѣ, когато тѣ водили войни съ турцитѣ. Много ловчанци ходили по търговия вънъ отъ границитѣ на Турция, особено въ Ромъния, и тамъ като вкусѣли благата на свободния животъ, били готови да се биятъ съ турцитѣ за вѣра и свобода подъ знамето на който и да билъ народъ.

Обр. 13. Миронъ Бешковъ.

Въ Кримската руско-турска война (1854—1855 г.) участвували на руска страна повече отъ 4000 българи, които имали за водачи българи офицери на чело съ генералъ Кишелски отъ Котелъ.

За сега знаемъ, че между доброволцитѣ въ кримската война билъ ловчанецътъ **Миронъ Бешковъ**. Като ученикъ въ пети класъ на Букурешката гимназия, едва навършилъ 17 години, той постѫпилъ доброволецъ, участвувалъ въ сраженията, билъ произведенъ фелдфебелъ и получилъ орденъ за храбрость. (Повече сведения за Миронъ Бешковъ давамъ въ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. I, стр. 130—131).

Участие на ловчане въ Бѣлградскитѣ легии.

Българската емиграция въ Ромъния и Сърбия била използувана често за политическитѣ цели на тия държави. Когато искали да плашатъ Турция или предстояло война съ нея, правителствата на тия държави не само допущали да се съставятъ български чети въ земитѣ си, но ги и всѣкакъ подпомагали; а когато идѣло редъ да се създадатъ мирни отношения съ турцитѣ, ги преследвали и пропѫждали. Такъвъ е билъ случаятъ съ българскитѣ легии въ Бѣлградъ въ 1862 и 1867 година. Въ тѣзи легии участвували българи отъ всички покрайнини на българската земя и показали голѣма храбрость. Въ легиитѣ се калили българитѣ въ борба съ турцитѣ, свикнали да боравятъ съ орѫжие, станали самонадѣяни и се добре упознали едни други. Голѣмо значение имали легиитѣ за по-сетнешното действие на легиститѣ. По-голѣмата часть отъ четницитѣ на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа били легисти, както и самитѣ имъ водачи. Най-предани помагачи на Василъ Левски били легисти, които се добре познавали съ апостола още отъ Бѣлградъ. Отъ Ловечъ и Ловчанско имало сигурно много момчета въ легиитѣ, но познаваме отъ тѣхъ само малцина: Христо Ивановъ Крачулътъ (Книговезецътъ), Василъ Йонковъ, Христо Цоневъ Латинецътъ и Иванъ Колевъ. Димитъръ Мариновъ въ своитѣ разговори съ Д-ръ Стояновъ споменува като легисти и себе си, Хицо Лазаровъ Дейновъ и Гечо Сирковъ, но сигурни доказателства за тѣхъ нѣмаме. Близкото познанство на ловчане съ Левски, който участвувалъ въ двѣтѣ легии, е сигурно много допринесло Левски да избере градъ Ловечъ за седалище на своята бунтовническо-организационна дейность.

Тукъ ще дадемъ за сега животописни бележки само за тия легисти, за които се знае сигурно, че сѫ били такива и за които имаме подробни сведения.

Христо Ивановъ Голѣмиятъ.

Христо Ивановъ, познатъ въ говоръ и литература съ прозвищата Голѣмиятъ и Книговезецътъ, го знаятъ въ Ловечъ съ прѣкора Крачулътъ. Той е роденъ на 1838 година въ с. Какрина, Ловчанско. Христо билъ синъ на заможни родители, и тѣ се преселили въ Ловечъ, когато той билъ малъкъ, та можалъ да посещава училище до дванайсетата си година. Отпосле баща му го далъ да учи кожухарство. На 21 годишна възрасть той билъ вече самостоенъ майсторъ, вършелъ голѣма търговия изъ Ловчанско и съ чужбина. Христо ходилъ по планинскитѣ мѣста да събира кожи отъ дивечъ и овци, и кози, а съдружникътъ му изнасялъ обработени кожи въ Влашко. Не сигурното ходене по селата и загубата отъ износната стока го накарали да напусне занаята и да отиде въ чужбина да научи другъ по-доходенъ занаятъ. Тая мисъль отговаряла на неговата буйность и голѣма любознателность. А тъкмо къмъ това време (1861 год.) се завърналъ отъ Виена младиятъ лѣкарь ловчанецътъ Д-ръ Коста Павловъ, който поддържалъ тѣсни връзки съ всички тогавашни първи българи въ чужбина и България. Той, сигурно, е разправялъ много за нашитѣ емигранти, особено за Г. Раковски, който въ това време развивалъ голѣма книжовна и политико-обществена дейность. Д-ръ Коста Павловъ[1] далъ на Христа Ивановъ препорѫчително писмо до Раковски и Христо заедно съ лелинитѣ си Савини деца Христо и Гечо и брата си Трифонъ, който работилъ въ Свищовъ, заминали по Дунава за Бѣлградъ. Христо се настанилъ да учи книговезство. Въ свободното си време той ходилъ въ салона на Раковски, дето се събирали много българи да слушатъ пламенитѣ му слова. Христо се пристрастилъ къмъ четмо; челъ книгитѣ на Раковски, Касабовъ и други. Въ 1862 година избухнала борба между турския гарнизонъ въ крепостьта и сърбитѣ въ града. Въ нея вземали особено участие българитѣ начело съ Раковски и Ильо войвода. Въ нея се намѣсилъ и Христо Ивановъ подъ воеводството на Стоянъ Македонеца и дѣдо Цеко. На 24 септемврий 1862 година настѫпилъ миръ между турци и сърби. Заедно съ други българи подъ водачеството на Ильо войвода Христо Ивановъ отишелъ въ Крагуевацъ, отъ дето щѣли да заминатъ въоръжени за България, но това не станало по вина на сърбитѣ, и той се върналъ пакъ въ Бѣлградъ и продължилъ своя занаятъ — книговезство. Въ Бѣлградъ Христо се запозналъ съ Василъ Левски, който билъ въ легията и се занимавалъ въ мирното време съ абаджийство; тѣ станали „вѣрни приятели“.

Образъ 14. Христо Ивановъ Голѣмиятъ

Христо Г. Дановъ, книгоиздатель отъ Пловдивъ, търсилъ въ Бѣлградъ сърбинъ подвързачъ за своята печатница. По съветитѣ на приятели Христо заминалъ за България, за да заеме мѣстото на подвързачъ въ Дановата печатница. Ималъ малко пари, та купилъ билетъ за парахода само до градъ Смедарово въ Сърбия, а отъ тамъ до Свищовъ се крилъ между стоката. Въ Свищовъ се видѣлъ съ Д-ръ К. Павловъ и заминалъ за Ловечъ, дето намѣрилъ промѣна въ семейството: баща му се оженилъ повторно. На 24 май 1863 година преминалъ Стара-планина при голѣмъ студъ. Въ Пловдивъ се пазарилъ у Данова за 3000 гроша въ годината. Заелъ мѣстото на единъ чехъ.

Когато Христо отишелъ въ Пловдивъ, черковната борба била въ своя разгаръ. Тамъ Христо намѣрилъ познати отъ Бѣлградъ, между които и Д-ръ Рашко Петровъ, който билъ лѣкарь въ ротата имъ. Поради обвинение отъ вуйка му Василъ Левски, като дяконъ, билъ докаранъ въ Пловдивския затворъ. Христо Ивановъ, като се научилъ за това, замолилъ Д-ръ Рашко да се застѫпи предъ Герова и пловдивскитѣ чорбаджии, да освободятъ Левски отъ затвора. Това е и станало следъ три месеченъ затворъ. Левски се условилъ следъ това за учитель въ с. Войниганово, дето Христо го посетилъ по-късно.

Въ Пловдивъ смѣлъ водачъ противъ гръцката църква билъ Никола Ковачевъ, подучитель на Якимъ Груева. Христо Ивановъ съ нѣколко свои другари билъ грубата сила въ тая борба. Той биелъ гърцитѣ, грабилъ гръцкитѣ книги огъ гръцки и български храмове и ги разкѫсвалъ. Тази негова дейность го направила досаденъ на неговитѣ господари, и той пожелалъ да стане самостоенъ книговезецъ, като си купи машини отъ Букурещъ. За да си каяти тескерето, трѣбвало да мине презъ Ловечъ, дето се срещналъ съ своя познатъ Н. Ковачевъ. Последниятъ му помогналъ чрезъ чорбаджиитѣ да каяти тескерето си само за 160 гроша, иначе му искали да плати беделъ за 6 години!

Въ Букурещъ Христо се срѣщалъ съ Раковски и му разправилъ за Левски и черковната борба. На връщане, на пѫть отъ Свищовъ за Ловечъ, щѣлъ безъ малко да заколи единъ отъ ловчанскитѣ си спѫтници, защото защитявалъ владиката Илариона.

Като се върналъ Христо въ Пловдивъ, повикали го въ Геровата кѫща, дето били Челеби Иоргаки, Якимъ Груевъ и Н. Геровъ; казали му, тая нощь ще бѫде превзета черквата „Св. Петка“, но да пазятъ добре да не стане убийство. Христо нарежда работата съ новомахленци заедно съ попа имъ и превзематъ черквата и я обиратъ.

Христа разкарвали по конака за тая случка, работата му не вървѣла въ дюкяна, и той замислилъ наново да отива въ чужбина да учи другъ занаятъ. Геровъ му предложилъ да отиде въ Русия, но той не искалъ; неговото желание било да замине за Америка. Вземалъ препорѫка отъ пашата за Цариградъ, а отъ мисионера Кларкъ за Бостонъ и Нюйоркъ. Христо Ивановъ водилъ съ себе си за другари Георги берберина, Коста и чирака си Танасъ. Последнитѣ двама били ученици при Груева и знаели турски и френски, а Георги говорилъ гръцки.

Въ Цариградъ се бавили дълго, до като си наредятъ пѫтуването (9 месеца). Тръгнали съ параходъ отъ Измиръ и спирали въ много пристанища. Въ Генуа синътъ на Гарибалди събиралъ доброволци за борба съ австрийцитѣ. Христо Ивановъ пожелалъ да се запише доброволецъ, но Георги берберчето го възвърналъ, като му казалъ, ако искаме да си проливаме кръвьта, то можемъ да го сторимъ противъ турцитѣ. Стигнали въ Марсилия. Поради войната нѣмало работа въ тоя градъ, и нашитѣ пѫтешественици не можали да мислятъ за по-нататъшно пѫтуване. Христо предложилъ да отидатъ пеша въ Парижъ, но другаритѣ му не се съгласили и трѣбвало да се връщатъ назадъ. Тѣ се представили за българокатолици и могли да наредятъ да пѫтуватъ даромъ, но отдѣлно по единъ въ параходи за Цариградъ, Измиръ и Портъ-Сайдъ. Христо Ивановъ попадналъ въ парахода за Портъ-Сайдъ. Като стигналъ тамъ, отишелъ първо въ Кайро и после въ Александрия въ Египетъ, дето намѣрилъ много българи. Изпърво Христо мислилъ да замине за Критъ съ нѣколко гърчета, но като разбралъ отъ вестницитѣ, че въ България има бунтъ, тръгналъ за Цариградъ. Тамъ заварилъ Христо Ивановъ, братъ на Левски, който избѣгалъ, защото го дирила властьта заради брата му. Въ Цариградъ билъ Георги бръснарьтъ, а Коста отишелъ въ Македония за учитель. Христо Ивановъ заедно съ брата на Левски и други момчета си извадили тескерета отъ униатската, папищашката, черква и заминали за Галацъ. Попитали тамъ за Василъ Левски, но имъ казали, че той заминалъ за Браила. Отишли въ Браила и въ народното кафене питали за Левски, но имъ казали, че заминалъ за Букурещъ. Биятъ телеграма въ Букурещъ, но имъ съобщаватъ, че преди два дена Левски заминалъ за Бѣлградъ. Заедно съ други момчета, между които и М. Грековъ, ученикъ въ Одеса, Христо Ивановъ заминалъ пешъ за Бѣлградъ. Тамъ намѣрили Левски, облѣченъ въ войнишки дрехи. Тамъ видѣли и Панайотъ Хитовъ, който ги нагостилъ. Христо и Грековъ се записали на другия день въ българската легия, и то въ училището, защото били грамотни, братътъ на Левски и Ненко отъ Пловдивъ не постжпили въ легията, а неграмотнитѣ имъ другари постжпили въ войската. Въ училището постжпилъ и лелениятъ синъ на Христа — Христо Цоневъ, известенъ отпосле съ прозвището Латинецътъ. Уговорено било да се учатъ на военното изкуство до 15 мартъ 1867 г. и отпосле щѣли да заминатъ за България да я освободятъ. Сърбитѣ се отнасяли зле съ българитѣ на военна служба, и тѣ решили да заминатъ за Влашко. Левски зле боледувалъ, правили му операция.

---

[1] Вижъ за него въ „Ловечъ и Ловчанско“, кн. III, стр. 51 — 55.

Когато Христо Ивановъ и неговитѣ другари дошли въ Питещи, Василъ Плѣвнелията казалъ на Хр. Ивановъ, че В. Левски е въ Турно-Магурели и се билъ нагласилъ да премине въ България съ нѣколко момчета, но нѣмали оржжие и муниция; трѣбвало да оператъ единъ богатъ влахъ въ едно близко село. Христо заедно съ своитѣ съпжтници — брата на В. Левски и Ненчо отъ Пловдивъ, единъ влахъ, който щѣлъ да ги води, и още Илия Димитровъ отъ ловчанското село Деветаки и ловчанецътъ Стоянъ Фурнаджийчето, Симеонъ отъ Плѣвенъ и Василъ се заели съ тая работа, но не излѣзла сполучлива; заловили ги и ги затворили въ Камполунгъ. Василъ Левски се научилъ за тѣхното затваряне и съ помощьта на адвокати и подкупъ успѣлъ да ги освободи.

Христо Ивановъ тръгналъ презъ Рушо-де-веди за Турно-Магурели да дири В. Левски, но му съобщили, че Левски заминалъ за България, и той заедно съ Иванъ македонеца отворилъ кръчма и гостилница въ Рушо-де веди. Но не се минало много време, дошелъ на конь Левски и му заповѣдалъ да отидатъ въ Букурещъ и убиятъ богаташа Хр. Георгиевъ, защото той прѣчилъ да се върши работа въ Букурещъ. Тѣ стигнали тамъ, но планътъ за убийството билъ осуетенъ отъ Каравелова.

Христо Ивановъ билъ напълно посветенъ въ дѣлото на Любенъ Каравелова и Левски — да се освободи България чрезъ вжтрешна революционна дейность. Трѣбвало въ всички градове и села въ България да се основатъ бунтовнически гнезда, да се снабди населението съ оржжие и подготви за борба.

Въ 1869 година Левски и Христо Ивановъ отишли въ Гюргево, отъ тамъ прехвърлили Дунава и спиратъ въ Русе, за да се срещнатъ съ Стоила (Поповъ), но не го намѣрили. Отъ Русе отишли въ Турно-Магурели. Тамъ скроили следния планъ: Хр. Ивановъ да се върне въ Русе и отъ тамъ да следи, какво става въ Ромъния и да работи изъ България. Левски пъкъ да отиде въ България. Неговъ съпжт-

никъ билъ Иванъ Македонецътъ, бившиятъ съдружникъ на Хр. Ивановъ. Последниятъ и Тома Станчовъ (Хитровъ) препоржчали на Левски въ Ловечъ Маринъ попъ Лукановъ като добъръ момъкъ.

Въ 1870 година Хр. Ивановъ се настанилъ въ Русе да работи като подвързачъ. Отишелъ при Стоила, който се познавалъ съ Левски отъ 1862 год., но като му повѣрилъ своята мисия, се много уплашилъ и съветвалъ Христа да напусне Русе. Стоилъ ефенди билъ преводчикъ на Мидхадъ-паша и сътрудникъ на в. „Дунавъ“, въ който работилъ Иванъ Черапчиевъ.

Христо напусналъ Русе и тръгналъ за Стара-Загора да основе книговезница, но по пжтя остcraналъ въ Търново на работа книговезецъ. Отъ Търново той писалъ на Маринъ попъ Лукановъ въ Ловечъ. Последниятъ го кани да дойде въ Ловечъ, за да работятъ заедно, и му съобщава, че братъ му Василъ Ив. Левски заминалъ отвждъ. Хр. Ивановъ знаелъ пжтищата за кореспондиране и писалъ на Левски, че се установилъ въ Търново. В. Левски се съгласилъ да остане Христо въ Търново, защото тамъ нѣмали работникъ. Христо се заелъ усърдно съ бунтовническа работа и спечелилъ за дѣлото най-напредъ Христо Симидовъ, после Христо Халачето (Бунито) и трети отецъ Матей Миткалото.

Презъ есеньта 1870 година дошли въ Търново Маринъ попъ Лукановъ и Димитъръ Пъшковъ и му донесли писмо отъ Левски, съ което той се извинявалъ, за гдето по-рано го мъмрѣлъ. Това било интрига отъ Стоила предъ Каравелова, Христо се разговорилъ съ гоститѣ си за извършеното презъ лѣтото на 1870 г. Скоро дошелъ самъ Левски въ Търново и се бавилъ тамъ 3—4 дена. Въ 1871 година Христо ходилъ заедно съ Левски, Ангелъ Кънчевъ и Д. Общи въ Лѣсковецъ, за да прочетатъ законопроекта на устава на революционната организация. Христо ги завелъ въ Търново и ги запозналъ у дома си съ новооглашенитѣ братя на търновския революционенъ кржжокъ, който Хр. Ивановъ първъ основалъ безъ уставъ. Христо завелъ апостолитѣ въ Дрѣново.

Презъ зимата на 1871 година се печаталъ одобрениятъ уставъ, и Христо го разнасялъ въ следната година.

Въ това време Христо Ивановъ билъ се сгодилъ и щѣлъ да прави сватба, но Левски го повикалъ въ Ловечъ и му заржчва да си избере отборъ момчета и отидатъ да оператъ едного, който ималъ много пари и билъ противникъ на организацията. За помощници той си избралъ брата на чорбаджи Патя въ Видраре и ловчанетѣ Христо Цоневъ Латинецътъ и Луканъ Цачевъ. Въ Ловечъ Левски се оплакалъ предъ Христа, че Д. Общи още не е изпълнилъ решението да убие дякона Паисий въ Орхание, та когато отъ с. Гложене Христо и другаритѣ му отишли въ с. Турски-изворъ и срещнали Общи, последниятъ се много уплашилъ, да не би да сж дошли да го убиятъ. Извинилъ се, че ужъ не знаелъ за поржчката-решение, но „вчера ми донесе решението г-нъ В. Драсовъ и сега отивамъ“. Като взелъ съ себе си въ Видраре чорбаджи Патевия братъ, нападналъ богаташа, но той показалъ само 500 гроша заровени. Върнали се въ Ловечъ при Левски, и Ив. Драсовъ имъ съобщилъ, че дяконътъ е убитъ, имало телеграма. Отъ Ловечъ Христо вземалъ законитѣ и писмата на комитета, които били опредѣлени за окржзитѣ търновски, русенски, шуменски и старозагорски, и тръгналъ за Търново. Направилъ сватба и после разнесли нѣщата.

Въ месецъ юлий 1872 година Христо Ивановъ ходилъ въ Сливенъ да събира пари отъ упорититѣ сливненски чорбаджии. Революционното дѣло се нуждаело отъ пари, и Христо съ хората си обира отъ единъ търговецъ 34,000 гроша, предалъ ги на Левски и за заслугата той имъ далъ всѣкиму по 10 турски лири.

Следъ женитбата Христо отворилъ фабрика за цигарени книги и спечелилъ доста пари. Наредилъ добре кѫщата си, и тя служила за свърталище на комитетскитѣ хора.

Обрана била въ Арабаконакъ царската поща отъ Д. Общи и отъ неговитѣ хора (20. IX. 1872). Това на Христа съобщило сестрино момче на Раковски. Христо не одобрявалъ този обиръ, защото можалъ да има лоши последици. Правили обискъ у Хр. Ивановъ и го разкарвали по конака, но той настоявалъ, че нищо не знае. Къмъ това време получава писмо отъ Каравелова за Левски да вдигне знамето на бунта. На Христо се виждало чудно това искане, понеже не били готови за бунтъ. Пратилъ съ Христо Халачето писмото въ Ловечъ за Левски, но го не намѣрилъ тамъ, билъ отишелъ да разбере, какъ станало залавянето на Д. Общи. Следъ 3—4 дена дошло ново писмо отъ Каравелова, съ което запитвалъ, защо не сте вдигнали бунта. Христо Ивановъ пратилъ хора да търсятъ В. Левски въ Сливенъ и Стара-Загора. И следъ два дена се получила телеграма, отъ която се виждало, че Левски билъ въ Стара-Загора. Заржчано било да му кажатъ да стои на едно мѣсто или да дойде въ Търново, за да го прехвърлятъ въ Влашко. Христо Ивановъ винаги се боялъ да не би да убиятъ или заловятъ Левски и съ това да се попрѣчи на организацията. Това знаемъ отъ писма на Христа до Левски. Последниятъ намѣсто да стои на едно мѣсто или да отиде въ Търново, отишелъ въ Пловдивъ и Пазарджикъ, за да види, дали затворенитѣ въ София не могатъ да бѫдатъ освободени. Отъ Пловдивъ Левски отишелъ въ Ловечъ, за да види, какъ станало предателството, и смѣталъ отъ тамъ да отиде въ Търново и Букурещъ, да се срещне съ Каравелова и другитѣ членове на революционния комитетъ и поговори за възстанието.

Ето какъ описва Христо Ивановъ последното идване на Левски въ Ловечъ. „Като дохожда въ Ловечъ, отива (Левски) при Никола Сирковъ и разпитва за всичко; но като виделъ за по-добре, премина въ Величка п. Луканова. Като били затворили Маринъ п. Лукановъ и претърсяли вредъ и иска да се срещне съ попа (председателя) на комитета, който беше избранъ отъ ловчалии, за да си прибере всичките писма и пари, които били у него, но като му напомнили, че е съмнителенъ за предателството, което го издалъ Димитъръ, по причина казалъ Димитъръ единъ малъкъ попъ[1]) те сводиха попъ Лукана, но като го виделъ Димитъръ и казалъ, че не е този попъ, но е други младъ, нисъкъ и въ сѫщото време го хващатъ и подиръ единъ часъ го пущатъ и той е явенъ шпионинъ, но В. Левски като му писалъ едно писмо пространно и му искалъ смѣтката и всичкитѣ писма, които били въ него и колкото пари събралъ отъ заминаването (отсѫтствието му) отъ Ловечъ на месеца въ сѫщото време му обадилъ и на кое мѣсто. Като проводилъ писмото на попа на другия день, на

---

[1]) Въ забележка стои: „но той като предатель правителството проводило нарочно попъ Лукана дано го замѣстятъ съ попъ Кръстя, но Димитъръ отказалъ, че е попъ Луканъ, и попъ Кръстя не карали вече.

Рождество, тръгватъ по 4 часа презъ деня съ брата ми Колча (Никола Цвѣтковъ), който той тръгвалъ съ причина да си купи бакъръ и да го доведе въ Търново“[1]),

Когато прекарали хванатия Левски презъ Търново, Христо го видѣлъ. Той и неговитѣ хора намислили да освободятъ Левски и направили неуспѣшенъ опитъ да запалятъ конака, въ който билъ затворенъ Левски.

Ловчанскитѣ комитетски хора вѣрвали, че хващането на Левски въ Какринското ханче е станало съ предателство отъ попъ Кръстя и решили да бѫде за това убитъ. Тая работа била възложена на Хр. Ивановъ и Иванъ Македонеца. Последнитѣ се опитали на два пѫти да извършатъ убийството, но не успѣли. Правенъ билъ опитъ и да го отровятъ, но той се много пазилъ.

Голѣма покруса, страхъ и отчаяне настѫпили въ редоветѣ на организиранитѣ за борба българи, когато билъ хванатъ В. Левски въ с. Какрина и обесенъ въ София (февруарий 1873 год.). Заловени били единъ следъ други М. Грековъ и Атанасъ Узуновъ, замѣстници на Левски. Стотини хора били изпратени на заточение въ Мала-Азия. Христо Ивановъ, каленъ дълги години въ борбата за свобода на роба, останалъ твърдъ и вѣренъ на поста си; той насърдчавалъ малодушнитѣ.

М. Грековъ билъ подъ полицейски надзоръ въ Русе; той успѣлъ да отиде въ 1874 година въ Търново при Христа. Събиратъ се въ лозето на Георги Момчовъ стари съзаклетници и решаватъ да се действува въ Букурещъ да се свика централниятъ български таенъ революционенъ комитетъ и се види, какво може да се направи. Това станало, и въ есеньта на 1875 година било решено да се вдигне възстание въ България. Тръгнали въ България агитатори. Въ Търново дошелъ Ив. Х. Димитровъ отъ Букурещъ и въ събранието на членоветѣ отъ комитета се раздѣлили на две: едни били за възстание, а другитѣ намирали, че българскиятъ народъ не билъ подготвенъ за възстание: нѣмалъ достатъчно орѫжие и муниция, нито дрехи и други принадлежности — Христо билъ за възстание на пролѣть 1876, а други, между които и М. Сарафовъ, веднага, предъ лютата зима.

Въ Старо-Загорско избухнало несполучливо възстание. Отъ телеграфиститѣ българи Христо билъ предупреденъ, че полицията ще го потърси. Той заминалъ за Лѣсковецъ и отъ тамъ за Силистра, дето се качилъ въ лодката на руски рибарь и преминалъ въ Влашко. Споходилъ Браила, Галацъ и Букурещъ, дето се срещналъ съ много познати: Каравеловъ, Ив. Драсовъ, стария воевода Странджата и др. Христо се убедилъ, че и въ Влашко не сѫ готови за едно възстание въ България.

Следъ три месечно стоене въ Влашко Христо се върналъ въ Търново. Той не можалъ да остане дълго у дома си, защото полицията го открила. Въ това време Ст. Стамбуловъ премѣстилъ седалището на търновския революционенъ окрѫгъ отъ Търново въ Горна-Орѣховица. И Христо отишелъ тамъ и тръгналъ като проповѣдникъ по селата на Търновско, Ловчанско и Троянско.

Когато въ пролѣтьта на 1876 г. избухнало възстание въ севернитѣ предпланини на Стара-планина между Трѣвна, Габрово и Троянъ, Христо Ивановъ събралъ около себе си 130 момчета отъ Троянъ, Ново-село и други села и колиби и на Мара-Гидикъ разбилъ голѣма сганъ черкези и башибозуци, но условията били много несгодни да се води борба. Паднали силни студени дъждове, паднала поледица, момчетата страдали не само отъ студъ, но и отъ гладъ. Когато Христо заповѣдалъ да свири рогъ, за да се съberatъ момчетата, то отъ 130 на лице били само 42, а на другия день, когато слѣзли въ Ново-село да се нахранятъ, останали само 6 момчета, а когато повелъ малката си дружина къмъ Троянъ, въ града влѣзълъ самъ съ байрактаря си Димо. И последниятъ предалъ тамъ на своя войвода знамето и изчезналъ.

---

[1]) Какъ станало залавянето, гледай по-нататъкъ въ тая книга, въ животописа на Никола Цвѣтковъ.

Христо, останалъ самъ въ Троянъ, отишелъ у попа, когото познавалъ отъ по-рано. Нахранилъ се, починалъ си, запасалъ знамето около кръста си и предрешенъ като селянинъ по прѣки тайни пѫтеки отишелъ въ Ловечъ и се скрилъ у брата си Никола Цвѣтковъ, сподвижникъ сѫщо на В. Левски.

Христо Ивановъ и Никола Цвѣтковъ били братя отъ една майка и двама бащи. Никола билъ доведенъ, а Христо завареръ; тѣхенъ братъ билъ и Петко Ивановъ касапинътъ. У Цвѣткови Христо се крилъ отъ априлий до септемврий, но понеже го видѣла една жена, за да го не издаде, се прехвърлилъ въ скривалището на Величка Хашнова — Луканова. Когаторуситѣ преминали Дунава, Христо избѣгалъ отъ Ловечъ и отишелъ въ Свищовъ. Тамъ събралъ той чета отъ 65 души като него бѣжанци, на които броятъ скоро нарасълъ до 170 души. Той се присъединилъ къмъ руситѣ и навлѣзълъ съ казацитѣ въ Ловечъ. Когато пъкъ на св. Кирекъ и Улита дошли наново турцитѣ и руситѣ заедно съ по-голѣмата часть отъ населението въ града избѣгали въ Севлиево, Христо не успѣлъ да избѣга и се скрилъ въ познатото му скривалище на Величка Хашнова. Турцитѣ открили скривалището, заловили другаря на Христа — Христо Маджарина отъ Тетевенъ, а Христо Ивановъ успѣлъ да избѣга и се скрилъ подъ постава (лина) на една съседна кѫща. Христо Маджарина билъ закланъ, защото не можалъ да намѣри Хр. Ивановъ. Последниятъ избѣгалъ отъ Ловечъ въ Севлиево и се прибралъ въ Търново, дето събралъ доброволци и съ тѣхъ влѣзълъ заедно съ руситѣ наново въ Ловечъ при второто му освобождение на 22 августъ ст. ст. 1877 г. Христо заедно съ брата си Цвѣтка служили за разузнавачи на руситѣ и стигнали чакъ до Бѣломорието.

Следъ освобождението на България Христо Ивановъ се прибралъ въ Търново и заловилъ стария занаятъ книговезство. Той ималъ и малка печатничка.

Когато избухнала сръбско-българската война (1885 г.), Христо събралъ чета отъ 305 души конници и пехотинци и като неинъ войвода я завелъ на сръбската граница при Видинъ.[1])

Христо билъ голѣмъ приятель на Ст. Стамбуловъ и като либералъ билъ избранъ отъ Ловчанския окрѫгъ за депутатъ на IV Велико Народно Събрание, което измѣни конституцията.

Христо Ивановъ умрѣлъ на 29 януарий 1898 година, като оставилъ вдовица съ деветь деца и пенсия 50 лева месечно.

---

[1]) Има голѣмо табло съ войводата на конь, заобиколенъ отъ видни търновци доброволци сѫщо на коне.

Христо Ивановъ Голѣмиятъ има голѣма заслуга за революционното движение въ България. Той билъ неуморенъ, срѫченъ, смѣлъ, буенъ и съобразителенъ. Тѣзи негови качества сѫ го правили пригоденъ за бунтовническа дейность. Той билъ организаторъ на комитети, на тайна полиция и поща; той билъ терористъ, когато е ставало нужда да се събиратъ пари за дѣлото или накаже нѣкой предатель или неизпълнитель на дадена клетва; той билъ дѣсна рѫка на Левски.

Христо Ивановъ, макаръ да действувалъ най-много въ Търново, дето били неговиятъ дюкянъ и кѫща, но той е яко държалъ за Ловечъ, дето отрасълъ и дето сѫ били неговитѣ роднини, които подъ негово влияние и напѫтствие станали вѣрни и предани работници на революционната организация.

Тѣсната връзка на Христа съ Ловчанския революционенъ комитетъ се вижда отъ телеграмата, която получилъ на 2 августъ 1896 година.

Търново, Христо Книговезеца.

Останалитѣ живи членове отъ Българския централенъ таенъ революционенъ комитетъ като празднуватъ 25 годишнината отъ учреждението му, изпращатъ Ви своитѣ другарски поздравления като членъ изпълнитель на неговитѣ решения и Ви желаятъ щастливи и леки старини. — Драсовъ, Лукановъ, Пъшковъ, Хитровъ, Колевъ [Вижъ образъ 1 въ тая книга].

Голѣмото приятелство между Левски и Хр. Ивановъ допринесло много Левски да направи отъ Ловечъ своя столица. Той е могълъ да се довѣри напълно на Христовитѣ роднини: братъ му Никола Цвѣтковъ, братовчедъ Христо Цоневъ Латинеца (отъ Бѣлградската легия), роднина и съседъ Никола Сирковъ, и добре препорѫчанъ отъ Христа Маринъ попъ Лукановъ.

Христо Ивановъ има и друга голѣма заслуга. Макаръ и не твърде грамотенъ, той се сѣтилъ на времето и ни оставилъ повече отъ 250 страници спомени, които ни го представятъ като неспокоенъ духъ, чийто животъ билъ пъленъ съ приключения, отъ които излизалъ винаги невредимъ. Неговитѣ бележки иматъ значение за революционната епоха, а особено за Ловечъ и неговитѣ хора отъ това време. Издаването бележкитѣ на Христовитѣ спомени трѣбва да стане въ скоро време. Жално е, че нѣколко листа въ началото и края липсуватъ. Изгубени сѫ и бележкитѣ къмъ много страници. Но и за това, което ни е оставилъ Христо Ивановъ Книговезецътъ, трѣбва да сме благодарни.[1])

А. Иширковъ.

Василъ Йонковъ.

Единъ отъ най-виднитѣ бѣлградски легисти отъ Ловчанско, който посветилъ младинитѣ си въ самоотвержена служба предъ олтаря на отечеството, е Василъ Йонковъ. Той е роденъ къмъ 1838 година въ с. Гложене (Тетевенско), дето получилъ и първоначалното си образование. Скоро баща му се поминалъ и оставилъ невръстни сирачета: Дона, Василъ, Цано, Рада и Димитъръ, — всички вече покойници. Въ детинството си Василъ се отличавалъ съ своята пъргавина, буйность и смѣлость. Въ юношескитѣ си години той станалъ до толкова буенъ и предизвикателенъ къмъ турскитѣ власти, че майка му, известната баба Йонковица (тайна сподвижница на нашитѣ комити) — за да го предпази отъ турцитѣ — го изпратила „на печалба“ въ Ромъния. Тамъ Вас. Йонковъ скоро се запознава и сприятелява съ българскитѣ емигранти, особено съ Каравеловъ и Левски, и по-късно Ботевъ и др. Силно възпламененъ отъ освободителнитѣ идеи, той скоро става единъ отъ най-близкитѣ и неразделни другари и сподвижници на Василъ Левски. Въ Ромъния дошелъ и братъ му Димитъръ Йонковъ, за да види батя си Василя и да го помоли да се върне въ село. Но скоро и Димитъръ се заразява отъ освободителнитѣ идеи и останалъ въ Ромъния, а по-късно постѫпилъ въ четата на Хр. Ботевъ, въ която и загиналъ.

---

[1]) Да напиша животописанието на Христа Ивановъ съмъ се ползувалъ главно отъ неговитѣ бележки въ архивния отдѣлъ на Народната библиотека и отъ статията на Стоянъ Чакъровъ (печатана въ сп. „Свѣтлина" год. 8, кн. VIII, 1898, стр. 2—6). Получихъ нѣкои сведения и отъ сина на Христа — Христо Войводовъ въ Търново.

Образъ 15. Василъ Йонковъ, фотографиранъ въ Турно-Магурели.

По време на сръбско-турския конфликтъ въ 1862 год. и Василъ Йонковъ постѫпилъ въ организираната отъ Раковски — въ Бѣлградъ — българска легия, въ която билъ заедно съ Вас. Левски и Хр. Ивановъ Голѣмиятъ. Като се уредили сръбско-турскитѣ недоразумения и се разтурила легията, Йонковъ се завръща отново въ Ромъния. Презъ 1867 год. Василъ Йонковъ постѫпилъ отново въ основаната втора българска легия въ Бѣлградъ въ I-та чета, въ която билъ пакъ заедно съ своитѣ стари другари Василъ Левски, Христо Ивановъ, а сѫщо и съ новитѣ си другари Анг. Кънчевъ, Дим. Общи, Сава Младеновъ отъ гр. Тетевенъ и др.. Въ душитѣ на всички тѣхъ Каравеловъ бѣ насадилъ идеята да се освободи България чрезъ собствени сили, като тайно се основатъ революционни комитети изъ българскитѣ земи. Като се разтурила и втората българска легия и легиститѣ били изгонени отъ Бѣлградъ, Вас. Йонковъ заедно съ другаритѣ си Вас. Левски и Хр. Ивановъ отишли въ Турно-Магурели (Ромъния). Поради лошото държане на сърбитѣ къмъ легиститѣ, душата на Василъ Йонковъ се вълнувала отъ голѣма омраза къмъ сърбитѣ и тѣхнитѣ управници. Въ Турно-Магурели, па и въ цѣла Ромъния, между българскитѣ емигранти вече назрѣла идеята, че българскиятъ народъ ще може да се освободи отъ турското робство, само като се облегне на своитѣ собствени сили. Тази идея била напълно възприета и отъ Левски, Вас. Йонковъ и Хр. Ивановъ. Въ Турно-Магурели тѣ окончателно решаватъ да се образуватъ тайни революционни комитети изъ българскитѣ земи, които комитети да подготвятъ възстанието на българския народъ, тѣ скрояватъ и плана за това. Съ изпълнението на тази тежка и важна мисия се нагърбилъ Вас. Левски, подпомогнатъ отъ двамата си другари, Василъ Йонковъ и Хр. Ивановъ. Тримата минали въ България и въ първо време заедно почнали да основаватъ тайнитѣ революционни крѫжоци изъ страната (въ Ловечъ, Троянъ, Тетевенъ и др.). При второто идване на Левски въ Ловечъ присѫтствувалъ на събранието въ дома на Ив. Драсовъ и Василъ Йонковъ. Следъ време турската власть била известена за тѣхната революционна дейность, почва да ги търси, и тѣ ставатъ нелегални. Василъ Йонковъ действувалъ повече въ тетевенския край. Следъ като се основаватъ комитетитѣ въ Тетевенъ и тетевенския край, Вас. Йонковъ остава временно въ родното си село Гложене, кѫдето, за да прикрие своята революционна дейность, отворилъ ханъ.

Скоро той основалъ революционенъ комитетъ въ родното си село, а неговиятъ домъ става свърталище на всички революционери отъ тетевенския край. Тукъ много често нощували В. Левски и Дим. Общи.

Една нощь при повишено патриотично настроение В. Йонковъ и Левски изгърмѣли по 3 куршума отъ своитѣ револвери въ тавана на стаята (въ старата кѫща). И до днесъ личатъ дупкитѣ отъ тѣзи куршуми по тавана на стаята. Запазено е и скривалището въ масата на тази кѫща, кѫдето били укривани много комитетски документи и орѫжия*). Въ тайнитѣ комитетски дѣла били посветени всички домашни на Вас. Йонковъ, а главно майка му — известната баба Йонковица, която, следъ залавянето на нейния синъ Василъ отъ турцитѣ, се държала много твърдо и въпрѣки голѣмитѣ изтезания не е издала никого.

Василъ Йонковъ и Сава Младеновъ били най-ревностни помощници на Левски при организирането на тетевенския край. Чрезъ Вас. Йонковъ били набавяни отъ Ромъния за отдѣлнитѣ комитети въ България голѣмъ брой бунтовнически книги, вестници, а сѫщо и орѫжия.

Василъ Йонковъ ходилъ два пѫти въ Букурещъ въ общитѣ тайни комитетски събрания, като представитель на всички комитети въ Плѣвенско, Троянско и Тетевенско. Презъ 1870 година той заедно съ Дим. Общи обиколили тайнитѣ революц. комитети въ срѣдна и западна България, а сѫщо и въ Тракия — за да организиратъ тайната полиция.

Вас. Йонковъ не е билъ съгласенъ съ плана на Дим. Общи за обирането на турската хазна при Арабаконашкия проходъ, но Дим. Общи не го послушалъ. Следъ обиране пощата и откриването на съзаклятието, Василъ Йонковъ билъ последенъ заловенъ отъ турцитѣ въ с. Гложене. Когато го нападнали неочаквано, насочилъ револвера си срещу турцитѣ, но той направилъ засѣчка, насочилъ го тогазъ къмъ себе си, за да се убие, но револверътъ направилъ пакъ засѣчка. Обвързанъ съ вериги, той билъ разкарванъ изъ селата, за да имъ покаже, кѫде се крие Дим. Общи. Обаче въпрѣки изтезанията той не го издалъ, па макаръ и да знаялъ, кѫде се намира. Следъ залавянето на Д. Общи Вас. Йонковъ заедно съ всички арестувани тетевенци билъ откаранъ въ София и сѫденъ. Въ сѫда той се държалъ най-достойно и не издалъ никого и никакви комитетски тайни. Поради това негово упорито държане той билъ осжденъ на каторжна работа и изпратенъ на заточение въ Диаръ-Бекиръ заедно съ всички осждени тетевенци. Тукъ Вас. Йонковъ прекаралъ въ най-тежки мжчения цѣли 6 години. Отъ Диаръ-Бекиръ, малко преди освобождението, Йонковъ успѣлъ да избѣга съ свои другари въ южна Русия, кждето продължавалъ да живѣе съ идеята за освобождението на българския народъ. При създаването на българскитѣ опълченски дружини (презъ освободителната руско-турска война) Вас. Йонковъ постжпилъ въ I опълченска дружина, кждето поради неговата предана служба и дисциплинарность скоро билъ произведенъ старши подофицеръ. Като такъвъ той взелъ участие въ епохалнитѣ боеве при Стара-Загора, Шипка и Шейново, кждето билъ раненъ въ крака. За голѣмата му решителность и храбрость, проявени презъ време на боеветѣ, той билъ награденъ съ 3 ордена за храбрость, между които е известниятъ руски орденъ (за храбрость) „Гергйовски кръстъ." Този последниятъ орденъ му е даденъ съ специаленъ документъ, подписанъ лично отъ Царя-Освободителя Александра II (Документътъ се намира въ пенсионното отдѣление — София).

---

*) Дано мѣстното общ. управление вземе всички сериозни мѣрки за запазването на тази кѫща и превръщането ѝ въ кѫща-музей.

Следъ освобождението Вас. Йонковъ, накуцвайки отъ раната си, се завърналъ въ родното си село, кждето, при биенето на църковната камбана, билъ най-тържествено посрещнатъ извънъ селото отъ всички свои съселяни. Следъ дългата и неизвестна раздѣла много трогателна е била срещата на Йонковъ съ неговитѣ домашни, а особено съ баба Йонковица; всички присжтствуващи плакали и прегръщали скжпия имъ гостенинъ. Отпосле В. Йонковъ билъ избранъ съ абсолютно болшинство за кметъ на селото. По-късно той се премѣстилъ въ гр. Ловечъ, кждето билъ чиновникъ въ постоянната комисия, заедно съ своя другарь Дим. Пъшковъ. Въ Ловечъ Вас. Йонковъ се оженилъ за дъщерята на попъ Захария—Янка. Ималъ 4 деца: Иванъ, Милица, Димитъръ и Пенка, отъ които сега сж живи само: дъщеря му Милица, която живѣе въ София, и синъ му Димитъръ — учитель въ Ловчанската см. гимназия.[1])

Презъ сръбско-българската война (1885 г.) Вас. Йонковъ, макаръ и вече 47 годишенъ, вземалъ пакъ участие, като служащъ въ единъ интендантски складъ (за храни). Тукъ той простиналъ много, заболява сериозно и на 5. II. 1889 година се поминалъ въ гр. Ловечъ. Погребението му било най-тържествено; пазарътъ билъ затворенъ — цѣлиятъ градъ излѣзълъ да изпрати тленнитѣ останки на многозаслужилия поборникъ и опълченецъ. Вас. Йонковъ е погребанъ въ старитѣ гробища на „Стратешъ." Ловчанското поб.-опълченско дружество правило постжпки предъ мѣстната общинска власть да се пренесатъ коститѣ му въ двора на църквата „св. Троица". Но подъ предлогъ, че и за други дейци отъ гр. Ловечъ може да се поиска сжщото, молбата на дружеството е оставена безъ последствие. На гроба на покойния В. Йонковъ е издигнатъ паметникъ отъ Ловчанския окр. съветъ още презъ 1889 година. Поради голѣмитѣ му заслуги къмъ българския народъ и държава, на неговитѣ наследници била отпусната поборнико-опълченска пенсия, а ловчанската постоянна комисия съградила една кжща на наследницитѣ му. По решение на ловчанския общински съветъ улицата, на която е съградена тази кжща, се нарича „Вас. Йонковъ." Опълченскитѣ дрехи, оржжието и орденитѣ за храбрость на покойния Вас. Йонковъ се пазятъ въ дома на неговия синъ — въ гр. Ловечъ.

А. Възкресенски.

Иванчо Колевъ.

Баща ми, Иванчо Колевъ, умрѣ на 28 августъ 1906 год. на 64 год. възрасть. Сждейки по това, може да се заключи, че той е роденъ въ 1842 год. Баща му, Колю Василевъ Сапунджията, е роденъ въ с. Враца (Ловчанско), но още отъ малъкъ дошелъ като чиракъ въ Ловечъ, успѣлъ да се издигне и стане самостоенъ господарь-сапунджия. Той търгувалъ съ Монастиръ (Битоля) и много негови кърджии разнасяли сапунъ и свѣщи навредъ изъ турската империя.

Образъ 16. Иванчо Колевъ,
фотографиранъ въ 1868 г. въ Букурещъ.

Образъ 17. Иванчо Колевъ
и баща му Колю Василевъ въ Букурещъ.

Майка му, Кунка, била дъщеря на Михалъ Минкашоолу, който билъ табакъ и търгувалъ чакъ въ Нѣмско. Тя останала сираче въ чумавата година, понеже цѣлото имъ семейство измрѣло отъ чума, съ изключение на нея и единъ братъ, който отъ тогава забѣгналъ въ Сърбия и тамъ умрѣлъ неизвестно кога и кжде.

Баща ми е първородниятъ имъ синъ, следъ когото тѣ имали още 17 деца, повечето отъ които измрѣли малки, а доживѣли сравнително по-дълго само баща ми, двама отъ братята му — Василъ и Павелъ, и петь отъ сестритѣ му, една отъ които, Кръстина Димитръ Маринова, е жива и до днесъ и е на 75 годишна възрасть.

---

[1]) Жена му Янка се поминала преди две години (на 24. VIII 1930 г.) въ гр. Ловечъ на 68 годишна възрасть. Първиятъ му синъ Иванъ се поминалъ въ 1901 г., а дъщеря му Пенка — въ 1890 год.

Баща ми получилъ своето образование въ Ловечъ, въ тогавашното взаимно училище, кѫдето се учили въ една стая всички ученици — отъ най-долния до най-горния курсъ. Въ това училище учили смѣтане, български езикъ, земеописание, гръцки езикъ, на който той знаеше да чете и пише, но малко знаеше да говори. Затова пъкъ знаеше цѣлата литургия на гръцки и славянски и често ни пѣеше въ кѫщи църковни пѣсни.

Кога и на колко години е завършилъ това училище — не знамъ. Следъ това той като най-голѣмъ, остава при баща си да учи неговия занаятъ.

Когато Сърбия се готвѣла да обяви война на Турция, въ 1867 г., баща ми отива въ Бѣлградъ и постѫпва въ българската легия. Тукъ той научава сръбски езикъ и се запозналъ съ Левски; но когато българитѣ оставатъ излъгани отъ сърбитѣ, той заедно съ други легисти отива въ Ромъния и по-после се връща въ България (1868 год.).

Когато се основалъ въ Ловечъ централенъ революционенъ комитетъ, баща ми билъ членъ въ него. Събранията на комитета изпърво ставали у дома на Иванъ Драсовъ, съседенъ съ бащиния, и членоветѣ минавали за Драсови презъ нашия дворъ, за да избѣгнатъ подозренията на турцитѣ, чиито кѫщи били въ съседство.

Когато основали въ Ловечъ читалище (1870 г.), баща ми билъ касиеръ или библиотекарь; а когато дошелъ Ангелъ Кънчевъ въ Ловечъ и представили „Геновева“ и „Райна княгиня“ въ 1872 г., баща ми игралъ ролята на Голосъ. Тогава турцитѣ подушили, какви хора сѫ актьоритѣ и взели решение да ги арестуватъ. Но единъ отъ турскитѣ съседи, Стамболоолу, повикалъ дѣда ми и му съобщилъ това, като го посъветвалъ да изпрати баща ми нѣкѫде вънъ отъ България, като самъ го снабдилъ съ „тескере“. Тогава баща ми забѣгва въ Ромъния.

Въ Ромъния баща ми остағналъ до освободителната война. Най-дълго живѣлъ въ Букурещъ, но ходилъ и въ Браила, Галацъ, дори въ Бесарабия въ Болградъ и Исмаилъ, кѫдето ималъ братовчеди, преселени отъ с. Враца. Билъ е и въ Яшъ, кѫдето продавалъ боза, за да изкара прехраната си.

Когато Каравеловъ отваря заедно съ Ботева печатница въ Букурещъ, баща ми става словослагатель и продължилъ да работи въ печатницата, докато Ботевъ и Каравеловъ се скарватъ. Тукъ се сближава съ Ботева, съ когото около 3 месеца спѣли на едно легло, и повлиянъ отъ него чете съчиненията на Бакунина, Писарева, Добролюбова и др. писатели. Подъ въздействието на Ботева и четенитѣ писатели той се надъхва съ революционнитѣ идеи на онова време и остава идеалистъ до края на живота си. Все подъ влиянието на Ботева той започва самообразованието си — изучава физика, астрономия, математика и други науки. И до днесъ си спомнямъ ония хубави лѣтни вечери, когато той, седналъ на балкона и заобиколенъ отъ братята и сестра ми, ни показваше съзвездията и ни откриваше тайнитѣ на природата.

Презъ всичкото време, което прекаралъ далечъ отъ родината си, той само веднажъ се завръщалъ тайно въ България, но следъ като стоялъ само нѣколко дни, избѣгалъ отново. Веднажъ пъкъ баща му, вече остарѣлъ, поискалъ да го види и самъ отива въ Букурещъ, кѫдето противъ неговото желание го фотографирали. Дѣдо ни, макаръ и простичъкъ, съчувствувалъ на сина си и на всички младежи, които се борѣли за освобождението, и подпомагалъ парично освободителното дѣло, като очаквалъ съ нетърпение да дойде „дѣдо Иванъ“ и ни освободи. Това, обаче, не дочакалъ, понеже умрѣлъ една година преди освобождението.

Следъ априлското възстание ромънското правителство, подъ натиска на Турция, почнало да гони революционеритѣ, и баща ми избѣгалъ въ Маджарско. Тамъ го сварила и освободителната война. Когато се завърналъ въ България следъ освобождението на Ловечъ, той билъ назначенъ комисарь. Следъ това билъ дълго време касиеръ на Земедѣлската банка въ града, въ която тогава освенъ него имало само единъ писарь и единъ слуга. Като такъвъ стоялъ до тогава, докато тази длъжность бѣ изборна — избираха го всички селяни отъ Ловчанската околия. Баща ми се оженилъ въ 1881 година за Стефана Цочова Хитрова, сестра на приятеля му Анастасъ Ц. Хитровъ. Презъ сръбско-българската война билъ кметъ на града. Като такъвъ или помощникъ кметъ билъ около 15 години. Въ 1899 г. бѣ вписанъ въ листата на социалъ-демократическата партия за народенъ представитель заедно съ Георги Кирковъ и Боню Лунговъ и получи доста гласове. Въпрѣки че всѣкога билъ най-работливъ и честенъ чиновникъ, той остана поради партизански ежби дълго време безъ служба и се принуди да започне бащиния си занаятъ — сапунарство. Занаятитѣ тогава бѣха западнали, и той не можеше да изхранва добре голѣмото си семейство, състоеще се отъ 5 деца и майка ми, и въ нашата кѫща се посели мизерията. Бѣхме осиромашели до такава степень, че баща ми се принуди да работи у табахнитѣ за 15 лв. месечно, а майка ми денонощно шиеше чуждо.

Така минаваха година, две, петь — ние все се свивахме, не си дояждахме, срамувахме се отъ сиромашията си, всички работѣхме, за да помогнемъ кой съ каквото може, но лесно ли се изхранватъ 7 гърла! Най-после въ 1903 год. на 20 августъ татка отново назначиха книговодитель въ Земедѣлската банка, и на всички ни свѣтна предъ очитѣ. Тукъ той работи до 28 августъ 1906 година, когато умрѣ скоропостижно, работейки до последния си часъ.

Райна Колева — Балева.

Хаджи-Димитрови четници отъ Ловчанско.

Въ списъка на х. Димитровитѣ четници, който ни дава Илия С. Бобчевъ[1]), се срѣща името „Петко Димитровъ отъ Ловечъ“. По-нататъкъ Илия Бобчевъ съобщава, че между обесенитѣ х. Димитрови четници въ Търново билъ нѣкой си Стоянъ отъ Лѣтница[2]). Д-ръ П. Стояновъ съобщава[3]), че въ сѫщата чета се подвизавалъ Стойчо Ивановъ Мазлевъ отъ с. Брѣстово. Следъ пръсването на четата, хванали го и за примѣръ го обесили въ Ловечъ. „Стойчо умрѣлъ храбро: самъ се качилъ на сандъчето безъ страхъ, безъ да продума нѣщо. Билъ облѣченъ съ бѣли беневреци, селска памуклия антерия и царвули. Висѣлъ цѣлъ день; заровили го втория день неизвестно кжде. Въ село Деветаки той ималъ другарь, но него не хванали“. Много е възможно другарьтъ на Стойчо да е билъ Илия Димитровъ отъ Деветаки, другарь на Христо Ивановъ Крачулътъ (Гледай книга IV на „Ловечъ и Ловчанско“, стр. 52).

---

[1]) Илия С. Бобчевъ. По кървавитѣ дири на славния подвигъ, София, 1928, стр. 112—115. Списъкътъ не е пъленъ.

[2]) Стр. 201.

[3]) Д-ръ П. Стояновъ. Градътъ Ловечъ, стр. 11,

Въ своята брошурка за Какренското ханче (Ловечъ, 1925 год.) Хр. Джамбазовъ пише: „Стойчо Ив. Мазлевъ е синъ на Ив. Мазлевъ. На младини билъ буйно момче. . . Чорбаджи Тодоръ решилъ да накаже малкия немирникъ, като го обади на властьта. Виждайки, че ще го уловятъ, Стойчо една сутринь взелъ сбогомъ съ домашнитѣ си и заминалъ за Свищовъ. . . Той преминалъ въ Ромъния, като сторилъ хаберъ на Тодоръ Чорбаджи да си приготви соль, защото ще го направи на пастарма. После постжпилъ въ четата на х. Димитра и, следъ разбиването ѝ при Сломерскитѣ лозя[1]), той билъ заловенъ въ с. Орта-кьой (Плѣвенско), сжденъ въ Търново и обесенъ въ Ловечъ (1868 год.).

Сведения за Петъръ Димитровъ не сж събрани на времето.

Въ доклада на углавния сждъ на Дунавския вилаетъ № 246 до Негово Височество великия везиръ е казано, че ловчанецътъ Петко падналъ убитъ въ сражението при Кечи-дере, Бебровска община[2]).

Едно е безспорно, че, покрай името на Петъръ Димитровъ, въ списъка на Хаджидимитровци трѣбва да се запише Стойчо Ив. Мазлевъ.

Г. И.

ПРИПИСКА.

Христо Ивановъ Голѣмиятъ получилъ грамота за войводство и билъ награденъ съ орденъ за храбрость и гражданска заслуга.

Христо Войводовъ.

---

[1]) При Сломеръ, по-право въ „Карапановата кория“, четата не е разбита. Тя е дала само единъ убитъ. Илия Бобчевъ, тамъ, 147.

[2]) Панчо Доревъ. Подвигътъ на Ст. Караджа и другаритѣ му. Изъ турскитѣ държавни архиви и Великото Везирство. (В. Добруджа, год. VII, бр. 153, стр. 2 отъ 7 августъ 1932).

ЛОВЕЧЪ КАТО РЕВОЛЮЦИОНЕНЪ ЦЕНТЪРЪ ВЪ МИНАЛОТО.

1. Ловечъ като седалище на апостола В. Левски.

Знайно е, че незабравимиятъ апостолъ на свободата Левски бѣ избралъ за свое централно седалище, за своя „столица“, както той самъ се изразява, гр. Ловечъ. Левски при първата си обиколка основа въ града кржжокъ, и отъ тукъ той концентрично разширява дейностьта си отъ двете страни на Балкана.

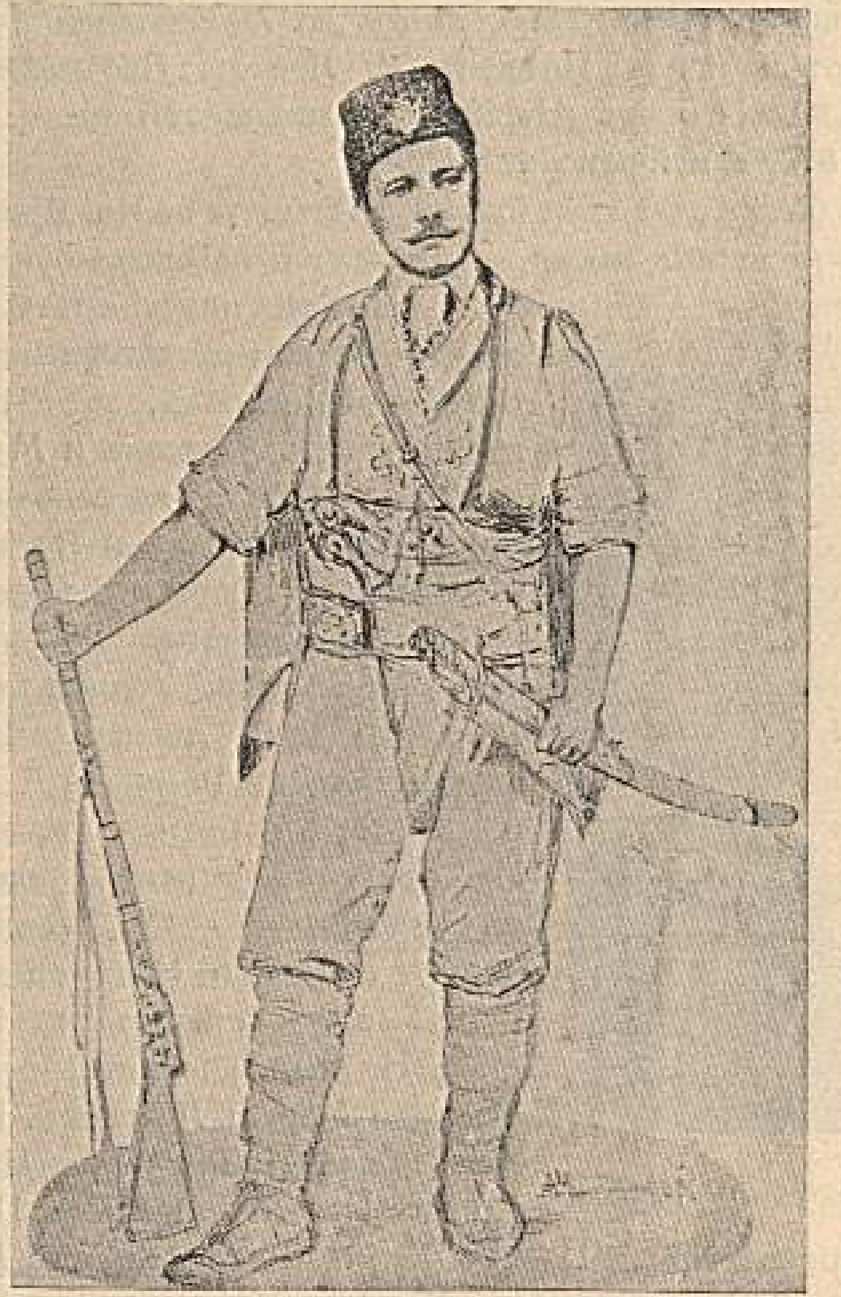

Образъ 18. Василъ Левски.

Кога Левски е основалъ ловчанския революционенъ кржжокъ? Това време досегашнитѣ автори различно опредѣлятъ.

Отъ писмата на Т. Ковачевъ до П. Хитовъ (7. XII. 1868 г.) и на Ив. П. Кършовски до сѫщия (28. I. 1869 г.) и на българинъ въ Галацъ до свой побратимъ въ Букурещъ (5 февруарий 1869 г.) се учимъ, че В. Левски е заминалъ за Цариградъ въ януарий 1869 година и щомъ стигналъ въ последния градъ, се отправилъ за Румелия[1]). Споредъ разказа на ловчански участници въ революционния комитетъ, които използувалъ Д-ръ П. Стояновъ да напише своята книга „Градътъ Ловечъ и прочие“ 1901 г., стр. 13, Левски дошелъ въ Ловечъ презъ декемврий 1868 год. Него довелъ отъ Плѣвенъ Анастасъ п. Хиновъ, братъ на търговеца Данаилъ п. Хиновъ (Д. Х. Поповъ), който живѣлъ въ Турно-Магурели и улеснявалъ минаването на апостола въ България. Приемемъ ли последното за вѣрно, трѣбва да се съгласимъ, че В. Левски не е ходилъ въ Цариградъ, а отъ Турно-Магурели, гдето билъ на 7 декемврий 1868 година, заминалъ за Никополъ и презъ Плѣвенъ за Ловечъ. Ако приемемъ, че Левски дошелъ въ България презъ Цариградъ, тогава той не е могълъ да бѫде въ Ловечъ въ 1868, а най-рано въ 1869[2]).

Образъ 19. Анастасъ п. Хиновъ.

Въ Ловечъ било свикано събрание въ кѫщата на Ив. Драсовъ. Тамъ Левски обяснилъ цельта на своята мисия — въ всички населени пунктове на България да състави мѣстни комитети. Ловчанци се видимо съгласили да възприематъ идеята на Левски, но по-напредъ, за по-голѣма сигурность, изпратили Ив. Драсовъ и Маринъ п. Лукановъ въ Ромъния, за да се запознаятъ съ организацията тамъ. Драсовъ и Лукановъ се забавили въ Влашко не повече отъ две седмици. Следъ като се завърнали въ Ловечъ, свиква се ново събрание на Нова година въ кѫщата на попъ Лукана[3]). Тамъ двамата делегати докладвали за виденото въ Ромъния. Д. Пъшковъ си спомня, че това събрание станало въ кѫщата на Ив. Драсовъ и че всички поздравили В. Левски съ праздника му — Св. Василъ)[4]. Щомъ събранието е станало на Нова година, то комитетътъ[5]) ще да се е съставилъ на 1 януарий 1870 година. На това учредително събрание присѫтствували Мар. п. Лукановъ, Ив. Драсовъ, Пано Агопа бояджи Драгановъ, Цвѣтко х. Павловъ, Христо Йовковъ, Анастасъ Ц. Хитровъ, Иванчо Колевъ, Гечо Сирковъ, Христо Цоневъ Латинеца, попъ Кръстю, Дим.Пъшковъ и нѣкои други, които не се помнятъ. Попъ Кръстю ги заклелъ върху евангелие, което

---

[1]) Димитъръ Т. Страшимировъ, Василъ Левски, Животъ, дѣла, извори. Томъ I. Извори, София 1929, стр. 423 и 426—427.

[2]) На възпоменателната плоча, поставена върху мѣстото на попъ Лукановата кѫща, стои датата 1869.

[3]) Градътъ Ловечъ, 16.

[4]) Д-ръ П. Стояновъ. Материяли за историята на гр. Ловечъ (въ рѫкописъ).

[5]) Ловчанетѣ наричатъ съставения първоначално революционенъ крѫжокъ „комитетъ“, макаръ споредъ официални документи да сѫ съставени комитетитѣ следъ 1871 година.

имало револверъ и кама. Избранъ билъ управителенъ съветъ, въ който влизали Маринъ п. Лукановъ, Ив. Драсовъ, попъ Кръстю и Анастасъ Цочовъ Хитровъ. Решено било тамъ още да се събиратъ срѣдства за уреждане тайна поща, за покупка на комитетски коне и др. За пушки нѣмало още дума. Така се почва бунтовническата дейность въ Ловечъ въ самото начало на 1870 година. Левски, разбира се, не се застоява въ Ловечъ. Нѣколко дни следъ събранието въ Ловечъ той, придруженъ отъ Маринъ п. Лукановъ и Сава Младеновъ (тетевенецъ), заминава за с. Гложене, взема съ себе си още Василъ Йонковъ и четирмата заминаватъ за Тетевенъ, кѫдето подготвятъ почва за бунтовническа дейность. Следъ това Левски и М. п. Лукановъ се връщатъ въ Ловечъ, но наскоро заминаватъ за Габрово, Габровския монастиръ, Дрѣново и Търново, кѫдето Левски се видѣлъ съ Христо Ивановъ Крачула, старъ неговъ познатъ. Отъ Търново Левски и М. п. Лукановъ се върнали пакъ въ Ловечъ, кѫдето Лукановъ останалъ, а Левски заминалъ, по нова обиколка[1]).

Второто заминаване на Левски станало, както изглежда, къмъ края на зимата. Ст. Заимовъ[2]) пише, че на 20. IV. 1868 год. (разбирай 1870 год.) Левски и Матей Преображенски обиколили голѣма часть отъ северна, южна и югозападна България и на връхъ Коледа пристигатъ пакъ въ Ловечъ.

Работата на Левски презъ тази година била чисто подготвителна. Съставенитѣ крѫжоци, отъ новооглашени, почнали да събиратъ срѣдства, откриватъ списъкъ за юнаци — грижи за хиляди нѣща, които до тогава липсвали.[3]) Макаръ тия новосъздадени крѫжоци да били разхвърлени и да живѣели още всѣки за себе си, тѣ вече показватъ, че въ българско се зарежда бунтовническа сила.

Презъ пролѣтьта и лѣтото на 1871 год. Левски пакъ е по обиколка изъ България. Работата му, обаче, се спъва отъ редъ нѣща: нѣма печатни квитанции, които да дава срещу внесени пари, не разполага още съ печатно поканително писмо за пари, сѫщо и печатъ, съ който да подпечатва комитетскитѣ документи. Той получава поканителнитѣ писма (датирани 10 мартъ 1871 год.) и печата чакъ презъ юлий с. г. въ Тракия. Донася ги отъ Ромъния Дим. Общи, който иде за помощникъ на Апостола.[4]) Една отъ главнитѣ грижи на Левски било орѫжието, защото се боелъ да не избухне ненадѣйна революция, за каквато пише въ едно свое писмо отъ 27 юлий 1871 година.[5]) Левски мечтае на първо време за четирипеть хиляди иглянки пушки, но безпаричието, което не напуща организацията презъ цѣлото негово апостолство въ България, не му давало възможность да достави повече отъ три иглянки пушки и петдесеть револвера (последнитѣ сѫ доставени чрезъ ловчанския комитетъ)[6]).

---

[1]) Материяли и пр.

[2]) Ст. Заимовъ. В. Левски. София, 1917, стр. 67 и след.

[3]) Д. Страшимировъ, Априлското възстание, I. Пловдивъ, 1907, стр. 93.

[4]) Общи дошълъ въ Ловечъ на 16 юний 1871 год., както съобщава Ив. Драсовъ на Данаилъ п. Хиновъ. Д. Страшимировъ. В. Левски, („Извори“). 1929, стр. 491.

[5]) Архивъ, I. 35.

[6]) Левски още на 10. V. 1871 год. запитва съ писмо Дан. Поповъ, какво е станало съ револверитѣ („Извори“, 53). Револверитѣ на брой 50, били получени въ Ловечъ презъ септемврий 1871 г. („Извори,“ 510). Д-ръ Стояновъ пише, че револверитѣ били 200 (градътъ Ловечъ, 25) и за които Ив. Драсовъ съобщава на Дан. Поповъ съ писмо („Извори“, 510).

На 17 августъ 1871 год. Ангелъ Кънчевъ пише отъ Русе на Панайота, че взелъ препоржки отъ Данаилъ Поповъ и че скоро ще замине за вжтрешностьта (Ловечъ[1]). На 27 августъ той е вече въ Ловечъ[2]). През есеньта на 1871 год. Левски вече прави своята обиколка изъ България (нѣкжде заедно съ Общи и Кънчевъ[3]), другаде само съ последния[4]) и се връща наново въ Ловечъ.

Образъ 20. Пано Агопа Бояджи Драгановъ.

Дим. Общи стоялъ малко въ Ловечъ. Знае се, че той присжтствувалъ веднажъ на едно отъ заседанията, кждето станала препирня между тримата апостоли относно тактиката. Общи билъ опредѣленъ да работи въ орханийско-тетевенския край. А. Кънчевъ върши пропаганда повече въ останалата Сев. България, а Левски — главно въ Южна[5]).

Ангелъ Кънчевъ, когато идвалъ въ Ловечъ, отсѣдвалъ въ хана на Маринъ п. Лукановъ (комитетския ханъ), но най-много престоялъ въ кжщата на Пано Агопа бояджи Драгановъ[6]). Д. Пъшковъ сключилъ съ А. Кънчевъ „договоръ“ какво тѣ двамата търгуватъ съ ярешки кожи. Кънчевъ уредилъ въ Ловечъ първото представление, а именно пиесата „Райна княгиня“. Тукъ, въ Ловечъ, А. Кънчевъ помага на Левски и въ съставянето на проекто-устава („Наредбата“). Ст. Заимовъ пише, че проекто-уставътъ на Бълг. центр. рев. комитетъ билъ съставенъ въ Букурещъ отъ Л. Каравеловъ, Ангелъ Кънчевъ и Василъ Левски[7]). Ако проекто-уставътъ бѣ съставенъ въ Букурещъ, той нѣмаше да се изпраща отъ Ловечъ (отъ Левски) до Дан. Поповъ въ Турно-Магурели и до Л. Каравеловъ въ Букурещъ за прегледъ[8]). Данаилъ Поповъ свидетелствува, че А. Кънчевъ съставилъ проекто-устава въ Ловечъ и му го изпращатъ за одобрение въ Т.-Магурели.[9])

Драсовъ употрѣбилъ израза „щамби“, защото револверитѣ били съ дървени боялии дръжки, шарени като църковнитѣ щамби. . . Въпрѣки голѣмото желание на Левски да достави много и хубави пушки, той можалъ да пренесе въ „столицата“ си само три такива пушки (Сравни градътъ Ловечъ, 24. М. Ив. Марковски. Спомени и очерки I. 93). За три пушки говори и Мария Николчова („Материяли“ и пр.).

[1]) „Извори“ 506.

[2]) Пакъ тамъ 508.

[3]) Хубаво описание ни е далъ М. Ив. Марковски за организиране на троянския революционенъ комитетъ отъ тримата апостоли на 8. X. 1871 год. (Спомени и очерки. I. 26—53).

[4]) Д. Страшимировъ, Извори, отдѣлъ Смѣтки, бележки и др., стр. 297).

[5]) Сведения отъ Д. Пъшковъ („Материяли“ и пр.)

[6]) Тази кжща е още запазена. Притежава се сега отъ г-жа Керачка Василева.

[7]) Ст. Заимовъ. В. Левски, стр. 83.

[8]) Вж. писмо № 32 отъ 29 септемврий 1871 год. („Извори“, 78). Това препроводително писмо на Левски е подписано и отъ А. Кънчевъ.

[9]) По този въпросъ вж. Г. Ивановъ. Данаилъ Хр. Поповъ свидетелствува, че проекто-уставътъ на Бълг. ц. р. комитетъ е дѣло на А. Кънчевъ. Учил. прегледъ, г. XXVII, кн. 9 и 10, стр. 1205 и след.

Левски прекара зимата 1871—72 год. въ Ловечъ. Оттукъ той прави една януарска обиколка до Троянъ и Троянския монастиръ, следъ което заминава за тетевенско и орханийско[1]).

Главната грижа на Левски презъ пролѣтьта на 1872 година е да подканя частнитѣ комитети съ писма и съ обиколки да изберать представители за Общото събрание, което се открива на 1 май сжщата година.

Следъ събранието въ началото на месецъ юлий Левски преминава Дунава при Орѣхово и се прибира пакъ въ Ловечъ. Първата му грижа е да разпрати по частнитѣ комитети окржжното на Централния комитетъ, въ което се излага стореното въ Общото събрание, да раздаде квитанции и устава на Централния комитетъ. Левски тръгва самъ да обиколи нѣкои комитети, за да ги преустрои и стегне. Въ орханийско окржжие той заварилъ цѣла каша, забъркана отъ Д. Общи. Апостолътъ иска отъ Каравелова Общи да се извади отъ работата. Презъ юлий Левски се навърта по частнитѣ комитети около Ловечъ. Въ края на юлий въ Троянъ се взема решение, въ присжтствието на Левски, да се извърши политически обиръ на 14 срещу 15 августъ. Въ този обиръ щѣлъ да вземе участие и самиятъ Левски[2]). Вмѣсто обиръ въ Троянъ Левски извърши обиръ на 15 августъ въ Ловечъ — въ кжщата на Денчо Халачина. Въ Ловечъ става голѣма „топурдия“: полицията намѣрила единъ патронъ отъ пушката на Левски (система Remincton) и почва обискитѣ. Обискъ билъ направенъ и въ кжщата на Никола Сирковъ, кждето се крие Левски, но последниятъ билъ вече заминалъ за тетевенско. Въ едно свое писмо до Л. Каравеловъ отъ 25 августъ 1872 год. Левски подробно описва тази случка[3]). Въ това време Левски е въ война не само съ Общия, който просто не му се подчинява, но и съ Анастасъ п. Хиновъ (братътъ на Данаилъ Поповъ) отъ Плѣвенъ, който иска да играе сжщо първенствуваща роля въ организацията. Левски вижда, че нѣма кой да поема работата, та тича навредъ самъ и се излага на опасность. Той се оплаква на Каравелова, че работницитѣ му сж страхливи[4]).

Отъ Тетевенско Левски заминава за Тракия, кждето се залавятъ съ устройството на нѣколко окржжни революционни центрове. Въ това време Общи обра хазната (20 септемврий 72 год.), нѣкои отъ хората му биватъ заловени, а на 27 октомврий[5]) бива заловенъ и той. Общи издаде комитетската мрежа. Това стресва Каравелова; той съ писмо търси Левски и му предлага незабавна революция. Левски, обаче, вижда, че не е готово за такава и я отблъсва. Той решава да премине Балкана и, презъ Ловечъ, да замине за Влашко, за да се разбере лично съ Каравелова по този важенъ въпросъ. Левски преминава Балкана презъ декемврий 1872 год. и влиза въ Ловечъ. Отъ тукъ презъ Търново и Русе той искалъ да отиде въ Букурещъ, но можалъ да стигне само до фаталното село Какрина.

---

[1]) М. Ив. Марковски. Спомени и очерки. I. 66.

[2]) М. Ив. Марковски. Спомени и очерки. I. 109.

[3]) Д. Страшимировъ „Извори“, стр. 157—159.

[4]) Съ писмо отъ 15. IX. 72 г- („Извори“, 165—166) Левски се оплаква на Каравелова, че, като билъ наскоро въ единъ градъ, станало „топурдия“ и че Грую (псевдонимъ), който билъ отъ този градъ, му писалъ да не идва скоро въ града имъ. Казалъ билъ Грую, оплаква се Левски, да хвърлятъ припаситѣ и тефтеритѣ му въ отходното мѣсто!

Кой е градътъ, въ който става топурдията и кой е Грую? — Въ едно по-раншно писмо („Извори“, 130—132) Левски като препоржчва на Каравелова попъ Кръстя, който щѣлъ наскоро да дойде при него въ Букурещъ да поговорятъ относно издаването на единъ легаленъ вестникъ за Турско, казва, че съ попа билъ и единъ словослагатель, за когото му вече говорилъ Грую и Левски. Не е трудно да разберемъ, че Грую е билъ съ Левски въ Букурещъ като делегатъ на Общото събрание. Градътъ, въ който става „топурдията“, не е другъ освенъ Ловечъ.

[5]) Ст. Заимовъ. Миналото. II, 150 и след.

Въ Ловечъ Левски заварилъ промѣна. — Мар. п. Лукановъ и Д. Пъшковъ били арестувани на 30 октомврий, издадени отъ Общи. Ив. Драсовъ билъ забѣгналъ задъ граница и се спасилъ. На 13 ноемврий М. п. Лукановъ, попъ Луканъ (баща му) и Д. Пъшковъ били откарани въ София. Нѣколко дни следъ тѣхното заминаване дошла телеграма и за попъ Кръстя. Общи казалъ въ София, че попъ Луканъ е погрѣшно арестуванъ, другъ билъ свещеникътъ, замѣсенъ въ комитетскитѣ работи.

Попъ Кръстю билъ арестуванъ, разпитанъ и оставенъ подъ полицейски надзоръ.

Иде най-интересниятъ въпросъ — въпросътъ за залавянето (предаването) на Апостола[1].

Ловчанци въ бунта презъ 1876 година.[2]

Следъ трагичната смърть на Апостола революционното дѣло въ Северна България, и частно въ Ловечъ, замира. Въ Ловечъ комитетътъ се разнебитва. Неговото реорганизиране по-късно се дължи на нѣколцина мѣстни дейци, като Илия Лукановъ и на Димитъръ Мариновъ (панталонджията), който става и председатель на комитета. За подновяването на революционното дѣло въ Ловечъ не малко допринасятъ обиколкитѣ на революционнитѣ водачи: Воловъ и Стамболовъ (1875 год.) и Вичо Грънчаровъ (1876 год.).

Споредъ свидетелството на мѣстни дейци, голѣмъ тласъкъ на революционното движение далъ Вичо Грънчаровъ изъ Горна-Орѣховица. Споредъ Дим. Мариновъ, Вичо Грънчаровъ дошелъ въ Ловечъ ужъ презъ пролѣтьта на 1874 г., срещналъ се съ него (Димитра) и поискалъ да се съператъ нѣкжде вѣрнитѣ хора. Събранието станало въ „Пчелинска стена“ (надъ Дръстени). Тамъ се

---

[1] Въпросътъ за залавянето на Левски въ Какринското ханче е много важенъ за историята на революционното движение въ България. Всички, които сж писали за Василъ Левски, сж го засѣгали, но тъкмо въ последнитѣ години се заловиха съ тоя въпросъ много писатели и изказаха различни мнения. До като едни поддържатъ, че попъ Кръстю е предательтъ, други го напълно оправдаватъ и посочватъ други лица за предатели, а трети смѣтатъ, че нѣма предателство, а самата турска власть могла да попадне въ дирitѣ на Левски, чийто портретъ е имала въ ржце и е знаела отъ разкритията на Д. Общи и неговитѣ другари, че главното седалище на Левски е градъ Ловечъ. Въ IV книга на „Ловечъ и Ловчанско“ ще се задоволимъ за сега съ показанията на мнозина съвременници и добри познати на Левски и попъ Кръстя, чиито животописания печатаме въ тая книга.

Редакторътъ.

[2] Ползуваме се отъ „Материяли за историята на гр. Ловечъ“ отъ Д-ръ П. Стояновъ (въ ржкописъ).

събрали десетина вѣрни хора и се съставилъ комитетъ въ съставъ: Дим. Мариновъ — председатель, Илия Лукановъ — подпредседатель, Анастасъ Хитровъ — касиеръ, Петъръ Иванчо Бояджиевъ — секретарь, а другитѣ — членове. Наскоро изпратили делегатъ на събранието въ кжщата на Иванъ х. Димитровъ въ Търново, кждето билъ още Христо Ивановъ Крачулътъ (Голѣмиятъ) и Иванъ Пановъ. Споредъ споменитѣ на Анастасъ Цочевъ Хитровъ, Вичо Грънчаровъ дошелъ презъ есеньта на 1874 год., възобновилъ комитета, и, още на това събрание, било решено да се изпрати делегатъ на събранието въ Горна-Орѣховица. Избранъ билъ Янко Урумовъ, който заминалъ за Горна-Орѣховица, но тамъ, както се знае, всичко бѣ издадено. Янко Урумовъ и Стефанъ Пешевъ били заловени на моста на Росица. Урумовъ се освободилъ, благодарение на застжпничеството на севлиевския първенецъ Анчо Ботевъ и поради това, че билъ много младъ (20—21 годишенъ).

Събитията, за които говори Хитровъ, трѣбва да отнесемъ къмъ пролѣтьта на 1876 год., когато бѣха издадени горно-орѣховскитѣ революционери и когато бѣ заловенъ Стефанъ Пешевъ. Дим. Мариновъ добре си спомня, че Вичо Грънчаровъ идвалъ пролѣтно време, само че тази пролѣть не ще да е презъ 1874 или 75 година. Извънредното събрание въ Букурещъ, кждето България се раздѣля на три революционни окржга, става презъ лѣтото на 1875 год. За апостолъ въ ловчанския революционенъ окржгъ бива опредѣленъ П. Воловъ, който минава презъ Ловечъ (августъ или септемврий 1875 г.) на пжть за Троянския монастиръ, който той избралъ за свое седалище, тъй че нѣмало е защо да идва Вичо Грънчаровъ отъ Горна-Орѣховица. Горна-Орѣховица става революционенъ центъръ презъ пролѣтьта на 1876 година. Тогава дошелъ въ Ловечъ и Вичо Грънчаровъ. Дим. Мариновъ самъ свидетелствува, че презъ 1873 и 74 година организацията не работѣла — получавали само нѣкои революционни вестници[1]. И наистина, следъ арестуването на М. Лукановъ и Д. Пъшковъ и обесването на Левски ловчанскиятъ комитетъ претърпява страшенъ ударъ. Дейци, обаче, макаръ и по-второстепенни, не липсватъ. Такъвъ е Дим. Мариновъ, сжщо и Анастасъ Ц. Хитровъ; ето че иде нова сила — Илия Лукановъ[2]. Около тѣхъ се навъртатъ нѣкои по-млади хора. Между тѣхъ е Тодоръ Кирковъ, ученикътъ на Дим. Мариновъ. Кирковъ и др. момчета посещаватъ редовно одаята (работилницата) на Д. Мариновъ, а празниченъ день излизали на полето, кждето последниятъ имъ разказвалъ за свободна Сърбия (тамъ Д. Мариновъ израсналъ и престоялъ дълги години[3]) и пѣели бунтовни пѣсни. Тѣзи хора представляватъ отъ себе си една бунтовническа група, която продължава да посрѣща апостолитѣ.

Събитията въ Ловечъ следъ арестуването на Левски се редятъ така.

Презъ 1873 година идва А. Узуновъ, замѣстникътъ на Левски, но съ кого се е срещналъ, не се знае.

Известно раздвижване става презъ есеньта на 1875 година, когато презъ града минава П. Воловъ. Ловечъ билъ опредѣленъ въ Букурещъ отъ „извънредното събрание“ за единъ отъ тритѣ революционни центрове презъ 1875 г. (Ст.-Загора, Търново, Ловечъ). Воловъ е дошелъ, навѣрно, презъ августъ сжщата година. Спрѣлъ се първомъ въ хана на баба Стайковица, следъ това бива прехвърленъ въ хана на Кирковъ, а отъ тамъ — у Илия Лукановъ. Отъ Ловечъ Воловъ заминава за Троянския монастиръ, който става негово главно седалище. По това време (августъ-септемврий) донесли въ Ловечъ и сабитѣ — „калъчитѣ“ отъ Габрово. Тѣ били опредѣлени за предстоещето (есенното) възстание и били оставени въ Кирковия ханъ.

---

[1] Ржкописа на Д-ръ Стояновъ, материяли и т. н.

[2] Той се завръща отъ духовната семинария въ Одеса и се условя за учитель въ града (1873—1874) година; гледай Ловечъ и Ловчанско, кн. III, стр. 129—130.

[3] Гледай животописанието на Д. Мариновъ по-нататъкъ въ тая книга.

Преди Старо-Загорското възстание (есеньта 1875 г.), както си спомня Д. Мариновъ[1]), въ Ловечъ идвалъ Стефанъ Стамболовъ и далъ планъ на действие за предстоещето възстание: да се запали Ловечъ отъ нѣколко мѣста, двата табура редифи, които квартирували тогава въ града, щѣли да се хвърлятъ да гасятъ пожаритѣ, възстаницитѣ ще се втурнатъ и ще вcouldematъ оржжието на войницитѣ. Този планъ се видѣлъ на ловчанци мжчно приложимъ за тогавашния Ловечъ, въ който $^3/_4$ отъ населението било турско.

Презъ есеньта на 1875 г., както се знае, въ ловчанская революционенъ окржгъ нищо не стана, макаръ въ помощь на П. Волова да бѣха се явили още двама войводи: Тома Хитровъ и Петъръ Факировъ[2]).

Презъ пролѣтьта на 1876 г. ловчанци се готвятъ усилено да взематъ участие въ предстоещето възстание. Ганко Мариновъ и Спасъ Касапина (троенци) пренесли отъ Троянъ купения отъ команскитѣ, боримскитѣ и доброданскитѣ турци барутъ. Стоянъ Куюмджията направилъ калъпитѣ за куршумитѣ. Куршумитѣ били лѣни на нѣколко мѣста. Колю Стайковъ направилъ на лозето на баща си (Стайко Бояджията) на „Саржкая“ една дъсчена кула, кждето лѣели куршуми; попъ Тодоръ Мишаковъ[3]) ги лѣелъ въ черковния дворъ; такива били лѣни въ дѣдо Якимовия дворъ въ Хармането и пр. Стоянъ Куюмджията излѣлъ токитѣ за коланитѣ и лъвчетата за шапкитѣ на момчетата. Попъ Тодоръ Мишаковъ заржчвалъ по дюкянитѣ чанти, царвули, ремъци, патронташи и др. за сжщитѣ. Пушкитѣ на ловчанскитѣ съзаклятници били явзалийки и шишанета. Сабитѣ, както казахме, дошли готови отвънъ. Рачо Панчовъ донесълъ тесаци, правени отъ дѣдо Христо Ковача (Ножара) въ с. Белишъ.[4]) Тесаци работили и въ Ловечъ. Работилъ ги Стойчо Ковача (въ Дръстени). Ловчанскитѣ съзаклятници имали и

---

[1]) Материяли и пр.

[2]) За тѣхъ вж. М. Ив. Марковски. Спомени и очерки изъ бълг. рев. движения. II. стр. 18—36. Стоянъ Куюмджията отъ Хармането въ Ловечъ разказва (Материяли и пр.), че съдружникътъ му Станю Цонковъ (шурей на Д. Пъшковъ) му разправялъ, какво презъ есеньта на 1875 г. попъ Тодоръ Мишаковъ и Петъръ Иванчо Бояджиевъ го изпратили до с. Бѣлишъ, до дѣда Христа Ножара, кждето били Тома Хитровъ и Петъръ Факировъ, за да имъ донесе писмо, че възстанието, споредъ известие отъ комитета въ Влашко, се отлага.

[3]) Гледай бележки за него въ кн. III, стр. 117 на „Ловечъ и Ловчанско“.

[4]) Отъ Габрово сжщо. Презъ 1875 г. ловчалии изнасяли отъ Габрово голѣми ножове като ятагани, но напомнящи нѣщо като сабли съ „кафези“ на дръжкитѣ, каквито 3-ма габровски ножари сж изработвали тайно за габровскитѣ възстаници. Ловчанецътъ Рачо Панчевъ ги пренасялъ за Ловечъ съ кола, прикрити отгоре съ кюселе (обработ. кожа за царвули), купувано отъ габровскитѣ табаци.

и знаме. То било отъ зелено сукно и било изшито отъ учителката Анна Радославова[1]). Отъ дветѣ страни на знамето имало по единъ лъвъ съ корона, подъ лъва сабя и пушка кръстосани, а подъ лъва — девизътъ: „Свобода или смърть“.

Презъ пролѣтьта на 1876 г. за възстание се готвятъ Ловечъ, Троянъ и Ново-село (съ околнитѣ села). Цачо Рашевъ съобщава[2]), че, въ навечерието на възстанието, въ Ловечъ се научили, отъ едно частно писмо, какво отъ Влашко щѣлъ да дойде съ чета Тодоръ Кирковъ. Въ Ловечъ решили: ако той мине, да се присъединятъ къмъ него. Тѣ били: Стефанъ Михалевъ, Тома Дянковъ, Стоянъ Куюмджията, Станю Цонковъ, Цвѣтко х. Павловъ и др. на брой двадесеть души. Ловчанци знаяли, че не ще могатъ да се борятъ самостоятелно въ града, кждето имало не само войска, но и многобройно турско население. Барутътъ, който донесълъ Райко Мариновъ, билъ предназначенъ не само за Ловечъ, но и за момчетата отъ с. Българени.

Но на 18 май с. г. билъ арестуванъ комитетскиятъ куриеръ Ганко Мариновъ, отъ когото, съ заплашвания и изтезавания, изтръгнали нѣкои самопризнания, отъ които се разкрива троянското съзаклятие, а следъ него и ловчанското[3]). Така борбата се локализира само въ нѣколкото севлиевски села. Макаръ ловчанци да не успѣха да се дигнатъ масово, тѣ дадоха доста смѣли и видни хора като участници въ майската борба, що се разрази на Стара-планина.

⁂

Залавянето на по-голѣмата часть отъ ловчанскитѣ съзаклятници попрѣчи да излѣзе отъ тукъ чета. Многоочакваниятъ Т. Кирковъ сжщо не дойде. Ржководното тѣло на търновския револ. окржгъ бѣ му дало другаде назначение. Сѐ пакъ Ловечъ излжчи единъ виденъ храбрецъ, който, съ своя чета, взе участие въ деветдневната борба подъ Мара-Гидия. Този човѣкъ е Христо Ивановъ Крачулътъ (Голѣмиятъ, Книговезецътъ)[4]).

Тъкмо когато се завършила борбата подъ Мара-Гидия и успѣлитѣ да се укриятъ водители на възстанието гледали да се добератъ до влашкия брѣгъ, отъ Влашко тръгва Ботевата чета. Въ тази чета, както си спомня Хицо Лазаровъ[5], имало повече отъ десеть души ловчанци: Хицо Лазаровъ, Петъръ Мариновъ (жененъ за сестрата на Луканова), Пенко Грозевъ, Никола Шашовъ, Илия Тодоровъ Хиноолу, Тодоръ Илиевъ, Станю Станчевъ (братъ на Тома Хитровъ, убитъ на Малинъ-камъкъ), Данаилъ Митевъ Драгановъ (убитъ, вѣроятно, на сжщото мѣсто), Тодоръ Стойковъ отъ Микре и Пеню Йончевъ отъ Осмо-Калугерово обесени въ Русе[6]) и др. Като по-виденъ отъ оцѣлѣлитѣ четници-ловчанци, можемъ да посочимъ Хицо Лазаровъ (отъ Ловечъ). Той се качилъ на „Радецки“ въ Бекетъ. Взелъ участие въ всички сражения до смъртьта на Ботева. — Следъ това, както се знае, четата се разпръсва. Хицо се отдѣля съ една група, която имала нѣколко сблъсквания съ потеритѣ. Групата имъ (състоеща отъ четиринадесеть души), следъ като гладувала три дена, слѣзла при единъ воденичарь до с. Литаково, който, вѣроятно, ги издалъ. Турци и черкези ги заобиколили и заловили. Отвели ги въ София на сѫдъ, но новиятъ султанъ ги амнистиралъ. Следъ това Хицо заминава за Одеса. По-късно постѫпва въ единъ доброволчески български баталйонъ (Кишиневъ). Бие се въ опълчението при Стара-Загора, Шипка и Шейново и други мѣста. Въ неговата дружина били ловчанцитѣ: Василъ Джабарски, Иванчо Петровъ, Рачо Вѣнковъ, Ив. Докторовъ, Стойко Ивановъ, единъ отъ с. Гозница, Илия Вълковъ и Тодоръ Цачевъ.

---

[1]) Гледай „Ловечъ и Ловчанско“ кн. III стр. 133—134.

[2]) Материяли.

[3]) За арестуването на Ганка Мариновъ вж. Спомени и очерки. II. стр. 81—88. За участието на троянскитѣ и ловчански съзаклятници вж. Ловечъ и Ловчанско. II, стр. 103—107.

[4]) Гледай неговото животописание въ тая книга, стр. 46—57.

[5]) Д-ръ П. Стояновъ, Материяли и пр.

[6]) За залавянето на последнитѣ двама вж. Ловечъ и Ловчанско, кн. II, стр. 105.

Ако Ботевата чета се смѣта за епилогъ на народното възстание отъ 1876 година, то завършекъ на майската борба въ северна България е Сидеревата чета, въ която взема участие и Ив. Докторовъ.[1]

Образъ 21. Станчо С. Хитровъ.

Образъ 22. Тодоръ Кирковъ.

* * *

Ловечъ даде и единъ отъ подвойводитѣ на трѣвненската чета, която води борба съ турцитѣ при Новата-махла (габровско) — именно легендарния Тодоръ Кирковъ.

Т. Кирковъ е роденъ на 28. X. 1847 год. въ една хижа, разположена въ подножието на историческия ловчански Хисаръ, надъ църквата „Света Богородица“, въ махлата „Долни-край“. Родителитѣ му (Кеня Драсова и Стоенчо Коновъ) имали шесть деца, отъ които Тодоръ билъ най-голѣмиятъ. Отъ начало Тодоръ билъ ученикъ на учителя Янко (Вѣнко) Христовъ, известенъ родолюбецъ и приятель на П. Р. Славейковъ; но после се училъ при известния учитель и черковенъ деецъ Никола Ковачевъ. Къмъ 15—16 си година той постѫпва на занаятъ (чохаджийство, шиене сърмени дрехи), а по-късно упражнявалъ, но за по-кѫсо време, разни занаяти. Като младежъ билъ известенъ съ своя веселъ и буенъ характеръ. Познанството му съ Дим. Мариновъ изглежда да е дало своето, защото следъ смъртьта на Левски Кирковъ билъ посветенъ въ бунтовническитѣ работи. Заедно съ Тошко Лазаровъ, синъ на Лазаръ Смочанлията, за когото ще споменемъ после, Кирковъ наелъ на Арифъ ефенди хана, който служилъ по-рано за прибѣжище на апостолитѣ. Зарадъ веселия характеръ на Кирковъ ханътъ се посещавалъ и отъ турци. Презъ време на своето ханджийство Кирковъ ималъ доста лични спрѣчквания съ турцитѣ, но, благодарение на това, че се ползувалъ съ покровителството на нѣкои влиятелни турци, тия приключения леко се заглаждали. Турцитѣ изобщо се боели отъ Киркова и го уважавали.

Презъ есеньта на 1875 г. (това е времето, когато Воловъ билъ дошелъ въ района си и подготвялъ възстание) Кирковъ става подозрителенъ за турцитѣ и намислилъ да бѣга въ Ромъния. Ето какъ д-ръ П. Стояновъ предава тази случка:

Кѫде есеньта на 1875 г. донесли въ хана на Кирковъ „калъпитѣ“ отъ Габрово въ гйонове, изпратени отъ Ив. Марковъ (табакъ). Турцитѣ взели да подозиратъ Киркова, и той като видѣлъ, че ще го хванатъ или се побоялъ да не го издаде нѣкой, решилъ да избѣга въ Влашко. Ив. Драсовъ, при когото той отишелъ въ Букурещъ, казва, че Кирковъ му казалъ, какво се побоялъ да не го издаде Лазаръ Смочанлията, съ сина на когото той работѣлъ. Единъ день Тодоръ си дошелъ отъ хана въ кѫщи, като донесълъ нѣкои и други книжа, и развълнуванъ, бледенъ, поискалъ отъ сестра си да яде и да пие (вино), като й далъ книжата на съхранение съ заповѣдь: „Жива да те кайдисватъ (сѣкатъ), да не ги давашъ никому и да не обаждашъ нищо на Лазаря“. Поискалъ „старата книга“, въ която бащата си записвалъ забележителнитѣ дни, за да види, кога е роденъ, и казалъ: „Бре, остарѣхъ, билъ съмъ на 28 години“, обадилъ само на сестра си, че бѣга въ Влашко, и като задига отъ касата съдружническитѣ пари (около 6000 гроша), избѣгва презъ Никополъ и Гюргево[1]) за Букурещъ

Въ Букурещъ Кирковъ намѣрилъ вуйка си Ив. Драсовъ, който току-що се. върналъ отъ Писекъ (Чехия) и цѣлата зима прекаралъ въ общение съ войводитѣ: Филипъ Тотю, Панайотъ Хитовъ, Христа Ивановъ (Голѣмиятъ), попъ Харитонъ и др. По едно време Кирковъ заминава отъ тукъ съ Ив. Драсовъ за Браила, кѫдето се запознава съ Христо Патревъ и Станчо Гѫдевъ. Въ навечерието на възстанието, когато попъ Харитонъ съ своитѣ другари решилъ да замине за България, Кирковъ изявилъ желание да замине съ него. Ив. Драсовъ го снабдилъ съ всичко необходимо, и Кирковъ, заедно съ другитѣ, се прехвърлилъ отсамъ (мартъ 1876 год.). Групата се отправя за Горна-Орѣховица, който градъ билъ опредѣленъ за центъръ на търновския революционенъ окрѫгъ. Попъ Харитонъ остава при Стамболова и билъ опредѣленъ за войвода въ близката околность, а Христо Патревъ, Ст. Гѫдевъ и Т. Кирковъ били опредѣлени за агитатори въ окрѫга.

---

[1]) За тази чета вж. Ив. Докторовъ, Записки по движенията на първоначалнитѣ доброволчески чети и пр. София—Пловдивъ 1891.

[1]) Въ Гюргево ще е престоялъ известно време, защото З. Стояновъ пише (Записки. I. стр. 272) за Киркова, че живѣлъ въ „казармата“.

При това положение изтича по-голѣмата часть отъ месецъ априлъ. Но ето че се обявява Панагюрското възстание. Въ Горна-Орѣховица било решено, на 27 срещу 28 априлъ, презъ нощьта да се съберать всички възстаници отъ града и съ тия отъ Самоводени, кждето билъ Стамболовъ, да съставятъ една голѣма чета и да се отправятъ къмъ Балкана. Предателство въ Горна-Орѣховица уплашило хората и осуетило плана. Попъ Харитонъ, обаче, успѣлъ да вдигне хората отъ Мусина и околнитѣ села и, заедно съ Пармакова и Бача Кира, заминава (презъ нощьта срещу 29. IV.) за Дрѣновския монастиръ.

На 29. IV. Дюстабановъ, като чиновникъ въ Габрово, прочелъ официалната турска телеграма, съ която се заповѣдвало да замине войска къмъ Дрѣновския монастиръ. Революционното събрание въ Габрово решава да се вдигнатъ на оржжие и габровци. За сборенъ пунктъ се опредѣля Габровскиятъ монастиръ. Тукъ се състави, както се знае, Дюстабановата чета, която, следъ редъ колебания, се отправи къмъ Батошево и Ново-село, кждето се бори заедно съ мѣстнитѣ възстаници.

Тримата агитатори — Хр. Патревъ, Т. Кирковъ и Ст. Гждевъ, следъ обявяването на възстанието и следъ арестуването на горноорѣховскитѣ революционери, били заподозрени въ Шипка и сподирени. Тѣ се отправятъ за Трѣвненско и Габровско, за да дигнатъ възстание.

Христо Патревъ и Тодоръ Кирковъ се отправятъ къмъ Трѣвна и Боженцитѣ, а Станю Гждевъ — за Жълтешъ, Костадинитѣ, Баланитѣ, Кряковци, Тодоровци и др. За сборенъ пунктъ на четата била опредѣлена Нова-махла (Габровско).

Въ Трѣвна мюдюринътъ (Ив. Бакаловъ) билъ въ отпускъ и отсжтствувалъ. Една група трѣвненски съзаклетници (16 души) посрѣщатъ агитаторитѣ съ развито знаме и го забиватъ предъ конака. Чаушинътъ и четирмата заптии избѣгали отъ града. Агитаторитѣ, подпомогнати отъ Георги Ганковъ и неговия синъ, ходили отъ кжща на кжща и подканвали младежитѣ да се въоржжатъ; могли да съберать около деветдесеть души.

При тръгване на четата, още при първия километъръ, изостанали 30 души; следъ нощуването въ Енчовци четата останала съ 25 души, а докато стигне до Новата-махла, остава само съ 15 четника. По всичко личи, че у трѣвненци липсвалъ оня духъ и ентусиазъмъ, какъвто виждаме у четницитѣ на попъ Харитона.

Въ сжщото това време въ колибитѣ Тодоровци, Ильовци, Богдановци, Баланитѣ и Генчовци действували Ст. Гждевъ и Хр. Патревъ отъ Габрово. Съ мжка тѣ събиратъ 30—40 души и ги отправятъ за Нова-махла. По пжтя и тѣхнитѣ хора намаляватъ на половина.

На 6 май въ Новата-махла се събрали 70 души и на 7 четата тръгва за Костадинитѣ. Христо Патревъ, като старъ революционеръ и другарь на хаджи Димитра, билъ избранъ за войвода, а Тодоръ Кирковъ и Станю Гждевъ били опредѣлени за подвойводи.

Т. Кирковъ билъ облѣченъ се чепкенъ и шаечни съкми (потури), на главата съ калпакъ и китка отъ пера, бинокълъ презъ рамо, евзалийка пушка, габровска сабя, царвули и черни козиняви върви.

Въ с. Желтешъ, кждето четата пренощувала, се присъединилъ и попъ Георги Антиповъ съ своята четица, като оставя жена трудна последния месецъ. Четата минава презъ Бончевци, откждето взима отъ Ив. Султана два коня, за да си носи провизиитѣ. Отъ тамъ се отправила къмъ Боженцитѣ. По пжтя ги срещналъ единъ четникъ, Пѣю Недѣлчевъ отъ с. Бѣла-черква, избѣгалъ отъ Дрѣновския монастиръ и имъ разправилъ за положението тамъ. Въ Боженцитѣ Антиповъ преброилъ четницитѣ. Презъ Бончевци, Боженцитѣ, „Сѣченъ камъкъ“ и колибитѣ Баланитѣ и Костадинитѣ (споредъ Д. Страшимировъ и Хр. Марковъ презъ Баланитѣ, Фърговци и Генчовци) четата се отправя пакъ за Нова-махла. По пжтя за тамъ ги срещналъ Никола Ив. Каваловъ отъ Дюстабановата чета и се присъединилъ къмъ тѣхъ.

На 9 май отъ Габрово тръгва войска и башибозукъ къмъ Новата-махла. Нѣкои четници се уплашили и избѣгали. Останали готови за бой само 40—50 отъ стотината такива. Щомъ се видѣли заобиколени, възстаницитѣ решили да се държатъ здраво. Въ горичката на „Чуката“ се наредили всѣкой по задъ едно дърво. Следъ като турцитѣ дали два залпа по възстаницитѣ, Хр. Патревъ далъ знакъ за стрелба. Турцитѣ взели да се качватъ на колони къмъ горичката на върха. Силната престрелка траяла два-три часа. Падатъ жертви и отъ двете страни. Щомъ турцитѣ наближили на 40—50 крачки, четата отстжпила и се пръснала, а турцитѣ завзели мѣстото на сражението.

Войводата Хр. Патревъ, отървалъ се читавъ отъ сражението, се крилъ дълго време изъ Балкана, но при с. Ченгя (Провадийско) билъ предаденъ отъ единъ овчарь и заобиколенъ отъ потера. Патревъ се защищавалъ геройски, но пада убитъ. Турцитѣ му отрѣзали главата, наболи я на пржтъ и я занесли за показъ въ Айтосъ.

Станю Гждевъ сжщо се крилъ известно време изъ горитѣ около Шипка, а по-после въ Габрово, отдето успѣлъ да избѣга въ Ромъния и да се спаси отъ ржцетѣ на турцитѣ.

Свещеникъ Георги Антиповъ, съ нѣколко души следъ сражението, отишелъ къмъ върха „Кокошкитѣ“ или „Нешова мандра“, дето билъ опредѣленъ сборниятъ пунктъ. Цѣла нощь чакали тамъ, но никой не дошелъ, и групата се разпръснала. Георги Антиповъ съ Никифоръ Бояджиевъ се отправили за родното село на попа — Шипка. По-късно Антиповъ се завърналъ въ Жълтешъ, но билъ заловенъ и изпратенъ въ Търново на сждъ предъ извънредната комисия.

Т. Кирковъ се оттеглилъ съ нѣколко души на „Бѣлитѣ кладенци“ близо до „Кокошкитѣ.“ Отъ тукъ се отправя къмъ Сливенския балканъ и следъ дълго скитане по севернитѣ склонове на Стара-планина попада на Еленскитѣ колиби. Къмъ 6—7 юний, следъ като гладувалъ шесть дена и се хранилъ само съ коприва, ягоди и гжби, Кирковъ излѣзълъ въ махалата Хънювци, въ кжщата на Дончовица Виделевката. Тамъ той билъ приетъ и нахраненъ. На другата вечерь се запжтилъ за махлата Драгановци и влѣзълъ въ кжщата на Петко Добревъ (Малинката). Последниятъ, като видѣлъ въ кжщата си възстаникъ, уплашилъ се да го не обвинятъ въ укривателство, изтичва до Хънювци и повиква хора, за да го заловятъ. Петко Добревъ, Никола Мариновъ и нѣколко души отишли въ Драгановци и сварили Киркова да се грѣе и да си суши царвулитѣ на огъня.

На въпроса, какъвъ човѣкъ е, той имъ казалъ, че е сеизинъ (слуга) на единъ търновски търговецъ, който преминалъ рѣката, а той останалъ, защото не можалъ да я прегази. Презъ време на разговора единъ отъ колибаритѣ му взелъ револвера, ужъ да го разгледа. Кирковъ, както изглежда, не подозиралъ още нищо лошо и се съгласилъ на поканата да отиде въ Хънювци. Тамъ тѣ стигнали по тъмно. Кметътъ не си билъ дошелъ още, но щомъ си дошелъ, поставилъ хора да го вардятъ. На заранъта откарали Киркова въ Елена. Отъ Елена той билъ откаранъ въ Търново и затворенъ въ конака, кждето били затворени и другитѣ въстаници. Предъ извънредния сждъ Кирковъ никого не издалъ, но самиятъ той за сжда билъ известенъ. Презъ време на сражението при Новата-махла единъ отъ конетѣ на Ив. Султана, които били задигнати отъ попъ Георгя Антиповъ за нуждитѣ на четата, билъ раненъ и заловенъ отъ турцитѣ. Поради това и господарьтъ му Ив. Султанътъ, безъ вина, билъ докаранъ въ Търново. Разгнѣвенъ отъ безпричинното си арестуване, Султанътъ разкрилъ при една очна ставка съ попа Антиповъ предъ комисията всичката вина на последния. За да се спаси, па да избави и арестуванитѣ трѣвненци, Антиповъ казалъ, че главатарьтъ имъ билъ нѣкой си Тодоръ Кирковъ (още не заловенъ) отъ Ловечъ, че последниятъ дошелъ самъ въ Жълтешъ и го принудилъ да дигне хората на бунтъ. Щомъ довели Киркова въ сжда, между него и попа била назначена очна ставка. Антиповъ призналъ, че лицето предъ него е сжщиятъ Т. Кирковъ. Последниятъ казалъ само: „Дѣдо попе, защо си кривишъ душата, азъ ли бѣхъ главатарьтъ?“ Предъ сжда Кирковъ се държалъ юнашки. Отъ начало той отричалъ да е войвода, но по-после взелъ върху си всичкитѣ обвинения, за да спаси поне главата на попа. При обиска на Кирковъ въ него намѣрили едно тетверче-дневникъ и единъ неговъ портретъ, запазенъ още отъ Влашко, кждето се билъ снелъ съ хъшовски дрехи. Тѣзи нѣща доказали напълно виновностьта му. Когато прочели смъртната присжда, Кирковъ не възразилъ, но казалъ само, че, ако му харижатъ живота, съ задоволство би носилъ прангата петнадесеть години. Защитникътъ му, Джовани Икономовъ, сжщо не намѣрилъ друга защита предъ сжда, освенъ да поиска за Киркова милость отъ Султана. Смъртното наказание на Тодора трѣбвало да се изпълни въ Ловечъ за назидание на съгражданитѣ му. Юзбашията, който придружавалъ Киркова до Ловечъ, разправялъ по-после на Ю. П. Тодоровъ, че по-ербапъ комита отъ него не билъ виждалъ: по цѣлия пжть Търново-Севлиево-Ловечъ Кирковъ билъ веселъ и само пѣлъ! Както предъ сжда, тъй и предъ смъртьта Тодоръ се държалъ смѣло.

Киркова довели въ Ловечъ рано предъ обѣдъ и го задържали въ конака единъ часъ, докато му се приготви бесилката. Съ вързани ржце и зашита на гърдитѣ присжда, той билъ отправенъ по главната улица къмъ бесилката. По пжтя Кирковъ вървѣлъ бодро, поздравлявалъ всички познати и вземалъ сбогомъ съ тѣхъ. При вида на този славенъ момъкъ всички българи се нажалили. Само Лазаръ Смочанлията се радвалъ, че ще обесятъ съдружника на сина му Тошка... Разправяли, че той дори купилъ вжжето, сапуня и качето за бесилката. Когато Кирковъ стига бесилката, качва се самъ на качето, ритва го и увисва на вжжето — вѣнецъ на неговото безсмъртие. Този день е билъ 24. VI. 1876 година.

Кирковъ и на бесилката изглеждалъ хубавецъ: съ фесъ на главата, облѣченъ въ чепкенъ и сърменъ джамаданъ, на краката бѣли навуща, завити съ черни козиняви върви.

Бащата на Тодора, пристигналъ (билъ на лозе), когато той билъ обесенъ, успѣлъ само да прегърне студенитѣ крака на своя синъ, но турцитѣ го блъснали и отстранили. На другия день домашнитѣ прибрали трупа му въ кжщи, въ която той се родилъ, и взелъ сбогомъ съ сестра си при заминаването за Влашко. Сжщиятъ день вечерьта го погребали въ двора на църквата „Св. Богородица“.

Бащата на Тодора умрѣлъ на 70 годишна възрасть, а майка му — на 60 години, и то въ крайна мизерия. Кжщата, въ която се родилъ Кирковъ, е продадена и съборена. По инициативата на нѣколко негови почитатели преди 30 години му се издигна въ Ловечъ скроменъ паметникъ. Народътъ, обаче, въ своитѣ пѣсни, пѣни въ Ловчанско и Еленско, по-рано още прославилъ героя.

Гено Ивановъ.

ПРИПИСКИ.

Записъ за 3432 гроша. Паритѣ взема въ заемъ отъ школската каса на горнокрайската община Митю Гачовъ.

Ловчански Иларіѡ. . . . .

3432: йлй трй хйледи й чѐти(ри) стотйнь й трйсить й двá ȣставамь длáжинь на гȣрнȣ крáиската ȣпщинá школскá кàса ȣпределйхми ваадé до свитй георгие за да гй наплата почтéнȣ зарадй тȣи са потпйсȣвамь самȣрȣчо

1866. фе(в)рȣарие 5:
Митю Гочȣфъ
платѐць

Стáню Пáнчоолȣ
Мàртȣрь
х҃а Атанасъ
Марторъ
Свидетелъ
Христȣ Иванчȣфъ.

На другата страница е отбелязано: Приехми 380 оки грозди ѿ 40 гр҃о 154.

Оригиналътъ е въ Ловчанския музей № 173

Преписалъ **М. х. Недѣлчевъ.**

Записъ за 1000 гроша, заети отъ Иларионa Ловчански на Хаджи Григора.

№ 1000. Сиречь хиляда грошя долоподписанный земамъ за моя потрѣба отъ Негово Высокопреосвещенство Свято-Ловчанскаго Господина Иларіона, който ся обѣщавамъ да гы заплатя на негово преосвященство до Гергевденъ почтенно и безъ никакво прекословіе и за по-голѣмо увѣреніе давамъ този мой записъ на рѫцѣтѣ му и ся подписвамъ

1864. іануарія 15. Ловечь: —
хⷶа танасъ Василиовъ
марторъ.

хⷶа Глйгоръ платецъ
за горнйти гроша

Оригиналътъ е въ Ловчанския музей № 36
Преписалъ **М. х. Недѣлчевъ.**

Бележка отъ Илариона Ловчански до свещеника Лука Лиловъ, за да вѣнчее Аврама съ Геца.

Въ тази бележка има следното:

† По́пъ лꙋка́ щѡ́ поедесъ въ цр҇ква пр҇ета́ѧ Бг҇оро́дици да́ венча́есъ авра́ма со́съ ге́ца на́ перво венчи́ло. и҆ и҆спитаї добре́ да не́ма нѣ́кое ро́тъ.
Ловчански Иларионъ 1854: іанноарр. . . 9:
Съобщава **М. х. Недѣлчевъ.**

Бележката се пази въ Ловчанския музей и е характерна за езика на дѣда владика.

Образъ 23. Отъ лѣво ва дѣсно:
Ив. Колевъ. Ив. Драсовъ и Тома Хитровъ.

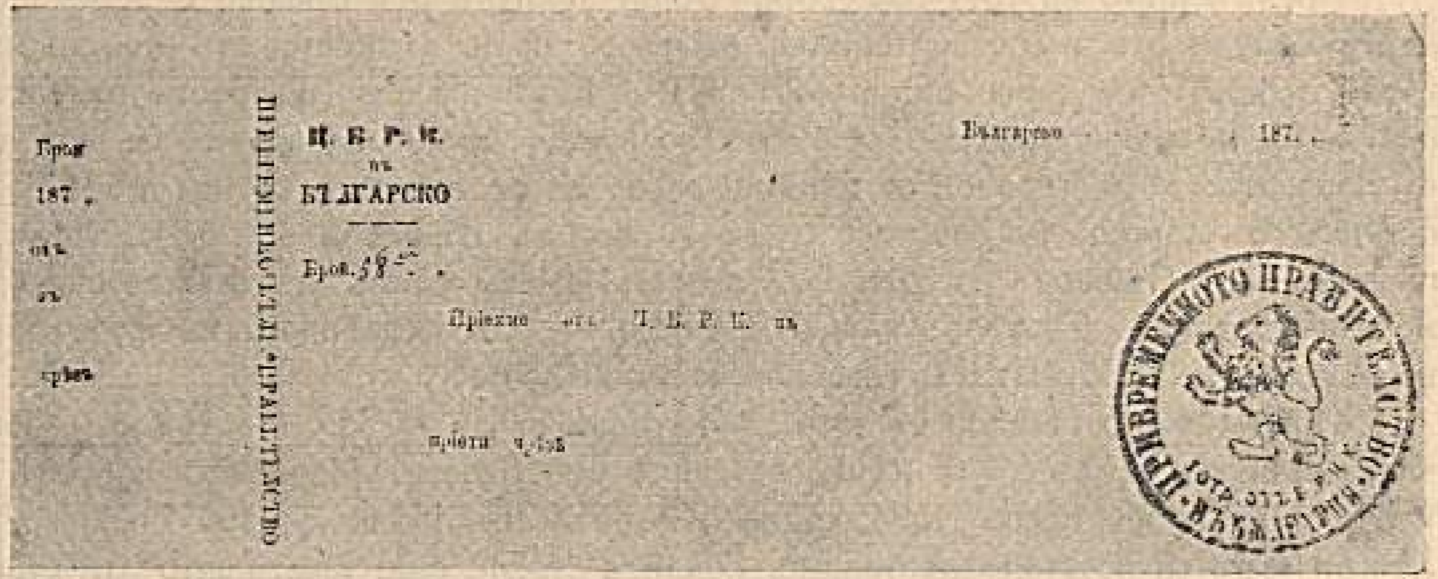

Ц. Б. Р. К.
въ
БЪЛГАРСКО

Бров. 58

187

Образъ 24. Квитанция, печатана отъ В. Левски въ Ловечъ.

ПЕЧАТНИЧКАТА НА ВАСИЛЪ ЛЕВСКИ ВЪ ЛОВЕЧЪ.

Незабравимиятъ нашъ апостолъ, следъ като основалъ революционенъ кръжокъ въ Ловечъ на 1 януарий 1870 год., развилъ такава агитационна дейность въ България, че въ едно кѫсо време покрилъ страната съ комитети. Центъръ на тия комитети станалъ, както се знае, Ловечъ. Колкото повече растѣла революционната организация, толкова повече нейниятъ майсторъ — Левски — чувствувалъ нуждата отъ една печатничка въ Българско, на която да печати квитанции, бланки за писма, прокламации, брошури и др.

Идеята за една такава печатница занимавала апостола още презъ лѣтото на 1871 година. Тази своя идея той развива въ две писма, писани въ Пловдивъ на 27 юлий 1871 год. Едното е до Маринъ п. Лукановъ (председатель на комитета въ Ловечъ)[1] и другото — до Данаилъ Поповъ въ Турно-Магурели.

Идеята да се купи една малка печатна машина занимавала Левски, както казахме, още тогава, защото въ писмото си до Ловечъ последниятъ казва, че, ако се съператъ повече пари, може отъ Цариградъ „да искатъ и Американска“, т. е. малка печатна машина[2]).

Проектътъ да се купи и пренесе една печатничка въ Ловечъ не можалъ да се сбѫдне по липса на срѣдства. А тия срѣдства мѫчно се събирали, защото до срѣдата на 1871 год. Левски не разполагалъ съ печатъ, поканителни писма за пари и печатни квитанции, съ които да увѣри хората, че революционното дѣло е поставено на сигурни основи.

---

[1]) Д. Страшимировъ, Извори, 75—77.

[2]) „Извори“, 76. Тукъ може да се разбира, че Левски е искалъ да изкаратъ отъ Цариградъ „американска стока“, т. е. пушки американска система, но възможно е да се подразбира и печатничка. Такава печатничка била купена следъ Общото комитетско събрание (май 1872 год.), но не могла да бѫде пренесена въ Ловечъ, та останала въ Букурещъ при Каравелова (Д-ръ П. Стояновъ, Градътъ Ловечъ, 1901, стр. 50).

Презъ лѣтото на 1871 год. Дим. Общи дошелъ отъ Влашко и донесълъ на Левски печата и поканителнитѣ писма за пари. Нуждата отъ квитанции, обаче, трѣбва да е била доста голѣма,[1]) а връзкитѣ съ Букурещъ не били редовно и правилно уредени, та е станало нужда организацията да се снабди съ една, макаръ и първобитна печатничка, за да се печататъ съ нея поне разпискитѣ. Въ помощь на апостола се явилъ Ангелъ Кънчевъ, който, както разправялъ Дим. Пъшковъ на д-ръ П. Стояновъ, взелъ единъ малъкъ комплектъ металически букви — чрезъ единъ приятель — отъ редакцията на русенския в. „Дунавъ“. Тия букви Кънчевъ донася въ Ловечъ.

Пръвъ, който съобщи за тази „типографийка“, е М. Ив. Марковски[2]). Печатничката заедно съ други нѣща, останали отъ Левски, Марковски видѣлъ у Никола Цвѣтковъ презъ 1894 година. Съ тази печатничка, пише Марковски, Левски самъ си печаталъ квитанции. Буквитѣ стоели още така, както ги билъ наредилъ Левски. Тѣ били наредени въ нѣколко черчевета отъ плочи (ученически плаки). Черчеветата били свързани съ канапи. Този комплектъ се допълвалъ отъ една кутия съ черно блажно мастило.

Както печатничката, тъй и другитѣ комитетски нѣща Никола Цвѣтковъ наследилъ отъ своя приятель и съседъ Никола Сирковъ, чрезъ жена му, за която той се оженилъ следъ смъртьта на Н. Сирковъ (1877 г.).

Презъ 1901 година проф. д-ръ П. Стояновъ прибира тѣзи исторически предмети за музея на ловчанското читалище, кѫдето се намиратъ и сега. Между прибранитѣ нѣща е, разбира се, и печатничката. Въпрѣки силното свое желание да купи печатница, Левски не можалъ да се сдобие съ такава въ България. Останала му само тази малка печатничка за квитанции, защото най-болното мѣсто на организацията било малопаричието, а хората безъ редовни печатни квитанции не давали пари. Това е накарало Левски да си сглоби тази печатничка. Мария Сиркова, хазайката на Левски, свидетелствува, че Левски често „печаталъ“ нѣщо въ стаята си. Печатаното — това сѫ били квитанции, защото буквитѣ и до сега стоятъ наредени за тази цель. Въ ловчанския читалищенъ музей, кѫдето сега се пази печатничката[3]), има още запазенъ малъкъ печатарски наборъ (въ два реда), на който печатниятъ текстъ гласи:

Българско . . . . . 187.

Пріехме отъ Ц. Б. Р. К. въ

Другъ малъкъ наборъ, въ отвесна колона, е служилъ за отпечатване ко-

---

[1]) Левски съ писмо отъ 27 октомврий 1871 год. пита Дан. Поповъ, дали Каравеловъ е отпечаталъ квитанциитѣ (Архивъ, I. 39). По много нѣща изглежда, че той се е сдобилъ съ печатани въ Букурещъ квитанции чакъ следъ Общото събрание (май 1872 год.). Квитанционни коли съ упѫтвания какъ да се попълватъ. Левски разпраща едва презъ юлий 1872 г. (М. Ив. Марковски Спомени и очерки I, 89—90). Ако Левски е ималъ по-рано такива квитанции, не би давалъ упѫтванията толкова късно, какъ да се попълватъ, да се оставя „кютюкъ“ за провѣрка и пр. Квитанциитѣ отъ неговата печатничка и на тия отъ Каравеловата се различаватъ по своя текстъ.

[2]) М. Ив. Марковски. Спомени и очерки изъ българ. рев. движение. Враца, 1902, I. стр. 80.

[3]) Инвентаренъ № 140.

чаннитѣ квитанции („кютюкътъ“).[1]) М. Ив. Марковски ни е далъ образецъ на три попълнени отъ самия Левски квитанции.[2])

Цифрата 20 е поредниятъ № на издадената квитанция, „Брой 5-и“ (въ третия редъ) означава името на комитетския членъ, на когото, за скритность, вмѣсто име сѫ дали номеръ. Левски е събиралъ тѣзи суми за касата на Централния комитетъ (М. Ив. Марковски, Спомени и очерки, I. 67).

Съ тази печатничка Левски е печаталъ квитанции, които Централниятъ комитетъ е давалъ на частнитѣ лица и комитети за внесени суми.[3])

Марковски, както видѣхме, ни дава три попълнени кочанни разписки. Ст. Заимовъ ни дава пъкъ една попълнена некочанна такава.[4]) Като вземемъ тия две половини и ги съединимъ, ще получимъ типа на ония квитанции, които Левски е печатилъ съ своята „печатничка“ въ Ловечъ. Че това е така, се вижда отъ запазенитѣ деветнадесеть квитанции въ Ловчанския читалищенъ музей.[5]) Тѣзи квитанции (непопълнени) сѫ донесени съ архивата на Левски, която сѫ запазили Н. Цвѣтковъ и жена му Мария Сиркова-Цвѣткова. Разликата между печатанитѣ въ Ловечъ „централни“ квитанции и тѣзи въ Букурещъ е голѣма. Ловчанскитѣ се печататъ по отдѣлно, и то на нѣколко пѫти, съ натискания на печатарскитѣ букви, които образуватъ по две-три различни думи.[6]) При печатането се е гледало, щото печатарскитѣ редове да попаднатъ въ хоризонталнитѣ линии на самата хартия, нарочно подбрана така набраздена, за да бѫде равенъ отпечатаниятъ текстъ. Печатанитѣ въ Букурещъ разписки сѫ четири на единъ листъ (на двоенъ голѣмъ листъ осемь). Текстътъ („едритѣ слова“), презъ който се откѫсва квитанцията отъ кочана, минава презъ срѣдата (напрѣко) и на четиритѣ квитанции и гласи: „Центр. бѫлгар. револ. комитетъ“. Въ ловчанскитѣ, обаче, върху всѣка една се чете другъ напрѣченъ текстъ: „Привременно бълг. правителство“.

Въ букурещкитѣ е употрѣбена думата „Бѫлгария“, върху ловчанскитѣ — обичната на Левски дума „Българско“.

„Централнитѣ“ квитанции били раздавани отъ Левски на касиеритѣ на частнитѣ комитети подъ брой, за да събиратъ суми за „народната каса“. Запазенитѣ деветнадесеть квитанции сѫ подпечатани и нумерувани отъ самия Левски,

---

[1]) Брой
187
отъ
въ
чрѣзъ.

[2]) Брой (20-й)
187(2)
отъ (брой 5-й)
въ (Гложене)
чрѣзъ (Василъ
Йонковъ една
лира турска
отъ 105 гр. или
(сто и петь
гроша).

[3]) Квитанциитѣ сѫ били два вида: еднитѣ се давали отъ частнитѣ комитети срещу вноскитѣ на тѣхнитѣ членове, и други, които Централниятъ комитетъ давалъ на частнитѣ комитети. Левски ги нарича: „централни“ и „чясни билети“. Въ писмо отъ 3. августъ 1872 г. Левски порѫчва на Каравелова да напечата „триста коли отъ часнитѣ билети“ („Извори“, 147), които, види се, доста се търсѣли.

[4]) Гледай факсимиле на стр. 81.

[5]) Ст. Заимовъ, Левски, 1895 г. Факсимиле № 2, коментаритѣ на стр. 149—151.

[6]) Кочанниятъ текстъ, напримѣръ, се отпечатва съ еднаква композиция.

— приготвени сѫ да се дадатъ за попълване отъ комитетскитѣ касиери. Номерацията, която виждаме върху тѣхъ, е на Централния комитетъ, а не на частнитѣ, както мисли Ст. Заимовъ.[1])

Непопълнена рѫкопечатна квитанция като нашата е помѣстена у Д. Страшимировъ („Извори“, факсимиле № 10). Факсимиле № 5 ни представя пъкъ една попълнена разписка. Върху нея се вижда новиятъ печатъ на Централния комитетъ, кѫдето вмѣсто: „Привременното правителство въ Бѫлгария I отд. отъ Б. Р. Ц. К.“ четемъ: „Бѫлгарски революционни централенъ комитетъ“. Тази разписка е отъ печатанитѣ въ Букурещъ. Следъ Общото събрание въ Букурещъ не само квитанциитѣ сѫ отъ новия типъ; новъ е и печатътъ върху тѣхъ. Факсимиле № 9 (все у Страшимировъ) представлява една „частна“ квитанция, печатана въ Букурещъ. Квитанциитѣ на частнитѣ комитети, печатани въ Букурещъ, сѫщо сѫ по осемь въ „кола“. Презъ срѣдата на всѣки четири отъ тѣхъ се чете: „Част. бѫлгар. революц. комитетъ“. Въ Ловечъ сѫ се рѫкопечатали, навѣрно, и „частни“ квитанции, но такива не сме видѣли още.

Като разглеждаме сега тѣзи скромни, но скѫпи за насъ реликвии, ние неволно се пренасяме назадъ въ епохата, която роди голѣмитѣ зидари на нашата най-нова история, каквито кой знай, кога ще се родятъ.

Гено Ивановъ.

Комитетски мѣстопребивалища и скривалища въ Ловечъ.

Презъ времето на Левски въ Ловечъ е имало кѫщи, които сѫ служили за мѣстопребивалища на Апостола и хората му. Въ две отъ тѣзи кѫщи е имало специални скривалища (комитетски складове). Тия мѣстопребивалища сѫ на брой деветь.

1. Най-напредъ Левски отсѣда въ кѫщата на попъ Лукана. Тази кѫща се намирала предъ входа на църквата „Св. Богородица“; съборена е презъ 1895 год. Въ тази кѫща Левски сегизъ-тогизъ се е поспиралъ до 1872 год. Тъй напр. тамъ е прекаралъ отъ 22—28 февруарий 1872 година[2]).

2. Кѫщата на Ив. Драсовъ, паянтова, не далечъ отъ Осъма и банята въ Вароша. Тукъ е заседавалъ комитетътъ. Тази кѫща е съборена. Нѣма дори възпоменателна плоча на мѣстото ѝ.

3. Кѫщата на Пано Агопа Бояджи Драгановъ, построена въ 1852 г. отъ баща му Димитъръ (Митьо) Драгановъ, който ималъ трима синове и тримата добри български патриоти: Пано, Данаилъ (падналъ на Милинъ-Камъкъ) и Анастасъ (опълченецъ отъ Шипка). Кѫщата, въ Мишовия Сокакъ, имала скривалище, въ което сѫ намирали понѣкога прибѣжище комитетскитѣ работници. Въ тази кѫща е престоялъ известно време Ангелъ Кънчевъ презъ 1871—72 год. Въ срѣдата на кѫщата се намирала широка одая, въ която ставало обучение съ орѫжие. Притежава се сега отъ г-жа Керачка Василева.

4. Комитетски ханъ, т. е. ханътъ на Арифъ-ефенди, който най-напредъ се държи отъ Мар. п. Лукановъ, по-после отъ Коста Ненковъ, но той задлъжнява, и презъ 1874 год. комитетътъ вкарва тамъ Тодоръ Кирковъ, на когото дѣла плащалъ комитетътъ. Кирковъ е ортакъ съ Ташко Лазаровъ (непосветенъ въ комитетскитѣ тайни). Въ този ханъ отседналъ най-първо А. Кънчевъ („Материяли“ и пр.).

Образъ 25. Геца Панова Бояджи Драганова, укривателка на Ангелъ Кънчевъ.

5. Кѫщата на Величка Хашнова. Намирала се е не далечъ отъ кѫщата на попъ Лукана. Въ тази кѫща е било едното отъ комитетскитѣ скривалища. То се състояло отъ една малка тъмна стаичка, висока метъръ и половина, широка единъ, а дълга три. Тукъ се криели: астраганениятъ калпакъ на Левски съ златно лъвче и перо (султанъ), далекогледътъ му, сигналната му трѫба, патрони, книжа и др. Въ това скривалище се крилъ по-после почти цѣла година Хр. Ивановъ Крачула.

6. Кѫщата на Христо Цоневъ Латинеца запазена въ Дръстени е и сега, но не се поддържа както трѣбва. Това е една едноетажна паянтова постройка. Състои се отъ две стаи, предъ тѣхъ чардаче, а подъ тѣхъ мазе.

7. Кѫщата на Иванча Радиля (съборена сега). Намирала се е къмъ края на Дръстени. Тя е била малка кѫща съ две стаички, нѣмала е дори мазе. Иванчо Радиля е билъ работникъ-табакъ. Въ тази кѫща, като крайна, Левски приемалъ своитѣ куриери.

8. Кѫщата на Никола Сирковъ, която се намира сѫщо въ Дръстени. И тази кѫща сега е съборена. Левски я смѣталъ за най-сигурна. Въ нея е било второто скривалище — складъ. Скривалището била малка стаичка, въ която се влизало презъ тавана. Въ скривалището стоели: шубата на Левски, формата му отъ аленъ платъ съ бѣли гайтани, като на ромънскитѣ калараши. Въ тази кѫща се пазѣли и тритѣ иглянки пушки, които Левски успѣлъ да пренесе въ Ловечъ, както и „печатничката“ на Левски.

9. Ханътъ на Тодоръ Станчевъ. Мар. п. Лукановъ помолилъ Тодоръ Станчевъ да приема, понѣкога безплатно, нѣкои апостоли. Тукъ е отсѣдвалъ Дим. Общи, Василъ Йонковъ и др. Тодоръ Станчевъ разправя („Материяли“ и пр), че веднажъ Левски и Общи имали дълга среща въ хана му. Презъ 1876 г. Ганко Мариновъ донася въ хана му барутъ, часть отъ който полицията намѣрила и почва ареститѣ въ Ловечъ. Този ханъ сега е съборенъ. Той се намиралъ срещу джамията (Дюлюмъ джамия), обърната отпосле на здание за пожарна команда и сега е пусто мѣсто.

---

[1]) Ст. Заимовъ, В. Левски, стр. 150.

[2]) Д. Страшимировъ, Василъ Левски, Извори, 303.

НИКОЛА ЦВѢТКОВЪ.

Презъ оная паметна и страхотна нощь на 26 срещу 27 декемврий 1872 г., когато въ историческото Какринско ханче турската потера залови Апостола на българската свобода, въ сѫщата тая нощь тя залови още единъ младежъ, който доброволно бѣ поелъ риска да придружи Левски въ неговото последно пѫтуване. Този смѣлчакъ е ловчанецътъ Никола Цвѣтковъ. За него се знае само това, което е свързано съ самата случка въ Какрина. А той заслужаваше да има своята, макаръ и малка, биография. Ето защо, макаръ и малко късно, ние събрахме нѣщо за живота на тоя мѫченикъ.

Обр. 26. Никола Цвѣтковъ.

Никола Цвѣтковъ е роденъ на 18 януарий 1849 година въ Ловечъ. Ималъ е единъ братъ (Станю) и две сестри (Златка и Савка) — сега всички покойници. До осемнадесеть годишна възрасть живѣлъ въ бащината си кѫща и училъ при брата си Станя медникарство. Никола билъ принуденъ да учи занаятъ, защото баща му билъ убитъ отъ черкези, и той отъ малъкъ останалъ сираче. Майка му, за да отгледа другитѣ две по-малки деца, се оженва за Иванъ Крачула, отъ когото имала петь деца. Когато Никола станалъ осемнадесеть годишенъ, пастрокътъ му гарантиралъ предъ търговецъ, за да вземе стока и да стане самостоятеленъ. Самостоятелната работа, разбира се, указва своето влияние върху Никола, и последниятъ, като се почувствувалъ свободенъ, записва се за членъ на мѣстния революционенъ комитетъ. Левски преценилъ добритѣ му качества и му се довѣрилъ напълно; не току тъй той предприе своето последно опасно пѫтуване отъ Ловечъ за Севлиево—Търново именно съ Никола Цвѣтковъ.

Следъ залавянето на Димитъръ Общи и ареститѣ въ сев. България Левски продължава да обикаля южна България. Презъ декемврий 1872 год., обаче, той — отъ Татаръ-Пазарджикъ и Сопотъ — минава въ Троянско. Отъ тукъ отива въ Ловечъ, за да прибере архивата и я отнесе въ Букурещъ. Това било къмъ срѣдата на месеца. Въ Ловечъ Левски престоява около две седмици въ кѫщата на Никола Сирковъ (махала Дръстени). На 26 декемврий Николчо Сирковъ устройва заминаването на Апостала. Последниятъ, облѣченъ въ полувехти турски дрехи, тръгва по севлиевското шосе (презъ Стратешъ), а Никола Цвѣтковъ, който билъ съседъ на Н. Сирковъ, извежда коня на пастрока си, приготвенъ за Левски, презъ Дръстенската пѫтека, за да го присрещне на „кръстомпѫть“ (три километра източно отъ града). Въ самаря на коня била зашита комитетската архива. Тръгването отъ Ловечъ станало къмъ 2—3 часа следъ обѣдъ.

На „кръстомпѫтъ“ станала срѣщата; отъ тамъ Левски и Никола тръгватъ заедно за Какрина. Но нека оставимъ да разправи самъ Никола историята за залавянето на В. Левски, както я записалъ Д-ръ Парашкева Стояновъ.

„Никола Цвѣтковъ Казанджията женень за Мария Николовица, бивша жена на Николчо Сирковъ отъ Ловечъ, той билъ комшия на Никола Сирковъ и виждалъ всичко, какво се вършело въ това скривалище на Левски.[1]) Билъ на 20 години. Въ събранието на Комитета не е билъ виканъ, но е знаелъ за всичко. Знаелъ, че Левски е идвалъ тамъ, знаелъ за него чрезъ Н. Сирковъ, виждалъ е често Левски у Сиркови. Въ кѫщата на Сирка се държели писма, 3 пушки игленки, пратени като мостра, за да си избере комитетътъ отъ тѣхъ, пратени презъ Влашко. В. Левски дошелъ презъ 1869, помни че щѣли да взематъ една тѣхна кѫща за комитета, ужъ за шекерджийница, но не е взелъ и се прехвърлилъ въ кѫщата на дѣдо Иванъ, за да се криятъ хората на Левски. Въобще, каквото е ставало въ комитета, всичко знаелъ. Левски, като убилъ момчето Стоянчо, билъ и Вѫтю Ветевъ отъ с. Видраре, следъ убийството Левски избѣгалъ, сетне ходилъ за риба на Осъмъ и почти по гащи се върналъ въ Ловечъ у Величкини. Левски изпратилъ момчето на Величка '(Никола?) заедно съ Мария (жена на Никола Сирковъ) да отидатъ на мѣстото, дето билъ Вѫтю да приберать изъ Кайрака скритото му орѫжие (кама и револверъ) и да го дадатъ на Левски. Тѣ сторили успѣшно това.

За дяконъ Паисия знае, че билъ убитъ отъ комитета, защото шпиониралъ. Д. Общи го убилъ противъ волята на комитета.

За Д. Общи знае, че е билъ македонецъ, говорѣлъ гръцки повече отколкото български.

Троянскиятъ монастиръ билъ цѣлъ на комитета преди и подиръ Левски. Никола Сирковъ го помолилъ да отиде съ коня си (на пайструка му Иванъ, баща на Петко Иванъ Касапина), за да отидать заедно съ Левски въ Търново ужъ като неговъ кираджия. Това било на 26 декемврий[2]) 1872 год. на 1-и день на Коледа. Той отишелъ съ конь презъ Дръстене до крѫстопѫтя по Севлиевското шосе (старото) и видѣлъ Хр. Лукановъ и десетина момчета, които играели ужъ на топчета, но въ сѫщность наблюдавали, да ли пѫтьтъ е чистъ (Христо Лукановъ билъ младъ, на 18 год.), Н. каралъ съ кончето малко по шосето и настигналъ Левски. Никола възседналъ коня, а Левски вървѣлъ пешъ съ коня. Като стигнали до мѣстностьта Пазимостъ, видѣли турски жандари на коне, на 200—300 крачки отъ тѣхъ. Той съобщилъ това на Левски (облѣченъ въ турски дрехи отъ аленъ шаякъ и Левски се отбилъ по пѫтя на страна кѫде чешмата. Единъ жандаринъ попиталъ Николча, кѫде отива, той му отговорилъ, че за Търново, попиталъ го и за другия човѣкъ (Левски) на кѫде отива, Николчо отговорилъ, че не знае. Заптието запиталъ и Левски „кой си ти“. Левски отговорилъ, че отивалъ на лозето си да види, колко товари боклукъ сѫ стоварили на лозето му. Левски му казалъ още, че азъ те познавамъ, ти не ме ли познавашъ? отъ Ловечъ съмъ. Стражарьтъ си отишелъ къмъ Ловечъ. Левски вървѣлъ по пѫтеката изъ лозето и настигна Николча на шосето до гьола. Левски се качилъ на коня на Николча. Левски ималъ у себе си само единъ револверъ и 6 патрони. Вечерьта стигнали по мръкнало, кѫде 6 часа, въ село Какрина и кундисали въ ханчето. Ханчето, комитетско, е онова въ селото; а на онова на шосето, което било на Вълчо Саревъ отъ Ловечъ. Комитетскиятъ ханъ го държалъ Христо Цоневъ Латинеца, членъ на комитета. Въ този день Христо Латинеца билъ и той въ Ловечъ, но тѣ го пратили напредъ, за да бѫде въ ханчето, дето ще нощуватъ. Стигнали. Левски слѣзълъ отъ коня и влѣзли въ ханчето. Това ханче още стояло въ с. Какрина, на 2—3 километра отъ пѫтя.

---

[1]) Печатаме текста, както е у рѫкописа на Д-ръ П. Стояновъ. Поправки има само въ правописа. [2]) Чети 25 декемврий. Р.

Левски по пѫтя не му казалъ, че отива въ Какрина, за да се срещне съ попъ Кръстя, това не било вѣрно. Левски искалъ да бѣга за Търново и отъ тамъ за Влашко, понеже се боялъ, нѣкой отъ по-слабитѣ да го не издаде. Отивалъ за Влашко, за да го забравѣла малко полицията, и пакъ щѣлъ да се върне. Въ хана имало гости българи. Единъ отъ тѣхъ питалъ Христа за Левски „кой е тамъ?“ Христо му отговорилъ, че билъ Христо дѣдо Иванова синъ, Крачула (на Петко касапина братъ). Оказа се, че сѫщинскиятъ Христо Ивановъ билъ кръстникъ на тозъ селянинъ, и той станалъ тогава и влѣзълъ въ одаята, дето били Левски и Николчо и запиталъ Левски: „ти ли си, бре Христо? Левски му отговорилъ: „азъ съмъ“. Селянинътъ отговори: „промѣнилъ си се, не можахъ да те позная; нали си кръщавалъ децата?“ Левски се сѣтилъ, че дума става за Хр. Крачула, и му отговорилъ: „аслѫ съмъ се измѣнилъ, като съмъ ходилъ толкова години по Сърбия!“ Левски намѣрилъ работа и излѣзълъ навънъ, като казалъ на селянина, за да се отърве отъ него: „утре ще се видимъ!“. Николчо и той излѣзли на вънъ и съ Левски гледали месечината. Тя била пълна (пълнолуние) и около нея голѣмъ крѫгъ свѣтлина. Като харманъ. Левски обяснилъ на Николча, че това било знакъ (за дъждъ?).

Селянитѣ си излѣзли, и въ хана останали Левски, Николчо и Христо Латинеца, вечеряли наедно, поприказвали и си казали да станатъ рано, преди съмнуване. Христо щѣлъ да дойде съ тѣхъ, за да ударятъ презъ прѣки и скрити пѫтеки, познати само нему, за да избѣгватъ шосето, на което постоянно сновѣли жандари, за да не минатъ презъ Севлиево. Левски казалъ, че ималъ малко работа въ Севлиево, но че сега не му е време тамъ да ходи.

За попъ Кръстя не се говорило, нито Николчо е забелязалъ Левски да чака нѣкого. Легнали си кѫде 3—3$^1/_2$ по турски (9—9$^1/_2$). Както спѣли, Николчо сънувалъ единъ сънъ: Като че си билъ въ бащината кѫща въ Ловечъ, а отъ тавана висѣли навързаници отъ мамули, които не му давали да излѣзе изъ стаята. Въ това време едно турче влѣзе въ кѫщи, и Николчо се спусналъ да го бие, но то избѣгало презъ комшулука (презъ малка врата), и Николчо се събудилъ. Щомъ се събудилъ, почналъ да буди Левски да тръгнатъ. Тѣ станали и гледали часовника, било 6 часа по турски (12 по европейски). Левски казалъ, че било рано, и си легнали и двамата. На Николчо не му се лежало вече, той станалъ, запалилъ печката, извадилъ си кокоше месо да яде и вино да пие, докато стане време за ставане. Чакалъ 2 часа и пакъ събудилъ Левски. Станали и той и Христо, тогава Христо казалъ, че ще отиде да стори хаберъ на комшиитѣ роднини, че баща му ще дойде на хана и, ако питатъ за него, да му кажатъ, че съмъ по селата да си купя свиня и че ще се върна пакъ сутре.

Христо излѣзълъ, Николчо заключи вратата и си влѣзе въ стаята при Левски. Левски си разпасалъ пояса, за да излѣзе на вънъ по нужда въ яхъра. Като се върналъ, тъкмо си опасвалъ пояса, и се потропало на вратата. Николчо помислилъ, че е Христо, и отворилъ вратата на одаята; до като да иде до външната врата, силно се ударило по нея, и нѣкой извикалъ: „ач капу бе ханджи“, (отвори вратата, ханджио). Н. позналъ гласа на заптиетата, които срещнали на шосето презъ деня, върналъ се при Левски и му казалъ: „заградени сме, има много жандари“ (по глъчката имъ позналъ). Левски го попиталъ: „отъ де ги позна?“ Н. му обади. Левски тогава надве-натри се препасалъ, взелъ револвера и оня на Христа и съ двата револвера въ рѫцетѣ заповѣдалъ на Николчо да отвори малкитѣ врата за презъ яхъра, които излизали презъ двора на Денча.

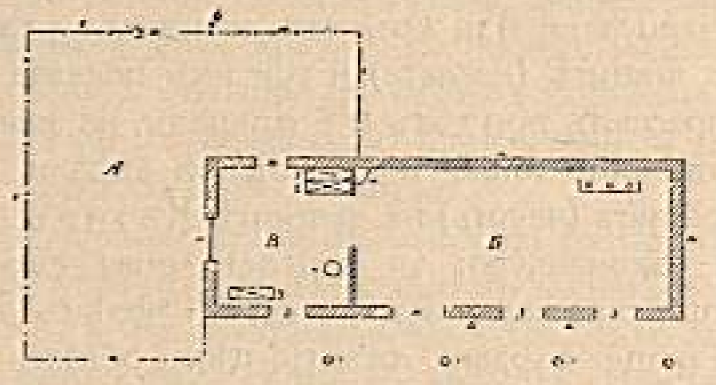

Обр. 27. Планътъ на ханчето въ селото Какрина, въ което билъ хванатъ Василъ Левски (26.XII. 1873 г.).

Комитетски ханъ, държанъ отъ Христо Цоневъ Латинеца. Планътъ е съставенъ отъ менъ, Д-ръ П. Ив. Стояновъ, на самото мѣсто, дѣто бѣше ханчето (сега изгорѣло и сринато) по указания на другара на Левски, арестуванъ едновременно съ него, Никола Цвѣтковъ. Съставенъ въ септемврий 1901. А. Яхърътъ, домътъ на говедата. Б. Кръчмата. В. Одаята, въ която спали на одъри: 1. Левски. 2. Хр. Цоневъ и 3. Никола Цвѣтковъ. Г. стълбоветѣ предъ кръчмата. Д. Стени тухлени и камъни. Е. Плетъ. Ж. Врата. З. Прозорци. И. Оджакъ. К. Печка. Л. Тезгяхъ. М. Затуленъ прозорецъ. О+ мѣстото, дето е прескочилъ Левски и се закачилъ и падналъ съ плета и дето е билъ хванатъ Левски. Сега на това мѣсто възстановили, подновили ханчето и го направили музей за споменъ и въ паметь на Левски. Съ това се тури край на легендата, че ханчето било онова до самото шосе за Севлиево.

Н. отворилъ, Левски излѣзълъ въ двора, видѣлъ, че нѣма стражари, упѫтилъ се къмъ двора презъ яхъра и отишелъ кѫде вратичката на Денча, като мислилъ, че нѣма никого. Безъ да отвори вратичката, за да не скърца, Левски поискалъ да прескочи плета, но гащитѣ му (набързо обути) се закачили ò него, и Левски падналъ по лицето си (вижъ приложената скица). Задъ двора имало скрити трима стражари, тѣ се нахвърлили върху падналия Левски и го притиснали о земята; но Левски съ сила се изтърсилъ отъ тѣхъ, станалъ, взелъ револвера и стрелялъ върху стражаритѣ и наранилъ въ пръста единъ отъ тѣхъ (Исинъ бошнакъ). Въ тази гюрултия тѣ извикали „юрунъ бре“, и стражаритѣ отъ вънъ (15—16 съ пушки по 16 патрони) изстреляли единъ залпъ къмъ борещитѣ се. Единъ отъ куршумитѣ ударилъ Левски надъ лѣвото ухо и му одраскалъ кожата, единъ отъ стражаритѣ съ ножа си ударилъ Левски по главата и съ това му отрѣзалъ отчасти ухото и горната половина увисна надолу. (Това всичко Николчо разказа само по отъ части виденото, но по-вече отъ по-сетнешнитѣ разкази на самия Левски по пжтя и въ затвора).

Въ това време Николчо билъ въ одаята и като престанали гърмежитѣ и нѣмало вече шумъ, помислилъ, че Левски е успѣлъ да избѣга, и почналъ да мисли, какъ да излъже турцитѣ. Набързо взелъ нѣкои работи на Левски изъ дисагитѣ (ризи, ботуши, чепици, антерия) и ги турилъ на леглото му. Жандаритѣ пакъ се върнали и почнали да чукатъ и даватъ зоръ да отвори. Н. се направилъ на заспалъ, чулъ, че викатъ за заптие, за да счупятъ вратата. Въ това време Христо се връща, и турцитѣ го хващатъ, той имъ казалъ, че е ханджията и че ходилъ въ селото по работа. Хр. идва тогава до прозореца и извиква на Николчо да отвори, той се събужда и отваря. Н. вижда тогава да се втурватъ въ кръчмата 4—5 души заптии съ щиковетѣ напредъ, Н. имъ свѣтилъ съ свѣщь при отварянето, тѣ попитали дали има нѣкой вжтре. Н. имъ отговорилъ, че имаше единъ, който спалъ заедно съ тѣхъ и че други нѣмало. Влѣзли заптиитѣ и тършували изъ кръчмата и стаята и разтърсили на всѣкжде, питали кои имъ бѣха ятацитѣ (леглата), и той имъ показва своя, оня на Христа и на човѣка, който преспалъ при тѣхъ и е отишелъ, не знае на кжде. Заптиитѣ пипали, собата (печката) още топла и изъ одаята влѣзли всички въ кръчмата. Тамъ бѣше вече старшията (чаушъ) на заптиитѣ Катиль Хусу Чаушъ, той попиталъ сжщото и изкомандува: „я доведете оная свиня“. Н. и Хр. видѣли тогава, какъ 4—5 души стражари водятъ единъ човѣкъ гологлавъ, разпасанъ съ паднали гащи, съ ржце вързани отзадъ, цѣлъ облѣнъ въ кръвь. Николчо не можа да го познае изведнажъ. Като го изправили до стената, човѣкътъ извикалъ: „прощавайте, братя, и ти, мило отечество, за тебъ отивамъ!“ Чаушинътъ му извика „ние ще те простимъ“. Н. позналъ Левски, който се помолилъ да го опашатъ и чаушина прати Н., като му заповѣда „иди опаши тая свиня“. Н. му дигна и опаса гащитѣ и направи на Л. знакъ да мълчи. Чаушинътъ прати въ селото за кола. Левски го качили на едната каруца и ранения отъ него стражарь и още 4—5 души стражари; а Н. и Хр. ги вързали наедно съ едно вжже съ ржце вързани отзадъ.

Н. казва, че, когато въ одаята Левски разпасвалъ гащитѣ, оставилъ на земята една кърпа и вързани въ нея 50 гроша и малко бѣла отрова въ една хартия. Н. ги видѣлъ и ги взелъ — скрилъ въ пояса си, когато ги арестували. Когато сетне излѣзли изъ селото и седнали да чакатъ колата, Н. отворилъ кутията, извадилъ паритѣ, а отровата хвърлилъ.

Съ колата излѣзли на Севлиевското шосе, тамъ гътнали Н. въ единъ трапъ и почнали да го биятъ съ тояги. Единъ седналъ на главата, други на краката му и отстрани по единъ съ тенгели (?) го били, за да изкаже. Н. казалъ, че нищо не знае. Човѣка не познавалъ. Били го, докато загубилъ съзнание. Все го питали: „тозъ уловения Левски ли е?“. Но Н. казвалъ все, че не го познавалъ. Тръгнали къмъ Ловечъ и спрѣли на шосето (на мѣстото, кждето е сега черниятъ руски паметникъ) и отъ тамъ ги заведоха надолу, право надолу, тамъ подъ Осъма имало мостъ отъ диреци (за къмъ табаханитѣ) само да не го прекаратъ презъ града, а направо къмъ затвора. Н. мислилъ, че така ги билъ подучилъ

попъ Кръстю, за да не би да ги убиятъ, да не издадатъ (останалитѣ вѣроятно!? б. моя).

Трима-четирма стражари взеха Левски и надолу, както казахме, го закарали въ конака, който бѣ тамъ до Осъма. Левски въведоха въ заптийската одая, а Николчо и Христо — въ „тумрука“. Въ „парцала“ (другъ затворъ) не имъ увили синджири, за да ги изкаратъ предъ каймакамина. Въ тумрука като били, на ранина зараньта дошелъ попъ Кръстьо и отишелъ направо въ одаята на Левски.

Отъ Левски Николчо после узналъ, че попъ Кръстю като влѣзълъ при него, го попиталъ: „какъ стана тази работа?“ Левски му отговорилъ: „стана каквото стана, то се мина вече!“

Изкараха ги и тримата предъ каймакамина; той ги попиталъ, кой отъ кжде е. Левски отговорилъ, че е търговецъ на пашкули, че нощувалъ въ хана и живѣе въ Влашко. Н. и Хр. казали, че сж ловчалии. Каймакаминътъ извади единъ портретъ на Левски съ европейски дрехи и го попиталъ самия него: „познавашъ ли го?“ Л. кимна съ глава и отговори „и него не познавамъ!“ Сжщиятъ попита Н. и Хр., и тѣ казали, че не го познаватъ. Следъ това ги върнали въ сжщитѣ хапусане (затвори), въ които си бѣха по-рано.

Николчо не помни, дали преспаха въ Ловечъ (жена му казва, че нея вечерь къмъ $2^1/_2$ часа по турски чули движение въ конака, махнали синджиритѣ отъ врата на Н. и на Хр. и ги извадиха отвънъ въ кафе-оджа (гдето правѣха кафе на жандармитѣ), тамъ стояха около $^1/_2$ часъ. Н. каза на Хр. да не обажда нищо, даже ако ги мжчатъ. Изкарали ги вънъ отъ конака, на пжтя и на две талиги (въ едната Левски и двама жандари, въ другата — Н. и Хр. и единъ стражарь). Потеглили така за Търново, а около тѣхъ на коне около 20 стражари ги придружавали. Вървѣли много бърже, стигнали задъ Кална-Курия (кжде Ново-село) и стигнали въ Търново кжде 3 или четири по турски.

Въ Търново, на Марнополе, отсамъ фабрикитѣ, излѣзла една войска отъ 200 конни стражари, чакаха два шаркета праздни, на които качили арестантитѣ, и така влѣзли въ града. Въ конака турили Левски въ една стая, другитѣ въ друга стражарска стая. Скоро извикали и тримата предъ пашата, предъ мезликъ (мезлишъ, градския съветъ). Въ мезлиша имало като членове 3 турци и 2 българи. Най-напредъ извикали Левски и го разпитали; но той никакъ не се признавалъ, че е Левски. Той все казвалъ, че билъ 32 годишенъ, че билъ търговецъ. Пашата му казалъ, че знаели всичко вече и че по-добре било да си признаятъ всичко и кажатъ истината. Следъ него викали Николча, разпитали го, кой е, отъ где е, той казалъ, че е отъ Ловечъ, че録 ималъ баща паструкъ, че е на 22 години. Пашата го увещавалъ да каже и му обещалъ, ако каже, кой е този (Левски), щѣли да го пуснатъ. Н. каза, че за пръвъ пжть го вижда и че съ този човѣкъ (Левски) се видѣли за първи пжть изъ пжтя за Какрина и му казалъ, че отива за Търново, че пжтували заедно и че въ Какринското ханче ги хванали и арестували и прочее. Вайкалъ се, че по-добре да му отсѣчатъ главата, какъ щѣлъ да се връща въ Ловечъ следъ такъвъ срамъ и прочее.

Викаха Христа, той сжщо отказалъ и разправилъ, че Николчо му билъ сродникъ и че дошли двамата (съ Л.) въ неговия ханъ. Следъ този разпитъ ги върнали, но този пжть вече въ затвора въ две отдѣлни стаи (Л. въ едната отдѣлно.)

По икиндия пакъ извикали Василя (Л.), но само него при пашата. Сега при пашата билъ българинътъ Карагьозовъ, ааза (членъ-съветникъ) при мезлиша и го разпитали на дълго и широко. Кар. все убеждавалъ Левски да каже по-добре истината, че е по-добре. Показали му портрета и че всички го познавали. Левски най-сетне се изказалъ и се призналъ, че е Левски и казалъ на пашата, че не е бунтовникъ, но че е народенъ човѣкъ и че презъ тази пролѣть се канѣлъ самъ да отиде при султана и отъ името на българския народъ да му разкаже за мжкитѣ му и за положението на България и на Турция, че чужденцитѣ взели всичко въ ржцетѣ си: желѣзници, училища, пощи и прочее. Попитаха го, кои му бѣха другаритѣ, Л. отговорилъ: „цѣлия български народъ ми е другарь, съ всичкия народъ съмъ работилъ и никого не познавамъ“. Тогава пратили Левски въ затвора при другитѣ двама другари. Въ сжщата стая имало 20—30 души катили (осждени вече). Единъ старши стражарь дошелъ съ тѣхъ и имъ направилъ мѣсто и казалъ на катилитѣ да ги оставятъ на мира.

На мръкване единъ стражарь имъ донесълъ на тепсия ястиета и имъ казалъ, че пашата ги черпѣлъ и ястие. Василъ не билъ ялъ отъ 3 дни хлѣбъ и не смѣелъ да яде, да не би да го отровятъ. Н. го попита, защо не яде и му каза да не се бои, турцитѣ нѣма защо да го тровятъ, тѣ го вардятъ, за да узнаятъ отъ него всичко. Действително, отъ Ловечъ повикали единъ лѣкарь Емироолу да превърже и зашие ухото на Левски. Въ Търново другъ лѣкарь българинъ (Д. Беронъ?) повикали да го превърже, така че да не се бои, че щѣли да го отровятъ. Левски седналъ тогава при тѣхъ и се нахранили и тримата. Л. благодарилъ на Никола, че не обадилъ нищо за Ловечъ и че казалъ, че на пжтеката далечъ отъ града се срещнали, и съ това го избави да не дава обяснения за Ловечъ.

На зараньта съ файтонъ ги изпратили за София, безъ желѣза на ржцетѣ, както имъ бѣ обещалъ пашата. Тримата съ свободни ржце ги качили въ единъ файтонъ, дали имъ хлѣбъ и вода за пжть. Около файтона 20—30 конни стражари (заптии). Щомъ излѣзли къмъ лозята, имъ туриха желѣзата на ржцетѣ: лѣвата ржка на Левски и дѣсната ржка на Николча въ единъ билязикъ (желѣзо); а насреща Христо съ единъ билязикъ отдѣлно отъ тѣхъ. Стигнали вечерьта въ Севлиево, спали въ затвора, пакъ вързани; сжщата зарань ги закарали за Ловечъ, съ сжщитѣ стражари и единъ добъръ мюлязиминъ (подстарши). Като минали презъ Севлиево, видѣли 2—3 момчета познати, които Левски показа като „наши“. Било праздникъ, по обѣдъ. Левски казалъ: „днесъ е свети Василъ, поднови се новъ Василъ“, по икиндия били въ Ловечъ и пакъ ги затворили отдѣлно. Следъ 2 часа съ сжщия файтонъ потеглили за Плѣвенъ. Стигнали по срѣдъ нощь и спали наедно въ затвора. Единъ мюлязиминъ ги псувалъ много. Дошълъ докторътъ да му превърже раната. Нахранили ги и ги качили на брички съ яйове. Било много студено, пуснали пердетата на бричката, за да не ги виждали хората, но тѣ тримата се радвали, че имъ прави зàветъ и не ги духа вѣтърътъ.

Левски билъ облѣченъ въ едно джубенце и антерия, съ потури и кжсо

дъно (биръ бучукъ гьотлии) и по чорапи безъ пантофи, отъ тамъ съ 40—50 души помаци башибозуци потеглили за Луковитъ. Тамъ ги завели въ една българска кжща и ги нахранили добре съ каквото останало отъ мюлязимина, който ялъ малко и си измилъ ржцетѣ (другитѣ останали гладни) и премѣстили софрата предъ тримата арестувани, които се нахранили хубаво.

Изъ пжтя Левски разправилъ за всичко на Николча. Николчо сигурно твърди, че въ хана Левски не изгорилъ никакви книжа. Книжата били скрити вжтре въ самаря на коня, и турцитѣ не забелязали коня. Н. сетне, като се върналъ въ Ловечъ, узналъ, че коньтъ като стоялъ три дни въ Какрина и гладенъ съ самара подъ корема си и го завели въ Ловечъ като конь „йова“ на комититѣ и го пуснали въ Ловечъ край града да пасе. Тогава паструка на Николчо далъ пари на турчина, отъ когото преди малко време го бѣше купилъ, да каже, че този конь билъ продаденъ и принадлежи на дядо Ивана (паструка) и този си прибралъ коня, безъ да знае, какво се криело въ самара. Чакъ когато Николчо се върналъ отъ София въ Ловечъ, успѣлъ въ затвора да каже на майка си да каже на Никола Сирковъ (който бѣше скрилъ тия книжа въ сламата на самаря) да си прибере самара. Сетне Николчо и жена му сж пазили тия книжа, печати и всичко до 1901 г., когато азъ ги прибрахъ въ читалището „Наука“ въ Ловечъ.

Левски казалъ на Николча, че въ Какрина заптиитѣ му ограбили кемера (кесия, която се крие въ пазвата) и че въ него е имало 4,500 гроша пари, отъ които 3,000 били комитетски: отъ Ловечъ пари за оржжия; а и 1,500 гроша били за него (Левски) за харчъ. За книжата се съгласили изъ пжтя да кажатъ, че Левски тайно отъ тѣхъ е скрилъ книжата въ самара на коня. Левски заржчилъ тайно да кажатъ на Никола Сирковъ, ако книжата сж спасени, да изпратятъ въ Букурещъ на Любенъ Каравелова. Казалъ му още: „ако ме обесятъ, поне ще ми остане гробътъ въ България и всѣки ще го знае; а ако ме пратятъ на заточение, ще ми изгниятъ коститѣ на далеко!“ „Ще се потурча даже (казалъ Левски) само да остана живъ и пакъ да работя!“

За попъ Кръстя Левски е говорилъ това, което писаха до сега и че тѣ заедно съ Левски даже не се съмнявали, че попъ Кръстю ги е предалъ.

Левски изъ пжтя имъ казалъ: „Нашата работа се поощети малко, се позабави, „но пакъ ще се поднови скоро, тя само чака на нѣколко време!“

Левски отъ нараняването не можелъ да чува съ лѣвото ухо, понеже било вързано. Вечерьта имъ турили на краката „конски букагии“, освенъ прангитѣ, които носѣли отъ рано. Николчо и Левски вързали ги по единъ кракъ (лѣвия на Левски и дѣсния на Николчо), и така спали двойно обковани.

На зараньта потеглили за Орхане, дето стигнали късно презъ нощьта, Като ги чакали съ два шерката (файтони) 200—300 конни стражари. Въ конака ги извикалъ каймакаминътъ въ стаята си да се постоплятъ малко. Той се отнесълъ много човѣшки съ тѣхъ, далъ кафе и цигари. (Левски не пушеше, ракия и вино не пиеше), далъ имъ кафе, чай и сладки работи и отворилъ въпросъ на Василя за единъ добъръ атъ, който той ималъ, и го попиталъ „видѣхъ те съ него, какво го направи?“ Левски му отговорилъ: „минало то вече!“ Въ Орхане следъ часа два качиха Левски въ едната кола, Н. и Хр. въ другата и карали толкова бърже, че за 5 часа стигнали въ София, въ тъмни зори. Н. и Хр. турили въ жандарската стая, а за Левски не зная кжде.

На съмнуване ги завели въ казармата въ по една отдѣлна стая тримата. Стаитѣ презъ една, една до друга. Тамъ стояли 11 дни, безъ да ги изпитватъ. Презъ това време викали Левски (отъ стражаритѣ научили това) на очна ставка съ Д. Общи и че Левски го заплюлъ, тамъ ги фотографирали по отдѣлно въ двора. На Николча се мжчили да му отковатъ прангата, да го фотографиратъ безъ пранги, но циганинътъ ковачъ не можалъ и го извадили на портретъ съ единъ солдатинъ, фотографинътъ знаелъ български.

Следъ 11 дни изкарали Николча предъ Комисията, която ги сждила (извънредна комисия, както по-рано казахме) единъ по единъ. Тамъ имало и чужди консули въ залата. Н. казалъ, че знае турски и имъ разправилъ всичко, както разправилъ въ Търново. Пашата го попиталъ за Маринъ попъ Лукановъ. Н. отговорилъ, че го познавалъ като занаятчия. Пашата му казалъ, че ужъ М. Лукановъ му обадилъ, че билъ далъ на Николча единъ револверъ; но Н. отрекълъ това и го върнали въ друга стая вече при другитѣ, при осжденитѣ отъ обира на пощата и Общи и други катили, осждени вече.

Христо потвърдилъ сжщото предъ комисията. Него турили въ други „Каушъ“ (стая), въ който били Маринъ попъ Лукановъ и Пъшковъ. Лукановъ успѣлъ да пошепне на Николча да не обажда нищо. Тамъ Н. се научилъ отъ Георги Стойковъ (отъ Изворъ), че и той издалъ всички и другитѣ отъ Тетевене и Гложене сжщо, понеже Д. Общи ги излъгалъ да кажатъ всичко, за да се отвори въпросъ за комитетската сила и прочее.

Пълно едно момче Гавраилъ (осжденъ на заточение въ Диарбекиръ), отъ Орхание, който му разправилъ, че обирътъ на пощата билъ издаденъ отъ една жена, на която обадилъ мжжа й, пиянъ.

Следъ 15—16 дни (всичко 25 дни отъ Какрина до София и седенето тамъ) ги викнали пакъ, върнали на Николча 250 гроша негови пари, на Христа 2500 гроша негови пари, тамъ били и паритѣ на Левски въ злато, и юзбашията имъ казалъ, че на зараньта ще вървятъ.

На зараньта извикали първенъ онѣзи, които щѣли да отидатъ за Цариградъ. Н. и Хр. бѣха забравили, но юзбашията ги видѣлъ и ги освободилъ. Коне не можали да намѣрятъ и тръгнали пешъ по икиндия и двамата и 1 жандаръ. Въ близкото село намѣрили 3 коне и презъ Орхание, Турски изворъ, и за 3 дни стигнали въ Ловечъ. Въ Ловечъ каймакамина го нѣмало, имало единъ проклетъ юзбашия Хаджи юзбаши, който не ги пущалъ, при всичко че въ книжата пишело да ги пуснатъ, задържали ги въ затвора „парцалъ-хапусана“. Тамъ нѣмало българи, но катили осждени. Държали ги затворени отъ Ивановъ день до Великдень и чакъ тогава ги пуснали.

Хаджи юзбаши ги разпиталъ нѣколко пжти, той знаелъ, че иматъ тайни работи.

Освободили ги. Христакъ х. Славовъ Чорбаджи помогналъ да пуснатъ Николча, който искалъ гарантъ. Една недѣля по-рано Христа пуснали подъ гаранция (кяфилинъ). Николчо се билъ разболѣлъ отъ треска, лѣкувалъ го единъ докторъ полски. Така ги освободили за свѣтлитѣ праздници, съ гаранцията на Христаки. Николча го повикалъ при освобождението му единъ шпионинъ (арменецъ?, гръкъ?) и го заставилъ да му обещае, че всичко, каквото узнае, ще му го каже, далъ му даже подписъ за това. И така на връхъ Великдень освободиха скромния и добрия Никола Цвѣтковъ Казанджи!

(Отъ стражаритѣ, които ги арестували, Н. научилъ, че Левски въ Какрина си изялъ тескерето. Тескерето, казва Николчо, му бѣ извадилъ Малъкъ Добре Койновъ отъ Дръстени за пжтуване за Търново)“.

Презъ време на руско-турската война той се присъединява къмъ руситѣ, съ които слиза къмъ Санъ-Стефано. Следъ освобождението Никола упражнява своя старъ занаятъ (казанджийство) 5—6 години. Следъ това постжпва на служба (старши горски стражарь), на която престоява тринадесеть години. Станалъ жертва на нашитѣ партизански нрави и уволненъ, Никола се залавя за ново занятие — месопродавецъ. Болесть, обаче, го налѣга, и той две години нищо не може да работи. На два пжти подава заявление да му се отпусне народна пенсия. Едва на третата година му отпущатъ такава отъ 60 лева. На тази пенсия се е радвалъ само деветь месеца. На 10 ноемврий 1904 година починалъ. Погребенъ е тържествено въ старата катедрална църква „св. Недѣля“. Днесъ портретътъ му краси кжщата-музей въ с. Какрина. Той ще напомня, за вѣчни времена, на младото поколѣние за подвизитѣ и мжченичеството на Никола Цвѣтковъ.

Гено Ивановъ.

Обр. 27. Никола Цвѣтковъ като старши горски стражарь.

ПРИПИСКА

Писмо отъ Хр. Ивановъ Голѣмиятъ до Панайотъ Хитовъ.

Господинъ и братъ Панаиоте,

Като Ви поздравлявамъ нарочно отъ Страната на тукашните юнаци и тукашниятъ Цен. К. и отъ сичките часни К. по Българія; и ви съобщавамъ (както вия сти са научили) но низнамъ дали знаите подробно, димитаръ са улови; Следъ него са улови и дяконо оловиліса сичките докоменти; и димитаръ и диакона; постоянствуватъ та искатъ правдините направо както чи требува, но нидейте мисли, чи сичко е заспало, на опаки сига по диателно се работи и по добре, никога нема да са оставимъ, и ще са трудимъ додето — е топла най малката капка кръвъ въ жилитени, но напредъ и пакъ напредъ, до дето не се ловимъ, и додето ни мремъ, нищо не става. за улавяваніто имъ ще ти разкажи пріносящія подробно. ди конна издади отъ сърце, нема нищо той за себе си направи, на местатаимъ наместихмі други по добри хора. Само променихми законите знаците, по-здраво варви сига ви ако имати намерение за на лѣто нещо, требува да ни известіте, щото й нія са пріготвямі полека (или по строго) само чаками Вашата Светла и славна десница да утвори знамената, и то, ако има Сърбия бой (инакъ щеса пріготвями добре, и сигорно чи тогава) защо единъ народъ даго приготвишъ — е тешко и мачно малко Както знаите и вия Поздравети деда Илія и Г-нъ Цека. Като е набарзо, и прікасвувамъ веки, и ти стискамъ десницата и я цалувамъ, иви желая добро известіе отъ Вази.

Поздравете Стамболуолу (Каравелова) нарочно отъ нази.

Дели Хрістемаха Анадолу[1])

Въ Търнову 1873 Іануарія 16

Архивъ при Народната библиотека, папка № 63. Инв. № 8650.

---

[1]) Това име е псевдонимъ на Хр. Ивановъ Книговезецътъ (Голѣмиятъ). Сравни Д. Страшимировъ, В. Левски. Извори, стр. 247.

МАРИЯ СИРКОВА-НИКОЛЧОВА.

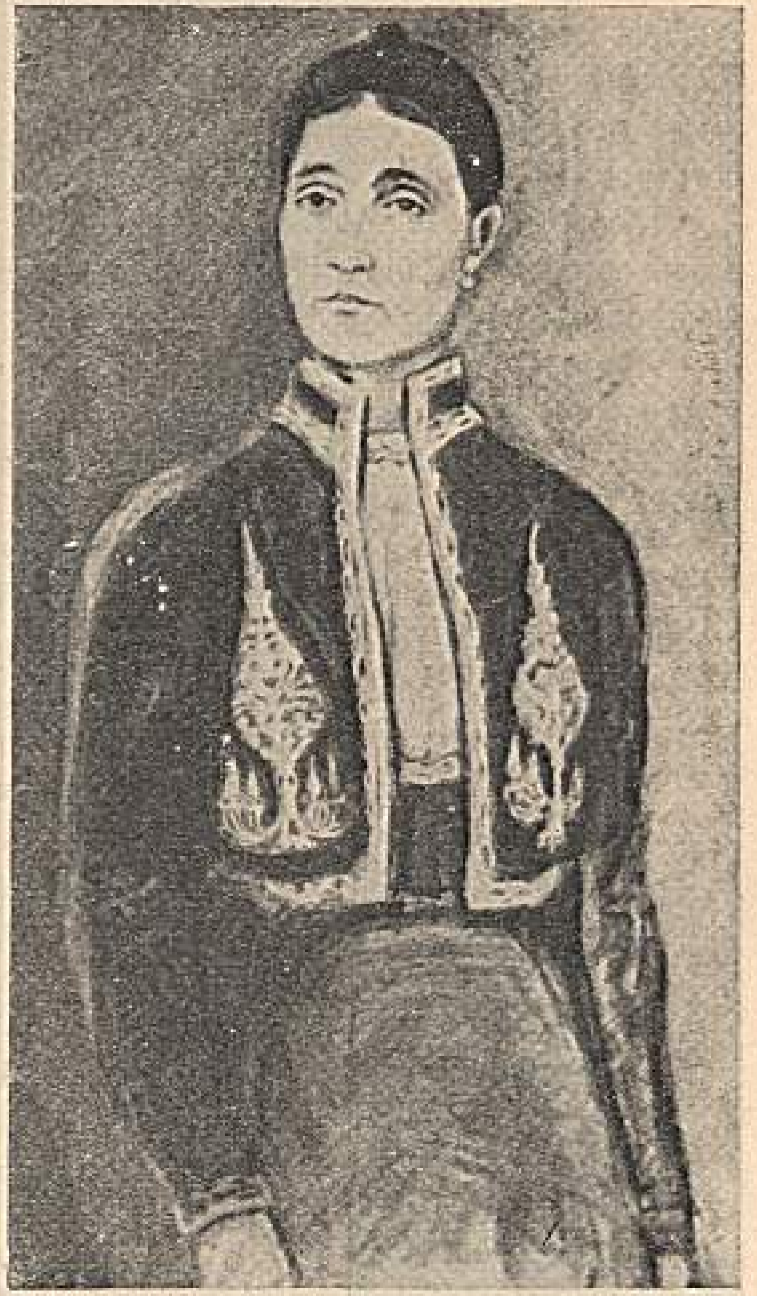

Обр. 24. Мария Сиркова-Николчова на млади години, рисунка отъ П. Янковъ.

Родена е къмъ 1840 год. въ Ловечъ. Баща й — Тодоръ Илчевъ — дошелъ младъ отъ с. Българени на занаятъ (сапунджийство) въ града. Следъ женитбата си ималъ четири деца, отъ които Мария била третото. Като навършила шестнадесеть години, оженватъ я за Никола Сирковъ, халачинъ, който държалъ и кръчма въ Дрътстени. Младата булка донесла радость въ кжщата на Николча, при когото останалъ само по-малкиятъ му братъ Гечо. Мария била едра жена, съ черни хубави очи. Отличавала се съ своето гостоприемство, приказливость и решителность. Веселякъ билъ и Николá. Презъ 1870 г., когато да дойде да живѣе у тѣхъ Левски, Никола й казалъ, че Хр. Ивановъ Голѣмиятъ имъ изпраща отъ Търново единъ търговецъ, който ще живѣе у тѣхъ и ще работи захарни издѣлия. Мария скоро разбрала, що за търговецъ е новиятъ човѣкъ, но Николчо не закъснѣлъ да й обясни задачата на Апостола, като казалъ: „Както и да те мжчатъ, нищо нѣма да казвашъ. Деца нѣмаме; ако ни погубятъ, поне името ни ще остане“. Въ тази кжща, както и у оная на Марийкината приятелка Величка, Левски прекарва две зими и едно лѣто. Кжщата на Сиркови, обаче, Левски ималъ за най-сигурна. Веднажъ Мария казала на Левски: „Ние (Никола и тя) сме съ слабо образование хора, какво можемъ да ти помогнемъ въ работата“. Левски отговорилъ: „Ако всички българи бѣха прости като васъ, България да е свободна до сега“. Следъ обира въ Денковата кжща (августъ 1872 год.) въ кжщата на Сиркови правили обискъ, но Левски не билъ тамъ. Той се завръща чакъ презъ декемврий (отъ Тракия), когато се гласѣлъ да замине за Ромъния. Попъ Кръстю веднажъ или дважъ идвалъ да търси тогава Левски у Сиркови, но Левски не билъ тамъ или не се явилъ, Когато идвалъ попътъ, наоколо почвали да сноватъ заптии. Никола дори молилъ попа да остави книжата, да не си отива съ тѣхъ поради многото заптии вънъ. На Мария и Никола направило впечатление това, че щомъ попътъ си отивалъ, прибирали се и полицаитѣ.

Голѣма е била мжката на Сиркови, когато научили за залавянето на Левски и Н. Цвѣтковъ въ Какрина. „Нѣколко дена софра не слагахме въ кжщи“, разказвала по-после Мария на дъщеря си Боцка.

Следъ смъртьта на Н. Сирковъ (1873) Мария остава да живѣе при своя деверъ Гечо, който се оженилъ за Юрданка Хр. Радославова (сестра на Василъ Радославовъ). На третата година произлѣзли недоразумения въ кжщи, и Мария отива да живѣе у семейството на дѣдо Иванъ Крачула (пастрокъ на Никола Цвѣтковъ).

Като вдовица Мария не мислила да се жени, макаръ да я искали отъ нѣколко мѣста. Трудноститѣ на живота, обаче, я принудили да се ожени за Никола Цвѣтковъ (по-младъ отъ нея)[1].

Мария и Никола Цвѣтковъ живѣли нѣколко години въ Дрѫстени, а следъ това си купуватъ кжща до църквата „Св. Недѣля“, кждето доживѣли края на живота си. Въ тази кжща сега живѣе единствената имъ дъщеря Боцка Николчова (Павлова)[2].

*

Заслугата на Мария не е само тази, че е дала гостоприемство на Апостола. Нейната втора заслуга е тази, че тя можала да запази архивата на Левски.

Обр. 25. Мария Сиркова-Николчова на стари години.

Жената на орханийския комитетски касиеръ, следъ като изгорила всички комитетски книжа въ кжщи, следъ арестуването на мжжа ѝ, сѣща се да запази една квитанция, увива я въ мушамица, туря я въ една прѫстена кандилница и я закопава подъ сливата въ градината, за да се похвали единъ день на мжжа си, когато се върне отъ заточение[3]). Мария съумѣла да запази цѣлата архива на Апостола. До като първата пази една квитанция, за да я даде на мжжа си, Мария запазва цѣлата комитетска архива, за да я предаде на българската историческа наука! Мария се обрича въ доброволно вдовство. Живѣла добре при Н. Сирковъ, била въ обществото на Апостола, колосътъ на нашата революция следъ Раковски, тя не е искала да се ожени повторно: хубавитѣ спомени отъ миналото сгрѣвали душата ѝ. Но... иде житейската неволя, и тя решава да се ожени. Мария спира избора си върху скромния за хората, но ценния за нея Никола Цвѣтковъ — човѣкътъ, който придружи Апостола до неговата Голгота и получи последнитѣ му завети.

Г. Ивановъ.

---

[1] Съ Н. Сирковъ Мария живѣла 16 години, но не сж имали деца.

[2] Сведенията дължимъ на сжщата (Боцка Николчова), която въ 1911 год. склопила очитѣ на майка си.

[3] Ст. Заимовъ. В. Левски, 1895, стр. 151.

Ловчане ученици въ Писекъ (Чехия). Отъ лѣво на дѣсно: Ив. Урумовъ, Ив. Драсовъ, В. Радославовъ и Фико Фиковъ.

ИВАНЪ ТОДОРОВЪ ДРАСОВЪ.

Въпрѣки вѣковното владичество на турцитѣ надъ българския народъ, двата народа — турскиятъ и българскиятъ — не навикнаха единъ другиму на дружески животъ. На тия неканени азиятски орди, чужди по вѣра, народность и езикъ, българитѣ сж гледали още отъ самото начало на робството съ омраза и ненависть. Дори и до наше време се проповѣдваше отъ човѣкъ на човѣкъ, че вѣрата на турцитѣ е кучешка, че тѣ сж мръсни, некръстени, мекушави и пр. Поради тия и много още нелепи разкази, пущани противъ турцитѣ, българитѣ отбѣгваха да общуватъ и се сближаватъ съ тѣхъ. На българския народъ е проповѣдвано добиване политическа и духовна свобода — идеалъ на всѣки българинъ, което се доказва отъ многобройнитѣ възстанически опити въ разни времена.

Не ще съмнение, че и на младия Драсовъ още отъ ранни години е внушавано омраза противъ турцитѣ, която съ течение на времето се́ повече и повече се усилвала. Че омразата и ненавистьта на Драсова противъ всичко турско още отъ младини се е вгнѣздила въ буйната му натура, говори фактътъ, какво той единствениятъ отъ съученицитѣ си категорично заявилъ на учителя си, че не желае да учи турски езикъ. Омразата на Драсова противъ турцитѣ въ по-зрѣла възрасть се развила въ силенъ патриотизъмъ — мечта за свободна българска държава, която по-късно намѣри удовлетворение въ лицето на мѣстния таенъ революционенъ комитетъ, комуто Драсовъ служи съ себеотрицание докрай.

Иванъ Тодоровъ Драсовъ е роденъ въ гр. Ловечъ на 15 мартъ 1848 год. Баща му, Тодоръ Драсовъ, виденъ ловчански гражданинъ, търгувалъ съ Виена, Буда-пеща и Брашовъ; жененъ е два пѫти — втората му жена, отъ гр. Тетевенъ, е отъ знатно семейство. Отъ първия бракъ ималъ два сина и една дъщеря, а отъ втория — една дъщеря и единъ синъ — Ивана. Баща му се поминалъ рано, та майка му се грижила за отглеждането и възпитанието на малкия Иванъ. Майка му, природно развита и прозорлива жена, умѣло възпитаваше и рѫководѣше младия си синъ въ живота. Израстнала на свобода изъ дивнитѣ дебри на величествения Тетевенски балканъ, не знаеща за турскитѣ издевателства, золуми и безпѫтства и за мѫкитѣ на българитѣ, тя била ужасена отъ турскитѣ неправди надъ мирното ловчанско гражданство. Своя свободолюбивъ духъ и омраза противъ турцитѣ Драсовъ дължи на майка си, което нѣщо той често изтъкваше. Той и въ странство начесто я споменаваше и изказваше синовната си почить и беззаветна обичь къмъ нея.

Когато младиятъ Драсовъ напусналъ училището въ Ловечъ, започналъ търговия съ манифактура. Дюкянътъ му билъ въ турската махала; мющеритѣ (клиентитѣ) му били повечето кадъни, но тѣ почнали да го отбѣгватъ, защото много начесто го посещавали съмишленицитѣ му отъ комитета. Драсовъ бѣше високъ, строенъ, съ буйна кестенява коса и сини очи. Той се носѣше по последната мода: чистъ, елегантенъ, вчесанъ грижливо, съ отложенъ фесъ, седналъ на меко шалте, съ вестникъ въ рѫка, разказва новини на любопитнитѣ си съграждани изъ цариградскитѣ вестници. Освенъ цариградскитѣ вестници Драсовъ получаваше и отъ ония, които се издаваха въ Букурещъ, тѣхъ той тайно даваше на членоветѣ отъ революционния комитетъ.

Това предизвикателно държане на Драсовъ много дразнѣше турцитѣ; тѣ явно му се заканваха, предизвикваха го и го наричаха башъ комита, девлетъ душманинъ и пр. За мѣстнитѣ турци две мнения нѣмаше, че Драсовъ е главенъ комита, тъй като на представлението на „Райна княгина“ той много майсторски и умѣло си служилъ въ сражението съ сабя, на което представление присѫтствували и правителствени хора[1]. Отъ день на день положението на Драсова въ Ловечъ ставало все по-опасно и критично. Освенъ явнитѣ закани и предизвиквания на мѣстнитѣ турци, въ хюкюмата начесто се говорѣло за него; търсѣли сѫ най-малкия поводъ за арестуването му. Нѣкой си Али чаушъ, служитель въ конака, съседъ и приятель на Драсова, му съобщавалъ за заканитѣ на каймакамина и го предупредилъ да напустне въ най-скоро време Ловечъ, макаръ и временно. Най-сетне Драсовъ решава да напустне Ловечъ. За да не претълкуватъ другаритѣ му, че той бѣга отъ страхъ предъ турцитѣ, а отъ друга страна да не усъмни и самитѣ турци, Драсовъ пусна новината, че заминава за странство, на учение. Драсовъ най-тържествено бива изпратенъ отъ съгражданитѣ си до края на града[2]. Не много следъ заминаването му отъ Ловечъ една нощь билъ направенъ обискъ въ кѫщата му, обаче полицията не намѣрила нищо компро-

---

[1] Гл. „Ловечъ и Ловчанско“ — „Първото театрално представление въ гр. Ловечъ“, кн. IV. Стр. 39—42.

[2] Гл. „Ловечъ и Ловчанско“, кн. III, „Спомени за д-ръ В. Радославовъ“.

ментираще, защото Драсовъ своевременно всичко грижливо прикрилъ и изнесълъ изъ кѫщи.

Драсовъ се ползувалъ съ голѣмо уважение между съгражданитѣ си; за всички общински работи него били търсѣли и било искано неговото мнение. Той е и ревностенъ читалищенъ членъ. По църковния въпросъ Драсовъ билъ единъ отъ най-дейнитѣ дейци — начесто писалъ по работитѣ на Ловечъ въ цариградскитѣ вестници; заедно съ учителя Никола Ковачевъ често устройвали демонстрации противъ владиката. Че той, макаръ и далече вече отъ Ловечъ, зорко следилъ за църковнитѣ работи, особено следъ смъртьта на митрополитъ Дионисий, се вижда отъ писмото му до известния попъ Кръстю, писано въ Писекъ презъ 1873 год.[1] Следъ заминаването на Драсова членоветѣ на революционния таенъ комитетъ почувствуваха отсѫтствието на своя секретарь и найдеенъ членъ. Нѣма вече между тѣхъ смѣлия и енергиченъ Драсовъ да ги събира у дома си на заседание, да ходи често въ Букурещъ при централния революционенъ комитетъ. Ето какво пише д-ръ П. Стояновъ въ брошурата си „Градътъ Ловечъ“, стр. 15, за Драсова: „Въ 1868 г. Левски дошелъ въ Ловечъ като гостъ въ кѫщата на попъ Лукана и свикалъ събрание въ кѫщата на Драсова. Събранието прати М. п. Луканова и Драсова въ Букурещъ, за да се запознаятъ по-отблизу съ организацията и да се увѣрятъ, дали действително има такава организация. Следъ завръщането имъ било свикано събрание въ кѫщата на Лукановъ“. На стр. 17 пъкъ, подъ линия: „Единъ печатъ безъ корона е у Ив. Драсовъ. Тоя печатъ е билъ на ловчанския таенъ революционенъ комитетъ. Запитахъ г-жа Драсова и сина имъ г-нъ Златанъ Драсовъ, дали има подобенъ печатъ, а тѣ ми съобщиха че такъвъ печатъ у тѣхъ нѣма“[2]. Стр. 21: „Комитетътъ се събиралъ по-често у Ив. Драсовъ, по-нарѣдко у попъ Лукановъ“, на стр. 12: „Драсовъ заедно съ Лукановъ и Левски е ходилъ лично при по-заможнитѣ граждани да си дадатъ доброволно лептата за въ полза на комитета“. Това твърдение на д-ръ Стояновъ не отговаря на истината: Левски винаги е отбѣгвалъ срещи съ непознати хора; въ Ловечъ винаги е търсилъ влажнитѣ скривалища на попъ Луканови, та недопустимо е Левски да тръгне явно да събира пари отъ ловчанскитѣ граждани. Зная отъ Драсовъ, Радославовъ и отъ стария Христо Лукановъ, че всѣки членъ на комитета се е ангажирвалъ да изиска опредѣлена сума отъ близки и роднини, безъ, обаче, да даватъ каквито и да било разписки, за да не попадатъ въ рѫцетѣ на турцитѣ.

---

[1] Гл. „Ловечъ и Ловчанско“, кн. IV, „Писмото на Ив. Драсовъ до попъ Кръстю“, стр. 23—24.

[2] Наследницитѣ на покойния Драсовъ ето какво казватъ по тоя въпросъ. Единъ день З. Стояновъ се явилъ въ кѫщата на Драсовъ да му иска Ботевитѣ писма да ги използува при написване биографията му. Драсовъ му казалъ да дойде нѣкой день у дома му при посвободно време да си снеме нужднитѣ бележки отъ писмата. Обаче З. Стояновъ отива единъ день у Драсовъ, когато той отсѫтствувалъ, казалъ на г-жа Драсова, че по порѫка на мѫжа й да му даде всички писма. Взетитѣ писма З. Стояновъ вече не върналъ, въпрѣки многократнитѣ настоявания на Драсова. Следъ смъртьта му писмата останали у жена му, последната, помолена отъ съпругата и сина на Драсова, обещала да върне взетото отъ нейния мѫжъ. Обаче сѫщата г-жа З. Стоянова продала на музея писмата на Ботева до Драсовъ. Наследницитѣ на покойния Драсовъ предполагатъ, че въ вързопа при писмата е имало и други ценни и комитетски документи, та и въпросниятъ печатъ ще да е билъ тамъ.

На стр. 29 д-ръ Стояновъ пише: „Драсовъ и Лукановъ на 1 май 1872 г. били на общо заседание въ Букурещъ“, а на стр. 65: „У Ив. Драсовъ се лѣяли куршумитѣ въ дълбокия зимникъ“.

Въпрѣки че кѫщата на Драсовъ е въ турската махала, смѣлиятъ революционеръ безъ страхъ и колебание приемалъ разни комитетски куриери, както и авантюриста Димитъръ Общи и др. Споредъ твърдението на г-жа Драсова и синъ му Златанъ, нѣколко време преди да замине за Чехия, Драсовъ заминалъ за Букурещъ, кѫдето занесълъ единъ пакетъ документи, принадлежещи на ловчанския революционенъ комитетъ, и ги предалъ на Каравеловъ. Тия документи ужъ жената на Каравеловъ предала на сръбската легация въ Букурещъ и че сръбското правителство, когато трѣбвало да се клевети България, пращало по нѣщо отъ тѣхъ на турцитѣ.

Драсовъ е вече въ Писекъ, кѫдето се чувствувалъ като птичка пусната отъ кафезъ. Тукъ той можелъ да говори свободно по всички въпроси безъ стѣснение, знаейки, че нѣма вече омразниятъ турски шпионинъ да го дебне и преследва. Още съ пристигането си въ Виена, хвърля омразния турски фесъ — далъ го на келнеритѣ отъ хотела да се гаврятъ съ него. Не следъ много време въ Писекъ Драсовъ замѣнилъ нѣмското бомбе съ българския калпакъ, който турцитѣ толкова ненавиждаха, че смѣтаха за комита всѣки гражданинъ, който носѣше калпакъ. Драсовъ въ кратко време се запозналъ съ мнозина чехски патриоти и се облѣкълъ съ тѣхния националенъ костюмъ „чамара“, та още повече се издигналъ предъ патриотитѣ граждани.

Драсовъ вече се записалъ слушатель въ реалната гимназия — нему бѣше неприятно, вече 25—26 годишенъ момъкъ, врѣлъ и кипѣлъ въ обществени и политически борби, да седи заедно съ невръстни 15—16 годишни юноши, още повече че съ своя високъ ръстъ той съвсемъ не бѣ подходещъ за това мѣсто. Всички се очудваха и питаха, защо Драсовъ е закъснѣлъ толкова много съ срѣдното си образование, но по-после мнозина научиха за причинитѣ на това закъснение.

Драсовъ скоро се сближи съ голѣмия чехски патриотъ, поетъ и художникъ проф. Адолфъ Хейдукъ. Двамата разпалени патриоти често се срѣщали, размѣняли мисли за свободата на чехския и българския народи и се съгласили, че това може да стане само съ помощьта на великата славянска Русия. Когато босно-херцеговинцитѣ възстанаха, Драсовъ сияеше отъ радость; той говорѣше, че скоро Черна-гора ще ги подкрепи, Сърбия ще обяви война на Турция, и тогава и нашитѣ юнаци ще възстанатъ, и България ще се освободи. Професоръ Хейдукъ наричаше Драсова български Мацини. Единъ день професорътъ далъ Драсову биографията на Мацини съ поржка да я прочете и преведе на български. Книгата въ най-скоро време бѣ преведена, обаче, по независещи отъ Драсова причини, не видѣ бѣлъ свѣтъ. Относно печатането на тая книга ще направя тукъ нѣколко извадки отъ писмата на Ботева до Драсова.[1])

Въ писмото си отъ 21. I. 1875 г. Ботевъ пише: „Мацини у насъ има 370 абонати. Вчера съмъ ги привелъ въ редъ. Сега да се види, какво има у Д. Поповъ и у тебе, пъкъ да се тури книгата подъ печатъ. Само едно ще ти кажа на ухото, ти трѣбва да подканяшъ Каравелова, защото той има сега много работа въ печатницата, та не знамъ, какъ ще да я печата. А тая книга би трѣбвало по-скоро да излѣзе“. На 16. III. 1875 г. пише: „Азъ бихъ можалъ да напечатамъ Мацини, но не зная, дали го можемъ взе отъ Каравелова“, а на 12. IV. 1875 г. пише: „Гледай да вземешъ Мацини, но заедно съ абонатитѣ“; на 26. VI. 1875 г. пише: „Мацини вземахъ, но той не даде абонатитѣ, по причина че били написани въ писма, които му трѣбвали. Трѣбвало нѣкой да ги препише. Но ще се зематъ“. Тъй или инакъ, Мацини не можа да се напечата, а и ржкописътъ не се намѣри въ архивата на покойния Драсовъ.

Въ Браила Т. Пѣевъ издавалъ в. „Възраждане“, въ който Драсовъ сътрудничелъ. Въ сѫщия вестникъ обявилъ, че ще издаде книга за Мацини.

Драсовъ, макаръ и далечъ отъ сбичното си отечество България, не преставаше да работи за освобождението ѝ. Той отъ по-рано познаваше всички по-видни дейци по българскитѣ народни работи, живущи въ Букурещъ, понеже бѣше избранъ за членъ на българския таенъ революционенъ комитетъ и отъ Писекъ начесто кореспондираше съ нѣкои отъ тѣхъ. Протоколътъ, държанъ на 20 и 21 августъ въ Букурещъ презъ 1874 год., е приподписанъ и отъ Драсовъ. Едно литографирано копие отъ сѫщия се пази въ Ловчанския музей, подаренъ отъ инж. Петровъ. Спомнямъ си, Каравеловъ като му пишеше на тѣсни печатарски шпалти, съ съвсемъ дребенъ и мѫчно четливъ почеркъ, който Драсовъ мѫчно четѣше. Честото ходене на Драсова въ Букурещъ, Бѣлградъ и Браила и др. е било належеще и отъ значение, което се вижда отъ писмата на Ботева. На 22.IX. 1874 год. Ботевъ пише: „Дѣлото отива зле“, и Драсовъ веднага се отзовава въ Букурещъ. На 21.I. 1875 год. Ботевъ кани Драсова да отиде за нѣкакво събрание, което имало да стане; по-надолу въ сѫщото писмо пише: „Брате Драсевъ, потърпи и ти до тогава, пъкъ ела ако можешъ. Пожертвувай времето си, ако то и да е твърде скѫпо“. На 18.III. 1875 год. Ботйовъ пише: „Прави каквото правишъ, но лѣтосъ ти трѣбва да бѫдешъ тукъ, за да видимъ какво да се прави. Ти гледай както лѣтосъ да дойдешъ, срѣдства ще се намѣрятъ“; на 26.VI. 1875 год. пише: „Стамболовъ като дойде, ще ти изпратимъ стотина франка, за да прескочишъ насамъ. Потърпи още 1—2 седмици“. Отъ цитуванитѣ тукъ Ботеви писма се вижда, че презъ цѣлото ученичество на Драсова въ Писекъ вниманието му било погълнато отъ задграничнитѣ народни работи, които му струваха много материални срѣдства. Особено последната година зеть му, Калю Боровъ, който му пращаше пари, му пишеше, че не ще може вече да му праща предвидъ на това, че той до сега е похарчилъ двойно повече отъ уговореното. Отъ последното писмо на Ботева се вижда, че Драсовъ материално е зле, та чакалъ Стамболова да му изпрати пари за пѫтуване.

Една година Драсовъ се върна отъ Букурещъ разочарованъ поради голѣмото несъгласие и раздоритѣ между тамошнитѣ българи и поради това, че не вижда признаци за подобрение на освободителното дѣло. Той се отбилъ въ Прага и Таборъ и предложилъ на учещитѣ се българи да си образуватъ комитетъ за събиране членски вноски, по 2 фиоринта месечно, за подпомагане революционното дѣло въ България по подобие на тоя, какъвто имахме вече въ Писекъ.

---

[1]) „Хр. Ботйовъ“ (опитъ за биография) отъ З. Стояновъ, Русе, 1891 год.

Поради отказа имъ честолюбието на Драсова бѣ силно засегнато, и дълго време той не можеше да се помири съ мисъльта, какви патриоти ще бѫдатъ въ бѫдеще тия млади българи, надеждата на майка България. Въ една квартира живѣехме Драсовъ, Радославовъ, Фиковъ и азъ. Една вечерь бѣхме си легнали; Драсовъ пакъ почна да укорява пражкитѣ и таборски българи. Азъ, безъ да взема предъ видъ силно възбуденото му състояние, съ моя младенчески умъ дадохъ право на ученицитѣ, като прибавихъ: „Родителитѣ ни се чудятъ, отгдѣ да намѣрятъ срѣдства да ни издържатъ, а ние тукъ комитети ще образуваме и месечни вноски ще даваме. Ако ли пъкъ нѣкой ни издаде, не ще можемъ да се върнемъ въ България“. Едва що изказахъ тия думи, Драсовъ като лъвъ скочи отъ леглото, съ силенъ гласъ изсипа върху ми нѣколко нецензурни думи, извади дългия си шишъ отъ бастуна и полетѣ да ме прободе, като силно викаше: „Ти ще бѫдешъ най-голѣмиятъ предатель и изедникъ, та бари още сега тукъ да свърша съ тебе“. Радославовъ и Фиковъ го задържаха, а азъ намѣрихъ веднага вратата.

Драсовъ бѣше голѣмъ патриотъ, никому не прощаваше и не търпѣше възражения досежно свободата на България. Всички българи въ Писекъ, подъ влиянието на неговитѣ проповѣди, бѣхме станали горещи патриоти.

И днесъ още много народи слабо познаватъ България, а преди 60 год. и самитѣ славяни не ни знаеха. Тукъ ще спомена за следната случка. Единъ старъ патеръ (попъ) преподаваше въ гимназията история и география. Той почна да разправя на картата за Турция и спомена, че тамъ имало славяни, но тѣ станали турци и гърци. Моето младежко честолюбие бѣше болезнено засегнато: азъ като ожиленъ скочихъ предъ чина и казахъ: „Господинъ професоре, това, което казвате, не е вѣрно. Ето азъ съмъ българинъ — славянинъ отъ Турция, само че и ние сме роби подъ турцитѣ, както и вие подъ нѣмцитѣ“. Последнитѣ ми думи много засегнаха стария професоръ, и той ми каза снизходително да си седна, а съученицитѣ ми всички извикаха: „браво, българино“. Разказахъ случката на Драсова, а той сияеше отъ радость, че съмъ далъ урокъ на невежитѣ професори, за да се научатъ, че въ Турция живѣе голѣмъ славянски народъ — българи. Азъ се боехъ да не би професорътъ да се оплаче на директора. Драсовъ ме успокои, че ще уреди работата. Както вече споменахъ, Драсовъ се ползуваше съ голѣма почить и уважение отъ страна на писецкитѣ граждани. Той отиде лично въ дома на проф. Везели и благополучно уреди въпроса.

Презъ тригодишния ни животъ въ Писекъ, благодарение на Драсова, запазихме доброто си име между гражданитѣ. Драсовъ искаше чехитѣ да си останатъ съ убеждението, че сме отъ добри и богати семейства. Причината за да ни смѣтатъ за богати, бѣ тая, че получавахме златни пари. Единъ день се пръсна слухъ, че въ Писекъ дошелъ българинъ мечкаринъ. Драсовъ прати мене и Фиковъ да видимъ отдалечъ, има ли подобно нѣщо. Съгледахме, че въ малката алея подъ едно дърво бѣ седналъ на земята единъ човѣкъ. Случайно нѣмаше хора; питахме го българинъ ли е — той скочи и силно се зарадва. Истина, че тоя човѣкъ малко се отличаваше отъ мечкарь: сухъ, черенъ, съ черни дълги коси, необръснатъ, съ кирливъ фесъ, дълга черна коса, съ дисаги на рамо и си броеше паритѣ. Каза, че е отъ Хасково и се казва Дим. Мишковъ. Казахме му да върви подиръ насъ; заведохме го въ една проста кръчма; тамъ дойде Драсовъ и Кимряновъ и му казаха, че тука такова училище нѣма за него и ще трѣбва да замине за Таборъ. Така се избавихме отъ мнимия мечкарь-българинъ.

Ползувахме се съ правата на студенти — канѣха ни на балове, вечеринки и пр., но като не знаехме да танцуваме, отказвахме, иначе щѣха да ни смѣтатъ за некултурни. Зимахъ уроци по цигулка при единъ старъ музикантъ. Драсовъ нарочно го запита, дали можемъ да научимъ чехски танецъ „беседа“, понеже въ България не се танцува. Цигуларьтъ предложи услугитѣ си — неговитѣ дъщери и другаркитѣ имъ ще ни научатъ. Заедно съ беседата научихме и другитѣ танци, безъ да ни научатъ, че сме зимали уроци по танцъ Ние не искахме да ни узнаятъ, че не знаемъ да се пързаляме съ кънки, затова Драсовъ предложи да излизаме всѣки день на 3—4 клм. отъ града и единъ другъ ще се учимъ. За да не останемъ по-долу отъ чехитѣ, записахме се въ гимнастическото д-во „Соколъ“. За да бѫдемъ напълно културни, да не останемъ по-назадъ отъ чехитѣ, Драсовъ предложи да купимъ единъ старъ бракуванъ роялъ, да се учимъ на пияно, което сторихме.

Отъ Писекъ Драсовъ замина за Прага[1]), кѫдето завърши срѣдното си образование. Тригодишното пребиваване на Драсова въ Чехия не му прѣчело да се занимава съ народнитѣ работи, да води преписки съ разни лица въ Влашко и България, да ходи начесто въ Букурещъ по народнитѣ работи, да помирява виднитѣ емигранти[2]).

Настана 1875 годиа. Драсовъ трѣбваше да се раздѣли съ съученицитѣ си Радославовъ и Фиковъ — той да отпѫтува за Букурещъ, а тѣ за България. Отъ нѣколко дена Драсовъ бѣше изпадналъ въ меланхолия, дори въ отчаяние при мисъльта, че другаритѣ му се връщатъ въ обичната му България да принесатъ що-годе полза, а той отива въ чужда земя да скита немилъ-недрагъ, безъ срѣдства, както всичкитѣ влашки хъшове. Той порѫчваше на Радославовъ да заеме мѣстото му въ ловчанския комитетъ, като секретарь, да окуражи комитетскитѣ хора, които следъ станалитѣ събития бѣха духомъ много отпаднали. Следъ две годишни скитания изъ Букурещъ, Браила, Галацъ и др. Драсовъ се завърна презъ 1877 год. въ милия му Ловечъ, обаче, нѣма щастието да прегърне обичната си майка, която при превземането на Ловечъ отъ Османъ паша бѣ убита предъ дома ѝ отъ черкезитѣ.

Обр. 29. Ив. Драсовъ, фотографиранъ въ селски дрехи.

---

[1]) Гл. „Ловечъ и Ловчанско“ — Споменъ за д-ръ В. Радославовъ, кн. III.

[2]) Д-ръ Д. Т. Страшимировъ въ своята си „История на Априлското възстание“ пише следното за Драсова (Д. Т. Страшимировъ, „История на Априлското възстание“. Томъ I. Предистория. Пловдивъ, 1907 г., стр. 154 и 155): „Презъ юний Панайотъ се върналъ пакъ въ Болградъ и пише на Драсова въ Бохемия, щомъ свърши училищнитѣ си работи, да

Презъ сжщата година ловчанскитѣ граждани избраха Драсова за градски кметъ. Билъ е народенъ представитель въ учредителното народно събрание.

Следъ завръщането си въ България Драсовъ решилъ да се задоми. Презъ юлий 1879 год. той се ожени въ гр. Плѣвенъ за интелигентната и красива г-ца Еленка, дъщеря на видния плѣвенски гражданинъ — Златанъ Ивановъ, почитанъ и уважаванъ отъ турци и българи въ Плѣвенъ. Г-жа Драсова и днесъ е здрава и бодра и живѣе при обичния си и достоенъ синъ — Златанъ, членъ на Върховния касационенъ сждъ.

Драсовъ служилъ като окржженъ управитель въ Берковица, Трънъ, Севлиево, Свищовъ, Търново, Варна и пакъ Търново. Като окржженъ управитель Драсовъ изпълнявалъ службата си най-добросъвестно и почтено. При изпълнение службата си Драсовъ тежко заболѣ и на 27 септемврий 1901 год. почина. Той остави многобройно семейство въ лошо материално положение — съ 150 лева месечна пенсия.

Тъй завърши земния си животъ единъ отъ рѣдкитѣ наши скромни труженици за свободата на българския народъ, прекаралъ цѣлия си животъ въ мжки и мизерия. Поради това положение Драсовъ изгуби всѣка охота за работа; само той можеше подробно да опише образуването на ловчанския таенъ революционенъ комитетъ като съучастникъ, но не стори това. Далновидниятъ Ботевъ ето какво му пише въ едно отъ писмата си:[1])

„Ти трѣбва да опишешъ софийскитѣ работи и политическата дейность на своитѣ познати, приятели и другари, ако не за обнародване, то поне за архивата. Ще дойде време, Драсовъ, когато деятелностьта на всѣкиго ще да има важность за нашата история“. Това напомнюване на Ботева се отнася за сждeнето на Левски, Лукановъ и Пъшковъ отъ извънредния сждъ въ София презъ 1873 година.

Ив. К. Урумовъ.

дойде при него въ Болградъ. Съ писмо отъ 17/5 юний 1874 г. Драсовъ изъ Писекъ явява на войводата, че тъкмо единъ месецъ — значи въ началото на юлий, ще бжде въ Болградъ. Драсовъ дошелъ на опредѣленото време. Съ Панайота тѣ съчинили едно окржжно писмо, едно общо поканително, съ което Драсовъ тръгналъ по главнитѣ градове на Ромъния, гдето имало комитети. На 30 юлий той билъ вече въ Турно-Магурели и пише отъ тамъ на Панайота, Данаилъ (Поповъ) одобрява напълно мисията ни и подписа. Вашето препоржчително писмо. утре ще тръгна за въ Зимничъ, а отъ тамъ за надолу, но въ Галацъ не ще мога да отида.

На 6 августъ Драсовъ билъ вече въ Букурещъ и пише отъ тамъ пакъ на воеводата: мисията ми се одобри отъ вредъ и се реши да стане тукъ събрание, въ което ще присжтствуватъ както отъ Ромъния, така и изъ Българско, разписаха се навредъ, за призоваването на 15 т. м. трѣбва всички да се съберать. Нуждно е да присжтствувашъ и ти на това събрание, но само тогава, когато се съберать и като ти телеграфирамъ.

На стр. 167: въ началото на юлий въ Букурещъ се прибра Ив. Драсовъ — сега вече за винаги. Ботевъ самъ въ своитѣ писма често го кани да се прибере по-скоро. Драсовъ тъкмо свършилъ реалната гимназия въ Прага; при рѣдкостьта на образовани хора, по онѣзи времена, Драсовъ, съ пълно гимназиално свидетелство въ ржка, обещаваше да бжде една крупна сила въ лагера на Ботева.

Драсовъ, както знаемъ, изтеклата година бѣше единъ видъ замѣстникъ на Панайотъ Хитовъ въ общото заседание на 21 августъ 1874 г. Той сътрудничествува въ „Знаме“, превожда книгата на Мацини, съ една дума, той е вече една малко много известна сила между емиграцията. Така се обяснява, защо именно Ботевъ съ такова нетърпение го очаква да се прибере часъ по-скоро въ Букурещъ.“

[1]) Гл. З. Стояновъ, — „Христо Ботевъ“ стр. 230.

СПОМЕНИ ЗА Д-РЪ ДИМИТЪРЪ К. ВАЧОВЪ.

Малцина сж ония наши видни дейци, преди освобождението на България, които сж оставили що-годе писмени бележки било за своята културно-просвѣтна дейность, било за църковното и политическо възраждане, преживѣно отъ тѣхъ въ ония трудни времена на турското робство. Тѣ навѣрно сж мислѣли за маловажно и безъ значение стореното отъ тѣхъ за българския народъ, та сж отнесли преживѣното съ себе си въ вѣчностьта. Въ това отношение изключение прави Д-ръ Димитъръ Вачовъ, който е оставилъ, макаръ и кратки бележки, които ще използувамъ и допълня като неговъ другарь отъ детинство до свършване на висшето ни образование.

Д-ръ Димитъръ Вачовъ е роденъ на 18 януарий 1855 год. Дѣдо му, свещеникъ Вачо, се ползувалъ съ голѣма почить отъ гражданството. Владѣелъ добре гръцки езикъ, та ловчанскиятъ владика силомъ го заставилъ да прати сина си Коста, бащата на Д-ръ Вачовъ, въ гръцкото училище. Дѣдо попъ Вачо тайно пъкъ събиралъ деца на познати граждани у дома си и ги учелъ да четатъ и пишатъ български. Следъ смъртьта на попъ Вачо, жена му Стоянка решила да задоми единствения си синъ Коста, макаръ още 18 год., за 16 год. дъщеря на Дико Ралевъ, почтенъ ловчански гражданинъ. Младиятъ Коста заедно съ своитѣ другари водилъ активна борба противъ гръцкия владика въ Ловечъ. Следъ смъртьта на баща си младиятъ Коста се заловилъ за търговия — манифактура и терзилъкъ. Наскоро напусналъ тая търговия и отворилъ бакалски дюкянъ, следъ което пъкъ се заловилъ за воденичарство и ханджийство, но въобще въ търговията нѣмалъ успѣхъ. Презъ това време му се народили 8 деца, отъ които само Димитъръ е билъ момче, а другитѣ — момичета, та мжчно посрѣщалъ домашнитѣ нужди, поради което се принудилъ да дири служба. Такава му била дадена отъ турското правителство — касиеръ при сирашка каса. Следъ освобождението на Ловечъ билъ членъ касиеръ на окржжния съветъ и следъ това кметъ на града Ловечъ.

Подъ добрия надзоръ на баба си и баща си Димитъръ билъ добре възпитанъ. Като попски внукъ, билъ много религиозенъ, черковна служба не пропущалъ, четѣлъ часоветѣ, псалтиря, апостола, отче нашъ, вѣрую, канервалъ на псалтоветѣ и пр.

Първоначалното си образование Димитъръ получилъ въ гр. Ловечъ. Както въ основното училище, тъй и въ класното той билъ първъ въ учението и поведението си, билъ соченъ отъ учителитѣ за примѣръ на немирнитѣ ученици. Следъ свършването на учението въ Ловечъ Димитъръ билъ даденъ на занаятъ — терзия. Понеже лошо се отнасяла съ него майката на майстора му, дали го на сѫщия занаятъ у другъ майсторъ. Подиръ една година напусналъ терзийството и постѫпилъ кундураджия при Стефанъ Михалевъ, като най-добъръ майсторъ. Въ това време много отъ неговитѣ другари отишли въ Габрово на учение; ималъ горещо желание и той да замине, затова, въпрѣки волята на баща си, напусналъ и тоя занаятъ. Най-сетне бащата склонилъ да го изпрати въ Габрово.

За Габрово заминалъ презъ учебната 1873/74 год. и се настанилъ въ пансиона на училищното настоятелство. Въ една малка стаичка живѣелъ съ Тома Василевъ и Дим. Мишевъ. Училищното настоятелство бѣ назначило за управитель на пансиона основния учитель Миланъ Радивоевъ. Димитъръ билъ приетъ за ученикъ въ трети класъ на гимназията, съ условие, до края на годината да издържи нуждния изпитъ. Последниятъ билъ публиченъ, и той го издържалъ съ отличие. Тримата съкласници живѣели въ добро съгласие и се наговорили да направятъ единъ сюрпризъ на по-младитѣ отъ II кл. Една вечерь, когато всички пансионери спѣха, Вачовъ повика менъ, пишещия тия редове, и братовчеда си Димитъръ Масарлиевъ. Въ стаята имъ заварихме една гърбава баба (Тома Василевъ) и единъ старецъ (Димитъръ Вачовъ). Това бѣ направено повече за Масарлиевъ, който отъ най-нищожни поводи се смѣеше до забрава. Въ това време Дим. Мишевъ излѣзълъ и съобщилъ на директора, който съ влизането въ стаята изсипа купъ ругатни върху насъ, и азъ пръвъ получихъ една плесница, а Масарлиевъ единъ ритникъ. На заранньта предъ всички пансионери бѣхме най-жестоко порицани, лишени за една недѣля отъ закуска и отъ четенията на Майнъ Ридъ, които Миланъ вечерно време ни четѣше. Това наше тежко престѫпление бѣ съобщено на настоятелството и на преподавателитѣ, обаче тѣ счели тая юношеска простѫпка за маловажна и я оставили безъ внимание, понеже всички провинени бѣха добри ученици. Вачовъ се ползуваше съ добро име предъ учителитѣ, бѣ прилеженъ и обичаше реда. Всички уроци, преподадени въ класъ, той преписваше вънъ отъ училищнитѣ занятия на чисто и самъ си ги подвързваше. Пишещиятъ тия редове притежава и сега негова ботаника, писана грижливо и подвързана.

Между ученицитѣ въ пансиона владѣеше бунтовнически духъ, разказваха се героичнитѣ подвизи на дѣда Никола, Хаджи Димитъръ, Стефанъ Караджа, за хвърковатия Тотю войвода и др. „Горскиятъ пѫтникъ“ се носѣше отъ рѫце на рѫце. У по-възрастнитѣ ученици попадаха и задгранични революционни вестници. Вачовъ бѣше единъ отъ най-ревностнитѣ преписвачи на бунтовнически пѣсни, които по заповѣдь на директора трѣбваше да се изгорятъ, защото турцитѣ ще обискиратъ пансиона. По-малодушнитѣ изпълниха заповѣдьта, обаче Вачовъ не стори това, но ги занесе въ девическия пансионъ на пазнатитѣ му съгражданки ученички, за да ги прикриятъ. За да се види, до колко младиятъ Вачовъ билъ надъханъ съ патриотизъмъ — до самозабрава — ще цитувамъ следното отъ оставенитѣ му спомени. „Поради несъгласие съ ученицитѣ габровци, основа се дружество на страннитѣ ученици, кѫдето се събирахме и държахме сказки на разни предмети. Азъ държахъ за кита. По едно време турцитѣ заставиха ученицитѣ и училищното настоятелство да закриятъ това дружество — читалище. Това възмути всички ни отъ дънъ душа. То се усили още повече,

когато се научихме, че апостолътъ Левски е заловенъ по предателството на единъ попъ въ Ловечъ, който билъ касиеръ на централния комитетъ въ Ловечъ. Въ младежкото си разгорещение написахъ едно остро писмо на баща си противъ турското правителство и го изпратихъ по турската поща. Баща ми, като го получилъ, изтръпналъ, понеже това станало въ земледѣлската каса въ присѫтствието на другаритѣ му турци. Тѣ забелязали смущението на баща ми“.

Какво безстрашие, каква самоотверженость отъ единъ незакрепналъ младежъ.

Габровското училище пръскаше изъ цѣлокупното отечество не само просвѣта, но и даваше смѣли борци по църковния въпросъ, борци на поробеното отечество. Мога да посоча мнозина габровски ученици като възстаници и опълченци, нѣкои отъ които достигнали и генералски чинъ.

На друго мѣсто габровскиятъ ученикъ Вачовъ пише:

„Издаде се и преди това заповѣдь, съ която се въвеждаше цензура на писмата ни. Пансионеритѣ бѣха предупредени, че които не сѫ съгласни съ това нареждане, трѣбва да напуснатъ училището. На това ограничение мнозина ученици, които разсѫждаваха младежки за свободата на кореспонденцията, между които бѣхъ и азъ, не се съгласихме, напуснахме училището и си отидохме по домоветѣ. И азъ си отидохъ дома. Тукъ взехъ да хленча за отиване въ Чехия, за да продължа наукитѣ си. Баща ми не бѣше противъ това, но горкиятъ нѣмаше срѣдства да ме издържа. Домашнитѣ и азъ успѣхме да склонимъ бай Михалъ, съпругъ на сестра ми Стоянка, да ми даде въ заемъ 15,000 гр. за 3 години, на годината по 5,000 гр., които да му заплатя, когато свърша гимназията и се заловя за работа. Добриятъ бай Михалъ се съгласи. Азъ подписахъ записа и се приготвихъ за пѫть за Чехия, въ гр. Писекъ, кѫдето бѣха отъ преди две години Драсовъ, Радославовъ, Фиковъ и Урумовъ“.

Съ пристигането му въ Писекъ настанихме го въ една чехска фамилия, за да изучи по-скоро чехски езикъ. Той постѫпи въ V кл. като слушатель съ право въ края на учебната година да положи установения изпитъ. Той бързо усвои чехския езикъ, но изпита издържа въ Прага, за кѫдето заминахме всички ловчане. Настанаха размирни времена въ България и пари мѫчно получавахме. Чехскитѣ вестници изброяваха възстаницитѣ на 80, 100 хиляди и съобщаваха за превзети градове. Стоенето ни въ Чехия бѣ невъзможно, едно че останахме безъ срѣдства, а друго, че ни питаха, кога ще заминемъ да вземемъ участие въ възстанието. Единъ день Вачовъ намислилъ да се яви предъ градския съветъ да моли за помощь, та да отпѫтуваме. Такава бѣ дадена. Уговорено бѣ, българскитѣ студенти отъ цѣли западна Европа да се събератъ въ Виена и отъ тамъ да се отправятъ за Сърбия, кѫдето всички доброволци българи се събираха. Съ мнозината българи, събрани въ Виена, заминалъ и Вачовъ за Кладово въ Сърбия.

Вачовъ описва съ черни краски патилата си въ Сърбия, както отъ военнитѣ, тъй и отъ гражданството, а на всичко отгоре приписали имъ нѣкакво престѫпление и ги осѫдили на смърть, но благодарение застѫпничеството на сръбския митрополитъ Михаилъ, били освободени, но съ заповѣдь въ 48 часа да напуснатъ Сърбия. Следъ тия патила въ Сърбия Вачовъ се завръща въ Прага да продължи образованието си.

Когато се обяви руско-турската война презъ 1877 година, той се завърна въ България. Въ това време Османъ паша превзелъ Ловечъ, и той намѣрилъ домашнитѣ си избѣгали въ Севлиево. Понеже Сюлеманъ паша застрашавалъ да мине Балкана, та стоенето въ Севлиево било несигурно, баща му настоялъ да замине за Свищовъ, докато се освободи Ловечъ.

Когато Вачовъ се завърналъ въ Ловечъ, заварилъ вече и домашнитѣ си пристигнали отъ Севлиево. Кѫщата имъ била ограбена и гола, никакви постелки и завивки. Следъ нѣколко дни дохожда за управитель единъ руски полковникъ, на име Франчевичъ Спокойски. Излѣзохме съ първитѣ граждани да го посрещнемъ. Нашитѣ граждани съ гордость ни препорѫчаха. Той подъ редъ ни запита, кѫде сме учили. Драсовъ, Радославовъ, Фиковъ, Вачовъ и азъ отговорихме — въ Чехия, а Лукановъ — въ Русия — Одеса. Отговорътъ бѣше, че западняцитѣ сѫ негодни, а Лукановъ е неговъ секретарь. Станаха избори за кметъ и секретарь — избраха Драсовъ за кметъ и Радославовъ за секретарь. Бащата на Вачовъ бѣ избранъ за членъ на окрѫжния съветъ, та взеха Димитъръ за писарь, а Урумовъ и Фиковъ останаха безъ работа. Най-сетне гражданитѣ отвориха основното училище, та дадоха работа и тѣмъ, при всичко че топовнитѣ гърмежи при Плѣвенъ не стихваха. Писарската служба Вачовъ съ достойнство и похвала изпълнявалъ цѣла година.

Обр. 26. Д-ръ Димитъръ Вачовъ, като доброволецъ въ Сърбия.

Презъ 1878 г. Вачовъ и Радославовъ, спестили по нѣкоя пара отъ службата, решили да заминатъ да довършатъ висшето си образование защото свободна България ще има нужда отъ хора съ висше образование. И двамата не разполагали съ срѣдства, за да довършатъ, та решили да заминатъ презъ Свищовъ за Виена. Тѣ се уговорили въ Свищовъ да направятъ предложение на наши съграждане, братя Бешкови, видни търговци, да ги издържатъ и, когато свършатъ, да се оженятъ за дъщеритѣ имъ. Това имъ желание не могло да се осѫществи, понеже братя Бешкови следъ падането на Плѣвенъ и оттеглянето на рускитѣ войски изгубили съвсемъ завидното си състояние и поради тая причина желанието имъ не могло да се осѫществи.

Като пристигнали въ Виена, съветвали се, кой какво да следва, и решили: Вачовъ — химия, а Радославовъ естественитѣ науки, които като учитель преподавалъ. Тѣ започнали усърдно да се занимаватъ съ изучването на нѣмски езикъ, та когато започнатъ лекциитѣ, да могатъ да разбиратъ що-годе. Обаче следъ нѣколко месеци решили да напуснатъ тия науки и да следватъ право.

Ето какво пише Вачовъ въ своитѣ спомени:

„Къмъ последния месецъ започнахме да разсѫждаваме какво да правимъ съ тия науки въ България, гдето още нито химически лаборатории, нито кабинети по естествена история има. Радославовъ казваше: „Азъ какво да правя съ моитѣ бубулечки“. Нѣмахме наклонность за правото, защото не знаехме що за наука е. Нѣмаше до кого да се допитаме. Най-после решихме да се запишемъ по правото, па ако първия семестъръ не ни се хареса, да се откажемъ отъ него и да предприемемъ друго. Още отъ първия семестъръ тая наука ни се хареса. Следвахме въ Виена шесть семестра. Поискахме да държиме първия си изпитъ, но не ни допуснаха, защото нѣмаме свидетелство отъ австрийската класическа гимназия. Отнесохме се до Министерството на просвѣтата, като заявихме, че сме готови да държимъ изпитъ по латински, но ни се отговори, че статутитѣ на университета сѫ ясни и не могатъ да се нарушаватъ. Друго срѣдство нѣмаше, освенъ да се премѣстимъ въ другъ университетъ. Така се премѣстихме въ Хайделбергъ“.

„Презъ цѣлото си студентство въ Виена ние двама съ Радославовъ прекарвахме твърде скромно, защото срѣдствата ни другояче не позволяваха. Той имаше 150 лв. на месецъ, а азъ 100 лева. Хранѣхме се въ една работническа гостилница на V-я етажъ за 27 крайцера обѣдъ, а вечерь си купувахме по малко хлѣбъ и нѣщо сухо. Въ университета ходѣхме редовно. Въ студентскитѣ дружества не членувахме, пакъ по сѫщитѣ съображения. Записахме се само въ чехското дружество „Академицки сполекъ“ още въ първата година. Въ втората година азъ бѣхъ избранъ тамъ за библиотекарь на една неуредена библиотека. Тамъ можахъ между другото да прочета на руски езикъ съчиненията на Жуковски, който езикъ ми бѣше познатъ още отъ габровската гимназия. Така се запознахме съ другитѣ славянски студенти, отъ което изпъкна идеята за славянска солидарность. За туряне начало на тая солидарность се състави протоколъ за издаване ежегодно книга „Славянски алманахъ“ съ статии на всички славянски езици. Първата книга издадохме съ такива на руски, чехски, сръбски, хърватски и български. Въ българския отдѣлъ написахме нѣщо само азъ и Радославовъ. Втората книга правителството ни конфискува, щомъ се отпечати. Статиитѣ бѣха чисто литературни. Оплакахме се на прокурора, но той по единъ арогантенъ начинъ ни каза, че въ Австрия такива книги не може да се издаватъ. Искахме да заведемъ дѣло, но всички поканени адвокати отказваха да го водятъ. Учехме се въ нѣмско, а мразѣхме нѣмцитѣ“.

Освенъ казаното отъ Вачова азъ, като членъ на това славянско дружество, ще добавя и следното. Ние начесто заседавахме въ подземията на „Блюменъ зеле“ на Рингщрасе. Будната виенска полиция ни следѣла и когато единъ день говорѣше буйниятъ руски князъ Гологановъ, отъ съседната маса се приближи цивиленъ агентъ, повдигна единия край на горната си дреха, блесна полицейски знакъ и ни каза: „Въ името на закона поканвамъ Ви да напуснете локала“. Дедективътъ билъ чехъ, който следѣлъ разпаленитѣ ни разисквания противъ нѣмцитѣ. Наскоро съ Фиковъ отидохме у председателя на дружеството да получимъ втория алманахъ за българскитѣ абонати. Ние бѣхме взели по единъ екземпляръ да го разгледаме. Въ това време влиза полицейскиятъ агентъ съ нѣколко хамали, като каза: „Въ името на закона поканвамъ Ви да предадете хиляда екземпляра отъ славянския алманахъ кн. II“. Хамалитѣ задигнаха книгитѣ, а ревностниятъ полицай прибра и тия книги, които бѣха у насъ. Отъ този алманахъ единъ екземпляръ отъ кн. I съмъ запазилъ и го подарихъ на Университетската библиотека въ София.

Следъ четвъртия семестъръ Вачовъ се завръща въ Ловечъ да уреди понататъшната си издръжка. Въ това време министрътъ Хр. Стояновъ го кани за помощникъ прокуроръ при Шуменския окрѫженъ сѫдъ. Следъ дълги колебания решилъ да приеме, но понеже презъ това време осигурилъ издръжката си, подалъ оставката си и заминалъ набързо за Виена, за да не изгуби семестра си. Още въ Виена Вачовъ и Радославовъ получили съобщение отъ Министерството на правосѫдието, че имъ се отпуща месечна стипендия 200 лева за довършване висшето си образование. Следъ свършване на семестра двамата бѫдещи държавници заминали за Хайделбергъ. Съ идването на власть на консерваторската партия, безъ всѣкакво предупреждение имъ се прекратила стипендията. При усилената работа и съ оскѫднитѣ срѣдства младиятъ докторантъ отслабна много, и лѣкаритѣ го съветваха да преустанови докторския си изпитъ за нѣколко месеца. Вачовъ не се съгласи и съ последни сили най-сетне завърши юридическото си образование съ титлата докторъ по правото. Понеже бѣше много отслабналъ физически, азъ го придружихъ до Виена, докато се качи на парахода. Презъ голѣмитѣ ваканции и двамата доктори прекарваха въ Франция — Нанси, за да научатъ френски езикъ. Като пристигналъ Д-ръ Вачовъ въ София, предложено му било мѣсто въ апелацията въ Русе, и той приелъ. Въ апелацията служили 18 месеци, толкова, колкото билъ задълженъ като стипендиянтъ. Следъ оставката Вачовъ бѣ каненъ за членъ на касационния сѫдъ, обаче категорично отказа. Като чиновникъ Вачовъ не скривалъ своитѣ политически убеждения. Той принадлежалъ къмъ либералната партия, какъвто останалъ до края на живота си. Той още като студентъ редовно сътрудничеше въ либералнитѣ български вестници; а като се завърна въ България, бѣ редакторъ на либералния органъ „Народни права.“ Вачовъ, като адвокатъ, въ кратко време си извоюва завидно име — бѣше търсенъ отъ нуждаещитѣ се, и рѣдкость бѣше негово дѣло да пропадне, тъй като той грижливо проучваше дѣлата. Къмъ беднитѣ клиенти бѣ щедъръ — защищаваше ги безплатно. Следъ напущане службата ловчанскитѣ граждани му предложиха да го изберать за депутатъ и като такъвъ влѣзе въ IV-то народно събрание. Следъ оставката на дѣдо Славейковъ отъ министерския постъ Каравеловъ покани Д-ръ Вачовъ да го замѣсти, но той отказа да заеме министерския постъ, като още не подготвенъ и много младъ — едва 30 годишенъ.

Въ Русе Д-ръ Вачовъ бѣ спечелилъ уважението и симпатиитѣ на всички граждани, благодарение на благия му характеръ и доброто отнасяне съ гражданството. Русенци, безъ разлика на партии, търсѣха неговитѣ съвети, тъй като той всѣкога бѣ готовъ да услужи. При напущане Русе гражданството му засвидетелствува своята почить и уважение, като при изпращането му се стече извънредно голѣмо множинство граждани отъ всички съсловия. Това бѣше едно морално удовлетворение за Д-ръ Вачовъ. Съ сѫщата почить и уважение той се ползуваше и между съгражданитѣ си ловчане, което се виждаше нагледно, когато ставаха избори за народни представители — той винаги бѣ избиранъ.

Презъ 1885 година презъ време на съединението Д-ръ Вачовъ имà голѣми заслуги. Въ Русе той заедно съ негови приятели организира доброволчески комитетъ, който съ доброволни помощи отъ гражданитѣ организирали и пратили на бойното поле къмъ Видинъ 11 чети, отъ които III-та чета облѣкли въ червено, по типа на гарибалдцитѣ, обучени добре и изпратени направо за Кула, командувана отъ подпоручикъ Двояновъ. Когато генералъ Каулбарсъ дошелъ въ Русе да убеждава гражданитѣ да не правятъ избори за князъ на България, Д-ръ Вачовъ и Захари Стояновъ съ нѣколко видни граждани се явили предъ генерала да му заявятъ волята на гражданитѣ, но той не можелъ да ги изслуша, и се оттегли. Изборитѣ за Великото народно събрание станаха. За председатель билъ избранъ Георги Живковъ, а за подпредседатель — Д-ръ Вачовъ. Следъ избирането на князъ Фердинандъ Стамболовъ стана министъръ-председатель. Тогава Д-ръ Вачовъ и Радославовъ останаха въ опозиция на стамболовото правителство. Режимътъ на Стамболовъ бѣ строгъ, нѣмаше какво да се прави, гледалъ и адвокатството и основалъ дружество „Дунавъ“ съ цель да основе библиотека и забавления. Съ помощьта на по-първитѣ граждани Д-ръ Вачовъ започналъ да издава в. „Народна воля“, който да ратува противъ Стамболовия режимъ. Редакцията и администрацията били въ дома на Д-ръ Вачовъ. Вестникътъ продължава да излиза до падането на Стамболова.

Д-ръ Вачовъ се задомилъ презъ 1887 год. По политически причини той напусналъ Русе, кѫдето оставилъ най-добри спомени. При министеруването на Грекова билъ избранъ за председатель на камарата. Следъ оставката на Грековъ Тодоръ Иванчевъ състави кабинета, и презъ 1899 год., по силното настояване на приятелитѣ си, Д-ръ Вачовъ прие да стане министъръ на народното просвѣщение.

Щомъ поелъ министерството, заловилъ се съ уреждането на училищния персоналъ, който не билъ още попълненъ. Д-ръ Вачовъ още отъ млади години бѣ привикналъ на редовность; той тури редъ и въ самото министерство, като внуши на подведомственитѣ си голѣми и малки чиновници, че трѣбва редовно и на време да дохождатъ на работа, забрани на външни лица да дохождатъ въ министерството безъ работа и да оставатъ съ часове на разговори, пиене кафе и др. Самъ той начесто въ 8 часа биваше въ министерството на работа, освенъ когато е билъ по държавни работи. Той приемаше редовно посетителитѣ, изслушваше ги внимателно и не ги оставяше съ недѣли да чакатъ, за да бѫдатъ приети. Началницитѣ редовно му докладваха текущитѣ преписки, а окрѫжнитѣ, преди да се изпратятъ, той самъ прочиташе и корегираше, следъ което имъ се даваше ходъ. Д-ръ Вачовъ сериозно се занимаваше съ преустройството на училищата и изложилъ проекта си на Висшия учебенъ комитетъ и началницитѣ, които ги одобрили. Той натоварилъ съвета да изработи новъ законъ и да се препрати за мнение до всички училищни съвети. Тоя законопроектъ, предложенъ на министерския съветъ, билъ одобренъ, но понеже кабинетътъ презъ 1900 год. билъ въ оставка, не можалъ да мине. Като министъръ Д-ръ Вачовъ ималъ голѣми неприятности съ князъ Фердинандъ, който искалъ Такела, директоръ на пловдивския музей, да не се уволнява, а Канели да се назначи за директоръ на народния театъръ, после единъ археологъ — французинъ, отъ Атинския университетъ, искалъ да му се разреши да прави разкопки въ Търново, безъ да присѫтствуватъ българскитѣ компетентни власти. Д-ръ Вачовъ съ достойнство отстоявалъ предъ княза своитѣ права като министъръ.

Д-ръ Димитъръ Вачовъ, като Министъръ на народната просвѣта, има една голѣма заслуга, по откупуването на сегашното здание на Народната библиотека. Тукъ ще приведа накратко писаното отъ сегашния директоръ на Народната библиотека г-нъ Велико Юрдановъ въ „Историята на народната библиотека“ 1879—1929 год.

На стр. 275 и 276 той пише: „Може би да се каже, че за Народната библиотека 1900 година е една отъ най-щастливитѣ години. Защото презъ тая година се тури край поне на нейното скитничество: тя се настани въ собствено помѣщение въ една отъ най-хубавитѣ централни части на града. Въ това здание изгода е имало само въ едно отношение: че нѣма вече да се мѣсти отъ здание въ здание и да плаща годишни наеми“.

Обр. 27. Д-ръ Димитъръ К. Вачовъ.

„Въ втората половина на месецъ августъ 1900 година министъръ Д-ръ Вачовъ съобщава на директора на библиотеката, че е купило вече зданието на Гражданския клубъ за помѣщение на библиотеката, и приканва директора да пренесе библиотеката, колкото се може по-скоро“.

Сегашниятъ директоръ на Народната библиотека г-нъ Велико Юрдановъ въ „Листъ — день на книгата“. Брой 1, стр. 3 1932 год. Хранилище на българската книга“ пише: „Още презъ 1878 и 1879 година било подето да се построи библиотеката. Презъ 1885 година Каравеловъ опредѣлилъ да се строи при Военния клубъ, обаче войната попрѣчила. По причина на недостойното скитане на библиотеката отъ здание въ здание заставя най-сетне Министра на просвѣщението Д-ръ Вачовъ да купи презъ 1900 година днешното помѣщение. Хвала му!“

Ако Д-ръ Вачовъ не бѣ купилъ това здание, какви грамадни суми щѣще държавата да плати до сега и пакъ собствено здание нѣмаше да има.

Следъ напущането на властьта Д-ръ Вачовъ се заловилъ пакъ за адвокатството и съ организиране разнебитената либерална партия.

Следъ балканската война Радославовъ бѣ натоваренъ да състави кабинетъ отъ либерална концентрация. Произведоха се изборитѣ за XVII обикновено народно събрание. Вачовъ билъ избранъ за председатель. Въ края на 1914 год. камарата била разтурена, станали нови избори за XVII обикновено народно събрание, на което пакъ той билъ избранъ за председатель. Презъ 1918 год. Радославовъ подалъ оставка. Новия кабинетъ съставилъ Малиновъ. Д-ръ Вачовъ подалъ оставка, но Малиновъ го молилъ да си оттегли оставката и да продължи работата си въ камарата до изборитѣ на XVIII народно събрание.

Следъ нещастната голѣма война ето какво пише въ споменитѣ си Д-ръ Вачовъ: „Следъ това вече азъ се отказахъ да се занимавамъ съ адвокатството, като боленъ и съ разстроени нерви поради дългото мое председателство (петь години), на такива бурни събрания, като 16 и 17, а отъ друга страна и поради народната катастрофа и позорния миръ. Паднахъ боленъ, за да не оздравѣя вече, както бѣхъ по-рано. На 66 год. си възрасть живѣя, за да гледамъ съ мѫка, какъ изнемогва отечеството подъ гнета на правителствата на „културнитѣ“ велики народи и лакомитѣ съседни народи външно и подъ гнета на просташкото и безсъвестно правителство на Стамболийски вѫтрешно“.

Както виждаме, Д-ръ Вачовъ още отъ крехката си възрасть дори до напреднала възрасть се е борилъ съ мѫчнотиитѣ и несгодитѣ въ живота. При всичко това той никога не забрави да създаде сносенъ животъ на престарѣлитѣ си родители — прибра ги при себе си и до кончината имъ най-старателно ги гледаше. Независимо отъ това той отгледа, възпита и задоми тритѣ си по-млади сестри. Той бѣ нѣженъ и любимъ съпругъ, задомѣ презъ 1882 г., отъ тоя бракъ му се родиха три момичета и два сина. Той имà нещастието да изгуби твърде рано любимата си съпруга, която му остави петь невръстни сираци. Отъ любовь къмъ децата си Вачовъ не се ожени повторно. Мѣстото на покойната зае сестра му Иванка, която, като сѫщинска майка, полагаше старания за отглеждане и възпитаване децата. Д-ръ Вачовъ даде образование на дъщеритѣ си и ги добре задоми. На синоветѣ си, които се показаха достойни чада на своя бележитъ баща, той даде солидно европейско образование. Голѣмиятъ му синъ, Д-ръ Константинъ Вачовъ, днесъ заема съ достойнство поста началникъ на консулското отдѣление при Министерството на външнитѣ работи.

Тъй свърши бурния си животъ нашиятъ бележитъ съгражданинъ и държавникъ Д-ръ Вачовъ, който на 4. XII. 1922 г. се пресели въ вѣчностьта.

Вѣчна му паметь.

1 декемврий 1932 г.
София.

Ив. К. Урумовъ.

ПРИПИСКА.

Василъ Левски ценилъ високо своя приятель Христо Ивановъ Книговезецътъ.

Василъ Левски е чувствувалъ винаги нужда отъ вѣрни и преданни нему и на революционното дѣло хора. За негови помощници му били пратени отъ Букурещъ Ангелъ Кънчевъ, артилерийски офицеръ, свършилъ сръбска офицерска школа, и Димитъръ Общи, който билъ въ българската легия въ Бѣлградъ и чиято народность не била ясно опредѣлена. Ангелъ Кънчевъ загиналъ рано (презъ 1872 год.), а Димитъръ Общи не се подчинявалъ охотно на заповѣдитѣ на Левски, той дори се оплаквалъ на Каравелова отъ действията на Левски. Въ едно писмо до Данаилъ Хр. Поповъ съ дата 17 септемврий 1872 г. Василъ Левски, като се защищава противъ интригитѣ на Д. Общи и Анастасъ П. Хиновъ, братъ на Данаила, пише „има въ Българско работникъ комуто самъ далъ упълномощіе да работи и той на друга странѫ, каквото на Д. Той е още отъ 62-ро съ менъ въ работа той най-добре може да докаже за менъ, имамли безумни работи, лѫжи, интриги, и превилигій, както казватъ бай Д. и бай Анастасъ“.[1] Съ цитуванитѣ думи на Левски последниятъ поставя Христо Ивановъ Книговезецътъ, съ който работи още въ легията на Раковски (1862 год.), наравно по служба съ Димитъръ Общи, който е изпратенъ отъ Букурещкия централенъ революционенъ комитетъ за помощникъ на Левски.

Ставало е дума въ разговоръ на Каравелова съ Левски да бѫде назначенъ Христо Ивановъ Книговезецътъ за помощникъ и при нещастенъ случай съ Левски (залавяне или убийство) за неговъ замѣстникъ.[2]

Когато Хр. Ив. Книговезецътъ билъ повиканъ въ Ловечъ (1872 год.) отъ Левски, за да отиде съ отборъ момчета да обере единъ богатъ противникъ отъ Тетевенско, Левски му се оплакалъ, че Д. Общи не се подчинява на комитетскитѣ решения. Хр. Ивановъ му казалъ: щомъ не е вѣренъ на клетвата си, да бѫде убитъ. Левски отговорилъ: това е така, но сме останали само трима (Левски, Д. Общи и Хр. Ивановъ Книговезецътъ), които рѫководимъ революционното дѣло.[3]

А. И.

---

[1] Д. Страшимировъ, Василъ Левски. Извори, стр. 173.

[2] Пакъ тамъ, стр. 165, заб. 4.

[3] Запискитѣ на Хр. Ивановъ Книговезецътъ въ архива на Нар. библиотека.

Д-РЪ ВАСИЛЪ ХР. РАДОСЛАВОВЪ.[1]

Още отъ ранна възрасть Радославовъ билъ посветенъ въ революционното дѣло отъ брата си Михалъ Радославовъ. Следъ заминаването му да следва въ странство революционниятъ духъ у него не само не угасна, но се и повиши, благодарение на задружното му живѣене съ най-разпаления революционеръ — Иванъ Драсовъ, който го осведомяваше по вървежа на революционната организация въ България и задъ граница. Следъ свършването на учението си Радославовъ заминалъ презъ 1875 год. за родния си градъ Ловечъ да изпълни даденото си задължение предъ съгражданитѣ си — да учителствува въ родния си градъ. Преди раздѣлата съ съгражданина си Драсовъ, последниятъ, развълнуванъ и разтревоженъ, го замолилъ да заеме мѣстото му — секретарь на ловчанския таенъ революционенъ комитетъ, понеже за него обичната му България е недостѫпна. Следъ залавянето на М. Лукановъ, Пъшковъ и др. и обесването на Левски духътъ на ловчанскитѣ революционери бѣ доста пониженъ — имаше нужда отъ ободряване и насърдчение. Щомъ Радославовъ се завърна въ Ловечъ, първо уреди училищата, сетне тайно събираше членоветѣ на тайния революционенъ комитетъ и имъ предаде ободрителнитѣ думи на тѣхния бившъ другарь — Иванъ Драсовъ. Тогава Радославовъ биде единодушно избранъ за секретарь, а Анастасъ Ц. Хитровъ за касиеръ вмѣсто известния попъ Кръстю.

Настана страшната 1876 год., презъ която бѣха заловени по-голѣмата часть отъ ловчанскитѣ и троянски революционери.[2] Радославовъ ги окуражаваше да не отпадатъ духомъ, защото цѣлото гражданство ще се застѫпи за освобождението имъ. Когато ги оковаха и откараха за Русе, за да ги сѫдятъ, Радославовъ съ нѣколко видни граждани събра една доста голѣма сума пари, която да послужи за издържане революционеритѣ изъ пѫтя и затвора, а най-вече за подкупването на влиятелни турци въ Русе. Радославовъ избра за тази цель опитния и влиятеленъ предъ турцитѣ Христо попъ Симеоновъ и Янко К. Урумовъ, снабдени съ събранитѣ суми да придружаватъ революционеритѣ до Русе. Преди да бѫдатъ сѫдени нашитѣ комитетски хора, дохожда заповѣдь отъ Цариградъ да се опростятъ и пуснатъ всички затворници, като всѣки провиненъ представи по единъ благонадежденъ гражданинъ като гарантъ.

Радославовъ, застаналъ начело на ловчанския таенъ революционенъ комитетъ, не се страхувалъ да се срѣща съ осѫдени и помилвани комити, какъвто бѣше съгражданинътъ ни Иванъ С. Доктотовъ, преминалъ съ една доброволческа чета отъ Сърбия съ цель да се съединятъ съ Ботевата чета, обаче, преди да се срещнатъ, четата била разбита, та и тѣ се пръснали кой кждето намѣрилъ. Доктотовъ стига до Ловечъ, но тукъ единъ простъ работникъ край града го позналъ и предалъ на турцитѣ. Тукъ ще приведа следнитѣ редове отъ запискитѣ на Доктотовъ за срещата му съ Радославова[1]):

---

[1] Гл. за Д-ръ Василъ Хр. Радославовъ, „Ловечъ и Ловчанско“, кн. III, стр. 144—148.

[2] Ловчанскитѣ и троянскитѣ революционери по една неосторожность на комитетския куриеръ Ганко Вачовъ били издадени на турскитѣ власти въ Ловечъ. По-голѣмата часть били отъ троянския комитетъ.

„Когато прекарахъ праздницитѣ, почнахъ да се приготвямъ да замина за Ромъния. Това бѣше следъ 12 априлъ 1878 год., когато Русия бѣше вече обявила войната. Нѣмахъ срѣдства да ида до тамъ, а пъкъ трѣбваше да оставя нѣщо и на майка си, която очакваше отъ менъ. Благодарение на дѣда Иосифа, сегашния екзархъ, че ми даде два наполеона, азъ можахъ да отпжтувамъ. Ловчанскиятъ таенъ комитетъ ми даде скритомъ 35 гроша, които ми се вржчиха отъ Василъ Радославовъ. Азъ помислихъ да ги не приема и казахъ на Радославова, че нѣма нужда да се изтощава комитетътъ, като отпуща такава сума. Той ми каза, че толкова му далъ касиерътъ Анастасъ Хитровъ. Това бѣ при габровскитѣ воденици, кждето се бѣхме срещнали. Добре, му казахъ азъ, утре непремѣнно трѣбва да замина, но пъкъ имайте грижата за домашнитѣ ми, и се раздѣлихме“.

Когато властьта излови всичкитѣ наши революционери и ги изпрати въ Русе да бждатъ сждени[2]), Радославовъ прибралъ архивата на комитета заедно съ печата. По поводъ на това Д-ръ П. Стояновъ въ своята книга „Градътъ Ловечъ“ на стр. 17 подъ линия ето какво пише : „Единъ печатъ безъ корона е у Ив. Драсовъ, съ корона у бившия министъръ В. Радославовъ. Надѣвамъ се, че и двата печата скоро ще минатъ въ ловчанския музей, който сега се урежда. Замолихъ синоветѣ на покойния Радославовъ да претърсятъ архивата на баща си, за да видятъ, дали печатътъ на комитета, както и тоя на ловчанското читалище не ще се намѣрятъ у тѣхъ. Заявиха ми, че подобенъ печатъ не сж намѣрили въ архивитѣ на баща си“.

Следъ 60 годишенъ интензивенъ просвѣтно културенъ, революционенъ и политически животъ на Радославова, признателна България остави своя многозаслужилъ синъ да прекара последнитѣ дни на живота си въ чужбина въ мизерия, далечъ отъ милата и обична България, която той беззаветно обичаше.

Ив. К. Урумовъ.

---

[1]) „Записки по движението на първоначалнитѣ доброволчески чети въ сръбско-турската война“ отъ Иванъ С. Доктотовъ, София—Пловдивъ, 1891 год.

[2]) Членоветѣ на ловчанския и троянския революционенъ комитетъ, поради една непредпазливость на куриера Ганко Вачовъ, били издадани на турцитѣ. Тѣ били 60—70 души — по-голѣмата часть отъ троянския комитетъ.

ЯНКО КИРОВЪ УРУМОВЪ.

Роденъ е въ гр. Ловечъ на 20 юлий 1854 година. Следъ завършване школското си образование младиятъ Янко билъ даденъ на занаятъ. Бащиниятъ му занаятъ — кожухарството — започналъ вече да запада, та баща му решилъ да му отвори манифактуренъ магазинъ, въ съдружие съ братовчеда му Янаки Тошковъ, като по-старъ и опитенъ търговецъ. Следъ 1—2 години, по настояването на братовчеда му, манифактурниятъ магазинъ билъ премѣстенъ отъ Ловечъ въ чистото черкезко село Брѣгаре, на лѣвия брѣгъ на рѣка Искъръ, Орѣховска околия. Въ това време отъ Ловечъ нѣколко още дюкянджии се премѣстиха и настаниха изъ черкезкитѣ и абаски села въ Плѣвенския окржгъ за голѣми и лесни печалби, защото тия пришелци се занимаваха само съ кражба, та краденитѣ предмети продаваха на нашитѣ дюкянджии на безценица, напр. една волска кожа се даваше срещу 4—5 лакте басма или срещу нѣкоя и друга кофа царевица. Търговията въ тия села, макаръ лесна и доходна, бѣше свързана съ опасности. Поради това Янко останалъ въ Ловечъ и се сдружилъ съ Димитъръ Мариновъ — панталонджията.

Макаръ още много младъ, Янко билъ зачисленъ за членъ на мѣстния революционенъ комитетъ, по представление на съседа му — калениятъ вече революционеръ — Анастасъ Ц. Хитровъ. Като всѣки младъ човѣкъ по онова време, Урумовъ се билъ всецѣло предалъ на народното дѣло, та занемарилъ търговията си. Припечеленото отъ дюкяна се изразходвало по комитетски работи — каквито поржчки сж му възлагали отъ комитета, Янко ги извършвалъ на свои срѣдства. Отъ неопитность и непредвидливость той много пжти щѣлъ да попадне въ ржцетѣ на властьта, но благодарение на хлабавата турска полиция, винаги се отървавалъ. Една вечерь пристигнала въ голѣми вързопи една пратка съ тесаци (ножове), паласки и др. отъ Габрово, и тѣ на бърза ржка ги прибиратъ въ дюкяна, наслагатъ ги въ сандъци и отгоре ги затрупватъ съ фурда. Следъ кратко време Янко и съдружникътъ му Димитъръ Мариновъ били заподозрени, и полицията направила внезапно претърсване въ дюкяна. Всичката стока била снета отъ рафтоветѣ и грижливо претърсена, само сандъцитѣ не били прегледани.

Презъ 1876 год., когато Стефанъ Стамболовъ свикалъ представители отъ всички революционни комитети въ Лѣсковския монастиръ да уговорятъ датата за всеобщо възстание, ловчанскиятъ революционенъ комитетъ изпраща за такъвъ Янко Урумовъ. Както е известно, това събрание не можа да се състои поради издайничеството на единъ мѣстенъ гражданинъ. Презъ време на заседанието въ монастирското помѣщение се явява единъ отъ комитетскитѣ делегати и извикалъ съ силенъ гласъ: „Предадени сме, спасявайте се, кой какъ може“. Тогава Янко Урумовъ, Стефанъ Стамболовъ и Стефанъ Пешевъ избѣгали къмъ Търново, а двамата другари, Урумовъ и Пешевъ, наели една бричка и се отправили за Севлиево. Когато наближили града, съгледали, че насреща имъ идатъ 10—15 души конни стражари. Пешевъ веднага скочилъ отъ бричката и поелъ изъ гората. Презъ нощьта той влиза въ града и потърсва закрила у свои роднини, но тѣ отъ страхъ го предаватъ на турскитѣ власти и следъ една кратка процедура биде обесенъ въ родния си градъ. На лобното му мѣсто признателното гражданство издигна приличенъ паметникъ.

Урумовъ билъ хванатъ; джандаритѣ му обковали ржцетѣ съ белегчета и го докарали въ Севлиево. Когато го завели въ конака, случайно излизалъ отъ мезлича виднията и влиятеленъ предъ хюкюмата българинъ Янчо Ботевъ, чичо на Урумовъ. Той попиталъ джандаритѣ, защо водятъ това момче. Отговорили му, че е комита. Тогава той казалъ, че това момче не е никакъвъ комита, а е търговецъ, за когото той гарантира предъ хюкюмата, и поради това го освобождаватъ. Рано на другия день Урумовъ благополучно пристигналъ въ Ловечъ, събира всички членове на революционния комитетъ и обстойно имъ докладва за случката въ Лѣвсковския монастиръ.

Презъ сжщата година, пакъ по предателство, бѣха изловени мнозина отъ ловчанскитѣ и троянски революционери и ги подкараха, обковани по четирма, за Русе да ги сжди извънредниятъ сждъ. Комитетътъ снабдилъ съ парични срѣдства Христо П. Симеоновъ и Янко Урумовъ, които тръгнали да придружаватъ арестуванитѣ, съ цель, като пристигнатъ въ Русе, чрезъ подкупъ на влиятелни турци, да избавятъ съгражданитѣ си отъ бесилка. Въ Севлиево джандаритѣ познали Урумова и го оковали при другитѣ комити, но тактичниятъ и предвидливъ Христо П. Симеоновъ подкупилъ офицера, който ги придружавалъ, и сполучилъ да го освободи.

За щастие, следъ пристигането на арестантитѣ-комити въ Русе пристига заповѣдь отъ Цариградъ да се освободятъ всички затворници, като всѣки представи по единъ гражданинъ като гарантъ за благонадежность.

Най-страшната, пълна съ изненади и несигурни за живота на ловчанскитѣ граждани, е била годината 1877. Щомъ руситѣ минали Дунава, турцитѣ били много възбудени и предизвикателни; явно се заканвали, че деньтъ за отмъщение е настаналъ, — за общо клане на християнското население. Обаче, къмъ първитѣ дни на юлий, едно казашко отдѣление отъ около 200 души, съ две горски топчета, идеще отъ Севлиево, завзема града безъ всѣкаква съпротива отъ страна на малочисления турски гарнизонъ. Черкезитѣ и башибозуцитѣ всѣки день нападали на града, които казацитѣ заедно съ мѣстната милиция отъ 500—600 души успѣшно отблъсвали. Ловчанскитѣ граждани виждали, че нападателитѣ всѣкидневно ставали по-многобройни и по-смѣли и че не ще устоятъ на турския напоръ, затова изпратили въ Севлиево съгражданина си Янко Урумовъ до командуващия севлиевския отредъ генералъ Дорожински, съ молба да изпрати нуждната подкрепа въ Ловечъ. Генералътъ отказалъ исканата помощь, защото нѣмало опасность града да бжде взетъ отъ башибозуцитѣ, стига само гражданитѣ да бждатъ по-смѣли и да не бѣгатъ като подплашено овче стадо

предъ башибозуцитѣ. На 14 юлий, късно презъ нощьта, Урумовъ се завърналъ въ Ловечъ, който черкезитѣ били вече заобиколили и пресѣкли пжтищата за Севлиево. Рано на 15 юлий Османъ паша настжпилъ съ 6000 души редовна армия, а презъ това време черкезитѣ и мѣстнитѣ турци започнали да колятъ гжститѣ маси селяни и граждани — изброени на нѣколко хиляди души. Урумовъ, макаръ уморенъ и неотспалъ, излѣзълъ съ четата си да отблъснатъ башибозуцитѣ, но като видѣли многобройната редовна турска войска, напуснали сражението. Урумовъ билъ леко раненъ въ ржката и за да може по-лесно да бѣга, седналъ да си изуе чизмитѣ. Въ тая суматоха другаритѣ му помислили, че е убитъ. Той успѣва да се скрие въ едно турско медресе край рѣката, презъ нощьта се спусналъ по течението на рѣката и на разсъмване стигналъ до теленженскитѣ лозя. Следъ малко се явява генералъ Скобелевъ, и се започва сражение съ турския гарнизонъ въ Ловечъ. Единъ казакъ отвелъ Урумова при генерала, и той го разпиталъ за турскитѣ войскови сили въ града. Следъ 2—3 часовъ бой Скобелевъ напусналъ Ловечъ и се оттеглилъ къмъ Плѣвенъ. Домашнитѣ на Урумовъ успѣли да избѣгатъ въ Севлиево и знаяли, че тѣхниятъ Янко е убитъ. Следъ 40-дневно скитане съ рускитѣ войски около Плѣвенъ и Свищовъ, единъ день „убитиятъ“ се яви при своитѣ въ Севлиево.

Обр. 30. Янко К. Урумовъ.

Следъ войната Урумовъ билъ дълги години мирови сждия, председатель на Варненската комисия, напоследъкъ се установилъ като адвокатъ въ градъ Провадия, кждето се и помина на 29 мартъ 1898 година.

Иванъ К. Урумовъ.

ПРИПИСКА.

Убийството на Стойчо Гиргановъ отъ Василъ Левски.

Голѣмо възбуждение предизвикало въ Ловечъ убийството на слугата на Денчо Халачътъ — Стойчо Гиргановъ отъ с. Лѣсидренъ. Това убийство извършилъ Левски. Отъ различни хора се разправя различно за него. За основа ще взема записанитѣ разкази на Маринъ попъ Лукановъ и Мария Николчова отъ проф. Д-ръ Парашкева Стояновъ въ неговитѣ: Материали за историята на градъ Ловечъ (ржкописъ).

Маринъ п. Лукановъ се научилъ за убийството отъ разкази на самия Левски и неговия съучастникъ Вутко Ветевъ отъ с. Видраре.

Ловчанскиятъ комитетъ решилъ въ 1872 година да събира пари отъ поимотнитѣ ловчански граждани, и мнозина дали доброволно исканитѣ суми. Денчо Халачътъ не само не далъ пари, но се и заканилъ да издаде комитетската организация. Комитетътъ решилъ да се взематъ отъ Денча пари на сила. Левски въоръженъ съ пушка Ремингтонъ и облѣченъ въ турски дрехи, заедно съ Вутко, облѣченъ сѫщо като него, влѣзли на 14 августъ презъ кѫщата на Димо Драсовъ въ Денчовата. Нѣмало никой въ Денчовата кѫща. За да заблудятъ полицията, забили нѣколко кола до зида на турския ханъ (сега хана на Радкоолу), разтърашували изъ кѫщи и намѣрили нѣколко наниза пари на стойность за стотина лева. И тъкмо когато да си излизатъ, дошелъ отъ фурната съ хлѣба слугата Стойчо, който познавалъ Левски; той билъ по-рано слуга у Ив. Драсовъ. Разправили му, защо сѫ идвали и потеглили да си вървятъ, но Стойчо захваналъ да вика и се сборичкалъ съ тѣхъ при портата. Вутко искалъ да го убие, но Левски не се съгласявалъ. Но като почналъ Стойчо да вика още по-силно, Левски съзналъ опасностьта да бѫдатъ издадени и самъ извадилъ камата и я забилъ въ сърдцето на Вутка; но когато той обхваналъ здраво Левски, последниятъ завъртѣлъ камата въ раната и чакъ тогазъ Стойчо извикалъ за последенъ пѫть и падналъ мъртъвъ. Левски и Вутко излѣзли бързо презъ портата на улицата, нѣкои минувачи ги видѣли, но се уплашили и скрили. Минали презъ улицата на Величка Хашнова, която наблюдавала отъ кѫщи. Насреща ѝ живѣла баба Василица, която обичала (отъ любопитство) да шпионира, нея уплашилъ Левски, като насочилъ пушката къмъ нея; тя като се скрила въ кѫщата си, той успѣлъ да хвърли паритѣ презъ отворената порта на Хашнова и избѣгали на Хаджи Тома на Кайрака, дето се укрили за известно време.

Левски слѣзълъ на р. Осъмъ и съ рѫце уловилъ две риби, събралъ снопъ срѫчки и умокренъ, нацапанъ и по бѣли дрехи се върналъ въ града, като миналъ покрай Денчовата кѫща; той видѣлъ тамъ много събрани хора и се прибралъ у Величкини.

На другия день сутриньта, споредъ разказа на Мария Сиркова-Николчова, Левски се прибралъ у Никола Сирковъ. Мария заедно съ слугата били пратени въ Кайрака да донесатъ оставенитѣ отъ Левски нѣща. И Мария намѣрила нѣщата и донесла чалмата, увита около кръста, дрехитѣ, револвера и камата, увити въ бохча.

Следъ два дена дошла у Сиркови Величка и казала, че кѫщата имъ ще бѫде заградена отъ полицията, та Левски да я напусне. Левски избѣгалъ, Сиркови изпокрили всичко. На петия день следъ Св. Богородица (19 августъ) заградили кѫщата, разтърсили я, но не намѣрили нищо. Но все пакъ кѫщата била отъ този день нататъкъ тайно наблюдавана. Претърсена била и кѫщата на Никола Цвѣтковъ, но и тамъ не намѣрили нищо.

Това е може би „топордията“, за която пише В. Левски на Каравеловъ.[1]) По убийството били разкарвани доста хора въ конака, но никого не задържали.

А. И.

---

[1]) Д. Т. Страшимировъ, Василъ Левски. Извори. Стр. 165.

Обр. 31. ПРИЯТЕЛСКО СДРУЖЕНИЕ.

Седналиятъ е Цвѣтко х. Павловъ, отъ лѣво на дѣсно: П. Горовъ, Христо Пушкаровъ, Анастасъ Ц. Хитровъ и Маринчо Дочовъ. Снимката е отъ 1870 година.

АНАСТАСЪ ЦОЧОВЪ ХИТРОВЪ

е роденъ въ Ловечъ на 1846 година. Баща му Цочо Дочовъ е родомъ отъ колибитѣ Чакъритѣ, Троянско; презимето Хитрови на синоветѣ му стои въ свръзка съ родното мѣсто на пастрока му Станю, при когото го завела майка му при втората женитба. Колибитѣ Хитровци сѫ сѫщо въ Троянско. Споредъ разказъ на Анастасъ Хитровъ, дѣдо му Дулевъ билъ войвода, родомъ отъ Троянъ, и отъ него турцитѣ се много плашили.

Цочо Дочовъ Хитровъ дошелъ младъ въ Ловечъ и училъ кожухарство. Станалъ рано самостоенъ майсторъ и спечелилъ въ кримската война 50,000 гроша — голѣма сума за онова време. Цочо ходилъ често въ Молдава да продава кожи (япраци) и на връщане докарвалъ отъ тамъ каци съ захарь, други домашни потрѣби и торба съ минцове. Знаеше да говори ромънски. Той се помина на голѣма възрасть. Родътъ на Анастасъ Хитровъ по женска линия е следниятъ: пребаба му Даца дошла отъ Арбанаси въ Ловечъ и на стари години се покалугерила, баба му Мария бѣше гушева, и затова се оженила за по-сиромахъ човѣкъ, но нейнитѣ сестри се задомили за богати люде; нейни деца бѣха Цвѣтко Трифоновъ Гѫсака, Хаджи Павловица и Гаца — майка на Анастаса.

Анастасъ Хитровъ, като свършилъ ловчанското училище, билъ пратенъ при вуйка си Цвѣтка да учи терзийство (кафтанджилъкъ). Станалъ скоро самостоенъ терзия и продавачъ на манифактурна стока. По-малкиятъ му братъ Симеонъ, който свършилъ въ Габрово пети класъ, работилъ при него. Анастасъ билъ ученолюбивъ и буденъ младежъ, получавалъ заедно съ Ив. Драсовъ в. „Независимость“, челъ съчиненията на Рако́вски, които донесли отъ Бѣлградъ попъ Кръстьо и Левски, доставилъ си цариградскитѣ издания на поучителни книги и билъ абонатъ на „Читалище“. По стѣнитѣ на тѣхната кѫща висѣха патриотични картини. Анастасъ билъ вѣренъ другарь на своитѣ по-събудени връстници, затова, когато дошелъ Левски за пръвъ пѫть въ Ловечъ, споредъ него въ 1868 година, и станало събрание въ кѫщата на попъ Лукана, участвувалъ и той. На първата среща съ Левски били Ив. Драсовъ, Маринъ п. Лукановъ, Анастасъ Хитровъ, Василъ Йонковъ (отъ Гложене) и Николчо Сирковъ. Споредъ него, въ това време дошелъ отъ Търново и Хр. Ивановъ Крачула. На втората среща, която станала у Ив. Драсовъ, присѫтствували повече хора, и билъ избранъ Комитетъ, въ който влизалъ и Анастасъ Хитровъ. Когато презъ лѣтото на 1872 година съ събранитѣ пари и съ тия заети отъ манифактурджийския еснафъ купили въ Ромъния 150 револвера по 25 патрона, Анастасъ е трѣбвало да занесе непродаденитѣ 30 револвера въ Търново. Но тъкмо когато той стигналъ въ Търново, обискирали дюкяна на Хр. Ив. Крачула, та билъ принуденъ да предаде револверитѣ на Иванъ Захаралията. Единъ револверъ шестакъ заедно съ 25 патрона се продавалъ за три наполеона.

Анастасъ Хитровъ заедно съ Цвѣтко х. Павловъ и Хр. Пушкаровъ купили имотъ въ с. Владиня и създали значително земедѣлско стопанство, което прикрито служело на съзаклятницитѣ за пропаганда.

Анастасъ билъ, споредъ неговитѣ думи, „съобщитель“ на Левски. За всичко, каквото ставало въ града, той му съобщавалъ. Когато турцитѣ въ края на 1872 година следъ предателството на Д. Общи узнали, че Левски билъ въ Ловечъ и го търсили навсѣкѫде, едни отъ комитетскитѣ хора, между които билъ и попъ Кръстьо, съветвали Левски да замине за Търново, Анастасъ билъ на мнение да замине за Троянъ, дори искалъ въ деня, когато Левски щѣлъ да напусне Ловечъ, да му даде тоя съветъ, но не успѣлъ.

Анастасъ Хитровъ билъ убеденъ, че попъ Кръстьо е предалъ Левски.

Следъ обесването на Левски революционната работа „спрѣла съвсемъ“. Следъ това идвалъ въ Ловечъ Анастасъ Узуновъ, но А. Хитровъ не знае съ кого се е срѣщалъ. Идвалъ и Воловъ; той слѣзълъ въ Тодоръ Станчовия ханъ. Анастасъ Хитровъ и Димитъръ Мариновъ ходили при него и му занесли една жълтица. Воловъ заминалъ за Троянъ. Къмъ края на 1874 год. дошелъ въ Ловечъ Вичо Грънчаровъ отъ Горна-Орѣховица, за да поговори съ вѣрни хора за съставяне на новъ комитетъ. Събрали се на „Пчелинска стена“. Съставилъ се комитетъ, въ който влѣзли Димигъръ Мариновъ Панталонджията, Анастасъ Хитровъ, Илия Лукановъ и Петъръ Иванчевъ Бояджиевъ, и се решило да се изпрати Янко Урумовъ делегатъ за събранието на революционеритѣ въ Горна-Орѣховица. Анастасъ билъ касиеръ на комитета. Поради предателство събранието не се състояло. Това обаче не отчаяло хората на комитета въ Ловечъ, и тѣ захванали да се готвятъ за съвмѣстно възстание въ Ловечъ, Троянъ и Ново Село. Лѣели куршуми, купували пушки, пищови и ножове, шиели униформи, правили паласки, калпаци съ лъвчета и други потрѣби за възстанието. Работата

се издала, арестували Ганко Мариновъ отъ Троянъ и ханджията Тодоръ Станчевъ отъ Ловечъ, тѣ издали отъ своя страна всичко. Последниятъ посочилъ скрития въ неговия ханъ барутъ, който билъ изплатенъ отъ Димитъръ Мариновъ съ паритѣ (100 рубли), които Анастасъ Хитровъ събралъ отъ Калю Боровъ, Анастасъ Кунчевъ и Христо Найденовъ. Били вече арестувани 35 души, Анастасъ билъ последенъ — 36-я, дори по погрѣшка стражаритѣ завели въ конака първо по-малкия му братъ Симеона, когото веднага освободили и арестували Анастаса първо при стражаритѣ, после въ яхъритѣ и най-после въ борчлийската стая, дето затваряли неизправнитѣ длъжници.

Азъ като осемь годишно момче носѣхъ храна на вуйка си Анастаса (кръстенъ съмъ на него) и си спомнямъ много добре препълнената съ затворници стая съ всѣкакви хора по народность, вѣра и съсловия. Тя бѣше наравно съ двора висока, послана съ рогозки и съ прозорци къмъ широкия дворъ на конака. Прозорцитѣ имаха дървена решетка.

На разпита му не присѫтствувалъ владиката Иосифъ, но българитѣ ази Христо Найденовъ (мѫжъ на сестра му Даца) и Христо Драсовъ Маврата. Цѣли 6—7 часа го разпитвали за барута въ хана на Тодоръ Станчовъ, но той нищо не казалъ. Него нито сѫ го били, нито много мѫчили. Предполага да го е издалъ Димитъръ Мариновъ. Арестуванъ билъ на 16 май 1876 год. Изпратили ги на сѫдъ въ Русе, дето престояли само 5—6 дни и ги амнистирали. Азъ помня, когато ги изпращахме и посрѣщахме на Севлиевското шосе. Тѣ пѫтуваха съ брички, наети отъ самитѣ тѣхъ.

Въ руско-турската война Анастасъ Хитровъ заедно съ Маринъ и Илия п. Луканови били конни разузнавачи на руситѣ.

Следъ освобождението Анастасъ станалъ чиновникъ първо въ постоянната комисия (членъ секретарь), сетне като членъ въ окрѫжния сѫдъ и най-после работи въ Ловечъ като адвокатъ и надзиратель на разсадника до Езерото до своята смърть на 1918 година.

Дълги години и като чиновникъ той бѣше членъ въ съдружието Хр. Найденовъ, Димитъръ Мариновъ и братя Хитрови.

А. Иширковъ.

ЦВѢТКО ХАДЖИ ПАВЛОВЪ.

Между буднитѣ ловчански младежи въ седемдесеттѣ години на миналия вѣкъ, които вземали голѣмъ дѣлъ въ революционното и просвѣтно движение, билъ и Цвѣтко х. Павловъ.

Цвѣтко по майка бѣше братовчедъ на Анастасъ Ц. Хитровъ, а баща му Хаджи Павли бѣше състоятеленъ кафтанджия. Следъ като свършилъ учението въ Ловечъ, Цвѣтко поелъ работа при баща си. Когато Левски дошелъ въ Ловечъ (1868 год.) още въ втората среща Цвѣтко заедно съ по-голѣмия си братъ Михалъ участвувалъ въ нея. Той проявилъ отпосле голѣма ревность, като комитетски човѣкъ и като деецъ въ просвѣтата. Случайно оцѣлѣлитѣ негови писма до троенеца Василъ Бочовъ ни показватъ това. Между младежитѣ, които били готови да заминатъ въ пролѣтьта на 1876 година за Балкана и вproducatъ живо участие въ възстанието, билъ и Цвѣтко. Азъ го помня добре Като братучедъ на майка ми ходилъ съмъ често у тѣхъ, а сме се събирали още по-често у дѣда си Цочо Хитровъ. Той бѣше винаги веселъ и духовитъ, обичанъ отъ всички. Отъ снимката на „другаритѣ“ се вижда, че тъкмо нему е дадено първо мѣсто.

Цвѣтко х. Павловъ, Анастасъ Хитровъ и Христо Йовковъ Пушкаровъ купили земи въ ловчанското с. Владиня и основали земедѣлско стопанство. То се управлявало най-вече отъ Цвѣтка. То служело сѫщевременно за по-прикрита революционна дейность.

Спомнямъ си много добре, когато женитѣ оплакаха убития отъ турцитѣ Тодоръ Хиновъ, мой чича и мѫжъ на Цвѣтковата братучедка Пенка, по баща Цочо Хитрова, той имъ каза: не плачете, утре или други день и нашитѣ глави нѣма да бѫдатъ на плещитѣ ни. Тодоръ Хиновъ бѣше убитъ при едно разузнаване съ казашки офицерски патраулъ при с. Залково на пѫтя за Плѣвенъ. Три дена по-късно, на св. св. Кирикъ и Улита Ловечъ бѣ превзетъ на ново отъ турцитѣ, и Цвѣтко х. Павловъ, като не можалъ да избѣга въ Севлиево, скрилъ се въ тавана на кѫщата на Гено Чешнето. Единъ отъ най-лошитѣ ловчански турци подозрѣлъ това: едни казватъ по тютюневия пушекъ, други поради честото навъртане около кѫщата на Чешнето отъ майка му и баба му Мария. Турчинътъ се изкачилъ по стълба на тавана — Цвѣтко надникналъ да види, кой иде, и билъ убитъ.

Така завърши Цвѣтко своя животъ и приобщи своята душа къмъ хилядитѣ души, които напуснаха по насилственъ начинъ тѣлата си въ страшнитѣ дни на масово клане въ Ловечъ.

А. И.

ХРИСТО ЙОВКОВЪ ПУШКАРОВЪ.

Дѣдото на Христо Йовковъ — Кочо Тюфекчията, дошелъ въ Ловечъ отъ Казанлъкъ. Неговиятъ баща Йовко билъ братъ на моята баба Нетка, майка на баща ми. Христо, следъ като свършилъ учението си въ Ловечъ, се заловилъ съ занаята на баща си — кафтанджийство, който упражнява още неговиятъ единственъ, останалъ живъ братъ Димитъръ. Христо побългарилъ турското прозвище Тюфекчиевъ въ Пушкаровъ, билъ буденъ момъкъ и взелъ живо участие въ комитетскитѣ организации въ Ловечъ. Както Цвѣтко х. Павловъ, загина и той въ клането на св. Кирикъ и Улита.

А. И.

ТОМА С. ХИТРОВЪ.

Бащата на Тома Хитровъ билъ пастрокъ на Цочо Хитровъ. Той се именувалъ Станьо. Тома и Анастасъ Хитровъ сѫ първи братучеди. По майка — Иванка— билъ Тома отъ рода на Нейкови. Дѣдо Нейко билъ виденъ човѣкъ въ Ловечъ, гордъ и сърдченъ. Дъщеря му Иванка била женена първо за бащата на Пуйката Маринчо, но Нейко я развелъ, защото мѫжътъ ѝ я накаралъ да поднесе на турци сладко и кафе и я омѫжилъ за Станчо С. Хитровъ.

Тома С. Хитровъ се родилъ въ Ловечъ презъ 1840 година. Знае се, че се училъ въ ловчанското училище, но какво е правилъ после, не знаемъ. Въ шейсетитѣ години билъ вече фотографъ въ Букурещъ. Той самъ съобщилъ на Д-ръ Стояновъ (Материали, стр. 89), че въ 1867 година билъ въ четата на Ильо войвода, но отъ това, което разправя по-нататъкъ, изглежда, че се отнася за времето 1876 година.

Подробности знаемъ за бунтовническата дейность на Тома Хитровъ въ 1875 година. Марко Ив. Марковски въ своята книга· Спомени и очерки изъ бълг. революционни движения (1873—1876). Ловечъ 1925, стр. 18—36 ни описва идването на Хитровъ и Факировъ въ Троянъ като войводи за готвеното възстание.

Въ Троянско организаторъ на възстанието въ 1875 година билъ П. Воловъ. Букурещкиятъ централенъ комитетъ пратилъ за войводи въ Троянско революционеритѣ Тома С. Хитровъ и Петъръ Факировъ, родомъ отъ Троянъ, и двамата фотографи въ Букурещъ. Отъ Букурещъ презъ Одеса стигнали тѣ въ Цариградъ, дето се срѣщнали съ ловчанеца Василъ Каракановски, лѣкарь на руската легация. Той ги посрещналъ добре, съчувствено и ги снабдилъ съ руски паспорти. Въ Цариградъ се присъединилъ къмъ тѣхъ бившиятъ слуга на Хитрова Стайко, безъ да е билъ посветенъ въ тѣхната мисия. Отъ Цариградъ тѣ отишли въ Пловдивъ, а отъ тамъ презъ Сопотъ, с. Колибитѣ, пристигнали въ Троянски монастиръ тъкмо срещу праздника, Малка Св. Богородица (7 септемврий ст. ст.). Въ махалата Миленча тѣ съблѣкли европейскитѣ си дрехи и облекли селски и така били заведени въ Троянъ. М. Ив. Марковски съ най-малки подробности разправя житието и битието на гоститѣ-войводи въ Троянъ и неговата околность. Докато се очаквалъ отъ Търново знакъ за възстание, дошелъ Христо Ивановъ Книговезецътъ и съобщилъ, че възстанието се отлага за идната пролѣть. Тогазъ Тома Хитровъ и П. Факировъ решили да се върнатъ въ Букурещъ. Факировъ миналъ презъ Свищовъ, а Тома Хитровъ презъ Никополъ. Преминаването на Дунава представяло мѫчнотия. Една вечерь Хитровъ заедно съ своя хазяинъ и приятель Колю Пенчевъ отъ с. Бѣлишъ (Троянско) виждатъ край брѣга единъ турчинъ лодкарь и Хитровъ поискалъ да влѣзе въ лодката да го пренесе въ Влашко. Турчинътъ отговорилъ, че не може, забранено е и дръпналъ лодката навѫтре въ Дунава. Хитровъ нагазилъ бързо въ Дунава метналъ се на лодката и насочилъ револвера срещу лодкаря. Турчинътъ се уплашилъ и потеглилъ къмъ ромънския брѣгъ, който стигналъ благополучно; това било въ ноемврий.

Въ фотографското ателие се занимавалъ братъ му Никола. А Тома ходилъ презъ зимата въ Болградъ, Галацъ и Браила, за да събира момчета за четници. Той се виждалъ презъ пролѣтьта на 1876 год. съ Тодоръ Кирковъ въ Браила и Хитровъ го изпратилъ заедно съ попъ Харитона, Станю Гѫдето и Христо Патрата. По-после Хитровъ изпратилъ момчета за различни по-важни пунктове край Дунава, за да се съединятъ съ Ботевата чета. Между тѣхъ билъ и братъ му Станьо, който загиналъ на Миленъ-камъкъ (вижъ обр. 21).

Въ 1876 г. Хитровъ съ останалитѣ момчета заминалъ подъ командата на Филипъ Тотя презъ Кладово за Сърбия, за да навлѣзатъ отъ Зайчеръ въ България. Хитровъ билъ помощникъ на войводата Филипъ и е действувалъ въ сраженията като офицеръ. Като се свършила сръбско-турската война есеньта 1876 година, Хитровъ се завърналъ въ Ромъния. Ето иде и руско-турската война въ 1877 година. Въ Плоещъ се записалъ Хитровъ въ българското опълчение (12 май) въ трета дружина; командиръ имъ билъ капитанъ Поповъ. Той останалъ въ опълчението 19 месеца. Ввемалъ участие въ боеветѣ при Стара-Загора, Шипка и Шейново, и се държалъ, „какъ подобаетъ храброму войну“, както е писано въ атестата му. Хитровъ се уволнилъ на 10 априлъ 1878 година, поради крайно разстроенитѣ му домашни „обстоятелства“. Въ опълчението вземалъ участие и неговиятъ по-младъ братъ Денчо, който се поминалъ скоро следъ свършека на войната поради силна настинка при Шипченския проходъ.

Обр. 32. Тома Хитровъ като офицеръ.

Обр. 33. Тома Хитровъ на стари години.

Следъ освобождението на България Хитровъ се установилъ като фотографъ въ София. И нему дължимъ интересни снимки отъ София въ първитѣ години на освобождението.

Въ сръбско-българската война въ 1885 година Тома Хитровъ вземалъ участие въ отреда на капитанъ Паница. Билъ се подъ началството на войводата Иванчо Атанасовъ при селата Славене и Ржана и при градъ Пиротъ на 11, 12 и 15 ноемврий ст. ст. 1885 година.

На връщане Т. Хитровъ миналъ презъ градъ Берковица и си довелъ отъ тамъ въ София за жена г-жа Елена, родена Чернева съ момичето Екатерина, която е сега съпруга на добре познатия публицистъ С. Власаковъ. На Тома добрата му съпруга природи още шесть момичета, които сж здрави и читави.

Тома Хитровъ се помина на 13 априлъ 1906 година, горчиво оплаканъ отъ своитѣ близки и многобройни приятели.

А. Иширковъ.

БИОГРАФИЧНИ БЕЛЕЖКИ ЗА КОЛЮ СЕМОВЪ.

(Роденъ въ 1844 година и починалъ на 2 февруарий 1926 година въ с. Микре-Ловчанско).

Село Микре лежи на важенъ пжть отъ София за Търново, та чакъ до Варна. То е много старо село, защото въ околностьта му има развалини отъ голѣма древность. Населението свързва името на селото съ името на баба Микра, която ужъ била си построила първа своята кжща въ това село. Може да се предположи, че името на селото е старо и стои во връзка съ гръцката дума Микро — малко.

Селянитѣ на Микре сж будни, ходятъ по печалба въ чужбина и изъ България. Отворили сж училище още въ 1850 година, и мнозина микренци сж се учили въ Ловечъ.

Колю Семовъ е синъ на дѣдо Семо, известенъ търговецъ въ турско време, който поради широкитѣ си търговски връзки, честность и добринитѣ, които съ широка ржка е правилъ, билъ обичанъ и уважаванъ отъ българи и турци. Като търговецъ дѣдо Семо ималъ възможность да кръстосва турската империя и билъ добре познатъ и въ Цариградъ. Неговиятъ ханъ на шосето въ северозападния край на с. Микре служилъ за срещи на всички търговци, чиито кервани сж носили масла, желѣзо, свѣщи и др. стоки по пжтя отъ Монастиръ и Куманово презъ Етрополския проходъ и Араба-конакъ за Дунавската равнина.

Когато се поминалъ голѣмиятъ му синъ, по когото дѣдо Семо дълго тжгувалъ и дори занемарилъ работата си, въ помощь му идва синътъ му Колю, току-що свършилъ учението си при даскалъ попъ Стефана. Колю замѣстилъ покойния си братъ въ работата и ободрилъ баща си. Като помагалъ на баща си и ималъ възможность да пжтува изъ всички български краища, Колю Семовъ билъ поразенъ отъ положението на българина-робъ, и виждайки постоянно неправдитѣ и мжкитѣ, които потискали българитѣ, Колю Семовъ, въ чиято душа тлѣелъ националниятъ огънь, пламва отъ желание да помогне на народа си и като напуща бащинъ домъ, добра работа и всички условия за удобства и печалби, забѣгва тайно въ Ромъния, кждето въ ония времена сж намирали достжпъ всички родолюбиви и жадни за свобода българи.

Въ Букурещъ Колю Семовъ почналъ да развива дейность, която го сочила като фанатизиранъ революционеръ, и затова, недоволенъ отъ живуването като обикновенъ емигрантъ, той организиралъ подъ формата на бозаджийница клубъ на българскитѣ революционери и по този начинъ турилъ начало на единение между революционеритѣ, като записвалъ и нови членове на клуба съ цель да разшири неговата сила и значение. — Когато Колю Семовъ се запозналъ съ великанитѣ на българския народъ Любенъ Каравеловъ, Левски и Ботевъ, той получилъ новъ потикъ да служи беззаветно на поробеното си Отечество и станалъ ревностенъ революционеръ; очаквалъ нетърпеливо минутата, когато ще даде всичко за свободата на народа си, станала мжчителенъ блѣнъ и най-красивъ миражъ на всички емигранти.

Щомъ събралъ малко пари, Колю Семовъ, вѣренъ на идеала си, да пробуди у раята чувството на родолюбие и жажда за свобода, нелегално миналъ границата, върналъ се въ родината си и цѣлъ месецъ вършилъ опасна апостолска работа, като успѣлъ да припечели за дѣлото много революционери. Следъ като се върналъ въ Букурещъ, Колю Семовъ продължилъ организаторската си дейность и когато освободителното дѣло назрѣло, той съ радость внесълъ всичкитѣ си пари въ общата революционна каса и се записалъ въ четата на Христо Ботевъ. Неговия примѣръ последвали още нѣколко младежи отъ село Микре. Съ четата той отишелъ въ Калурашъ, кѫдето пренесли четнишкитѣ дрехи и орѫжия въ сандъци и на 17 май 1876 година, съ сърдце препълнено отъ топло чувство за родината, потеглилъ съ четата като градинаръ за Козлудуйски брѣгъ. Следъ неуспѣха на четата Вратчанскиятъ балканъ приютява спасилитѣ се четници, между които билъ и Колю Семовъ съ другаря си Цоню Стойковъ отъ с. Микре. Както всички спасили се четници, бродещи по усои и скали, гладни и жадни, следени отъ заптии и шпиони, съ убита надежда и покрусенъ идеалъ, Колю Семовъ следъ много мѫки и страдания се добралъ до Ромъния, да дочака другъ случай за борба съ тиранитѣ. Съ какви чувства Колю Семовъ се върналъ въ Ромъния, може да се сѫди отъ това, че при криенето имъ изъ Балкана другарьтъ му Цоню Стойковъ билъ заловенъ отъ потерята близу до Търново. Колю Семовъ, душевно покрусенъ и материално съсипанъ, не се отчаялъ, а почналъ като истински революционеръ, надаренъ съ юнашко сърдце, да работи наново за дѣлото и покрай мирния си трудъ събралъ нови сили и жадувалъ за нова среща съ тиранина. Той вече познавалъ миризмата на барута, видѣлъ кървитѣ на боя. Много скоро върховниятъ идеалъ на Колю Семовъ се сбѫдналъ, и когато освободителнитѣ войски подематъ великото си дѣло — освобождението на България — той билъ между първитѣ, които се записали въ редоветѣ на българското опълчение; той вземалъ най-живо участие въ войната.

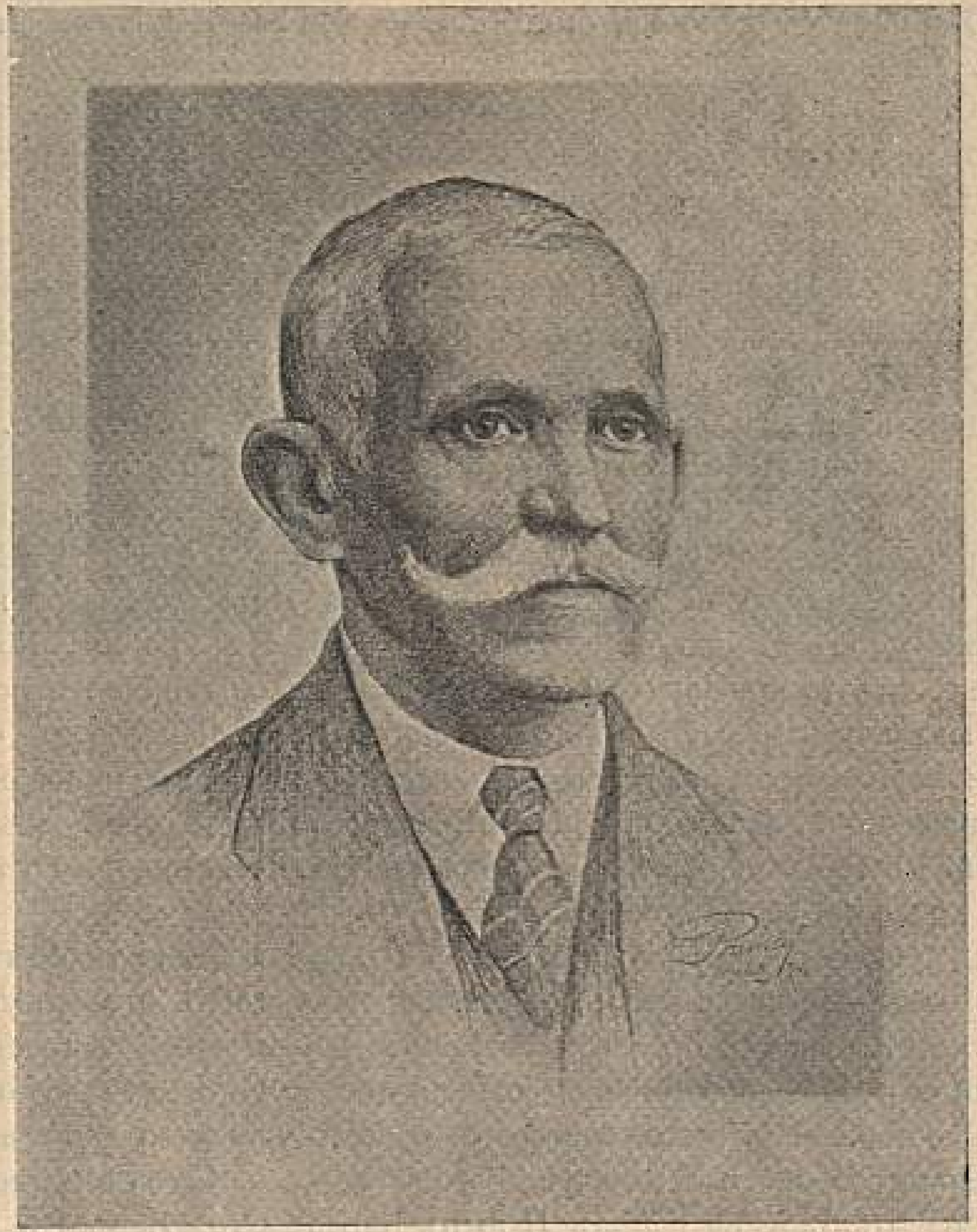

Обр. 34. Колю Семовъ.

Следъ организирането и създаването на свободна Българска държава Колю Семовъ се върналъ въ родното си мѣсто, дето намира бащинията си въ пепелище, но съ куражъ и вѣра въ себе си, турилъ начало на новъ домъ, като закупилъ земя и си създалъ домакинство. Въ свободна България, въ миренъ честенъ и благословенъ трудъ, Колю Семовъ преживѣлъ години на полезенъ за родината си животъ, като служилъ за примѣръ на всички и оставилъ на синове и дъщери сѫщия заветъ, който го движилъ въ бурнитѣ времена и до самия му край, да служатъ честно и беззаветно на Българския народъ.

На 2 февруарий 1926 година Колю Семовъ склопи очи съ изпълненъ до край дългъ къмъ Отечеството си.

Единъ отъ синоветѣ на Колю Семовъ — Асенъ Николовъ, управитель и главенъ акционеръ на голѣмата фабрика „Текстилъ“ въ Варна, върви по стѫпкитѣ на баща си — той е направилъ много за родното мѣсто на тѣхната фамилия — с. Микре. Той подкрепи достойно изданието на IV книга отъ „Ловечъ и Ловчанско,“ за която помощь Ловчанското културно благотворително дружество въ София му благодари много.

А. Възкресенски.

ПРИПИСКА

Знамето на втория Ловчански комитетъ.

Вториятъ Ловчански комитетъ ималъ знаме отъ зелено сукно; шила го учителката Анна Радославова. Отъ двѣтѣ страни на знамето имало лъвъ и корона, подъ него кръстосана пушка съ ятаганъ, а отдолу черепъ и два кокала кръстосани. Въ лапата на лева мечъ, а отгоре на лева надписъ „свобода или смърть“.

Споредъ разказъ на Димитъръ Мариновъ Панталонджията въ рѫкописнитѣ записки на Д-ръ П. Стояновъ, стр. 49,

А. И.

КРАТКА АВТОБИОГРАФИЯ НА ХР. п. ЛУКАНОВЪ.

Роденъ на 1854 год., последенъ (№ 10) отъ семейството попъ Луканови. Въ училище постѫпихъ на седемь годишна възрасть, обаче у дома бѣхъ приготвенъ отъ брата си Илия, та взаимното училище много бърже свършихъ. Следъ това минахъ въ класъ при Никола Ковачевъ, отгдето следъ 5—6 години напуснахъ училището. Въ класа се преподаваше и френски, и турски езикъ. Въ 1868 год. изгубихъ дѣсното си око, за лѣкуването на което братъ ми Маринъ ме заведе въ Плѣвенската болница, кѫдето прекарахъ цѣли 2 меseца безъ никаква полза. Постѫпихъ при брата си Маринъ като чиракъ кундураджия. Тамъ прекарахъ около 3 години, и Маринъ напусна занаята, като взема на Никифоровъ кафенето (въ „Вароша“); прибра и мене, но и тамъ не останахъ за дълго, защото не можеше да заседава тамъ свободно комитетътъ, на който Маринъ бѣ избранъ за председатель. Понеже въ кафенето започнаха да идватъ много хора дори турци, братъ ми взема хана на Арифъ-ефенди, на дъното на който имаше една стая, която приспособиха за кафене и за сборище на комитета. Маринъ прибра и мене тамъ. Макаръ младъ, азъ бѣхъ съ твърдъ характеръ, за това ме поставиха като връзка между комитета и Левски, който квартируваше у дома, у Хашнови, Иванъ Драсовъ, Николчови и Христо Латинеца. При затварянето на брата ми азъ останахъ при брата си Тошко, обущарь. Следъ малко се завърна Илия отъ Русия, когото избраха за председатель на комитета, който до това време бѣше въ застой. Когато Левски квартируваше у дома, учеше ме да употрѣбявамъ пушка по войнишки. Въ 1872 год., докато братъ ми Маринъ и Д. Пъшковъ бѣха затворници въ София, азъ живѣехъ у сестра ми Величка. Една заранъ като излизамъ отъ кѫщи, намирамъ едно запечатано писмо, хвърлено отвѫтре портата, което като отворихъ, прочетохъ отъ името на Левски да изнесемъ разни комитетски документи, книжа и пр., които се съхраняваха у В. Хашнова въ особено скривалище. Писмото бѣ подписано отъ Левски. Въ това писмо се казваше, че той ще мине да ги вземе; обаче азъ и Величка се усъмнихме въ истинostьта на това писмо, понеже много добре познавахме почерка на Левски, и за това предадохъ това писмо на комитета. За всѣки случай ние решихме да отидемъ на Сарѫ-кая (кѫдето споредъ писмото трѣбваше да се занесатъ писмата). Отидохме: азъ, сестра ми Величка и мѫжътъ й Гечо Хашновъ, като вземахме чувалъ и мотика ужъ да вадимъ гулия. Съ нашето пристигане на лозето се явиха при насъ 4 души преоблѣчени стражари и на въпроса имъ: „защо сте дошли тукъ“, казахме, че сме дошли да си извадимъ гулия. Обискираха ни много строго и си отидоха. Следъ тѣхъ и ние се върнахме въ града.

Обр. 35. Христо п. Лукановъ.

Точно на Коледа сѫщата година се явява Левски у Хашнови и ми каза да взема двама души мои другари и да мина край кѫщата на Хашнови и да продължимъ да вървимъ по пѫтеката надъ Стратешъ, за да гледамъ да нѣма нѣкаква засада. Той вървѣше 40—50 крачки далечъ отъ насъ. Предупредихъ го за писмото и за нашата среща съ стражаритѣ на Сарѫ-кая. Той ми отговори: „писмото е у менъ, и азъ съмъ викалъ попъ Кръстя въ Какрина, да си видя смѣткитѣ съ него“. Тогава именно се случи нещастието съ Левски.

Следъ свършването на всичко това братъ ми Илия (председатель на комитета) ме изпрати въ Троянъ въ 1876 год. да съобща да изпратятъ патронитѣ отъ пушката на Левски, които бѣха въ български Голѣмъ-Изворъ у Герчо Радоловъ. Въ това време презъ априлъ се готвѣше възстание. Тоя пощаджия въ Турски-Изворъ, като се начерпили съ двама помаци (преоблѣчени) и като разговаряли, казалъ, че и ние тъкмимъ възстание и отивамъ въ Български-Изворъ за патрони. Него предаватъ на властьта.

Докато очаквахме патронитѣ въ Ловечъ, двама стражари съ дѣдо Григоръ (бирникъ) ме вематъ отъ пазаря и ме отвеждатъ въ затвора. Вечерьта каймакаминътъ ме извика на следствие. Пита ме, кѫде е пушката на Левски, за да я предамъ. Азъ отказвахъ, че зная нѣщо по тоя въпросъ. Следъ дълго изпитване каймакаминътъ се разсърди много на моето упорство и извика юзбашията и му каза: „вижъ да се разправишъ съ това момче, както намѣришъ за добре“. Той ме отведе въ своята стая, гдето имаше нѣколко души заптии, повалятъ ме на земята и започватъ да ми нанасятъ удари съ единъ дрѣновъ кривакъ. На всѣки десетина удара ме вдигаха и ме питаха да призная, кѫде е пушката, за да я предамъ. Следъ много бой ми потече силно кръвь отъ носа и съмъ осталъ малко въ безсъзнание. Вдигнаха ме и започнаха пакъ да ме питатъ. Нѣмаше какво да правя и затова признахъ, че е била въ мене, но съмъ я хвърлилъ въ рѣката преди нѣколко дни. Затвориха ме въ затвора, нареченъ „Тумрукъ“. Тогава узнахъ отъ заптиитѣ, че сѫ ми ударили 75 сопи при изпитването. Около 18—20 дни бѣхъ спокоенъ въ затвора. Една вечерь ме извикаха пакъ при каймакамина, гдето имаше още много затворници отъ Ловечъ и Троянъ. Тамъ бѣше и покойниятъ Екзархъ Йосифъ (като защитникъ). Тодоръ Станчевъ свидетелствуваше противъ мене, че съмъ вземалъ отъ хана му барутъ и фишеци да ги нося на разни хора отъ комитета. Пощаджията отъ Троянъ, Ганко, свидетелствуваше, че пушката е у мене, понеже съмъ ходилъ да искамъ патронитѣ. На въпроса на каймакамина „кѫде е пушката и ще я дадешъ ли“, отговорихъ: „у мене пушка нѣма и нищо не знамъ за подобна пушка“. „Признал си предъ юзбашията, че е била у тебе и че си я хвърлилъ въ рѣката“, отговарямъ, като захванахъ да си събличамъ дрехата: „ако бѣше ти на мое мѣсто, ще признаешъ нѣщо повече; вижъ ми гърба, ако и да сѫ се изминали толкова дни отъ побоя. Извика съ строгъ гласъ: „оставяй, не се събличай“ и даде заповѣдь на юзбашията да ме заведе въ затвора и да ми постави на крака най-тежка верига (пранга). Свалиха ме долу, откопчиха отъ единъ осѫденъ на смърть тежката верига (14 оки), закопчаха я на мене и ме оставиха въ затвора. Интересно бѣше, че азъ порѫчахъ на всичкитѣ си съзатворници по едно кафе. Следъ това каймакаминътъ ме викаше на разпитъ всѣка вечерь (понеже бѣше рамазанъ, нощемъ ни изпитваха), но вече кротко ме разпитваше, като ми поднасяха кафе и цигара отъ него. Опитваше се чрезъ разни увещания да призная всичко, а той ще ходатайствува да ме освободятъ, още повече като малолѣтенъ. Това продължи цѣлъ месецъ. Азъ си останахъ непоколебимъ и всичко отказвахъ. Страхуваше се каймакаминътъ, че ще излѣзатъ на яве боятъ и мжкитѣ, които сж ми наложили въ затвора.

Единъ день ни казаха да се приготвимъ, че ще ни водятъ за Търново. Приготвихме си талиги. За другарь изъ пжтя на ловчанетѣ тръгна братъ ми Тошко, а отъ страна на троянцитѣ Христо п. Симеоновъ. Пазариха ни талиги и по трима души, оковани въ една талига, ни откараха въ Севлиево. Въ затвора ни оковаха по 7 души въ верига за вратоветѣ. Така пренощувахме, и сутриньта, пакъ по 3-ма оковани, потеглихме за Търново. Тамъ прекарахме въ затвора десетина дни необезпокоявани отъ никого, обаче следъ тоя срокъ ни се яви, че комисията отишла въ Русе и още трѣбва да ни водятъ тамъ. Въпрѣки че бѣхме си пазарили талиги, подъ силенъ конвой отъ цѣла рота войска ни откараха пешъ до Самоводени. Нашитѣ другари, като разбрали, какъ стои работата, даватъ нѣколко лири подкупъ на командира, за да ни позволи да се качимъ въ колата. Преспахме въ Бѣла, отдето новъ конвой, съ новъ подкупъ, ни откара въ Русе въ затвора. И тамъ десетина дни никой не ни обезпокоява. Единъ день идва надзирательтъ на затвора и ни извиква по име, като ни каза, че ще бждемъ освободени, та да си вземемъ и багажа. Отъ ловчанетѣ и троянцитѣ, които всичко изповѣдаха, не ги викаха, а насъ поведоха подъ силенъ конвой въ конака при пашата, който ни държа на турски една речь, че по случай смѣната на султанитѣ (падането на Мурада и възшествието на Хамида) освобождаватъ ни — амнистиратъ ни — и ни накараха да извикаме „да живѣе Султана". И така се свърши теглото ми.

Като пристигнахме въ Ловечъ, моятъ баща ми каза, че дѣдо владика поржчалъ, като си дойда, да отида да ме види. Прие ме любезно и ми изказа нѣколко похвални думи.

Разбрахъ, че у сестра ми Хашнова новъ комита се криелъ. Отидохъ да видя, кой е; оказа се Христо Ивановъ, нареченъ войводата, книговезецъ отъ Търново, който билъ оставенъ за войвода въ Ново-село. Следъ пропадането на възстанието избѣгалъ тамъ и се скрилъ въ кжщата на В. Хашнова. Остави ме да живѣя при него, като по негово указание му поржчахъ разни инструменти за подвързване, а азъ събирахъ изъ града книги за подвързване; и така преживѣхме съ него до освобождението на Ловечъ отъ казацитѣ. Следъ освобождението назначиха него (Христо Ивановъ) и мене отъ временното българско правителство да ходимъ изъ града и пазимъ реда и да спремъ ограбването на турскитѣ имоти, но напуснахме сами тая длъжность, понеже можехме да бждемъ убити отъ нашитѣ българи, които ни натякваха, че тъкмо ние сме се намѣрили да бранимъ турскитѣ имоти. Следъ тия бурни години се предадохъ на частна работа. Въ тритѣ войни бѣхъ назначаванъ за началникъ на реквизиционенъ отдѣлъ въ Угърчинъ, после бѣхъ началникъ на склада за месо. Бѣхъ 4 години държавенъ ковчежникъ и следъ уволнението ми въ 1894 г. се отдадохъ пакъ на частна работа (месопродавачъ).

Дадоха ми една скромна народна пенсия.

Обр. 36. Димитъръ Мариновъ Панталонджията
на млади години.

ДИМИТЪРЪ МАРИНОВЪ ПАНТАЛОНДЖИЯТА.

Роденъ е къмъ 1846 година въ Ловечъ. Бащината му кжща била близу до горнокрайското училище, въ което по това време учителствуваше П. Р. Славейковъ. Бащата на Димитра — Маринъ Лиловъ, родомъ отъ Тетевене, се преселилъ въ Ловечъ заедно съ брата си попъ Луканъ Лиловъ. Двамата братя били събудени българи. Къмъ срѣдата на миналия вѣкъ Маринъ билъ подгоненъ отъ Ловечъ и избѣгва въ Сърбия съ жена си и най-малкия си синъ Димитъръ. Заселили се въ Неготинъ, кждето Димитъръ постжпилъ ученикъ въ първоначалното училище и училъ до III класъ. Когато завършилъ III класъ, неговитѣ учители помолили дѣда Марина да прати момчето да учи по-нататъкъ въ Бѣлградъ, защото билъ единъ отъ най-способнитѣ тѣхни ученици. Димитъръ постжпилъ ученикъ въ Бѣлградъ и, следъ като свършилъ V класъ, баща му поискалъ непремѣнно да научи и занаятъ. Димитъръ почналъ да учи шивачество. Отъ Бѣлградъ често ходилъ въ Виена, Будапеща и Букурещъ. Той научилъ нѣмски и romънски. Въ Сърбия живѣлъ до къмъ 1868 год., следъ това се завръща въ родния си градъ. Тукъ той заварилъ своитѣ връстници съ бръснати глави и косачници, та отъ тукъ започва своята работа между тѣхъ: първо махва косачницитѣ и започва да имъ шие европейски дрехи. Димитъръ донася първъ шевната машина въ Ловечъ. Младежитѣ започватъ да се събиратъ около неговата одая (По онова време всѣки богатъ майсторъ освенъ дюкеня си държалъ и стая въ нѣкой ханъ, наречена „одая"). Димитровата одая проф. д-ръ Стояновъ въ книгата си „Градътъ Ловечъ" нарича „бунтовническа академия" за ловчанскитѣ младежи. Въ тази одая бай Димитъръ донася и разпространява това, което научилъ въ Бѣлградъ. Той разказва на младежитѣ, що значи да живѣе човѣкъ въ свободна страна. Често се събиралъ съ по-събуденитѣ момчета по лозята ужъ да се веселятъ, а тѣ говорили за хъшовски работи. Димитъръ почва да учи своитѣ другари на талимъ нощно време и когато дохожда Левски, къмъ края на 1869 година, намира младежи горе-долу подготвени да възприематъ неговото дѣло. Левски спира, както се знае, въ кѫщата на Димитровия чичо попъ Луканъ, за да положи начало на революционния комитетъ въ Ловечъ.

Следъ известно време комитетътъ урежда първото представление въ Ловечъ. Дадена била пиесата „Райна княгиня" въ присѫтствието на каймакамина и други видни турци. Маджарскитѣ костюми за артиститѣ ушилъ самъ Димитъръ, като сѫщевременно вземалъ участие и въ играта на пиесата. Турцитѣ схванали, че това е необикновено представление, а задъ него се крие нѣщо по-сериозно, та тогава още казали: „Това е чистъ комитаджилъкъ".

Следъ обесването на Левски революционната дейность въ Ловечъ затихва за известно време. Къмъ 1874—5 година се подкачва наново работата, а въ 1876 година се възобновява и комитетътъ, въ който влизатъ Димитъръ Мариновъ, Илия Лукановъ и други. Ловечъ билъ посетенъ отъ Воловъ, Ст. Стамболовъ и др. Работата, обаче, била разкрита, и на 16 май 1876 година започватъ ареститѣ. Залавятъ и Димитъръ Мариновъ, когото нѣколко дни подъ редъ извеждатъ на разпитъ, но той упорито мълчалъ и нищо не казалъ. Найпосле той избухва, бърка въ джеба си, изважда единъ бешликъ (5 лева), хвърля имъ го и казва: „Азъ съмъ комита, но другъ никого не знамъ, вземете бешлика, купете вѫже и ме обесете!". Каймакаминътъ махналъ ядосано и извикалъ: „Заведете долу този хинаетъ комиганънъ башъ!". Хвърлятъ го въ затвора при катилитѣ, окованъ въ вериги и белекчета. Майка му, като му пращала ядене, веднажъ оставила писъмце, но то пропаднало. Следъ това тя ходила нѣколко пѫти при каймакамина съ молба да освободи сина ѝ. Разрешено ѝ било само едно свиждане съ Димитра, и то презъ прозореца. Баба Маринка казала на сина си: „Искатъ ми пари, за да доде машината да шие". Той ѝ отговорилъ: „Не давай пари, защото машината нѣма да пустнатъ: може да отиде до Русчукъ". Това значело, че искатъ пари (рушветъ) на майката да пустнатъ сина ѝ, но това не може да стане, само паритѣ ще ѝ вэматъ. Следъ Петровденъ изкарали Димитра заедно съ другитѣ затворници и въ каруци, откупени отъ самитѣ тѣхъ, подкарватъ ги презъ Севлиево за Търново. Въ Търново чрезвичайната комисия била разтурена, та ги изпращатъ въ Русе. Тукъ нѣкои отъ тѣхъ осѫдили по на 3—4 години затворъ, други — на заточение, а Димитра и още 3—4 души — на смърть. За да не вэматъ турцитѣ дрехитѣ имъ следъ като ги обесятъ, тѣ ги раздаватъ и оставатъ само по долни дрехи и боси. На другия день щѣла да се изпълни присѫдата, но пристига известие за възцаряването на султанъ Мурадъ, който имъ дава амнистия. Русенци, съчувственици на тѣхното дѣло, купуватъ имъ дрехи и обуща и ги изпращатъ за Ловечъ.

Следъ освобождението Димитъръ е първиятъ околийски началникъ въ Ловечъ, но скоро напуща службата и залавя пакъ занаята, кѫдето се чувствувалъ по-свободенъ. Следъ това той се сдружава съ Христо Найденовъ и Симеонъ Хитровъ и основава първия уреденъ манифактуренъ магазинъ. Димитъръ ходѣлъ често въ Виена и другаде, отъ кѫдето доставялъ най-финна стока. Той знаелъ добре сръбски и ромънски и отчасти нѣмски. Въ 1884 година Димитъръ се оженилъ за Кръстина Колева, дъщеря на богатия търговецъ Колю Василевъ и Кунка М. Минкашева, за бащата на която имало пѣсень:

„Милъ маминъ Михалъ Минкашоолу, нѣмски търговецъ, свѣти като ясно слънце". . . .

Минкашоолу често ходѣлъ въ Виена и донасялъ нѣща, които тукъ нѣмало. Въ неговата кѫща по онова време имало сръбърни вилици, ножове и други. Хашата на коня му била извезана съ злато (сърма, гюмюшъ), която пазилъ до скоро внукътъ му Иванъ Колевъ, братъ на баба Кръстина. Последниятъ е известенъ сѫщо като революционенъ деецъ. По-малкиятъ братъ на Ивана — Василъ, сѫщо не остава назадъ: крие у тѣхъ пушки и сабли, излива куршуми презъ 1876 година. Братята на Кръстина, както и нейниятъ мѫжъ — Димитъръ Мариновъ — били много скромни, никога не говорили за своитѣ заслуги, нито пъкъ търсили награда за тѣхъ. Скромностьта на Димитра отивала до себеотрицание: предложили му, като възнаграждение, нѣкогашния турски конакъ на Генджаа (на мѣстото на сегашния окрѫженъ сѫдъ). Той отказва това дарение, като казалъ, че не се борилъ за лични облаги, а за народно благо. Отказалъ да вземе видни постове, въпрѣки че билъ достоенъ за тѣхъ. Стефанъ Стамболовъ лично го молилъ да поеме длъжностьта окрѫженъ управитель, но той отказва.

Димитровата скромность, неговото крайно честолюбие и гордость му докарватъ материално разорение на старини. Той умира на 65 годишна възрасть (1909 година) въ Ловечъ. Двадесеть години следъ неговата смърть отпустнаха поборническа пенсия на жена му, която стои между насъ като живъ паметникъ отъ оная тъмна епоха.

Никола Хаджиевъ.

ПРИПИСКА.

Писмо отъ Ив. Драсовъ до Хр. Найденовъ, съ което му напомня интересенъ разговоръ въ Ловечъ.

Писекъ 1873 Октомвр. 5 ый

Господине Х. Найденовъ!

Въ Ловичь.

Цѣли 14 мѣсецы сѫ изминаха и азъ щастенъ ли да кажѫ злощастенъ ли не бѣхъ честитъ поне прѣзъ другиго да получа поздравленіе отъ Васъ! Отъ това заключавамъ, че Ви сте мѫ съвършено забравилъ, което азъ ми сѫ неискаше даже и да си помислѫ. Нъ за всичко това немислете, че Ви държѭ за зло, не, зачто то знамъ, че чолѣкъ до гдето е при приѧтеля си не се забравя а щомъ излѣзе и се отдалечи много лесно го забравять. Това да ли е истеннѫ тъй остава Ви да разрѣшите въ нѣкое нѣкога писъмце, което ще очаквамъ отъ днесь.

Братовата ви жалостна случка ми е извѣстна, която вѣрвамъ да Ви е твърдѣ наскърбила, (както и мене тукъ немалко) нъ нѣма що да се стори, тъй била волята Божія.

Не знамъ да ли помните, нъ азъ брате незабравямъ. Едно врѣме бѣхме долу въ Тележенско то поле гледахме аскерътъ като се обучаваше и то тогава, кога то азъ наближаваше да замина за тукъ, Ви ми нѣщо обѣщахте !? де да видимь ще може ли да Ви доди на умътъ? нека Ви напомня и дружинѫтѫ които бѣха тамъ: Христо Фиковъ, Тодоръ Стратиевъ, Денчо х. Дейновъ и Вий. бѣхме си зели и 100 драми ракия, сега вечь вѣрвамъ, че ще Ви доде на умѫ тъ,

За сега прощавайте дорида повѣче. Поздравлявамъ Ви и сьмь Вашь

И. Т. Драсовъ.

Забележка. Писмото ми достави Никола Найденовъ, синъ на Христо Найденовъ. Отъ писмото ознаваме приблизително времето, когато Ив. Драсовъ е зимувалъ за Писекъ. Това било презъ априлъ 1872 година.

Това писмо ни припомня смъртьта на Георги Найденовъ, братъ на Хр. Найденовъ, който умре още младъ въ 1873 година. Като ученикъ бѣхъ заедно съ всички ученици на тържественото му погребение. Дадоха на всички ученици по една книга.

Иначе писмото е малко загадъчно. Калю Боровъ е зеть на Ив. Драсовъ. Знае се, че Боровъ е издържалъ Драсова да следва въ Писекъ. Но Боровъ билъ съдружникъ на Анастасъ Кунчевъ Хр. Найденовъ и Хр. Трифоновъ. Съдружеската фирма е основана въ 1870 година. Споредъ Даца Найденова, жена на Хр. Найденовъ, която е още жива, Драсовъ билъ издържанъ отъ съдружието. Може да се предположи, че Драсовъ припомня на Хр. Найденовъ за обещаната издържка. Ако да не бѣше въ Ловечъ затихналъ революционниятъ животъ къмъ края на 1873 година, отъ когато е писмото, то бихме могли, во връзка съ обстоятелствата, за които напомня Драсовъ, да помислимъ че загадката се отнася до комитетски работи, съ които се занимавалъ тъй усърдно Драсовъ.

А. И.

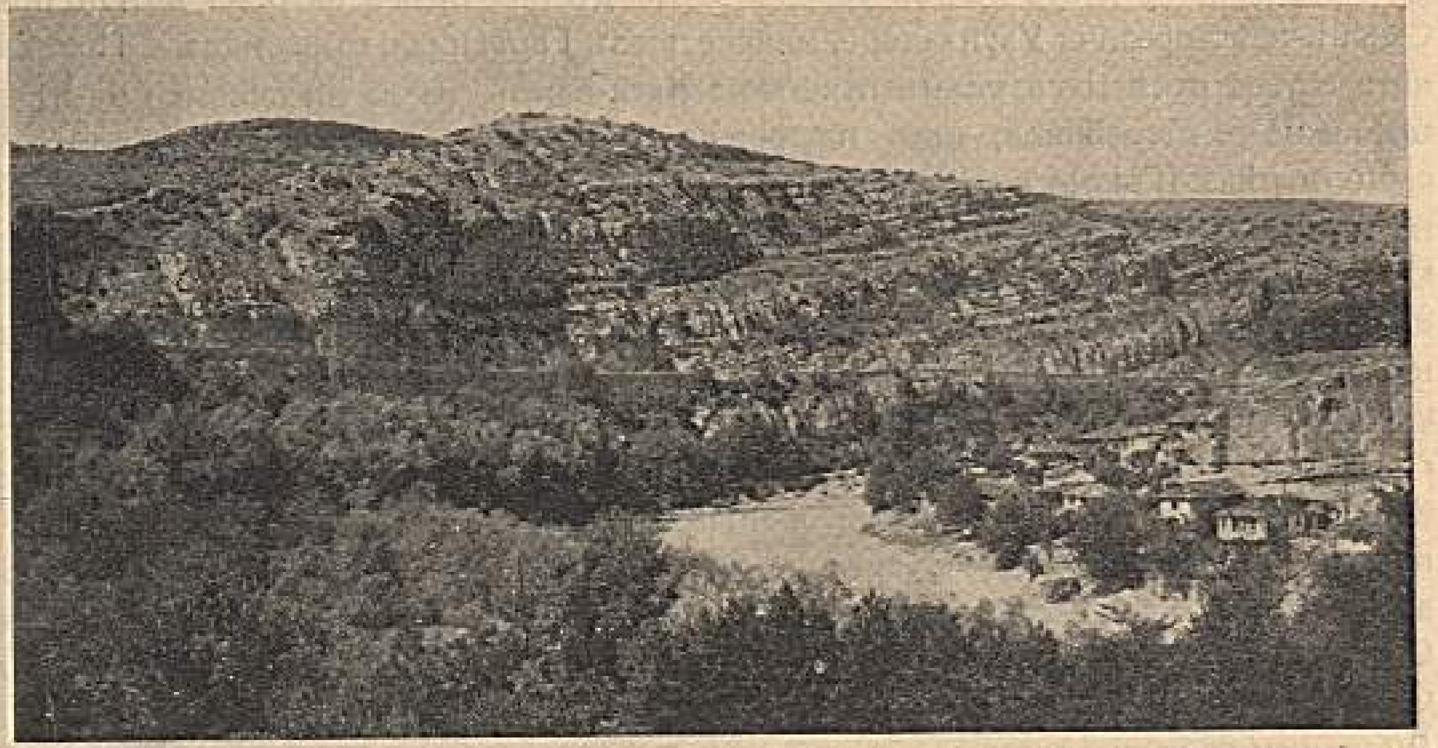

Обр. 37. Северното бедро на синклиналата „Барутчийското дере“.

ХИДРОГЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЛОВЕЧЪ И БЛИЗКАТА МУ ОКОЛНОСТЬ.

Градъ Ловечъ е разположенъ върху двата брѣга на срѣдното течение на р. Осъмъ. Тукъ долината на рѣката се разтваря и постепенно намалява височинитѣ на брѣговетѣ си, докато свърши съ крайнитѣ поли на Балкана.

Геологически теренътъ на ловчанското землище и близката околность е долно креденъ — баремски катъ съ зоогенски и неритиченъ фациеси.

Зоогенскиятъ фациесъ се явява въ дебели наслаги и достига дебелина на мѣста до 180 м., както е на Акъ-баиръ; той е съставенъ отъ варовици не навсѣкѫде еднакво чисти. На много мѣста сѫ чисти и даватъ добъръ материалъ за варници, какъвто е случаятъ подъ Хисарско поле, Малка-върбовка, Акъ-баиръ и пр. Другаде съ глинестъ отенъкъ — на Пазимостъ, Колелото и пр. Пѣсъчливи съ кремъчна структура — при Андроновото, между севлиевското шосе и вариантата му, срещу чифлика на хаджи Иванча и пр. глинестъ синь или бѣлъ дикисанъ, подъ Бѣлия паметникъ, Касабовото, Дунковото (при Пазимостъ) и пр.

Общиятъ видъ на тоя теренъ е карстовъ. Пронизанъ е съ маса пукнатини, съ понори, пещери и пр. Тоя теренъ образува една верига отъ високи скали, пресѣчени съ дълбоки стръмни долини. Склоноветѣ на последнитѣ сѫ голи или слабо покрити съ мекъ покривенъ материалъ отъ разрушението на скалитѣ, по които тукъ-таме се виждатъ дребни шубраци. Широчината на тая верига не е еднаква. На нѣкои мѣста тя достига до 3 к. м., както е при с. Какрина. До града по течението на рѣката тя достига около 4 к. м.; Акъ-баиръ — Хлевене — 10 к. м., а западно до с. Шанкитѣ завършва, за да се яви наново при Микре. Рѣката Осъмъ раздѣля веригата на два дѣла: източенъ и западенъ.

Източниятъ дѣлъ на тоя теренъ заема дѣсния брѣгъ на р. Осъмъ до подъ Сенанъ-тепе, пресича Узунъ-дере, минава презъ Гарваница, отива надъ с. Пресѣка, като оставя откжснатъ единъ пакетъ на Каса-баиръ, взема височинитѣ на лѣвия брѣгъ на р. Марейница, като постепенно слиза до дъното й при изворитѣ на сжщата рѣка (Гостинскитѣ извори) подъ с. Какрина. Отъ тукъ по дѣсния брѣгъ на казаната рѣка постоянно се повдига, докато заеме височинитѣ на доловетѣ: Студенецъ и Арахангелски и продължава къмъ с. Брѣстово и с. Тенава. На югъ тоя теренъ заема една широчина около четири к. м. и наново граничи съ неритичния фациесъ. Тази южна граница минава на около 800 м. югоизточно отъ с. Какрина въ дола „Селището“ при Какринскитѣ извори, водитѣ на които се набиратъ въ контактната зона. Самиятъ контактъ ясно се очертава подъ водопада. Отъ тамъ граничната линия западно пресича севлиевското шосе и продължава до с. Горно-Павликени. Отъ това село границата се спуща северозападно до Сливешката рѣка, която пресича западно отъ височината „Дендиря“. Следъ това заема дѣсния брѣгъ въ мѣстностьта Дериволъ и продължава до Сливешко ливаде, подъ което минава на лѣвия брѣгъ на рѣката Осъмъ до Андроновото ханче надъ самия хлевенски пжть.

Западниятъ дѣлъ на зоогенския фациесъ заема лѣвия брѣгъ на р. Осъмъ отъ г. Ловечъ нагоре до току-що поменатия хлевенски пжть. Отъ тукъ границата на тоя дѣлъ минава надъ „Садината“, заема височината „Гюрченикъ“, като минава подъ самото шосе на това мѣсто, пресича долинитѣ „Крушевецъ“ и „Хлевенската рѣка“, минава надъ „Момина могила“ и „Стръмна“, държи най-голѣмитѣ височини на лѣвия брѣгъ на р. Осъмъ, завива сжщо по високитѣ части на Абланската рѣка, обхваща цѣлитѣ южни склонове на в. Плешивецъ и минава западно отъ с. Шанкитѣ. Отъ тукъ тая граница поема на североизтокъ къмъ с. Изворжикъ, минава северно отъ сжщото село и се спуща къмъ Карабунарското езеро, отъ гдето надъ с. Гозница минава подъ възвишението Бабаковецъ и се спуща въ града подъ Ганевата воденица.

Неритичниятъ фациесъ навсѣкжде въ гореспоменатитѣ граници е въ контактъ съ зоогенския. На югъ заема землищата на с. с. Казачево, Българене, Биволъ и пр., а на северъ землищата на с. с. Гозница, Продемчецъ, Лисецъ, Баховица и пр.

Този фациесъ се явява въ дебели и тънки наслаги отъ пѣсъчници. Тия последнитѣ се редятъ единъ върху другъ съ смѣнливи пластове отъ глини, както е случаятъ при Печи-гжска, Дупекъ и пр., съ смѣнливи мергелни пластове въ Сливешката рѣка или пъкъ безъ такива, както е случаятъ въ Хамамъ-баиръ, Казачево и пр.

Тия пѣсъчници, незасегнати отъ атмосфернитѣ влияния и водата, сж сивосини, споени съ глинесто-варовита спойка. Когато глинестиятъ елементъ надвива въ тая спойка, биватъ много малко. Когато стоятъ дълго време на атмосферно влияние, тѣ промѣнятъ цвѣта си на сивопепелявъ и ставатъ още по-меки. Обикновено тия пѣсъчници се работятъ много лесно и даватъ добъръ материалъ за лицеви камъни, за бордюрни камъни, за тротоарни плочи, за паважъ и пр. Тѣ могатъ да служатъ и за добъръ износъ на вънъ отъ Ловечъ.

На много мѣста (с. с. Продемчецъ, Баховица, Павликене, Каса-баиръ и пр.) надъ неритичния фациесъ въ низкитѣ мѣста на образуванитѣ гънки се намиратъ

сивопепеляви глини и мергели, които нѣкжде достигатъ дебелина отъ нѣколко метра.

По стратиграфическото си разположение тѣ сж надъ баремски (Apsien et Albien); намѣренитѣ фосили подкрепятъ сжщата мисъль. За по-подробно изложение и разграничение на тия терени ще се повърнемъ другъ пжть.

Освенъ тия скали въ Ловечъ и близката му околность се намиратъ алувиални и делувиални наслаги, особено по течението на р. Осъмъ, каквито сж тия въ Абланскитѣ ливади, Сливешко ливаде и подъ Ловечъ областьта, заградена отъ мѣстноститѣ: Червенъ брѣгъ, Тележене, Старо-Тележене, и пр. на лѣвия брѣгъ на рѣката, или Стратешъ, Сенанъ-тепе, Музгутъ на дѣсния брѣгъ на рѣката и пр. Остатъци отъ такива наслаги намираме и северно отъ Бѣлия паметникъ, на височината до Сенанъ тепе, западно отъ Кайракъ на Хаджи Тома, Андроновото и пр.

Намѣрени фосили: Cidaris — източно отъ Ловечъ, Дойренци; Bagettes de Cidaris — florigemma и Meandrina . . .; . . .; Tourbinolina Elliptica — Ловечъ, Каса-баиръ; Tropes Fragillis — с. Хлевено; Perna Aprilovi[1]) — с. Проденчецъ, Дойренци. Radiolites angeoides — Ловечъ, Каса-баиръ; Orbitolina Boulgaris Desh. — Ловечъ, Каса-баиръ, Карабурунъ, Касабовото и пр.; Orbitolina Lenticularis d'orb. — с. Лисецъ; Ostrea Minos coq. — Ловечъ, Каса-баиръ; Ostrea Coloni — Ловечъ, Каса-баиръ; Trigonia ornata d'orb. — Каса-баиръ, с. Продемчецъ; Dimorphostrea bellisima Tula — Каса-баиръ; Dimorphostrea grandiflora — Каса-баиръ, с. Продемчецъ и пр. Nerinea Renauxiana o'orb. — Каса-баиръ; Requienia Drinovi Paqué — Ловечъ, Куку-нана; Fimbria Corugata — в. Плешивецъ, Барутчийското дере; Dentalium sp. — с. Хлевене; Cyclolites undulata — Каса-баиръ, с. Павликене; Phyllocoenia Zlatarski Toula — Ловечъ на изтокъ; Isostrea sp. — Ловечъ; Nautilus Plicotus ulch. — Каса-баиръ; Coculea sp. — с. Павликене; Ammonites mamillaris с. Павликени; Hamites attenuatus — с. Павликени.

Тектониката на терена около Ловечъ.

Тѣзи терени, съ изключение на алувиалния и делувиалния, подъ голѣмия натискъ, перпендикуляренъ на Балкана, сж нагънати и натрошени, та образуватъ где по-голѣми, где по-малки гънки, успоредни на Балкана. При това огъване пѣсъчницитѣ, а най-вече варовицитѣ сж се начупили и сж улеснили процеса на ерозията. По тоя начинъ сж се образували отдѣлни долини, които често пжти сж напрѣчно на синклиналнитѣ. Такава е долината на р. Осъмъ и тая на Узунъ-дере, които напрѣчно пресичатъ синклинала на Барутчийското дере.

Този последниятъ има осьта си съ посока отъ изтокъ къмъ западъ и съ падение сжщо отъ изтокъ къмъ западъ. Тая синклинала, ясно очъртана, по варовицитѣ, продължава отъ Изворжика до с. Какрина, до кждето проследихме. Това огъване е натрошило варовицитѣ въ тая область и е образувало две системи пукнатини, успоредни и напрѣчни на осьта на синклиналата. Първитѣ отъ тия пукнатини сж по-голѣми отъ вторитѣ. Тѣ сж дали възможность на водитѣ изъ тоя теренъ да се движатъ противно на падението на пластоветѣ. Такива сѫ пукнатинитѣ, образували пещеритѣ: „Златната баба“ (надъ Башъ бунаръ), „Сармусака“ на Хисаря, „Кафтанджийската“, „Табашката“, „Левски“ и изворитѣ: Езерото, Башъ-бунаръ, извора подъ скалата, южно отъ Барутчийското дере, периодичния изворъ до Андроновото ханче и пр. Тия две системи пукнатини сѫ дали и коритото на р. Осъмъ отъ Върбовка до Табашко поле.

---

[1]) Единъ напълно запазенъ екземпляръ получихъ отъ г. Папазовъ, учитель въ с. Деветаки, за което му изказвамъ благодарностьта си. Благодаря сжщо и на г. г. Д-ръ Цанковъ и Д-ръ Е. Бончевъ за съдействието, което ми указаха при опредѣляне нѣкои отъ фосилитѣ.

Подъ варовицитѣ пѣсъчницитѣ сѫ сѫщо огънати отъ тая синклинала. Тѣ се явяватъ като северенъ склонъ на синклиналата, въ коритото на р. Осъмъ въ мѣстностьта „Дупекъ“, респективно Крали-Марковата баня, а като юженъ склонъ се явяватъ на лѣвия брѣгъ на Сливешката рѣка (обр. 38). На тия мѣста пѣсъчницитѣ се явяватъ ромбоидално, насѣчени отъ диаклазитѣ.

Освенъ пукнатинитѣ и образуванитѣ пещери, варовицитѣ тукъ се лесно подаватъ на карстовитѣ явления и като резултатъ на това виждаме множество понори, каквито сѫ тия въ мѣстностьта „Пропузлука“[1] (до село Хлевене). Тия при гьоловетѣ Еръ-Кола, сѫщо при Горно-Павликене, при Какрина, южно отъ шосето Ловечъ — Какрина и тия северозападно отъ Какрина надъ изворитѣ на Марейница. Тукъ два отъ тия понори действуватъ и като понори, и като извори. Сѫщо се срѣщатъ и карстови езера, каквито сѫ тия на Еръ-Кола, на югъ отъ пѫтя Ловечъ—София, както и ония по Деветашкото плато,[2] върху които по-подробно ще се повърнемъ другъ пѫть.

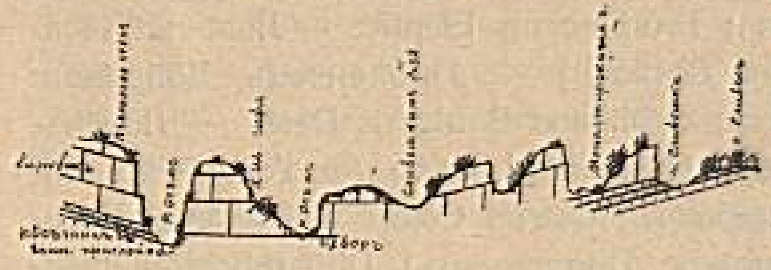

Обр. 38. Разрѣзъ Пчелинска стена — с. Сливекъ

Освенъ пещеритѣ поменати по-горе, необходимо е да се споменатъ и хлевенскитѣ пещери и тия по Деветашкия масивъ, както и пещеритѣ — хралопи: Лаловата, тая на Куку-Нана (въ коритото на рѣката), Дѣдо Димитровата, тая на Башъ-Кулеси и пр.

Хидрологични проучвания.

По причина на силното и неправилно насѣченъ теренъ, въ Ловешко не може да се очакватъ голѣми водоносни басейни. Такива има малки и много на брой. Тѣ могатъ да се групиратъ по нѣколко, за да се образува груповъ басейнъ отъ една околность. Въ това отношение можемъ да раздѣлимъ тия проучвания на две части, съобразно съ водитѣ на дѣсния брѣгъ на р. Осъмъ и тия на лѣвия брѣгъ на сѫщата рѣка.

Дѣсниятъ брѣгъ на р. Осъмъ.

При огъването и пречупването на варовицитѣ дѣсниятъ брѣгъ на р. Осъмъ е много по-пострадалъ отъ лѣвия. Тукъ имаме множество долинки, които можемъ да съберемъ въ два водни басейна: Узунъ-деренския и Сливешкия басейни. Узунъ-деренскиятъ басейнъ (вижъ картата) се простира на североизтокъ отъ височинитѣ: Сарѫкая, Ялдѫзътъ, Колелото, Диванъ-Козу, Мало-Бучи и пр., а Сливешкиятъ басейнъ се простира югозападно отъ тия височини.

Узунъ-деренски басейнъ.

Узунъ-деренскиятъ басейнъ се състои отъ долината на р. Узунъ-дере (вижъ картата) и съседнитѣ ней долинки, образувани отъ възвишенията: Х. Цоковия баиръ, Гарванския кайракъ, Драшанския кайракъ, Сарпътъ, Диванъ-Козу, Кузатъ, Пазимосткия баиръ, Колелото, Липашкия баиръ, Ялдѫзътъ и Сарѫ-кая. Както Узунъ-деренската долина, така и другитѣ споменати долинки, лежатъ върху карстовитѣ варовици и сѫ покрити съ тънъкъ покривенъ теренъ, който образува коритата на сѫществуващитѣ тамъ извори. Тукъ варовникътъ е напуканъ и не задържа, или пъкъ слабо задържа водата, тъй че съ изключение на Х. Цоковата чешма и тая въ дола Попенецъ, всички води въ тоя басейнъ сѫ повърхностни или почвени.

Въ горното течение на Узунъ-дере, надъ Куза до височината Глюковецъ, Узунъ-дере носи названието си Попенецъ. Тази часть на дерето е най-водоносната. Когато водата тукъ достигне до скалистото дъно на дерето, тя изчезва въ скалата, тъй че до Куза водата на Попенецъ изсъхва съвършено. Въ горния край на Попенецъ, подъ възвишението Глюковецъ, се намира една чешма, подъ сѫщото име, съ кота 450 м., която извира отъ скалитѣ на голия Глюковецъ и не пресъхва никога. Низко въ дерето, както отъ източния, така и отъ южния склонъ, особено отъ първия, извиратъ изъ покривния теренъ множество изворчета, които поддържатъ зеленчуковитѣ градини въ това дере.

Отъ Диванъ-Козу надоле по течението дерето носи названието Узунъ-дере. Северниятъ склонъ на това дере, а именно височинитѣ: Сарпътъ и Драшанскиятъ кайракъ до Потока е сухъ. Южниятъ склонъ, напротивъ, е по-водоносенъ. Тукъ се намиратъ две малки коритца: коритото на Пазимостъ и това на Липака. Първото коритце заема горната часть на Пазимосткия долъ, а долната часть на сѫщия е скалиста и безводна. Въ горната часть на тоя долъ има две глинести прислойки, които образуватъ отъ своя страна две водни нивà: едното ни дава Пазимостката чешма съ кота 360 м., а другото се проявява подоле отъ първата въ единъ кладенецъ съ кота 342 м.

Пазимостката чешма събира водитѣ си отъ южнитѣ склонове на Пазимосткитѣ възвишения. Измѣрена на 10 августъ 1931 г., тая чешма даде 19,5 литра въ минута. Температурата на водата е 14 градуса.

Пазимосткиятъ кладенецъ е по-богатъ съ вода, обаче небрежно изграденъ съ сухи камъни, повечето отъ които сѫ потънали въ кальта. При това положение на кладенеца водата се пръска изъ терена наоколо и образува обширенъ мочуръ, обгизналъ съ вода. Изворътъ, измѣренъ (доколкото това бѣ възможно), дава 27 литра въ минута. Температурата му бѣ 13 градуса.

Водитѣ на тия два източника слизатъ до сухото, тогава, Узунъ-дере и се спускатъ надоле по скалистото дъно на сѫщото, като постоянно намаляватъ, докато най-сетне изчезнатъ, преди да достигнатъ Липашкото корито.

---

[1] Виж. сп. Нива, година III, месецъ VIII 1931 г.

[2] Вижъ книжка III статията „Карстови езера по Деветашкото плато“.

Липашкото корито е по-голѣмо отъ Пазимосткото, обаче не напълно се използува. Тукъ се намиратъ тъй нареченията „Банския изворъ“ кота 285 м., Димчовия кладенецъ и чешмата надъ Иванчо Петровата бахча, както и кладенецътъ на Богданолу.

Това корито се състои отъ нѣколко лъжчинки по севернитѣ склонове на височинитѣ: Ялдъзъ-баиръ, Колелото и часть отъ Саржк-кая.

Димчовиятъ кладенецъ кота 275 м. е около десеть метра по-низко отъ Банския изворъ. Дебитътъ му е 6,5 литра въ минута съ температура 13 градуса, измѣрени презъ м. августъ. Той не изчерпва достатъчно питателния си басейнъ.

На дѣсния брѣгъ на Узунъ-деренския басейнъ се намира Гозбаровата чешма съ кота 300 м. Тя се снабдява съ вода отъ басейна на цѣлия Драшанъ. Разнебитена на 10 августъ тая чешма даде 24,5 литри въ минута съ температура 13 градуса.

Северно отъ Драшанската котловина се намира долината Гарваница съ три чешми: чешмата на Михалъ Х. Цоковъ съ кота 290 на едноименния баиръ, Гарванската чешма низко въ дола кота 225 м. и чешмата на Георги Дановъ на източния склонъ на тая долинка, почти подъ кайрака. Първата чешма, както казахме по-горе, взема водитѣ си отъ плочообразнитѣ пѣсъчници на Х. Цоковия баиръ, а другитѣ две отъ почвения теренъ на долината. Тия чешми съ локално значение днесъ сж лишени отъ всѣкакви грижи за тѣхъ.

Сливешкиятъ басейнъ.

Този басейнъ е много по-вече начупенъ отъ Узунъ-деренския. Въ него има по-вече коритца почти отдѣлени едно отъ друго и по-водоносни, отколкото тия въ първия басейнъ. Тукъ тия долинки нѣматъ една събирателна артерия, каквато е Узунъ-дере за едноименния си басейнъ,

Сливешкиятъ басейнъ се състои отъ водоноснитѣ долинки; Бучи-долъ, между височинитѣ Малко и Голѣмо Бучи, Пиклинъ-долъ между височинитѣ Касабовото, Дунковото (които сж продължение на Малко-Бучи) и Ялдъза. Тия две долини изливатъ водитѣ си въ коритото на Сливешката рѣка. Друга долина е тая на Ловешкитѣ лозя въ Сливекъ. Тая долина отива успоредно на веригата Саржк-кая, Ялдъза и пр. Най-сетне трѣбва да се споменатъ малкитѣ и успоредни на Сливешката рѣка долове, образувани отъ начупената скалиста мѣстность край Сливешко ливаде. Като най-важенъ отъ тѣхъ можемъ да споменемъ тоя на монастирската чещма. Всички тия корита, съ изключение на Пиклиндолското и Бучидолското, сж врѣзани по падението на терена и иматъ осьта си успоредна на главния синклиналъ, споменатъ по-горе.

Бучидолското корито начева отъ Павликенскитѣ височини и височинитѣ Глюковецъ, Ковачица и пр., Той е съ високи и много стръмни склонове, по които не може да се задържи почвената вода.

Тукъ-тамъ въ срѣдата и въ долната часть на тоя долъ се явяватъ малки изворчета, които даватъ начало на притока Буче-долъ и Сливешката рѣка.

Пиклиндолското корито е по-облагодетелствувано въ това отношение. Това корито, съ изключение на долната си часть, е наслоено съ значителенъ

слой покривенъ теренъ, който задържа водата. Тази последната се събира отъ Пазимостката седловина и отъ склоноветѣ на страничнитѣ височини, които иматъ по-слабъ наклонъ. Нѣкога тия склонове сж били изобилно залесени съ гори и овощни градини. Тогава съ право сж го възпѣвали ловчалиитѣ като хубавъ кжтъ, отдѣленъ отъ всѣкакъвъ шумъ и пр. Днесъ тия лесове сж изсѣчени и едва личи мѣстото имъ. Бахчитѣ сж намалени. При все това туй корито има по-вече вода, отколкото се проявява въ локвата — последнитѣ останки отъ злата участь на високо възпѣваната Пиклиндолска чешма.

Тая чешма съ кота 340 м. нѣкогашъ е била съ нѣколко чучура, а на 11 августъ 1932 г. намѣрихме на мѣстото ѝ споменатата по-горе локва, на която едва можахме да опредѣлимъ дебита, 18 литра въ минута и 13 градуса температура. Отъ тукъ надоле долътъ се стѣснява и склоноветѣ му ставатъ по-стръмни. Още по-доле, въ най-тѣсната часть на дола, се намира Дендировата чешма, между височинитѣ: Малъкъ и Голѣмъ-Дендиръ. Тукъ и двата брѣга сж скалисти. Отъ лѣвия брѣгъ на около шесть метра източно отъ чешмата изъ самата скала извиратъ водитѣ ѝ на кота 260 м. Дебитътъ ѝ е 28 литра въ минута, а температурата 13 градуса. Отъ тукъ надоле долътъ се разширява и влиза въ коритото на Сливешката рѣка. За коритото на тая рѣка говорихме по-обширно при геологичното описание на терена. Лѣвиятъ брѣгъ на тая рѣка е безводенъ. На него се намира Сливешкиятъ минераленъ изворъ въ лъжчината на Долната махла Сливекъ. Тоя изворъ извира изъ пѣсъчницитѣ, които на това мѣсто правятъ едно огъване. Както казахме по-горе, горнитѣ части на дѣсния брѣгъ сж образувани отъ дебели варовици, които иматъ падението си къмъ монастирската чешма.

Монастирската чешма съ кота 200 м. се намира точно въ подножието на южния склонъ на монастирския долъ откъмъ Сливешко ливаде. Това корито не е голѣмо, обаче южниятъ му склонъ е слабо наклоненъ и доста обширенъ. Така той продължава почти до Дендира. Тия височини събиратъ водитѣ на варовицитѣ до Пиклинъ-долъ, Дендира и западно до Сливешкото ливаде. Тия дебели карстови варовици почиватъ на пѣсъчницитѣ проявени въ Сливешката рѣка и до самата чешма. Водитѣ на тия варовици не могатъ да слѣзатъ по-низко въ пѣсъцитѣ и излизатъ, като образуватъ въ най-низката имъ часть монастирска чешма. Тази чешма е на кота 200 метра. Температурата на водата ѝ е 13 градуса. Дебитътъ на извора, измѣренъ на 11 августъ, даде 140 литра въ минута. Изворътъ е въ подножието на скалата нѣколко метра източно отъ чешмата. Той е не добре подържанъ, като всички други чешми.

Коритото на Сливешкитѣ лозя. Това корито е най-голѣмото по пространство отъ всичкитѣ корита въ Сливешкия басейнъ и най-дебело наслоено съ покривенъ теренъ. То е сжщо значително водоносно и може да се извади изъ него една струя съ дебитъ нѣколко литра въ секунда. Тукъ водата се проявява въ нѣколко герана въ лозята, една чешма подъ кървавитѣ камъни въ началото на басейна до Сливешко ливаде, северно отъ стария пжть, подъ овощната градина на Бай Петковъ и най-сетне единъ кладенецъ, „Кърмаковия кладенецъ“. Отъ тия източници се спрѣхме само на последнитѣ два.

Чешмата подъ кървавитѣ камъни има кота 185, темп. 13 градуса и дебитъ

20 литра въ минута. Предъ видъ че тоя пжть сега не работи и че на по-вечето отъ околнитѣ собственици е по-близу Кърмаковиятъ кладенецъ, тая чешма е почти изоставена.

Кладенецътъ на Кърмака се намира на кота 215. Издълбанъ е въ покривния теренъ и е дълбокъ около 1 метъръ. На 11 и 20 августъ 1931 г. нивòто му бѣ подъ водоточната тржба, тъй че водата не изтичаше изъ него, както е обикновено. Дебита му измѣрихме на две нивà, а именно 0,65 метра подъ водоточното нивò, гдето даде 72 литра въ минута и на 0,50 метра подъ водоточното нивò даде 23,50 литра въ минута. Този кладенецъ може да даде много по-вече вода, ако се пригоди за цельта.

Къмъ тия извори на Сливешкия басейнъ се причислява и изворътъ на Куку-Нана. Този изворъ се намира точно на лакъть, който Осъмътъ прави срещу чифлика на хаджи Иванча. Извира изъ подъ скалитѣ на дѣсния брѣгъ на рѣката, и то въ самото корито на последната. Водитѣ му сж съ по-силенъ напоръ и пробиватъ водитѣ на Осъма. Този изворъ води началото си изъ подъ височинитѣ на Сара-кая и на хаджи Тома Кайрака. Той е чисто карстовъ изворъ. Този изворъ е извиралъ нѣкогашъ презъ една малка пещера, която се намира нѣколко метра надъ него, обаче съ течение на времето, подържайки тенденцията да гони най-низкото нивò на водитѣ въ околностьта, слизалъ постепенно до сегашното си мѣсто. Пещерата му е останала като преливна тржба. Такива преливни тржби тоя изворъ има и други по-навжтре въ скалата, едни отъ тѣхъ изнасятъ водитѣ му при силенъ напливъ, предъ Куку-Нана и образуватъ „Кайнакътъ въ Дупекъ“. Тоя последенъ изворъ е периодически и дава вода, само когато кратерътъ и водопроводната тржба на самия изворъ надъ Куку-Нана не може да побере всичкитѣ му води. На всички ловчалии е известно грамадното количество вода, която излиза пролѣть презъ периодическия изворъ. „Кайнакътъ въ Дупекъ“. Дебитътъ на извора на Куку-Нана е отъ 6-7 литра въ минимумъ съ 13° температура.

Освенъ тѣзи изворни мѣста на дѣсния брѣгъ на рѣката Осъмъ има и други два източника подъ града Ловечъ. Тѣ сж: чешмичката подъ Сенанъ-тепе и изворътъ „Ташкънътъ на Табашко тепе“.

Чешмата подъ могилата Сенанъ-тепе е направена на склона, до Пресѣчкото шосе, близу до тухларницитѣ до Табашкото шосе. Набавя водитѣ си изъ алувиално-делувиалнитѣ напластявания, които се намиратъ надъ скалата до Табашкото шосе. Тия наслаги не сж дебели, и насъбралитѣ се въ тѣхъ води сж слаби. Тѣ се проявяватъ въ най-низката часть на това мѣсто надъ глинестата прислойка, гдето сж събрани въ видъ на едно малко каптанче чешма. Намира се на кота 170 метра, темп. 18 градуса, дебитъ около 5 литра въ минута.

Ташкънътъ въ Табашко поле, кота 175 м. Този изворъ, както е известенъ на всички отъ Ловечъ, се намира въ Табашкото поле до турскитѣ гробища и низко подъ старитѣ и новитѣ Стратешки гробища. Той не извира презъ цѣлата година, а презъ дъждовното време и ранна пролѣть дава изобилно вода, която залива цѣлото Табашко поле. За напояването на направенитѣ наоколо градини е издълбанъ единъ кладенецъ, дълбокъ около 4 метра, гдето опира въ една скала въ видъ на леска отъ сжщия типъ, какъвто е дъното на Узунъ-дере въ

срѣдното и горното си течение. Изъ тая леска извира вода, която презъ цѣлото лѣто не спира, обаче презъ това време нѣма голѣмъ напоръ и остава 4 метра низко подъ повръхностьта на земята, като прекарва тамъ всички сухи месеци. Презъ дъждовни дни тоя изворъ се мжти, което показва, че е въ пряма връзка съ повръхностьта. Черпенъ съ помпа, дава около 7 литри въ секунда, температура 19°.

Лѣвиятъ брѣгъ на рѣката Осъмъ.

Както казахме по-горе, този карстовъ теренъ е съ дебело наслоени варовици, прошарени съ много малки и голѣми пещерни кухини и понорни пукнатини. Той може да се разгледа като воденъ басейнъ, отъ който по ерозивенъ или тектониченъ начинъ образуванитѣ около него долини черпятъ водата си. По-голѣмата часть отъ тоя варовитъ масивъ е напоенъ съ вода въ долната си часть. Тамъ, гдето по причина на наклона, или като последица на ерозивнитѣ явления се е понизила повръхностьта на терена до водното нивò, или пъкъ до нѣкая водна струя, сж се появили где по-малки, где по-голѣми извори, които се отичатъ къмъ рѣката Осъмъ. Такива сж Хлевенскиятъ долъ съ Хлевенската рѣка, Барутчийското дере, долътъ на софийския пжть, Кара-бурунъ и пр. Границитѣ на тоя карстовъ теренъ сж показани при геологическото описание на терена. Тѣ заематъ височинитѣ, каквито сж Акъ-баиръ, Широка-поляна, локвата надъ Печковица, Хлевенскиятъ кайракъ, върхътъ Плешивецъ и пр. Тѣ сж по-запазени и образуватъ едно плато съ слабъ наклонъ къмъ западъ. По-низкитѣ пластове сж претърпѣли по-силни тектонични прояви и като плодъ на това тѣ сж дали понасѣченъ теренъ, съ по-малки долинки. Тукъ образуванитѣ отъ нагъването синклинали и антиклинали на нѣкои мѣста сж се запазили. Като се има предъ видъ общиятъ наклонъ на терена, долинитѣ съ посока и падение на северо-изтокъ, на изтокъ, или юго-изтокъ, пресичатъ направо пластоветѣ, и полученитѣ по тоя начинъ низини могатъ да засегнатъ само приливнитѣ нивà на водитѣ въ масива, гдето сж. Такъвъ е случаятъ съ изворитѣ въ Барутчийското дере. Долниятъ изворъ засѣга най-низкото нивò на долината, а високиятъ изворъ засѣга странично скалата подъ Широка поляна. Такива сж изворитѣ, образувани въ срѣдното и долното течение на Хлевенската рѣка. Тѣзи извори сж обикновено по-маловодни и сж въ зависимость отъ котата си въ сравнение съ дълбочината на долината.

Другитѣ долини, които иматъ посоката на падението си къмъ западъ или къмъ северо-западъ, съгласуватъ падението си съ това на пластоветѣ и служатъ като дренажи на водитѣ вжтре или вънъ отъ тия долини. Тѣ даватъ повече и по-постоянна вода.

Хлевенската котловина. Селото Хлевене се намира въ една фуниообразна долина, на която едничкото дебуше е долината на Хлевенската рѣка. Тази последната прерѣзва източната стена на споменатата котловина и се спуща надоле до Сливешко ливаде. Съ това си разположение с. Хлевене, ако му се отдадатъ повече грижи въ благоустройствено отношение, ще бжде отлично лѣтовище.

Хлевенската котловина е заобиколена, съ изключение на изтокъ, съ карстово плато, на което повръхностьта е почти безводна. Северно отъ селото, надъ Печковица, като изключение се намира мѣстностьта „Локвата“. Тази мѣстность задържа, надъ повръхностьта на земята, вода само презъ кишавитѣ месеци. Останалото време, когато водата отъ повръхностьта изчезва единъ метъръ подъ повръхностьта, теренътъ бива отгизналъ съ вода.

Северо-западно отъ селото се намиратъ височинитѣ: Кузътъ, **Бахиръ-баши**, Коджа-куру. Подъ тия височини платото е най-водоносно. Тукъ подъ платото се намира мергелна прислойка, надъ която извиратъ най-силнитѣ извори, отъ които се водоснабдява селото. Западно отъ споменатитѣ височини се намиратъ височинитѣ: Тардолъ и Костовото гюне, между които извира изворътъ „Езерото“.

Предъ видъ на това, че платото е прошарено съ цѣла мрежа пукнатини, понори и пещери, тия води се често замърсяватъ.[1]

Свирещиятъ кладенецъ — Чаланъ-бунаръ. Тоя кладенецъ представлява голѣма кухина низко въ скалата. Тази кухина презъ пролѣтьта или презъ голѣми наводнения се изпълва съ вода. Тая последната излиза презъ една малка пещерна дупка, на която долната часть е засипана. Преди да се напълни тая кухина, върху водната повръхность падатъ отъ не еднаква височина отъ тавана и стенитѣ ѝ водни капки и малки струи, които издаватъ различни тонове, отъ гдето си е получилъ названието. Най-много вода дава при топенето на снѣговетѣ. Обикновено лѣте е сухъ.

Изворътъ подъ долната пещера. Този изворъ се намира 30—40 м. по низко отъ казаната пещера. Днесъ той използува нѣкогашната вода на пещерата и дава 6 л. въ минута съ 14 градуса температура.

Долинката Крушевецъ се намира източно отъ билото на Гюлченикъ; тя е една малка лъжчинка, въ долната часть на която има нѣколко малки извори. Тѣзи извори не пресъхватъ презъ лѣтото, обаче сѫ отъ значение само за околнитѣ имоти.

Печковица — **Таворътъ** тия две височини образуватъ една котловина, почти успоредна на първата. Особеность въ тая котловина е това, че тукъ карстовиятъ теренъ е много по-дебелъ. Тоя теренъ тукъ стига до Сливешко ливаде, когато въ Хлевенската долина оставя по върха надъ височинитѣ Момина могила и Стръмна. Тая котловина има вода само въ долната си часть. Въ горнитѣ части водата отива северно къмъ Барутчийското дере, или западно къмъ Изворджика, а въ низката часть карстовиятъ теренъ поема водата и я поглъща, като я отнася низко въ терена, безъ да се появи нѣкѫде. Като изключение се явява водата подъ скалата, до самия пѫть между двѣтѣ ханчета (на Метеолу и Андроолу), въ близкость на което мѣсто е контактътъ на карстовия варовикъ съ пѣсъчници, споменати по-горе. Този изворъ е една пукнатина, която събира водитѣ отъ стоещитѣ надъ него варовици и ги снема низко въ земята. Обаче при дъждовнитѣ месеци, или рано презъ пролѣтьта, тази вода става изобилна, не може да се побере отъ алувиалния теренъ на Сливешко ливаде и излиза въ видъ на изобиленъ карстовъ изворъ, известенъ на всички ловчалии. Тѣзи именно води оказватъ по съставъ влияние на голѣма часть отъ водата въ Сливешко ливаде.

Барутчийското дере. Северно отъ току-що казаната долина и почти съ сѫщата посока иде долината на Барутчийското дере. Тази последната има единъ обширенъ водоносенъ басейнъ. Въ тоя басейнъ, неблагоприятно за това дере, пластоветѣ на варовника забиватъ къмъ западъ, обаче едноименната синклинала, спомената по-горе, е помогнала за образуването на долината. Тя прибира почти всичкитѣ води на Хисарско поле и продължението на последното въ Хлевенското землище. Сѫщо прибира и водитѣ на една малка часть на широката поляна. Водитѣ, които се намиратъ като извори въ това дере, сѫ такива, които се явяватъ като преливни води отъ запълнения съ вода теренъ. Такъвъ е случаятъ при самия каптажъ въ дерето долу. Тукъ имаме и случаитѣ, както казахме вече, на странично пресичане водоноснитѣ пластове, а именно изворътъ подъ Узунското, който извира странично на пластоветѣ на Широка поляна.

Водитѣ, които падатъ по Широка поляна, Акъ-баиръ, както и надъ Башъ-бунарската скала, отиватъ една часть къмъ Барутчийското дере, друга часть по пукнатини слиза до нивòто на рѣка Осъмъ и образуватъ изворитѣ, езерото до електрическата централа и Башъ-бунаръ. Трета часть отива къмъ Хайдушкия мостъ и къмъ Кара-буруне.

Водитѣ, които идатъ отъ Хисарско поле и долната часть на Барутчийското дере, отиватъ една часть въ това дере, а друга слиза въ скалата по-низко отъ него, като образува воденъ слой въ тия варовици. Това нивò нѣкога се издига дотолкова, че излиза на повръхностьта на земята и образува карстови извори съ временно извиране. Тукъ имаме такъвъ въ подножието на скалитѣ въ Хисарско поле, южно отъ Барутчийското дере на нѣколко десетки метра.

Изворътъ Езерото както и Башъ-бунаръ сѫ промѣняли постоянно леглата си, докато най-сетне днесъ използуватъ сегашното си нивò съ тенденция да слѣзатъ още по-низко, докато стигнатъ пѣсъчницитѣ, както се забелязва въ рѣката Осъмъ предъ извора Башъ-бунаръ.

По-рано водитѣ на Езерото сѫ образували пещеритѣ Табашката, после Кафтанджийската (Чифутската) и най-сетне сѫ слѣзли на сегашното нивò. Мѫтенето на езерото сега е вследствие пресичането съ тунела на централата нѣкои отъ артериитѣ, които сѫ доставяли езерната вода въ гореказанитѣ пещери. Днесъ ясно се забелязватъ пукнатинитѣ на идващата тогава въ пещеритѣ вода.

Башъ-бунаръ е снималь водитѣ си отъ най-високата часть на Башъ-бунарската скала, като е промѣнялъ кратеритѣ си. Той е извиралъ презъ пещерата „Златната Баба“, западно отъ старото шосе Ловечъ—Троянъ. Следъ това слизалъ презъ пукнатинитѣ на скалата, които и днесъ се забелязватъ. Една отъ тѣхъ е пресѣчена отъ новото шосе на скалата, а другитѣ при проливни дъждове и наводнения се проявяватъ въ скалата въ видъ на чучурки, надъ и подъ шосето. И най-сетне сегашното нивò на извора.

Друга водоносна пукнатина, напрѣчна на коритото на рѣката Осъмъ подъ Башъ-бунаръ, съ изключение на извора въ дома на Т. Кунчевъ, не се забелязва.

---

[1] Вижъ сп. Нива. Год. III, брой 43 — „пропузлука“.

Долината на Хайдушкия мостъ се намира северно отъ Акъ-баиръ. Презъ нея минава софийското шосе. Тя пресича пластоветѣ на скалитѣ и раздѣля Акъ-баирския воденъ басейнъ отъ тоя на Бабаковецъ. Тая долина оцежда водитѣ на една голѣма часть отъ Акъ-баиръ, респективно северозападнитѣ високи части. Тази долина, плодъ на ерозията, е получила началото си отъ една пукнатина, която отива почти по осьта на долината и прониква низко въ земята. Тукъ тая пукнатина дава възможность на Акъ-баирскитѣ води да слизатъ по-низко отъ дъното на долината, отъ гдето се спускатъ въ североизточна посока. Когато настѫпятъ много водни години, леглото на тия води не е достатъчно да ги побере и излизатъ на повръхностьта въ буенъ изворъ, какъвто е **Ташкънътъ подъ Хайдушкия мостъ**, за който изворъ тъй много се говори.

Такива води има и въ по-високата часть на това корито. Тѣ текатъ не много низко отъ повръхностьта на скалата. За тия води, течейки шумно, сѫ се опитали да правятъ бунаръ на височината между завоитѣ на сегашната варианта на софийското шосе въ тая долина.

Останалата часть отъ Акъ-баиръ, Широката поляна и височината надъ Бабаковецъ имàтъ естествено падение къмъ западъ. Отъ тия мѣста водитѣ, които не сѫ се оцадили презъ казанитѣ по-рано корита, слизатъ надоле въ казаната посока, по стратификационнитѣ равнини, или по-благоприятни за това диаклази и намиратъ дебушета по Гознишкитѣ височини въ видъ на извори, южно отъ селото. Такива сѫ: Гурломовецъ и Тахирското, сѫщо и Кара-буруNъ.

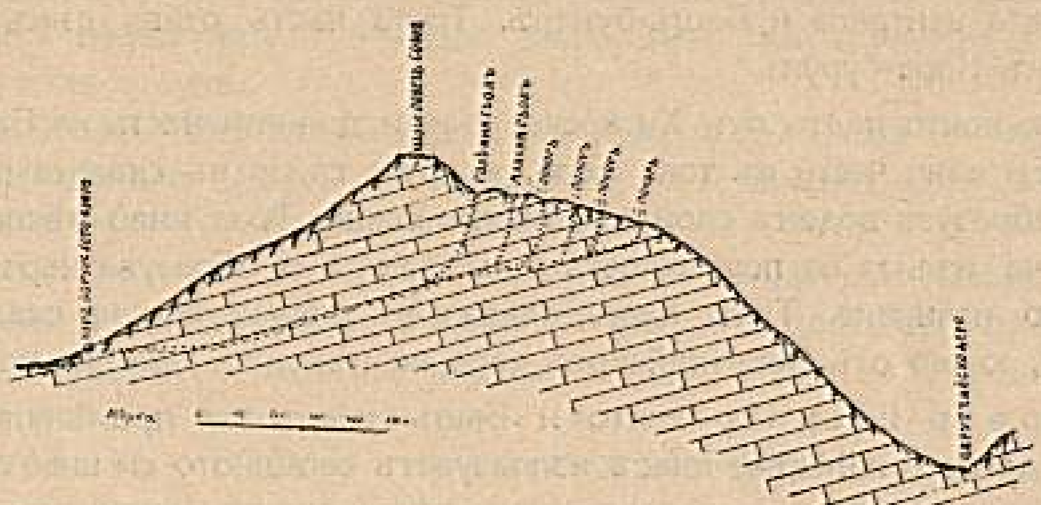

Обр. 39. Разрѣзъ Еръ-кола — Карабурунското езеро.

Кара-бурунското езеро има 73 и половина литра въ минута и темп. 73 градуса. Този изворъ събира водитѣ на току-що поменатитѣ мѣста и на часть отъ височината Ташъ-кюприя. Той лежи на продължението на една понорна артерия, която събира водитѣ и на поноритѣ около гьоловетѣ край софийското шосе. За образуването на тоя родъ гьолове — карстови езера, писахме въ кн. III на Ловечъ и Ловчанско.

Гьоловетѣ. Това сѫ два гьола единъ до другъ. На 14 августъ т. г. намѣрихме голѣмия гьолъ въ видъ на неправилна елипса съ оси 150 метра на 200 метра, дълбочината му бѣше 1 метъръ. Малкиятъ гьолъ, съ дълбочина 2 метра, има диаметри 100 и 150 метра. Южно отъ малкия гьолъ се намира първиятъ понорь на около 75 метра. Той е съ отворенъ кратеръ, дълбокъ, около 2 метра. Вториятъ понорь, около 175 метра югоизточно отъ първия, съ засипанъ кратеръ, но въ пълна активность, подържа една значителна депресия на това мѣсто. Намира се въ нивата на Гечо Стояновъ Угърчински. Третиятъ понорь е въ нивата на Йочо Черневъ отъ Гозница; той отстои на около 75 метра отъ втория понорь, сѫщо съ засипанъ кратеръ, но съ значителна депресия, сѫщо активенъ, и най-сетне на 100 метра пò на югъ, почти въ Гуровския долъ, се намира четвъртиятъ понорь, който почти трудно се забелязва.

Връзката на извора Кара-бурунското езеро съ първия понорь е вече известна на населението и достатъчно е доказано влиянието на поноритѣ върху този изворъ, за да бѫде последниятъ изоставенъ отъ употрѣбение.[1])

Тия понори ни даватъ нагледенъ примѣръ за влиянието на стратификационнитѣ плоскости върху направлението на понорнитѣ артерии. Тѣ именно сѫ дали възможность на понорнитѣ води да се излѣятъ на мѣсто въ по-близко стоещето Барутчийско дере, въ Гознишкия басейнъ, който е много по-далечъ отъ първия.

Отъ тукъ нататъкъ, до здадъ Изворджика, водитѣ отиватъ отчасти въ Барутчийското дере, а по-голѣмата часть въ Радивенския басейнъ, който е съвършено отдѣленъ отъ Ловечъ.

Съ това ние завършваме съ карстовия теренъ на кредната формация, или по-право зоогенския фациесъ.

Неритичния фациесъ.

Както казахме по-горе, при опредѣлянето на карстовия теренъ, при неритичния теренъ се забелязватъ множество синклинални и антиклинални гънки, които даватъ мѣсто за малки поточета, събрани отъ още по-малки изворчета. Тѣзи последнитѣ извиратъ или изъ подъ варовицитѣ и биватъ непостоянни, или пъкъ извиратъ изъ самитѣ пѣсъчници и съ по-постояненъ дебитъ, обаче много слаби. По тия съображения този теренъ на югъ отъ Ловечъ не ни интересува хидрологически, тъй както въ Петроградско отношение, за което ще се повърнемъ другъ пѫть. Северно отъ Ловечъ, този теренъ е по-цененъ. Тукъ почти навсѣкѫде въ проучвания районъ, съ изключение на граничната му линия, тоя теренъ нѣма голѣми височини, остри чуки, или пъкъ голи склонове, както е южно отъ Ловечъ. Тукъ теренътъ е слабо хълмистъ. Хълмоветѣ низки и съ значителна дължина, тъй че образуватъ плитки и дълги долини, съ значителенъ покривенъ теренъ. Пластоветѣ на пѣсъчницитѣ, които съставятъ тия хълмове, сѫ съ слабъ наклонъ и даватъ възможность за задържане водата въ тия долини. Ето защо тукъ се срѣщатъ по-често и по-богати водоносни долинки, или лѫжчинки, отколкото другаде въ до сега разгледания теренъ.

По-важнитѣ отъ разположенитѣ въ тоя теренъ водни басейни сѫ: Гознишкиятъ, Метудово-Продимческиятъ басейнъ; Куртова бара, Чатмата, Лисишката бара, Баховската бара, Павликенскиятъ долъ и други по-нататъкъ, които оставатъ далечъ и низко отъ Ловечъ.

---

[1]) Вижъ Лекциитѣ по хигиена отъ Д-ръ Тошко Петровъ.

Гознишкиятъ басейнъ не е голѣмъ, съ изключение на езерото Кара-бурунъ и изворитѣ Гурломовецъ и Тахирското, оставя почти безводенъ. Нѣколко слаби чешми въ селото обслужватъ едва последното. Добре е да се отбележи и чешмата подъ гробищата въ Ловечъ, която е въ сжщото дере.

Метудовско-Продимчески басейнъ е много по-богатъ съ вода отъ Гознишкия. Той е по-дълъгъ и по-широкъ, тъй че има много по-голѣма плоскость и приема въ себе си нѣколко долини. Въ този басейнъ водата се проявява на нѣколко мѣста въ видъ на извори, или пъкъ направени отъ тѣхъ чешми.

Въ тоя басейнъ влизатъ градскитѣ извори подъ сжщото название чешмичката източно отъ Млакитѣ, нѣколко извора, които излизатъ въ дерето предъ височината Биволица, чешмата Гюргевецъ, Метудовската долина съ чешмитѣ въ това село, изворитѣ подъ селото и изворитѣ надъ и подъ Продимчецъ.

Млакитѣ. Самата мѣстность Млакитѣ представя една котловинка съ доста добро развитие въ хидрологично отношение и обещава много повече вода, отколкото градътъ е използувалъ. Тя е заградена отъ Гознишкото възвишение, възвишението „Кулата“ и северно възвишението Биволица. Тукъ водитѣ излизатъ изъ глинеститѣ наслаги надъ пѣсъчницитѣ.

Чешмата Гюрговецъ, за която тъй много се е говорило и говори въ града, се намира на дѣсния брѣгъ на едноименния долъ, загражденъ отъ височинитѣ: Кулата на изтокъ, Хаджи Мехмедовото землище на западъ, а северно срещу дола Гюрговецъ се намира височината „Люлякинъ връхъ“. Водитѣ на тая чешма съ два чучура извиратъ не далече отъ самата нея изъ пѣсъчнитѣ глини, които покриватъ цѣлия склонъ на Гюрговецъ. Дебитътъ ѝ е 25 литра въ минута, темп. 13 градуса. Мѣстностьта е много хубава и вѣроятно съчетанието на мѣстность и вода е направило тъй популяренъ Гюрговецъ. Северно отъ дерето има другъ не много дълбокъ долъ, сжщо водоносенъ, обаче неизползуванъ.

Северно отъ тая мѣстность е Метудовската долина, която е използувана за чешми въ селото. Тѣзи три долини се събиратъ въ едно и образуватъ Продзическото дере, което отъ тукъ надолу става по-дълбоко. Това го прави победно откъмъ почвенитѣ води. Въ село Продемчецъ има три чешми: едната, най-голѣмата, се намира на долния край на селото на дѣсния брѣгъ на рѣката. По-доле отъ селото, на лѣвия брѣгъ на рѣката, има единъ изворъ, изкопанъ отъ войницитѣ презъ войната. Този изворъ е затлаченъ съ тиня, обаче въпрѣки това съ силенъ напоръ. Презъ тинята извира една водна струя съ дебитъ 54 литра въ минута и темп. 17 градуса.

По-низко отъ тоя изворъ въ дерето се намиратъ други по-малки извори, но не съ голѣмо значение.

Куртова бара е една долинка, която води началото си отъ Метудовското землище предъ височината Печи Гжска. Минава покрай Харманъ-баиръ край лагера, пресича Плѣвенското шосе и отива къмъ рѣката. Тази долинка представя единъ по-сериозенъ басейнъ. Въ тоя басейнъ сж направени два каптажа: лагерниятъ подъ Харманъ-байръ, и градскиятъ каптажъ малко по-горе въ дерето. Тия два каптажа сж правени на бърза ржка и взиматъ една много малка часть отъ водата на тоя басейнъ.

Чатмата представлява единъ по-малъкъ отъ Куртова бара басейнъ, но сѐ пакъ не е за пренебрегване. Тукъ има направена една чешма, обаче много зле схваната водата ѝ и още по-зле доведена до чешмата. Въпрѣки това чешмата даде 10 литра въ минута съ 15 градуса темп. По дола, по-горе отъ чешмата, както и по-доле отъ нея, има още значително количество вода, която може всѣки пжть да се използува.

Лисишката и Баховската долини. Лисишкиятъ долъ наченва северозападно отъ върха Печи Гжска. Тукъ, по склоноветѣ на окржжаващитѣ го височини, е разположено самото село. Въ това последното се намиратъ нѣколко чешми, повечето отъ които иматъ изворитѣ си по склоноветѣ на височинитѣ. Въ това отношение севернитѣ и северозападнитѣ склонове на Печи Гжска най-много допринасятъ на село Лисица. Тука се намиратъ изворътъ Кюмка, въ едноименния си долъ, надъ който се намиратъ гробищата, Голѣмата чешма сжщо до гробищата[1]) и Вранитѣ кладенци на западъ всичко отъ последнитѣ. Вранитѣ извори, чисто карстови сж отъ по-голѣмо значение. Водоснабдителното бюро въ Плѣвенъ смѣта да ги използува за водоснабдяването на село Лисипъ. Срѣдната и долната часть на коритото иматъ вода, която може да се използува само за локални нужди.

Баховскиятъ долъ и съседниятъ нему северно отъ село Баховица сж по цѣлото протежение водоносни. Първиятъ въ горната си часть се използува за чешмитѣ въ селото, обаче последното се е отчаяло отъ тѣхъ, предъ видъ замърсяването имъ, затова прибѣгватъ за каптирването на нови извори въ мѣстностьта Баховскитѣ Млаки. Тая мѣстность действително има значително количество вода. По-доле отъ селото водата на тия долини се използува за поливане зеленчукови градини. Тукъ се намира и чешмата Чучура на 4-ия клм. по шосето Ловечъ—Плѣвенъ. Тази чешма се намира на най-долния край на споменатото корито, дебитъ 7 литра въ минута, темп. 18 градуса. Тази малка часть отъ нѣкогашната буйна вода на стария чучуръ е резултатъ отъ не добро каптирване и запазване на изворитѣ. Както близу до Чучура, тъй и по-далече зарзаватчиитѣ безразборно копаятъ кладенци да черпятъ вода за поливане градинитѣ си и разстройватъ водитѣ на подпочвения теренъ.

Павликенскиятъ басейнъ. Този басейнъ е много по-водоносенъ отъ току-що поменатитѣ два басейна. Той води началото си отъ височинитѣ на селата Сотево и Залково, гдето е слабо водоносенъ. Източно отъ шосето Плѣвенъ—Ловечъ той става по-богатъ съ вода и колкото по-низко слиза, толкова е по-добъръ въ това отношение. Тукъ почвенитѣ води опиратъ на единъ дебелъ до 2 и половина метра глиненъ пластъ.

Освенъ тия малки басейни, които споменахме, въ Ловешкото землище и близката до него околность имаме и басейна на Старо Тележени. Този басейнъ е много по-голѣмъ отъ досега описанитѣ въ неритичния теренъ. Той включва една часть отъ Каса-баиръ мѣстноститѣ: Смрадликата, Старо Тележени и се спуща надоле до рѣка Осъмъ, а на западъ почти до сушилната на Плѣвенския пжть.

---

[1]) Вижъ статията „Водитѣ и гробищата“ въ сп. на Бълг, Инж. Арх. Д-во, бр. 10 — 1932 г.

Водитѣ на този басейнъ се събиратъ съ алувиално-делувиалнитѣ води на равнината подъ шосето Свищовъ—Ловечъ.

Излишекъ отъ водитѣ на тоя басейнъ се проявява въ видъ на силенъ изворъ при воденицата на Петъръ попъ Първановъ и въ видъ на мочури въ върбака на сѫщата воденица, въ ливадитѣ на Радкоолу и пр.

Алувиално-делувиални басейни.

Както казахме по-рано, освенъ кредния теренъ, въ Ловчанско има и алувиално-делувиаленъ теренъ, находещъ се по течението на р. Осъмъ. Тоя теренъ може да се поддѣли на четири басейна: Аблански, който заема Абланскитѣ ливади; Сливешки, който заема Сливешки ливади; Ловчански, който заема чакълищата и полянитѣ отъ двѣтѣ страни на рѣката въ Ловечъ и подъ него до Музготъ и Теленженски алувиаленъ теренъ, подъ Музготъ надоле по течението на рѣката, а на северъ достига до Свищовското шосе, гдето се свързва съ неритичния Старотележенски басейнъ.

Абланскиятъ басейнъ заема едно пространство отъ 3 к. м. дължина на 2 к. м. широчина. Този басейнъ представлява една дебелина отъ нѣколко метра, наслоена съ едъръ чакълъ, покритъ съ хумусъ, който нѣкжде стига до два метра. Този последниятъ е недостатъчно плътенъ, за да служи като добъръ филтъръ. Предъ видъ на това, че около този басейнъ наблизу липсватъ варовицитѣ, водитѣ му не падатъ подъ влиянието на последнитѣ и сѫ по-меки. Този басейнъ съ кота 250 м. има изобилна вода, но за голѣмо съжаление е на 15 к. м. отъ града.

Сливешкиятъ алувиаленъ басейнъ се намира на около 3 клм. южно отъ града на двата брѣга на р. Осъмъ; той има 4 клм. дължина и 1,5 клм. широчина. Профилътъ му е почти сѫщиятъ, както на абланския. Тоя басейнъ е почти отъ всѣкжде заграденъ съ варовици, водитѣ на които, както видѣхме по-горе, влияятъ на алувиалнитѣ. По тая причина водитѣ на Сливешко ливаде по краищата е по-варовита, отколкото на срѣдата на басейна. Тоя басейнъ сѫщо изобилва съ вода, обаче котата му 200 м. не дава възможность на водата да дойде въ града безъ механически съоржжения.

Ловчанскиятъ алувиаленъ басейнъ. Този басейнъ може да се раздѣли на две части: първата часть е тая, която е въ града, и втората оная, която е подъ града. Тази последната, както и сливешкиятъ алувиаленъ теренъ, изобилва съ вода, обаче е подъ града и се замърсява. Първата часть въ града следи течението на рѣката въ тѣснината, между двата високи и скалисти брѣга. Тия последнитѣ изливатъ своитѣ води въ алувия, като измѣнятъ вкуса на водата му.

Водоснабдяването на градъ Ловечъ до освободителната война.

Както видѣхме отъ изложеното до тукъ, съ изключение на алувиалнитѣ басейни, не е могло да се намѣрятъ други голѣми басейни, отъ които да се набави за града водна струя. Алувиалнитѣ басейни, като по-низки, не сѫ могли да доставятъ въ града вода безъ механически съоржжения. Ето защо ловчалиитѣ отъ най-старо време сѫ се старали да използуватъ най-високитѣ и най-достжпнитѣ изворни мѣста, и по тая причина сѫ прибѣгнали къмъ тъй наречената сборна гравитационна струя, или водоснабдяване отъ нѣколко мѣста по гравитация. Отъ археологичнитѣ находки се вижда, че тѣ сѫ отбѣгвали сифона и сѫ прекарвали водопроводитѣ си по хоризонтала или съ постоянно падение.

Водопроводитѣ на града сѫ правени отъ обикновени грънчарски трѫби, измазани помежду имъ съ льокъ. Диаметърътъ имъ вариралъ отъ 7 до 10 с. м. Окопътъ, въ който сѫ поставяни трѫбитѣ, е ималъ срѣдна дълбочина 0,40 м., ето защо въпрѣки че водата отъ изворитѣ е излизала съ температура 12 градуса, въ града лѣте е стигала до 20, а зиме до — 4 градуса. За да могатъ да се ползуватъ отъ водопровода, близкитѣ стопани отваряли трѫбитѣ (не официално), а на известни разстояния единъ отъ други, управлението на водопровода е правило (официални) маслаци (отвори, изградени съ суха зидария), отъ които околното население гребало съ кратуни, паници или кипчи вода. Тѣзи маслаци бивали покривани съ дъски или съ плочи, а най-често сѫ стояли отворени. При такава обстановка явно е, че водата се е замърсявала. Явно е сѫщо твърдението на г-нъ архитектъ Пигулевъ въ доклада си до Ловчанската община, че въ дъждовно време водата отъ изворитѣ излизала бистра, когато въ града идвала мѫтна. Интересно е въ хигиенично отношение начинътъ, по който е ставало чистенето на водопроводитѣ. Тоя начинъ се е запазилъ и до скоро. На всѣки 20 м. отварятъ трѫбитѣ на водопровода и вкарватъ вѫтре единъ лесковъ прѫтъ. Тоя прѫтъ се движи въ трѫбитѣ, докато разкѫса образуванитѣ вѫтре водорасли или утайки. Следъ това изваждатъ пѫрта и го влачатъ по земята, докато идатъ на друго такова мѣсто. Отъ употрѣбяване и влачене по земята пѫртътъ се разкълчиства, облепя се съ всѣкакви мърсотии, и така е годенъ за ново употрѣбение. . .

До освободителната война градъ Ловечъ се е водоснабдявалъ чрезъ четири водопровода, а именно: Гознишки, Липашки, Гуровски и Башъ-бунарски.

Гознишки водопроводъ. Презъ 1930 и 1931 г. намѣрихме кюнци отъ старъ водопроводъ по източнитѣ склонове на възвишението Кулата. По тия кюнци сѫ докарвали вода въ града отъ изворитѣ въ Гюргевецъ. Отъ тукъ водата е слизала постепенно, докато е пресичала сегашното шосе за с. Радювени. Отъ тамъ по височината Бабаковецъ, презъ Дюзлука, по край колибата на Г. Деребеевъ, е отивала въ града до сегашната държавна болница, гдето е имало единъ резервуаръ, отъ гдето се е разпредѣляла въ града. Къмъ тоя водопроводъ сѫ присъединени водитѣ на изворитѣ: Горломовецъ, Тахирското и Карабурунското езеро. По-после тѣзи извори, като по-пълноводни, сѫ били предпочетени предъ Гюргевецъ, който е изисквалъ поддържането на единъ водопроводъ, дългъ около 3—4 к. м. по-вече отъ водопровода на другитѣ извори. Ето защо Гюргевецъ е изоставенъ. По-после сѫ преведени въ града изворитѣ на Млакитѣ. Тѣзи последнитѣ сѫ били на брой седемь. Водитѣ на тия извори отъ Млакитѣ сѫ отивали по хоризонтала, докато прехвърлятъ Гознишкото възвишение и Гознишката бара и предъ Дюзлука сѫ се събирали съ водитѣ на Кара-бурунъ и наедно сѫ отивали въ града по казания по-горе пѫть. Тоя пѫть е бивалъ често промѣнянъ съ различни варианти, отъ които сега често се намиратъ кюнци изъ Бабаковскитѣ лозя.

Водата на всички тия извори подъ своя естественъ напоръ е афльорирала (излѣзла отъ повръхностьта) и е образувала по-голѣми или по-малки мочури или млаки. Тия последнитѣ сж били разчиствани, докато се образува една струя, която се отвежда въ водопровода или пъкъ за усилването й сж правили гиризи (дренажи отъ суха зидария), чрезъ които сж събирали и пръснатата наблизу въ терена вода.

Въ 1874 г. изворитѣ на млакитѣ сж били наново каптирани отъ майсторъ Колю Фичатъ. Той е събралъ водата на седемтѣ извора въ седемь кладенеца, къмъ които е прибавилъ отдѣлни дренажи (гиризи), и всичко е събралъ въ една събирателна шахта, отъ която водата се отвежда въ водопровода.

Както кладенцитѣ, така и дренажитѣ не сж били поставени много дълбоко, нито пъкъ сж били достатъчно изолирани, за да не влиза въ тѣхъ направо почвената и поройната вода, поради това сж се замърсявали. Ние намѣрихме събирателната шахта на 0,60 м. подъ повръхностьта на земята, която се оре, тори и сѣе.

Водитѣ на всички тия извори, казахме, сж се събирали въ единъ резервуаръ, гдето е сега държавната болница, и отъ тамъ сж се разпредѣляли въ града чрезъ три водопроводни артерии.

Първата артерия минавала презъ ул. „Болнична“ и поддържала съ вода тъй наречената „Топузката“ чешма съ три чучура. Тая чешма се намирала подъ източната ограда на Браняковата кжща. Отъ тамъ продължавала до кжщата на Тодоракъ Кунчевъ и тая на Петъръ Златевъ, гдето имало чешма подъ кулата на сахатя (стария градски часовникъ). Тя се казвала „Сахатъ чешма“.

Втората артерия слизала по ул. „Софийска“ и е поила три чешми: първата на площада, североизточно отъ двора на Харманското училище, сега срещу кжщата на инженеръ Пандурски. Тая чешма е била съ шесть чучура и се казвала „Алтж-олукъ“ (6 чучура). Втората чешма се намирала до западната ограда на сегашното Сжйчово училище. Третата чешма била построена на главната улица, сега Търговска, източно предъ читалище „Наука“, и се казвала „Мехмедъ-бейската“ чешма.

Третата артерия минавала по ул. „Князъ Емеритски“ и е водоснабдявала сжщо три чешми, а именно: „Джамбазъ-Бочовата“ чешма, срещу кжщата на Бочо Джамбазовъ. Втора чешма отъ тая струя е била изградена западно срещу казармата и се казвала „Касатинъ Вели Чешмеси“. Трета чешма отъ сжщата струя е стоела на сегашната „Търговска“ ул. при жгъла на двора на училището „Царь Борисъ“, на мѣстото на сега построения електрически кантонъ, и се казвала „Капскасж-чешмеси“.

Липашкиятъ водопроводъ. Ловчалиитѣ тогава не сж могли да използуватъ водитѣ на дѣсния брѣгъ на Узунъ-деренския басейнъ, понеже се налагало да минатъ съ сифонъ презъ дерето или пъкъ да удължатъ много водопровода, което отбѣгвали. По тия причини се спрѣли на лѣвия брѣгъ на тоя басейнъ, и то на Липашкитѣ води, за които говорихме по-рано. Водата тукъ е каптирана въ една шахта (бунаръ), отъ дъното на която се излжчвали три малки дренажчета. Събраната вода, по пръстени кюнци, минавала северно край шосето Ловечъ—Севлиево до отдѣляне на Гарванския пжть, отъ гдето преминава южно отъ сжщото шосе, и продължава до срещу хижата. Отъ тамъ тръгва надъ пжтеката на Стратешъ въ гората, докато стигне града. Тукъ-таме сж отдѣляни малки струи за поддържането на отдѣлни маслаци (официални или не), каквито изобилвали по тоя водопроводъ. Такива, официални маслаци, имало на кръстопжть, подъ превала на шосето за Ловечъ и западно до лозето на Хр. Цонковъ. Стратешката чешма, срещу хижата, не получавала вода отъ тоя водопроводъ. Тя си имала отдѣленъ каптажъ, който се намиралъ, на нѣколко десетки метра североизточно, въ лозето на Шейтановъ. Въ града до кжщата на Вълчо Гарбата се отдѣляла вода за единъ маслакъ. Отъ тукъ водата се спущала до задъ църквата „св. Богородица“, гдето имало сжщо маслакъ, после отивала до Долно-крайското училище, гдето имало другъ маслакъ, и презъ дворове и улици стигала до кжщата на Таушана. Тукъ билъ и последниятъ маслакъ. Отъ тоя маслакъ водопроводътъ отивалъ до Мишевия сокакъ, отгдето се спущалъ надолу до срещу кжщата на Ветя Абаджа, бащата на професоръ д-ръ Ватевъ. Тукъ имало чешма, на която камъкътъ съ двата отвора на чучуритѣ стоеше до скоро на дувара, гдето е била чешмата. Отъ Ветювата чешма водопроводътъ вземалъ посока на северъ и стигалъ до срещу банята, гдето е имало чешма. Останалата вода отивала въ банята.

Поради много пресѣчената мѣстность Сливешкиятъ басейнъ не е могълъ да се използува за въ града. Изворитѣ на тоя басейнъ, добре поддържани, сж се използували отъ притежателитѣ на околнитѣ имоти. За голѣмо съжаление, отъ нѣкогашнитѣ гюръ чешми днесъ много сж изчезнали, както е случаятъ и съ доскоро стоещата „Сухата чешма“ на пжтя подъ кайрака на Хаджи Тома или пъкъ сж останали разнебитени и замѣнени съ локви, както е случаятъ съ „Пиклиндолската чешма“.

Гуровскиятъ водопроводъ довеждалъ въ града водитѣ на извора, нареченъ сега „горния изворъ“ отъ Барутчийското дере или Гуровския. Този изворъ представлявалъ единъ обикновенъ кладенецъ, направенъ въ насипния теренъ предъ самитѣ скали на Широка поляна. За тоя воденъ басейнъ говорихме по-горе. Тоя водопроводъ минавалъ по южнитѣ склонове на Широка поляна и по източнитѣ склонове на Акъ-баиръ и идвалъ до града, надъ болницата. Отъ тукъ минавалъ презъ улицитѣ и презъ дворовете на Дикисанъ, за да водоснабдява чешмата предъ кжщата на Хаджи Ибоолу до сегашното Американско училище и чешмата предъ кжщата на Джеравъ (докторъ) Имироолу, — сега предъ кжщата на Иванчо Бенчевъ, която се казвала „Чешмата на Имироолу“.

Башъ-бунарскиятъ водопроводъ вземалъ водитѣ си отъ извора Башъ-бунаръ, за който писахме при описване изворнитѣ мѣста. Водитѣ му сж вземани отъ естественото му нивò (сегашното нивò на извора е подигнато). Тукъ до извора една значителна струя е оставена на постоянно ползуване отъ околното население (жителитѣ на Вароша, срещу извора и жителитѣ на горния дикисанъ). Останалата часть отъ водата въ пръстени кюнци по лѣвия брѣгъ на рѣката е доведена до града за водоснабдяване нѣкогашната баня, разположена на мѣстото на сегашното здание, въ което се помѣщава „кафе Преславъ“, срещу пощата. Отъ тоя водопроводъ сж се поддържали и чешмитѣ, съзидани на следнитѣ мѣста: 1. до покрития мостъ „Пазарската чешма“, низко на западната стена на джамията, на чието мѣсто се намира сега общината; 2. на жгъла, гдето е построенъ сега дюкянътъ на Хр. Пеловски, до тъй наречената тогава „Байраклж джамиси“; 3. до току-що споменатата баня и 4. срещу сегашната джамия, на мѣстото, гдето е построено сега зданието на Земледѣлската банка. Предъ видъ на това, че Башъ-бунарскиятъ водопроводъ е билъ нисъкъ, всички чешми на тоя водопроводъ сж били 0,60 — 0,70 м. по-низко отъ повръхностьта на улицата и за да се слиза до чучуритѣ, сж поставяли стжпала.

Бунари.

Освенъ водата на чешмитѣ, въ Ловечъ сж широко използували водния слой, който се намира подъ града. Водата на тоя слой не е била навсѣкжде еднаква. На едни мѣста (край рѣката) е била подъ влиянието на рѣчната вода и е била по-мека и по-пивка отъ водата, която се намирала далечъ отъ това влияние. На други мѣста водата е била подъ влияние на водата, която идѣла отъ скалитѣ; тя е била по-твърда отъ първата и най-сетне има и вода, която идѣла направо отъ скалитѣ; тя е била съвършено твърда, известна въ Ловечъ подъ името „геранска вода“.

Тази последната вода не е могла да се употрѣбява за пиене и пране, като твърда, а се е използувала за миене и проливане.

Водниятъ слой не се разпростиралъ навсѣкжде подъ града. Въ високитѣ части на Вароша, както и по-голѣмата часть на Хармането, тоя слой е липсвалъ. На дѣсния брѣгъ билъ растланъ широко на изтокъ отъ сегашната ул. „Булевардна“. На западъ отъ тая улица кладенци се срѣщали като изключение, затова пъкъ населението се погрижило да направи повече чешми. Въ Вароша кладенцитѣ изобилвали. На такова малко мѣсто, каквото е заемала Вароша, имало 126 кладенеца, когато въ другата часть на града имало всичко 98 кладенеца.

Вънъ отъ чешмитѣ и кладенцитѣ градътъ изобилно използувалъ р. Осъмъ за пиене, миене, пране и пр.

Жителитѣ на близкитѣ до рѣката квартали, особено на Вароша, гдето чешми липсвали и повечето кладенци били съ не вкусна вода, сутринь рано съ котли или стомни идвали на рѣката да си наливатъ вода. Когато се размжти рѣката, правѣли въ чакъла кайнаци, отъ които съ кратунки, панички или кипчи гребали вода, за да пълнятъ сждоветѣ си. Поради меката си вода р. Осъмъ била особено използувана за пране, пропиране и бѣлене платна.

Всички водопроводи, чешми и кладенци въ какъвто видъ сж били направени, грижливо сж били поддържани отъ турцитѣ. За жалость, следъ освободителната война водата почна да намалява, чешмитѣ да засъхватъ и като че ли турцитѣ отнесоха съ себе си и водата.

Инж. Павелъ Петровъ.

КАРТА НА ЛОВЧАНСКАТА БЛИЗКА ОКОЛНОСТЬ

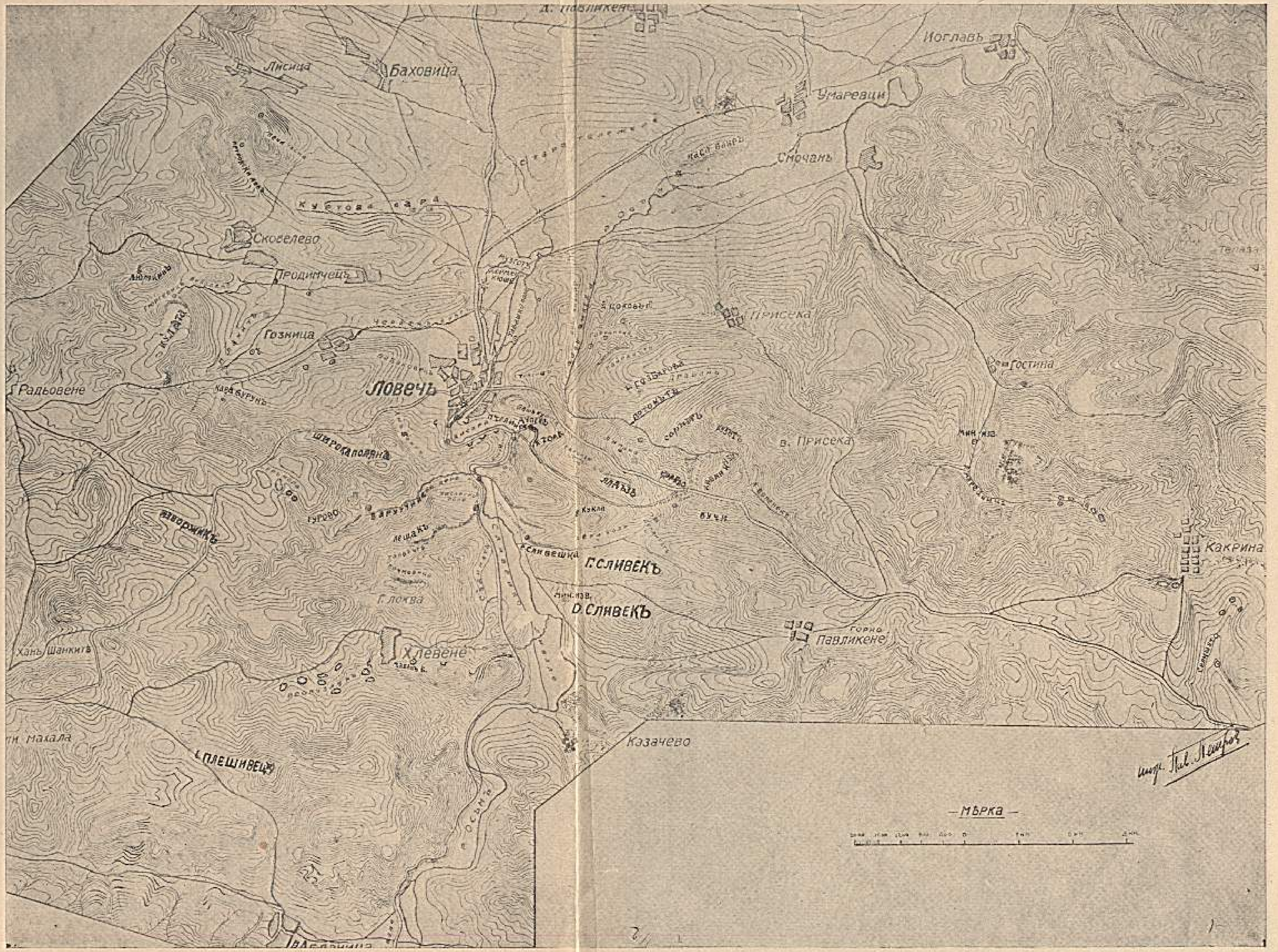
Д. Павликене
Иоглавъ
Лисица
Баховица
Умаревци
Смочанъ
Куртова кара
Сковелево
Продимчецъ
Гозница
Радьовене
Кара бурунъ
Ловечъ
Присека
Гостина
в. Присека
Широка поляна
Тепава
Дворжикъ
Гурово
Лешакъ
Г. Сливекъ
Д. Сливекъ
Г. Локва
Хань Шанкитѣ
Хлевене
Горно Павликене
Какрина
Казачево
Махала
Плешивецъ
Абланица
Осъмъ
Бучи
Мърка
инж. Пав. Петровъ

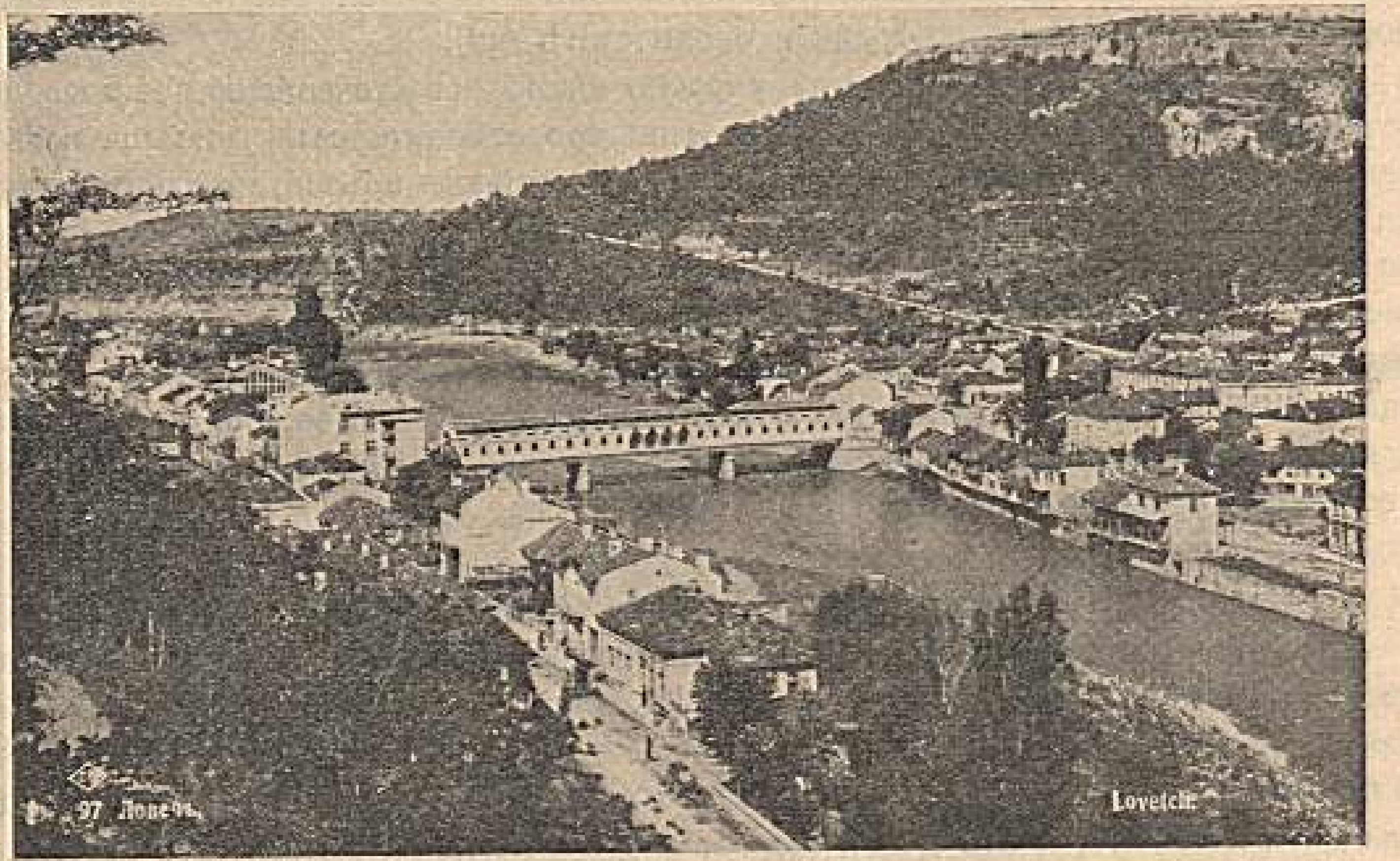

Образъ 40. Ловечъ съ добре залесения Стратешъ.

РАСТИТЕЛНАТА УКРАСА НА ЛОВЕЧЪ И ЛОВЧАНСКО ПРЕДИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО, ДНЕСЪ И ВЪ БѪДЕЩЕ.

Подъ растителна украса на гр. Ловечъ и Ловчанско въ сѫщность би трѣбвало да се разбира съвокупностьта на цѣлата растителность, която украсява града и неговитѣ близки и далечни околности; въ конкретния случай, обаче, се касае само до дървесната и храстова растителность, която бие на очи като изразенъ украсенъ елементъ. При това и подъ Ловечъ и Ловчанско ще трѣбва да се подразбира главно градътъ въ рамкитѣ на общинскитѣ му граници и допиращитѣ се съ тѣхъ землища на най-близкитѣ околовръстни села. Отъ друга страна, понеже като украсенъ елементъ не малка роля играятъ и културнитѣ овощни дървета и храсти, то и самата украса ще бѫде разгледана съ еднакво внимание и къмъ дивата саморасла, и къмъ облагородената овощна растителность. Прочее, ние си поставяме за цель, да изтъкнемъ въ настоящия си кратъкъ очеркъ, каква е била растителната украса на града и околноститѣ му преди освобождението, презъ какви промѣни е минала подиръ него, за да добие днешния си видъ, и каква ще трѣбва да бѫде въ бѫдеще, за да отговаря горедолу на съвременнитѣ климатично-хигиенични и естетично-етични изисквания. И това ще направимъ, използувайки публикуванитѣ вече материали досежно висшата растителность на Ловчанския окрѫгъ[1]), споменитѣ ни отъ преди и подиръ освободителната война и главно нѣколкократнитѣ ни лични наблюдения презъ последнитѣ 6—7 години по града и околноститѣ му1).

---

[1]) Урумовъ, Ив. К. Материали за флората на Ловчанския окрѫгъ. — Мсб. кн. XIV, стр. 3—85. София 1897 г.

Idem. Върху висшата флора на гр. Ловечъ. — Ловечъ и Ловчанско кн. I, стр. 53—56. София 1929 г.

Разгледвайки тъй растителнитѣ украсни елементи въ течение на две последователни епохи — предосвободителната и подиросвободителната, ние ще изтъкнемъ, тамъ дето намѣримъ за необходимо, и трайната връзка, която изглежда да е сѫществувала па и днесъ дори още сѫществува между растителната украса на красивата Ловчанска область и физично-душевнитѣ настроения и радости на ловчанци. А всичко това, при наличностьта на данни и лични наблюдения за различни и днесъ още запазени горски кѫтчета, овощни градини (бахчи) и лозя надъ града и въ околноститѣ, дава възможность, да се подберать, отбележать и препорѫчать най-подходнитѣ дървесни и храстови елементи за бѫдещето залесяване на града и околноститѣ му.

1. Растителната украса преди освобождението.

Когато се разгледва растителната украса на града и околноститѣ му презъ последнитѣ 50—60 години на предосвободителната епоха, непремѣнно разглеждането трѣбва да става съ огледъ къмъ тогавашното не еднакво правно турско и българско население на града. Турското градско население като владѣещъ елементъ и такъвъ, който дълги години е заемалъ по-голѣмата часть на града, запазилъ въ свое владение най-близкитѣ изгледни и красиви околности, насадени съ лозя и овощни и храстови дървета. Българското население, напротивъ, робски подчинено и първоначално уединено къмъ горния край и стръмнинитѣ на Вароша, могло да разполага само съ по-отдалеченитѣ и пресѣчени планински стръмнини и долини и само тамъ по-свободно могло да обзавежда своитѣ лозя, бахчи и ливади. Това като се има предъ видъ, можемъ да изтъкнемъ сега картината на растителната украса по турскитѣ и българскитѣ владения.

Като се изключатъ стръмнинитѣ на юго-източната часть на града, отъ Курвенски-камъкъ до Стратешъ съ черния и бѣлия паметникъ включително, които както тогава, тъй и днесъ оставатъ заети отъ гѫста смѣсена гора, турското население заемаше цѣлата область между Стратешъ и Зинанъ-тепе по лѣвата страна на Узунъ-дере па и часть отъ Гарваница. Туй на дѣсно отъ р. Осъмъ. На лѣво отъ последната тъй сѫщо нему принадлежаха: цѣлиятъ Пролузъ, преднитѣ части отъ Бабаковецъ, мѣстата около Червенъ-брѣгъ и по-голѣмата часть отъ Тележене. И, макаръ презъ последнитѣ 2—3 десетилѣтия на предосвободителната епоха много отъ тѣзи турски владения да минаваха постепенно въ владение на българското население, което ги изкупуваше, все пакъ върху тѣхъ оставаше отпечатъкътъ на културното влияние отъ страна на турцитѣ върху растителната украса.

Дори само по нѣкои запазени до сега останки трѣбва да признаемъ, че както по турскитѣ дворища и градини въ града, тъй и по турскитѣ лозя, бахчи, ливади и градини вънъ отъ града растителната украса бѣше издигната на доста завидна висота, и то особено съ огледъ къмъ овощната растителность и градинската украса. Отъ една страна, по наследство може би отъ отдалечени минали времена и, отъ друга, поради непрекѫснатитѣ имъ връзки съ Цариградъ и Мала-Азия, турцитѣ имаха доста изтънченъ вкусъ къмъ градинската и лозарска овощна растителна украса и съ особена преданость уреждаха своитѣ лозя, градини, бахчи и ливади. Чрезъ облагородяването на лозата и разнитѣ овощни храсти и дървета тѣ бѣха постигнали най-благодатни резултати, разбира се, съ тогавашната тѣхна практика. И тѣ вършеха това не само съ огледъ къмъ качеството и разновидностьта на плоднитѣ растения, ами и къмъ тѣхната външна изгледность па и съ огледъ къмъ пчеларството, съ което тѣ сѫщо се занимаваха отблизу и преданно. Вършеха го тѣ и по отношение на мѣстнитѣ саморасли диви украсни дървета и храсти или такива, пренесени откъмъ южнитѣ страни.

И, наистина, трудолюбието и грижитѣ на турскитѣ стопани, презъ плодородни години, се възнаграждаваха богато. Градинитѣ въ града и лозята и бахчитѣ имъ по Пролуза, Стратешъ, Гарваница и Бабаковецъ се отрупваха съ най-разновидни и първокачествени плодове — резултатъ отъ непрекѫснато облагородяване, което се простираше често и върху овощни диви храсти и дървета на околовръстната дървесна и храстова горска растителность. Особено въ туй отношение турцитѣ бѣха сѫщински благодетели. Не може да имъ се откаже, че тѣ като стопани, бѣха истински любители и пазители както на плодородната, тъй и на красивата природа.

Прочее, презъ последнитѣ 20—30 години на предосвободителната епоха по турскитѣ домашни градини въ града и тѣхнитѣ лозя, бахчи, ливади, ковънлъци и воденици вънъ отъ града, както това ще предадемъ по-долу въ два-три списъка, се култивираха най-доброкачествени и разновидни десетки сортове отъ овощни дървета и храсти, като: череша, вишня, круша, ябълка, прасква, зарзалия, дюля, мушмулъ, орѣхъ, слива, лоза, дрѣнъ, скоруша и др. А като саморасли свойствени за града и околноститѣ му изпъкваха диворастещитѣ дървесни елементи като: дѫбъ (3—4 вида), липа (2—3 вида), брѣстъ, ясенъ или осенъ (2—3 вида), яворъ, кленъ, скоруша, брѣза, габъръ, бѣла топола, черна топола, висока топола, елша, върба (2—3 вида), леска и др., отъ една страна, и храстовитѣ, отъ друга, като: трънка, глогъ, люляка, кучи-дрѣнъ, чашкодрѣнъ или мерджанъ, роза, капина, дивъ чемширъ, жълта боя или хараки, дивикиня, киселица, драка, смрадлика и др., да не забравяме и пренесени нѣкои или останали отъ далечното минало южни растения, като: черница, чамширъ, зеленика, хинапъ и др. Но, надъ всички други, като характерни елементи, които придаватъ мѣстенъ отпечатъкъ на самораслата дива растителна украса изпъкватъ: брѣстътъ, люляката, габърътъ, ясенътъ (2 вида), липата, драката, яворътъ, кленътъ, дрѣнътъ, орѣхътъ, дивикинята и още нѣкои други.

Сега да видимъ, що сѫ представяли отъ себе си растително-стопанскитѣ имоти на българското население. Отбелязахме по-горе, че особено въ по-раннитѣ години на предосвободителната епоха, българското население било сгѫстено къмъ горния край на западнитѣ стръмнини на Вароша. Отъ тамъ съ течение на време и бавно презъ последнитѣ години то бѣше почнало да измѣстя турското население въ долнитѣ части на града и въ Хармането. Поради това кѫщитѣ на това население, съ малки изключения, бѣха сгѫстени и съ малки дворове или дори безъ такива. Само тукъ-тамъ имаше малки градини съ слабо

---

1) Петковъ, проф. д-ръ Ст. Кратка характеристика на низшата растителность въ гр. Ловечъ и околноститѣ му. — Ловечъ и Ловчанско. Кн. I, стр. 43—52.

застжпена растителность, предимно черници и сливи; за градска особена растителна украса, обаче, и дума не можеше да става.

Отъ друга страна, близкитѣ околности на града, бидейки заети отъ турски стопани, за българското население оставаха само голитѣ скали на Хисара и Керкенека и трънацитѣ между Дрѫстене и Келимаровия трапъ. Поради това неговитѣ лозарско-стопански имоти, бахчи, ниви, ливади и ковънлъци по неволя бѣха обзаведени и предавани отъ поколѣние на поколѣние по отдалеченитѣ попресѣчени кжтове: Гарваница, Саржкая, Драшанъ, Липакътъ, Сарпжть, Диванъкузи, Кузътъ, Пази-мостъ, Кръстопжть, Пиклинъ-долъ, Дери-волъ, Сливекъ, Печковица, Бабаковецъ, Товарътъ, Тележене и др. При това, съ малки изключения, околноститѣ имъ бѣха заети, споредъ естеството на терена, съ саморасли кайраци отъ драка или отъ смѣсени широколистни храсталаци. Въ всѣки случай, край тѣхъ даже начесто не липсуваха браница и курии па дорй и девствени малки и голѣми лесове по стръмни и мжчно достжпни мѣста.

Съ една дума, вънъ отъ култивиранитѣ мѣста, цѣлата мѣстность бѣше обхваната отъ тъмно-зелена дървесна, храстова и тревиста растителность и пропита отъ неизчерпаема влага, въпрѣки варовитото естество на терена. И действително, по югоизточнитѣ ѝ части и днесъ я прорѣзватъ доловетѣ Узунъ-дере и Диндиръ-дере, по които въ онова време течеше обилно количество вода. Все отъ онова време и до сега оставатъ прославени въ ловчански народни пѣсни чешмитѣ Пиклиндолска и Дериволска, Х.-Ненчовата чешма къмъ Липака, както и студенитѣ извори въ бахчитѣ на Димчоолу и Богданоолу, които сж преливали отъ вода и при които сж ставали най-голѣмитѣ веселби.

Тъй че, съвременно погледнато, и турскитѣ, и българскитѣ стопанства бѣха грижливо обработвани (съобразно съ тогавашнитѣ примитивни методи) и правилно саморасло или изкуствено залесени. Като че имаше известно съгласуване въ всѣко отношение. Както обяснихме въ началото, срѣдната ржка турци бѣха безукоризнени стопани и облагородители на растителностьта. Българитѣ пъкъ, отъ една страна, взимайки образецъ (юрнекъ) отъ тѣхъ и, отъ друга, намирайки единствено спасение, утеха и удоволствие въ имотитѣ си по красивитѣ кжтове на далечнитѣ околности на града, единъ видъ несъзнателно и по наследствено свикване, като очитѣ си пазѣха растителната украса на имотитѣ си. На това спомагаше и обстоятелството, че по онова време и въ околноститѣ на отдалеченитѣ отъ града села имаше неизчерпаеми джбови курии, отъ които се внасѣха въ града дърва за презъ зимата, та не ставаше нужда да се набавятъ такива отъ близкитѣ околности.

Ето такава бѣше растителната украса къмъ края на предосвободителната епоха. Сега, преди да предадемъ списъка на дървеснитѣ и храстовитѣ елементи, които я съставляваха и които сж характерни и за подиросвободителната епоха, нека видимъ преди всичко, що става съ растителната украса презъ последната следъ освобождението па дорй и до днесъ.

2. Растителната украса следъ освобождението.

Макаръ освободителната война да избухна още презъ пролѣтьта на 1877 г., стопанскиятъ животъ както на турцитѣ, тъй и на българитѣ въ града и околноститѣ се запази горе-долу незасегнатъ чувствително до кжде месецъ юлий с. г. Но, следъ двойното освобождение на града презъ юлий и августъ, последицитѣ отъ сраженията се отразиха и на общата растителна украса. Въ всѣки случай, станалитѣ повреди бѣха незначителни и въ две-три последващи години можеха да се поправятъ, ако не бѣше настжпило следъ това най-голѣмото зло — самозабравата на българското население следъ освобождението.

Още при второто и окончателно превземане на града отъруситѣ турското население избѣга и за 2 — 3 години изостави всичкитѣ си имоти. Българското население и новото българско управление на града, вмѣсто да заематъ и запазятъ последнитѣ отъ рушение, подложиха ги на систематично разрушение и използуване. Тъй че още въ течение на първата година почти всички турски имоти бидоха опустошени, а заедно съ това се опустоши и цѣлата имъ растителна украса съ облагороденитѣ храсти и дървета. Може би това бѣше неизбѣжно поради извършенитѣ отъ турцитѣ жестокости, но все пакъ трѣбва да се съжалява, че особено турскитѣ лозя и бахчи не се запазиха за образецъ.

Както и да е, следъ като по-късно турскитѣ имоти бѣха купени отъ българското население, макаръ твърде бавно и не досущъ естетично, все пакъ въ течение на половинъ вѣкъ последното успѣ да възобнови старото положение. И не само това, ами, подтикнато къмъ самосъзнание отъ досѣтливитѣ ловчански интелигентни сили, то добави къмъ старото и ново залесяване по Хисара и подъ Башъ-бунарскитѣ скали (вижъ винетката на статията и приложената тукъ фотография), па има намѣрение да дозалеси и скалнитѣ тераси подъ Башъ-кулеси и други мѣста.

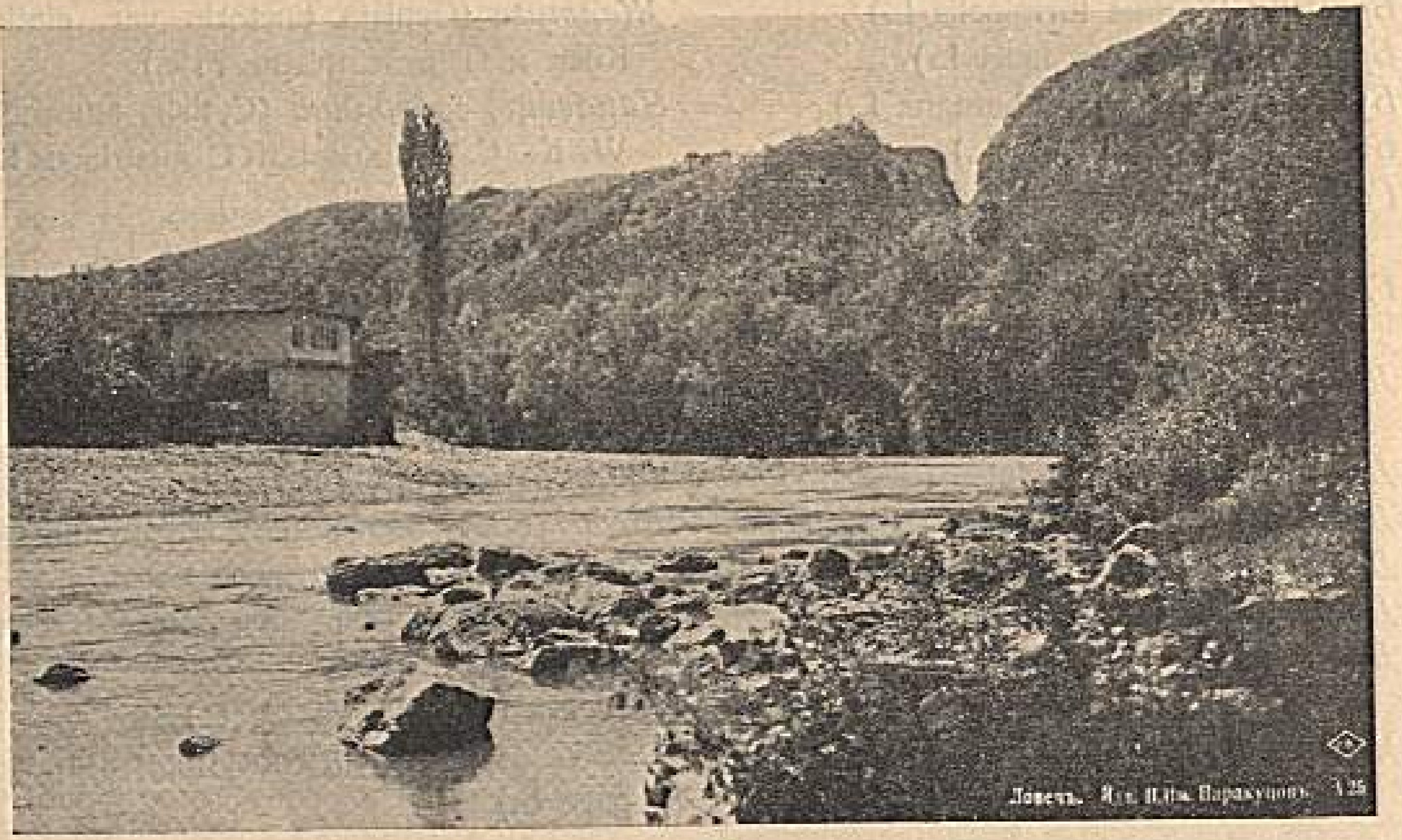

Обр. 41. Завоятъ на Осъмъ подъ Куклата. Въ лѣво старата митрополия, въ дѣсно залесениятъ пжть за Езерото, горе просѣчената скала на троянското шосе.

Макаръ, както току-що отбелязахме, да е постигнато много съ огледъ на растителната украса както въ града, тъй и по-близкитѣ негови околности, все пакъ както въ самото начало, тъй и въ последствие не ще да е билъ приложенъ строго установенъ ржководенъ принципъ при мѣстното залесяване. Ето защо, анализирайки естествения съставъ на самораслитѣ храстови и дървесни гори около града и това, което се е вършило и върши по дозалесяването, ще посочимъ, каква би трѣбвало да бжде въ бждеще растителната украса на града и околноститѣ му.

Елементаренъ съставъ на дивитѣ и облагородени саморасли и изкуствено посадени храсти и дървета.

Загатнахме още въ началото и по-горе на две-три мѣста, че този елементаренъ засъставъ, особено по отношение на дивитѣ саморасли елементи, е дори на лице по запазенитѣ стратешки гори (вижъ винетката) и уединенитѣ по-недостжпни кайраци, курии и лесове. Съ тѣхъ, разбира се, не бива да се смѣсватъ внесенитѣ външни елементи следъ освобождението на България или чрезъ съвременното изкуствено залесяване посрѣдствомъ чуждоземски растения. Прочее, изхождайки отъ основното начало, че истинската нормална украса на известна страна или известенъ неинъ кжтъ трѣбва да бжде постигната предимно съ храстови и дървесни елементи отъ мѣстенъ произходъ, ние даваме следния за тѣхъ списъкъ.

а) Диви храстови елементи:[1])

Брекиня (Sorbus torminalis L.)
Бръшлянъ (Hedera helix L.)
Буболекъ (Viburnum Lantana L.)
Бъзъ (Sambucus elulus L.)
Габъръ клечатъ, свинакъ (Carpinus duinensis scop. C, orientalis Lam.)
Глогъ (Crataegus exyacantha L.)
„ („ monogyna Jacq.)
Дива роза (Rosa galica L., R. arvensis Huds.)
Дивъ бадемъ (Amygdalus nana L.)
Дивъ чемширъ (Ruscus aculeatus L.)
Дивячка, дивикиня (Prunus mahaleb L.)
Драка (Paliurus aculeatus Lam.)
Дрѣнъ (Cornus mas L.)
„ *Кучи* (Carnus sanguinea L.)
Желта боя, хараки (Rhamnus catartica L. и R. saxatilis Jacq.)
Желтуга (Genista tinctoria var. elatior Koch и G. procumbens Friv.)
Зановецъ, грозданка (Cytisus leucantus W. K., C. hirsutus L. и C. austriacus L.)
Имелъ (Viscum album L.)
Каръ-топъ (Viburnum Opulus L.)
Киселъ трънъ (Berberis vulgaris L.)
Клокочина (Staphylea pinnata L.)
Леска (Corylus avellana) L.)
Лоза (Vitis vinifera L.)
Люляка (Syringa vulgaris L.)
Мерджанъ, чашкодрѣнъ (Evonymus europaeus L. и E. verrucosus Scop.)
Огниче (Ononis spinosa L. и O. hircana Jacq.)
Поветъ (Climatis vitalba L.)
Птиче зърно, черничка (Ligustrum vulgare L.)

---

[1]) Нѣкои отъ изброенитѣ елементи сж полухрасти и иматъ тревистъ видъ, а други — дървовидни, приличатъ на дървета и дори ставатъ такива. При това, въ скобки до българскитѣ имена даваме и латинскитѣ названия.

Свирчовина, високъ бъзъ (Sambucus nigra L.)
Смокина (Ficus carica L., случайно пренесена)
Трендафилъ (Rosa spinosissima L.)
Трънка (Prunus spinosus L.)
Хмелъ (Humulus Lupulus L.)
Шипка (Rosa canina L.)
Ясенъ, осенъ (Fraxinus ornus L.)

Разбира се, тѣзи храстови елементи споредъ естеството на терена не сж еднакво разпредѣлени. Тъй, въ кайрацитѣ и по чакълеститѣ терени изобщо преодоляватъ: *драка, трънка, люлека* (но не навсѣкжде), *глогъ желта боя (хараки), мерджанъ (чашкодрѣнъ), дивъ чемширъ* и др.; въ смѣсенитѣ храсталаци и низки гори по обикновенитѣ равнини и хълмести кжтове сж застжпени предимно: *трънка, глогъ, чашкодрѣнъ, клокочина, смрадлика, кучи-дрѣнъ, дрѣнъ, буболекъ (луловина), каръ-топъ, трендафилъ, капина, ясенъ, хмелъ, горска лоза, поветъ, желтуга, огниче, черничка,* и много други; а по скалиститѣ тераси и стръмнини (вижъ винетката) сж настанени: *клечатъ габъръ, смрадлика, драка, бѣлъ ясенъ, дивикиня, шипка, киселъ-трънъ* (нарѣдко), *люляка, бръшлянъ, желтуга, брѣстъ* (въ храстовидна форма) и др.

б) Диви дървесни и въ нѣкои случаи храстовидни елементи:

Брѣза (Betula alba L.)
Брѣстъ (Ulmus campestris L.)
Бѣла топола (Populus alba L.)
Висока „ („ pyramidalis Roz.)
Върба (Salix alba L.)
„ *крехка* (Salix fragilis L.)
„ *червена* („ purpurea L.)
„ *ракита* („ viminalis L.)
Габъръ бѣлъ (Carpinus betulus L.)
Елша (Alnus glutinosa Gärtn.)
Кленъ (Acer campestre L. и неговия var. *hebecarpum* D. C.)
Липа бѣла (Tilia alba Ait.)
Липа дребнолистна (T. parvifolia Ehrh.)
„ *едролистна* (T. grandifolia Neilr.)
Скоруша (Sorbus domestica L.)
Черна топола (Populus nigra L.)
Яворъ (Acer platanoides L. и A. pseudoplatanus L.)
Ясенъ бѣлъ (Fraxibus ornus L. дървовид.)
„ *черъ* („ exelsior L.)
Джбъ, церъ (Quercus cerris L.)
„ , *граница* (Q. pedunculata Ehrh.)
„ , *сладунъ* (Q. pubescens Willd.)
„ , *горунъ* (Q. sessiliflora Salisb.)
и др.

И отбелязанитѣ до тукъ дървесни елементи не навсѣкжде сж еднакво разпредѣлени: на едни мѣста преодоляватъ едни, а на други мѣста — други. При това, по известни кжтове нѣкои отъ тѣхъ образуватъ еднородни гори, другаде пъкъ единъ само отъ тѣхъ най-добре издържа мѣстнитѣ условия и се развива масово, напр. случаятъ съ брѣста по Стратешъ и оня съ тополата край рѣката и изъ града (вижъ винетката и образа въ текста).

в) Овощни и изобщо облагородени храстови и дървесни елементи.

Тукъ спадатъ всички храсти и дървета, които, облагородени, доставяха и доставятъ на населението плодове отъ различно естество и различенъ вкусъ иароматъ. Повечето отъ тѣхъ първично или поне за сегашно време иматъ чуждеземски за нашитѣ страни произходъ, както това предаваме въ следния списъкъ:

Бадемъ (Amygdalus communis L.), пренесенъ отъ Туркестанъ (срѣдна Азия).

Вишна (Prunus cerasus L.) — Отъ Мала-Азия.

Дива круша (Pirus communis L.), къмъ която като основни форми за облагородяване сѫ били пренесени въ миналото: *P. achras* отъ Централна Азия, *P. persica* отъ Сирия и др., та сѫ били добити десетки сортове.

Дива ябълка (Pirus malus L.), къмъ която като основни форми за облагородяване сѫ били пренесени въ миналото: *P. pumila* отъ Кавказъ, *P. dasyphylla* отъ Ориента и др., също съ много сортове.

Дрѣнъ (Cornus mas L.), свойственъ на срѣдна и южна Европа.

Дюля (Cydonia vulgaris Pers.), свойствена на южна Европа.

Зарзалия (Prunus armeniaca L.) — Отъ Туркестанъ, Монголия.

Кестенъ (Castanea vulgaris Lam.), свойственъ на Срѣдиземската областъ.

Маджаркиня, синя слива (Prunus domestica L.), основенъ типъ за разнитѣ сортове сливи.

Мушмулъ (Mespilus germanica L.), свойственъ на източната часть отъ Срѣдиземската область.

Нѣмско грозде (Ribes grossularia L. и R. rubrum L.), съ произходъ отъ умѣренитѣ страни.

Орѣхъ (Juglans regia L., въ примѣсъ съ други видове и разни сортове), свойственъ сѫщо на Срѣдиземската область, съ отдалечаване дори до Хималаитѣ. Отъ него по Ловчанско сѫ пренесени сортове и отъ други азиатски видове).

Прасква ((Persica vulgaris Mill) отъ източнитѣ страни изобщо, съ нѣколко великолепни сортове.

Трънкослива, джагала (Prunus insititia L.) — Отъ Европа и предна Азия.

Хинапъ (Zizyphus vulgaris Lam.), свойственъ на Срѣдиземската область.

Череша (Prunus avium L.) — Европейски видъ, отиващъ до Норвегия, и още други нѣкои видове отъ второстепенна важность.

Съ изключение на хинапа и бадема, които преди освобождението се култивираха повече като украсни дървета по кѫщнитѣ дворове и градини на турцитѣ въ града, останалитѣ както тогава, тъй и до сега оставатъ като общи овощни храстови и дървесни елементи за цѣлата Ловчанска область, съ тази само разлика, че много отъ нѣкогашнитѣ тѣхни облагородени сортове следъ освобождението постепенно изчезнаха.

Както това може да се заключи отъ горепредаденитѣ списъци и обстойни наши обяснения, растителната украса на Ловечъ и Ловчанско, въ смисълъ на близкитѣ негови околности, е била горе-долу една и сѫща въ предосвободителната и подиросвободителната епоха. При това, за дивата саморасла растителность на кайрацитѣ, смѣсенитѣ низки и високи браница и гори сѫ съставени отъ елементи съ мѣстенъ първиченъ произходъ, а за овощната растителность — отъ елементи съ различенъ чуждоземски произходъ, пренесени въ далечни минали времена, и само нѣкои отъ мѣстенъ произходъ.

При горното изложение ние не взехме въ внимание изкуственото залесяване, което се направи презъ последнитѣ двайсетина години, нито онѣзи чуждоземски украсни елементи, които сѫ внесени отъ частни лица по тѣхни дворища, градини, лозя или вили. И това ние направихме нарочно, за да ги веземемъ въ съображение при разглеждане въпроса за бѫдещата украса на Ловечъ и Ловчанско въ следната заключителна часть на нашето изложение.

3. Каква трѣбва да бѫде растителната украса на Ловечъ и Ловчанско въ бѫдеще.

Трѣбва веднага да заявимъ, че, при наличностьта на подходни мѣстни храстови и дървесни украсни елементи, по начало ние сме противъ залесяването съ чуждоземски украсни елементи или такива, които по надморска височина не отговарятъ на цельта. А предаденитѣ по-горе подробни сведения и съответни списъци на храстовитѣ и дървесни растения, които както въ миналото, тъй дорѝ и до сега образуватъ самораслитѣ кайраци, храсталаци, смѣсени широколистни гори и курии по Ловчанско, ясно показватъ, че такива има и отъ тѣхъ може да се прави широкъ изборъ.

Залесяването на Ловечъ и Ловчанско трѣбваше и трѣбва да се извършва предимно съ украсни елементи отъ мѣстенъ произходъ поради две важни обстоятелства: да се запази за винаги мѣстниятъ естественъ общъ изразъ и трайность на първопроизводната отъ миналото растителность, отъ една страна, и отъ друга, да се избѣгнатъ украсни елементи, които на пръвъ погледъ вирѣятъ и красятъ, но въ сѫщность сѫ отъ несигурна трайность. Въ такъвъ случай по-сигурно се успѣва, и човѣкъ не се излага на излишни изненади. Единъ примѣръ: по скалнитѣ тераси на Керкенека е извършено залесяване, но разсаденитѣ фиданки къмъ края на августъ 1932 г. въ по-голѣмия си брой бѣха вече изгорѣли, съ изключение на онѣзи, които изглеждаха да сѫ отъ естеството на брѣста и габъра. А това е тъй, защото по Стратешкитѣ гори тъкмо последнитѣ два вида вирѣятъ най-добре. И, наистина, ако наблюдательтъ проникне въ гората задъ пещерата (вижъ винетката), ще намѣри всички онѣзи елементи, които единствени найподхождатъ за залесяването на терасситѣ и които, като храсти, се развиватъ въ пукнатинитѣ на самитѣ скали. Е добре, тъкмо отъ тѣхъ трѣбва да се отгледатъ фиданки за залесяването, а тѣ сѫ: дивикинята, смрадликата, габърътъ, бѣлиятъ ясенъ, брѣстътъ, люляката, кучиятъ дрѣнъ, дѫбътъ, глогътъ и др., които сѫ предадени погоре въ първия списъкъ а). По този редъ на обяснения и препорѫки вещиятъ наблюдатель ще се убеди, че за поддържането и възобновяването на смѣсенитѣ широколистни гори и куриитѣ трѣбва да се използуватъ дървеснитѣ елементи на списъкъ б), а за лозята, овощнитѣ градини и бахчитѣ изобщо — елементитѣ на списъкъ в). Нека веднага отбележимъ, че относно овощнитѣ храсти и дървета могатъ да се употрѣбятъ и външни сортове, но това да става предимно чрезъ присаждане върху подложки отъ мѣстенъ произходъ. Сѫщото може да се прави и съ дивитѣ украсни елементи; напр.: съ *брѣста, люляката, ясена* и др., които, споредъ насъ, сѫ най-очебийнитѣ и сигурни украсни елементи за Ловечъ и Ловчанско.

Колкото се касае до частнитѣ инициативи въ свръзка съ лозята, вилитѣ и градскитѣ дворища, разбира се, всѣки е свободенъ да прави опити за своя смѣтка и отговорность било съ чуждоземски елементи, било съ такива, които не отговарятъ на надморската височина; напр. обикновенъ кестенъ, конски кестенъ, айлантъ, смърчъ, ела, боръ, смрика и др. Общественитѣ мѣста на града, обаче, трѣбва да бѫдатъ украсени планомѣрно, трайно и естетично. И ето въ що състоятъ въ туй отношение нашитѣ заключителни препорѫки:

1. Бждещитѣ булеварди край рѣка Осъмъ могатъ да бждатъ украсени съ *висока топола* (Populus pyramidalis), каквато (заедно съ бѣлата върба) изобщо отлично вирѣе по низинитѣ край рѣката. Имало я е въ миналото, па вирѣе чудесно и днесъ (вижъ винетката и образа въ текста). Тя би красила чудесно града.

2. Широкитѣ булевардни улици сжщо могатъ да бждатъ украсени съ *висока* топола или *черна топола* (Populus nigra), при умѣло окастрювана корона въ булеста форма. За сжщата цель може да послужи и другъ единъ нашъ крайморски видъ, нареченъ *копривка* (Celtis australis). Той не е саморасълъ за Ловечъ и Ловчанско, ала, поради гжстата си корона и издържливость презъ лѣтото, е твърде подходенъ за случая. Въ случая би могла да послужи и *черната черница* (Morus nigra) съ своитѣ тъмнозелени лъскави листа, ако не прѣчеха чернитѣ плодове-бобонкитѣ, които ще мърсятъ улицитѣ. Може най-подиръ да бжде употрѣбенъ и брѣстътъ и особено облагородениятъ брѣстъ.

3. Второстепеннитѣ улици могатъ да бждатъ украсявани, но при усърдна поддръжка, съ низки екземпляри отъ *облагороденъ* или *нашъ брѣстъ, черница, копривка* и *черна топола*. За случая *липата* (Tilia) твърде не е подходна, защото, уединена, лесно изпарява водата и не устоява на лѣтнитѣ горещини.

4. Въ дворове тѣ и дворнитѣ градини да се отглеждатъ предимно овощни храсти и дървета, между които и лозата на асма.

5. Край рѣката подъ Башбунарскитѣ скали, край централата и нагоре чакъ до Куку-Нана, както и насреща отъ Дрътене до Дупекъ (вж. образъ 13 въ кн. I), въ подновяването на настоящето залесено състояние ще трѣбва да се предпочитатъ и внасятъ постепенно изтъкнатитѣ въ нашитѣ списъци храстови и дървесни елементи, между които да не липсуватъ: *елшата* (Alnus glutinosa) за самитѣ крайбрѣжни части, а за по-вжтрешнитѣ — *липата* (Tilia). Въ случая би могло да се направи опитъ, дали въ трънака, между Дрътене и Лаловата пещера, край драката (Paliurus aculeatus) не биха могли да вирѣятъ нѣкои отъ скалнитѣ храстови елементи, които отбелязваме въ следващата точка.

6. Както самото естествено състояние на украсата ни показва (вижъ винетката), скалнитѣ повръшни части и чисто чакълести стръмнини на градскитѣ околовръстни височини могатъ да бждатъ заети само отъ *драката* (Paliurus aculeatus), защото тя само съ упоритость може да устои на тѣзи сухи и вѣтровити мѣста. Но скалнитѣ тераси и тѣхнитѣ пукнатини безусловно ще трѣбва да се залесяватъ, па тѣ и сами се залесяватъ, съ храстовидни форми отъ: *габъръ* (Carpinus Duinensis), *дивикиня* (Prunus mahaleb), *осенъ* или *ясенъ* (Fraxinus ornus), *смрадлика* (Cotynus coggygrya), *люляка* (Syringa vulgaris), *глогъ* (Crataequs oxyacanta u C. monogyna) и др. посочени въ списъцитѣ а) и б), но на чело на които стоятъ *брѣстътъ* и *люляката*, както това очебийно изпъква по стратешкитѣ смѣсени гори и кайраци.

7. Навсѣкжде въ България както и въ Ловечъ и Ловчанско отдавна сж въведени като украсни елементи акацията (Robinia) и ней подобната гледитчия (Gleditschia). Тѣзи чуждоземски украсни елементи трѣбва да се предпочитатъ при укрепяване пороищата и стръмнитѣ подвижни почви и землища изобщо или като уводни елементи.

8. Остава, най-подиръ, да завършимъ съ украсата на по-далечнитѣ околности на града; а тамъ тя, вънъ отъ лозята, бахчитѣ, ливадитѣ и нивята, се посочва очебийно дорй отъ днесъ сжществуващитѣ още саморасли елементи. Тамъ самитѣ кайраци и смѣсени широколистни храсталаци и гори трѣбва да се оставятъ на мира: чрезъ естествено разпръсване на семената и самозащита, тѣ отъ само себе си ще се възобновятъ. Сжщото ще стане и по некултивиранитѣ мѣста на Узунъ-дере и Диндиръ-дере, които сж тъй тѣсно свързани съ економичния и безрезервно охоленъ и веселъ животъ на ловчанци отъ Вароша особено отъ преди освобождението.

За съжаление, сега имотитѣ по най-красивитѣ горни мѣста на Узунъ-дере и Диндиръ-дере, чиито долини тъй добре сж запазени отъ вѣтроветѣ и по които на времето вирѣеха най-плодороднитѣ лозя и бахчи, сж закупени отъ пресѣчани и павликенци, които ги изоставили и изобщо превърнали въ ниви и пасища; а отъ дървеснитѣ украсни елементи запазили само брѣста, липата и джба, за да ги кастрятъ периодично за храна на добитъка. Отъ чешмитѣ е подновена само онази, която е подъ Пази-мостъ, но тъй е изоставена, че нанесениятъ отъ пороитѣ пѣсъкъ е засипалъ постава ѝ дори до самия чучуръ. Благодарение на това, че извира отъ самата скала, Дериволската чешма, макаръ съ разнебитенъ улей, е запазена още въ най-първобитенъ видъ. А отъ най-прочутата и възпѣта въ ловчански пѣсни Пиклиндолска чешма и грамаднитѣ нѣкогашни дървета около нея не е останала никаква следà: на мѣстото ѝ днесъ се разлива занемаренъ изворъ, пъленъ съ жабуняци.

А, посрѣдствомъ морално-възпитателни и културно-просвѣтни беседи и наставления отъ страна на ловчанскитѣ спортни организации, би могло, може би, въ бждеще да се разшири и подигне културната висота както на ловчанското просто население, тъй и на населението отъ Пресѣка, Горно-Павликене и Сливекъ съ огледъ на самосъзнанието имъ къмъ нѣкогашната красива растителна украса и пълноводность на тѣзи мѣста. Само тъй последнитѣ биха могли да се възобновятъ въ пълния си нѣкогашенъ разцвѣтъ. И, нѣма съмнение, че, заедно съ това, по долинитѣ и лозята на тѣзи красиви кжтове ще се издигнатъ вили, вмѣсто нѣкогашнитѣ ковънлъци, ще се възобновятъ чешмитѣ по-красиви и пълноводни; а населението, изживѣло днешния мжченъ животъ, въ лицето на бждещитѣ си млади поколѣния, ще стане пакъ охолно и весело и по мили спомени отъ миналото ще възобнови люлкитѣ на клонеститѣ сѣнчести край тѣхъ орѣхови дървета и пакъ ще запѣе:

„Разболѣ се назлъмъ Денка,
Назлъмъ Денка Касабова.
Болна лежи, та умира
На чешмата Диндирова,
Диндирова Дериволска,
Дериволска Пиклиндолска“.
. . . .
. . . .

Проф. Д-ръ. Ст. Петковъ.

ПРИПИСКИ.

Обирътъ въ с. Абланица (Горна), поржчанъ отъ Василъ Левски.

Въ животописанието на Христо Ивановъ Голѣмиятъ (Ловечъ и Ловчанско, кн. IV, стр. 53) е споменато на кжсо за обира въ с. Абланица. Подробности срѣщаме въ разговора на Луканъ Цачевъ (Хаджилиоглу), отбелязанъ отъ Д-ръ П. Стояновъ (Материали за историята на градъ Ловечъ, ржкописъ, стр. 65).

Споредъ Луканъ Цачевъ, участие въ обира вземали: той, Христо Латинецътъ, Хр. Ивановъ Крачула, Вутко и Димитъръ Поповъ (отъ с. Видрари) и още двама видрарци. Обирътъ извършили по заповѣдь на Василъ Левски. Този, когото искали да оберать билъ касиеръ на нѣкоя чета, избѣгалъ отъ Влашко въ България въ Горна-Абланица. Нападнали кжщата му, за да вземать откраднатитѣ пари. Влѣзли вжтре и хванали двамата братя, но пари не дали, нито намѣрили. Не ги убили, защото Левски поржчалъ да не става убийство. Погнала ги потера, водили престрелка съ нея въ селото и сполучили да избѣгатъ въ с. Гложене у Василъ Йонковъ. Отъ тамъ отишли въ Тетевене у Станча х. Ивановъ; той имъ далъ Стоянъ войвода да ги прекара презъ балкана въ с. Сопотъ. Тамъ отишли при Сжя, братъ на Д. Пъшковъ. После се върнали въ Ловечъ Христо Латинецътъ, Хр. Ив. Голѣмиятъ и Луканъ.

Какъ прекарали револверитѣ отъ Турно-Магурели въ Ловечъ.

Луканъ Цачевъ, Тошко п. Лукановъ, Цвѣтко Вълчевъ (зеть на Лукана), Стефанъ Фичътъ и Анастасъ попъ Хиновъ отъ Плѣвенъ пренесли отъ Турно-Магурели за Никополъ на нѣколко пжти по десеть револвери по голо на кръста, всичко 200 револвера шестаци. Патронитѣ натоварили въ два чувала, като поставяли редъ чушки редъ патрони. Хамалитѣ забелязали, че чушкитѣ много тежали?! Въ Никополъ слѣзли въ Компание ханъ. Съдържательтъ цинцаринъ задигналъ единъ револверъ, но не ги издалъ. Вземали две каруци и бързо пренесли нѣщата у Анастаса п. Хиновъ въ Плѣвенъ и сетне въ Ловечъ въ кжщата на Луканъ Цачевъ. Маринъ п. Лукановъ вземалъ отпосле всичко у дома си. Всѣки отъ участницитѣ си вземалъ по единъ револверъ. Луканъ Цачевъ вземалъ два револвера десетаци (за 10 патрона): едина за себе си, който струвалъ 1,300 гроша безъ патрони, а другия за Василъ Йонковъ отъ Гложене да го продава.

Гечо Сирковъ живѣлъ въ Бѣлградъ.

Гечо Сирковъ, братъ на Никола Сирковъ, близъкъ човѣкъ на В. Левски, билъ както много други ловчене въ Бѣлградъ. Д-ръ П. Стояновъ, като ходилъ (1901 г.) въ кжщата на попъ Кръстя, видѣлъ портретъ: попътъ и Гечо Сирковъ наедно, фотографирани въ Бѣлградъ.

А. И.

РИБИ И РИБОЛОВСТВО ПО Р. ОСЪМЪ.

Рѣка Осъмъ извира съ два голѣми притоци: Бѣли и Черни Осъмъ отъ Троянския балканъ. Бѣли Осъмъ прибира водитѣ на много малки и голѣми ручеи, които извирать отъ западната часть на Троянския балканъ, на западъ отъ Трояновия проходъ и приема отъ дѣсно р. Кнежа, а отъ лѣво р. Ръждавецъ. — Черни Осъмъ извира отъ в. Амбарица. Току подъ града Троянъ Бѣли и Черни Осъмъ се събиратъ и сливатъ водитѣ си и образуватъ доста пълноводната рѣка Осъмъ, която лжкатуши право на северъ между разхвърленитѣ предпланини на Троянския балканъ. Тукъ тя приема много притоци отъ лѣво и отъ дѣсно. Съ увеличени води, преди да стигне града Ловечъ, тя пробива ловечката планина отъ Малкия балканъ и навлиза въ пространната Дунавска равнина. Отначало тукъ тя пои съ водитѣ си китнитѣ и плодородни поля на много и богати села, като: Дойренци, Деветаки, Александрово, Лѣтница и други. Недалечъ отъ Левски, преди да мине желѣзопжтната линия, водитѣ на рѣката извивать точно въ перпендикулярна посока на северо-западъ и следъ нѣколко крути голѣми завои, малко преди да съедини водитѣ си съ дунавскитѣ, при с. Мусалиево взема северна посока. Малко надъ града Никополъ рѣка Осъмъ се влива въ Дунава.

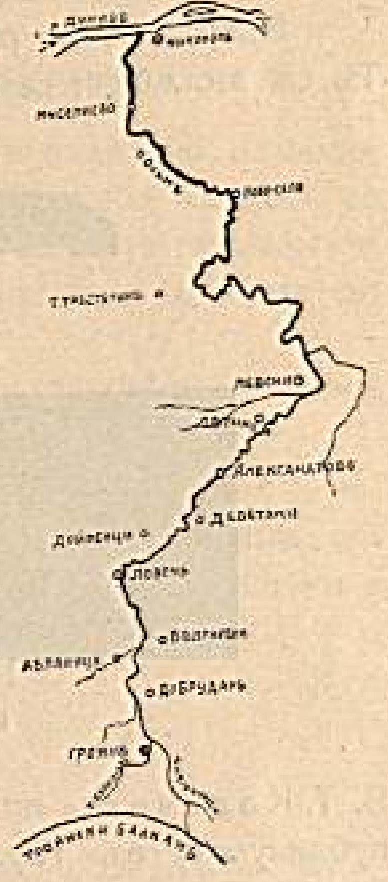

Обр. 42. Рѣка Осъмъ.

Басейнътъ на р. Осъмъ е сравнително малъкъ. При относителна обща дължина, 332 клм., тя има само около 2818 кв. клм. басейнъ.[1]) Въ това отношение тя отстжпва на повечето рѣки, притоци на Дунава въ границитѣ на България, които извиратъ отъ Стара-планина, а именно, отстжпва на Огоста, Витъ, Искъръ, Янтра, дори и на Русенски Ломъ, който има сравнително много по-малка дължина. По-малъкъ басейнъ иматъ: Витболъ, Арчаръ, Ломъ и Циба.

Поради малкия й басейнъ рѣка Осъмъ не е тъй пълноводна, и водитѣ й не сж постоянни. Пролѣть при топене на снѣговетѣ и пролѣтнитѣ черешови[2]) води тя е доста пълноводна, има буйни води и прави голѣми пакости. Презъ останалитѣ времена на годината водитѣ ѝ чувствително намаляватъ. Това рѣзко колебание на водитѣ ѝ, буйнитѣ и кални води при пълноводие и замърсенитѣ ѝ води при суша, особено лѣтно и есенно време, се силно отразяватъ на състава, качеството и разпространението на рибитѣ, както и на естественото плодене на рибата въ рѣката. Изобщо рѣка Осъмъ е бедна на риба, особено бедна е на едри екземпляри.

---

[1]) Радевъ, Проф. Ж. Царство България: географическо положение, граници и повърхнина. — Статистически годишникъ на Царство България, година 1923—1924. Стр. 12. София 1925.

[2]) Които валятъ по време цъвтежа на черешитѣ.

Никоя друга група гръбначни животни отъ фауната на България не е така подробно изучена, както сѫ изучени рибитѣ. Научната литература, съдържаща данни и материяли за разпространението на рибитѣ въ България, брои днесъ около 50 научни публикации. Въ тѣхъ е дадено, ако не всичко, поне най-необходимото за опознаване рибната ни фауна.

Въпрѣки това рибитѣ отъ рѣка Осъмъ сѫ сравнително най-малко проучени. Тѣ сѫ застѫпени само въ една публикация, тая на нашия първъ ихтиологъ В. Т. Ковачевъ, подъ надсловъ: „Рибитѣ на Бѣлия и Черния Осъмъ и на Осъма“, публикувана въ Трудове на Бълг. Природоизпитателно д-ство, книга IX, стр. 88—89. Тази малка статийка е така забутана въ казанитѣ трудове, че мѫчно може се откри. Нея нѣма да намѣрите и въ съдържанието. Въ нея покойниятъ Ковачевъ изброява само 13 вида риби отъ рѣка Осъмъ и притоцитѣ ѝ.

Обр. 43. Lampetra planeri Bl. рѣчна минога.

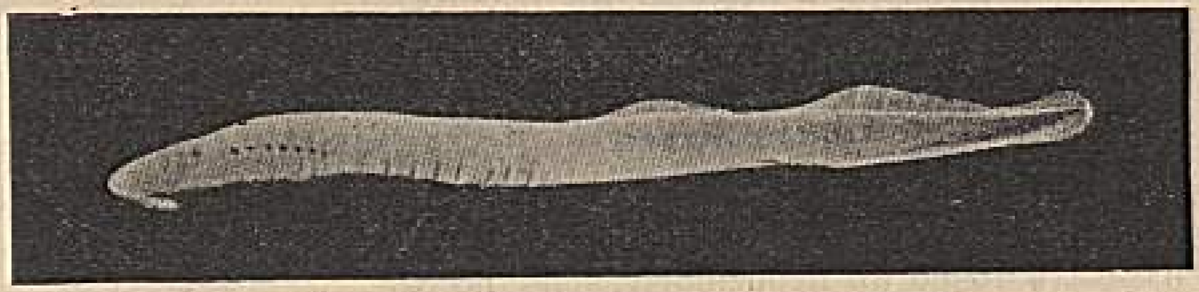

Обр. 44. Eudontomyzon danfordi Reg., минога.

Отъ отдавна събирамъ материяли върху рибната фауна на рѣка Осъмъ. Презъ периода 1920—1923 година материяли събирахъ отъ устието и долното течение на рѣката. А отъ 1923 година, при всѣко посещение на рѣката, отъ разнитѣ ѝ части съмъ събиралъ материяли; материяли съмъ получавалъ и отъ частни лица, главно изъ гр. Троянъ. Събранитѣ по такъвъ начинъ ихтиологични материяли сѫ доста обилни и смѣтамъ, че съдържатъ всички риби, които биха могли да се намѣрятъ въ рѣка Осъмъ. Часть отъ материялитѣ сѫ съхранени въ сбирката отъ риби на Царския Естествено-исторически музей, другата часть, особено рибитѣ, събирани отъ устието на рѣката, бѣха запазени въ сбирката въ Министерството на земледѣлието, Риболовно отдѣление, която сега е въ най-плачевно състояние.

Всички материяли по рибната фауна и риболовството на рѣка Осъмъ излагамъ по следния планъ:

I. Систематиченъ прегледъ на рибитѣ отъ р. Осъмъ,
II. Разпространение на рибитѣ по рѣка Осъмъ и
III. Риболовство по рѣка Осъмъ.

I. Систематиченъ прегледъ на рибитѣ отъ р. Осъмъ

Въ рѣка Осъмъ до сега сѫ ми известни 37 видове риби, принадлежещи на 26 рода и 9 семейства, а именно:

I семейство Petromyzonidae, миноги.

1. *Lampetra planeri* Bloch. рѣчна минога. (Обр. 43)

Тѣло продълговато, цилиндрично. Устата крѫгли, безъ радиално разположени рогови точки, отвѫтре съ тѫпи зѫби. Горночелюстнитѣ зѫби въ видъ на напрѣчни пластинки съ 7—8 зѫбчета по краищата. Долночелюстнитѣ зѫби сѫ 9—11. Двѣтѣ гръбни перки сѫ доближени и отгоре закрѫглени. Достига до 27 см. дължина.

Срѣща се рѣдко въ рѣка Осъмъ главно въ долното и срѣдното ѝ течение.

2. *Eudontomyzon donfordi* Reg[1]) Минога. (Обр. 44).

Отличава се отъ предходния, че устниятъ дискъ е съ радиални рогови точки. Горночелюстнитѣ зѫби сѫ съ 9—11 остри зѫбчета. Дългъ е до 20 см.

Рѣдко въ горното и срѣдно течение на рѣката.

II семейство Percidae, бодлоперки.

3. *Perca fluviatilis* L., костуръ. I D 13, II $D^{1-2}/_{12-14}$ $A^{2}/_{8-9}$,[3]) $51^{6-8}_{13-15}\,63$.[2]) (Обр. 45)

Тѣлото сплеснато отъ страни, овално, покрито съ сравнително дребни люспи. Зѫбитѣ въ устата малки, еднакво голѣми. Съ 2 гръдни перки, които сѫ отдѣлени една отъ друга. Тѣлото е зелено-жълто, отгоре по-тъмно, отстрани съ 5—8 тъмни напрѣчни ивици. Краятъ на I-та гръбна перка съ черно петно. Ушнитѣ (хрилнитѣ) капачета покрити само отгоре съ люспи. Достига до 20 см. дължина.

Срѣща се само къмъ устието на р. Осъмъ, край брѣга и по разливитѣ обрасли съ водна растителность. Хищна и лакома риба.

---

[1]) Видъ риба, който за първъ пѫть се съобщава отъ България. Подробното ѝ описание ще дадемъ въ отдѣлна работа.

[2]) Тази формула показва, че броятъ на люспитѣ по страничната линия сѫ отъ 51 до 63, надъ страничната линия 6—8 и подъ страничната линия 13—15 люспи.

[3]) I D = първа гръбна перка, II D = втора гръбна перка, A = анална или подопашна перка. Числата показватъ: предъ косата линия числото на неразклоненитѣ лѫчи, задъ косата линия числото на разклоненитѣ лѫчи отъ перкитѣ.

4. *Lucioperca lucioperca* L., бѣла риба. I D 14, II $\mathrm{D}^{1}/_{23}$, $\mathrm{A}^{2}/_{12}$. 87 $\frac{13}{18-19}$ 90. (Обр. 45.)

Тѣлото продълговато, слабо сплеснато отъ страни. Гърбътъ сивозеленикавъ, странитѣ съ 8—12 черникави напрѣчни ивици. Грѫбнитѣ и опашнитѣ перки съ тъмни петна между лѫчитѣ. Въ устата срѣдъ малкитѣ ѝ зѫби изпъкватъ и по единъ голѣмъ зѫбъ. Достига до 30 см. дължина.

Срѣща се рѣдко къмъ устието на р. Осъмъ.

5. *Acerina cernua* L., ропецъ. $\mathrm{D}^{12-14}/_{12-13}$, $\mathrm{A}^{2}/_{4-5}$, 35 $\frac{7}{12}$ 40. (Обр. 45).

Тѣлото сплескано отъ страни, кѫсо, набито. Уста малка, зѫби малки, четинковидни. Хрилнитѣ капачета съ силно развити шипове. Грѫбнитѣ перки слѣти въ една. — Кално-зеленикави, съ неясно очертани малки петна. Достига до 15 см. Граблива риба, която предпочита повече дълбокитѣ вирове.

Въ рѣка Осъмъ само при устието.

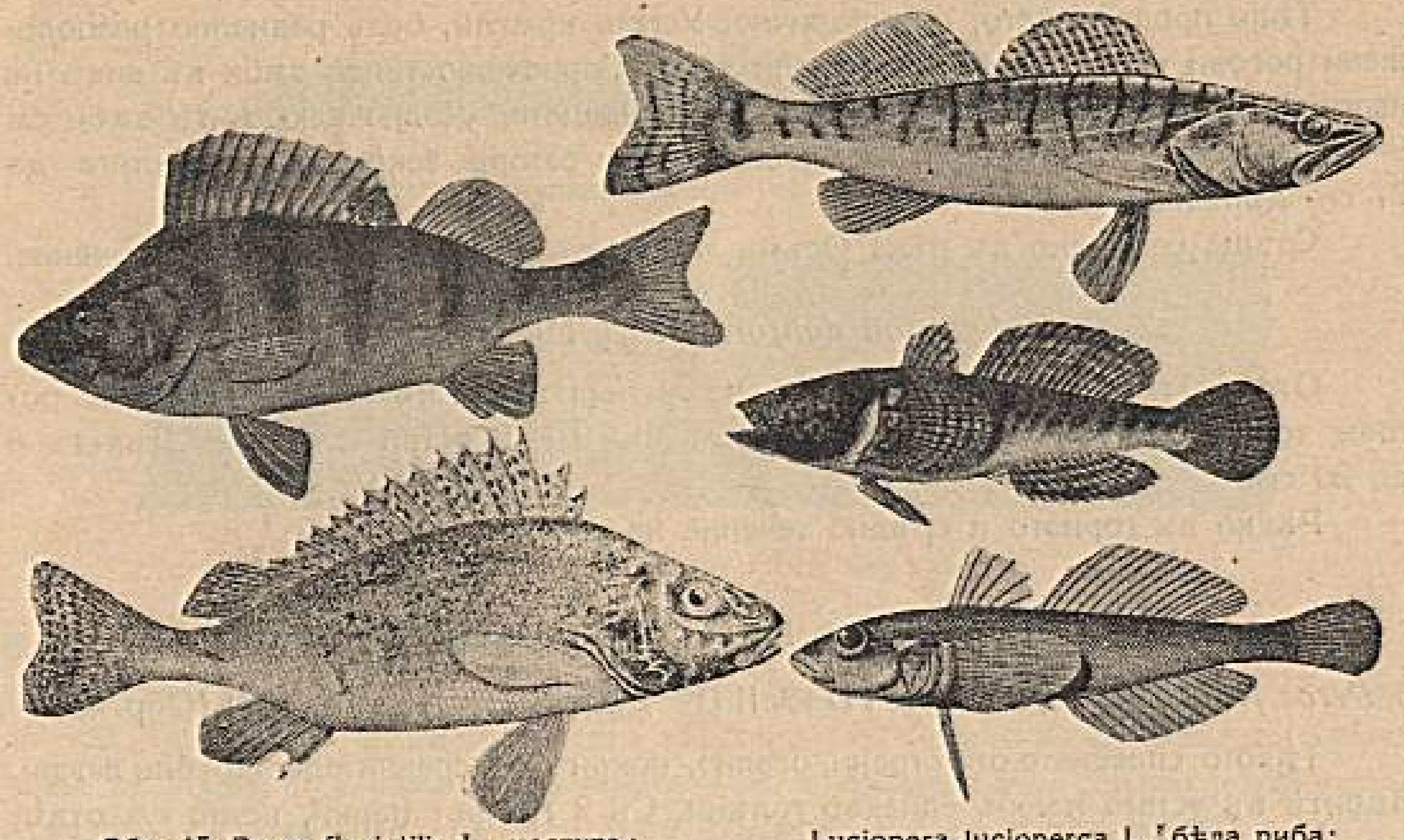

Обр. 45. Perca fluviatilis L., костуръ;
Acerina cernua, ропецъ;
Luciopera lucioperca L., бѣла риба;
Gobius kessleri Günther, дунавско попче;
Gobius fluviatilis Pal., рѣчно попче.

III семейство Gobiidae, попчета.

6. *Gobius fluviatilis* Pallas, рѣчно попче. I D 6, II $\mathrm{D}^{1}/_{15-17}$, $\mathrm{A}^{1}/_{13-16}$, 60—65. (Обр. 45).

Тѣло вретеновидно, овално, покрито съ ситни люспи. Коремнитѣ перки слѣти и образуватъ винлузъ (хвуния). Гърбътъ тъменъ; странитѣ съ 7—10 тъмни петна които често сѫ заличени; корема бѣлъ. Достига до 12 см.

Въ рѣка Осъмъ, макаръ и рѣдко, идва въ долното и срѣдното течения. Нѣма значение за риболова.

7. *Gobius kessleri* Günther, дунавско попче. D 6, II $\mathrm{D}^{1}/_{16-18}$, $\mathrm{A}^{1}/_{11-14}$, 65—78. (Обр. 46).

Тѣло отпредъ широко и сплеснато гръбо-коремно, назадъ овално. Главата голѣма сплесната. Цвѣтътъ му тъмно-сивъ, съ по-тъмни петна по гърба и странитѣ, отъ които около 5 перки сѫ разположени отъ страни на тѣлото по страничната линия. Перкитѣ сѫщо съ черни петна. Достига до 15 см.

Рѣдко въ р. Осъмъ и се срѣща само въ долното ѝ течение, кѫдето случайно навлиза отъ р. Дунавъ.

IV семейство Cottidae, главоци.

8. *Cottus gobio* L., главочъ. I D 7—8, II D 16—17, A 12—13, V $^{1}/_{4}$. (Обр. 45).

Не голѣма риба съ голо, вретенообразно тѣло и голѣма глава. Главата е приплесната и вѫорѫжена съ 2 шипа надъ хрилнитѣ капачета, насочени назадъ. Цѣлото тѣло е покрито съ тъмни перки. Достига до 12 см. дължина.

Въ горното течение на рѣката: Бѣли и Черни Осъмъ заедно съ пъстървата.

V семейство Suluridae, сомови.

9. *Silurus glanis* L., сомъ. D 3—5, A 77—92, V 11—13. (Обр. 46).

Тѣлото голо продълговато. Главата голѣма, широка и плоска, съ 6 мустачки: една двойка на горната и 2 двойки на долната устни. Зѫбитѣ малки. Грѫбната перка една, — малка и мека, безъ твърди лѫчи. Подопашната перка дълга и се слива съ опашната. Достига до 70—80 см. дължина.

По цѣлото течение, като възлиза доста на високо и се лови даже и надъ Троянъ.

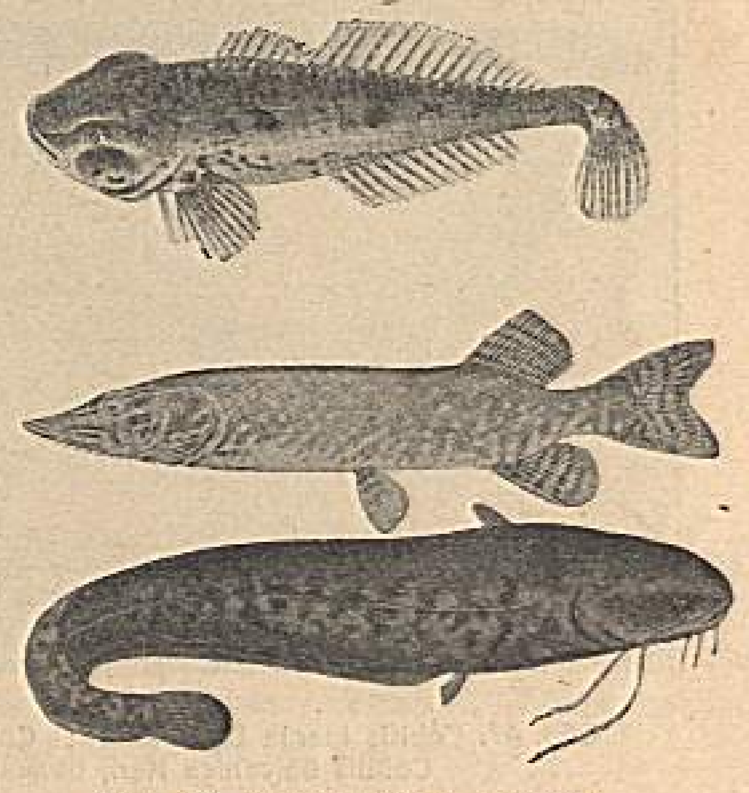

Обр. 46. Cottus gobio L., главочъ.
Esox lucius L., щука.
Silurus glanis L., сомъ.

VI семейство Esocidae, щуки.

10. *Esox lucius* L., щука. $\mathrm{D}^{6-8}/_{13-15}$, $\mathrm{A}^{4-5}/_{10-13}$, 110 $\frac{12-14}{14-15}$ 134. (Обр. 46).

Тѣлото продълговато почти цилиндрично, покрито съ малки люспи, които по страничната линия сѫ повече отъ 100. Главата съ силно издадени напредъ широки челюсти, въорѫжени съ многобройни зѫби. Грѫбната перка разположена далеко назадъ въ опашната область, надъ подопашната перка. Гърбътъ обикновено черникавъ, странитѣ сиво-зеленикави съ жълтеникави петна и ивички.

Срѣща се главно при устието, но възлиза и по-високо до къмъ Ловечъ.

VII семейство Cobitidae, щипоци.

11. *Cobitis taenia* L., щипокъ. D $^{2-3}/_{6-7}$, A $^{2-3}/_{5-6}$, V $^{1}/_{6}$. (Обр. 47).

Тѣло продълговато, сплеснато отстрани, сравнително съ малка разлика, между най-голѣмата и най-малката височини. Около устата 6 сравнително кжси и тънки мустачки. Безъ килъ върху гърба на опашното стъбло. Съ 15—18 надлъжно удължени тъмни петна отъ двѣтѣ страни на тѣлото. Подочнитѣ костици съ слабо развити шипчета. Достига до 15 см. дължина.

Широко разпространенъ по цѣлото течение на рѣка Осъмъ, отъ устието до горното течение. Живѣе въ мѣста съ тихо и бавно течение по дъното, а често заровена подъ пѣсъка или тинята, изподъ които се показва само главата й. Хвърля хайвера си презъ априлъ и май.

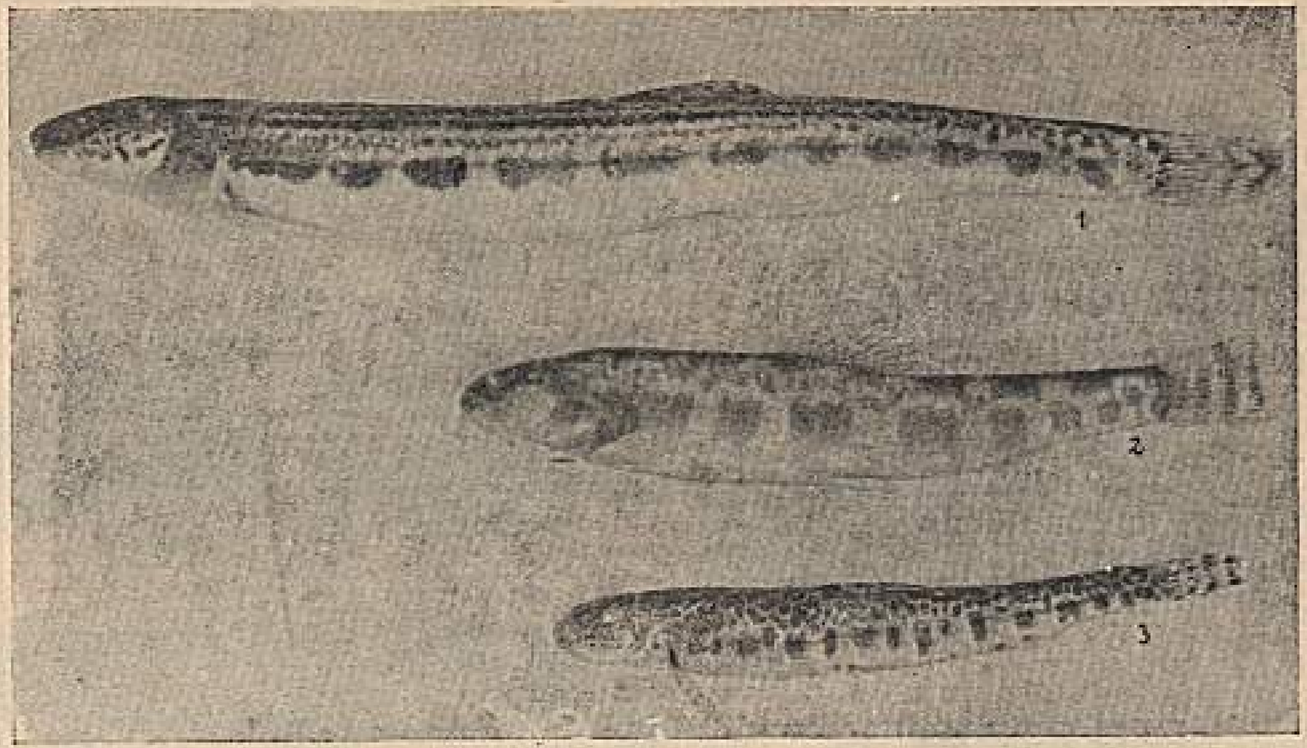

Обр. 47. Cobitis taenia L., щипокъ; Cobitis bulgarica P. Drenski, щипокъ; Cobtiis balcanica Kar., балкански щипокъ, лискуръ.

12. *Cobitis balcanica* Kar., балкански щипокъ, лискуръ. D$^{3}/_{6-7}$, A$^{3}/_{6}$, V$^{2}/_{6}$. (Обр. 47).

Тѣло продълговато, сравнително низко и тънко, съ сравнително по-голѣма разлика между най-голѣмата и най-малкитѣ височини. Устата заобиколена съ 6 сравнително добре развити, дълги и дебели мустачки. Съ килъ на опашното стебло отъ двѣтѣ страни и заема почти цѣлото протежение на опашното стебло. Подочнитѣ костици добре развити, масивни, здрави, продължени въ 2 добре развити, остри шипчета. — Странитѣ на тѣлото съ по 12—16 напрѣчни, вертикални тъмни петна. На края на опашното стебло съ 2 черни петна. Достига до 9 см. дължина.

Разпространена главно въ срѣдното и горно течение на Осъма. Не се срѣща въ областьта на пъстървата. Обича пѣсъчливи мѣста, кждето се заравя подъ пѣсъка. Мръсти се презъ априлъ и май.

13. *Cobitis bulgarica* P. Drenski, дунавски щипокъ. D$^{2-3}/_{6-7}$, A$^{2-3}/_{5-6}$, V$^{1}/_{6-7}$. (Обр.47).

Тѣло сравнително кжсо и високо, съ относително по-голѣма разлика между най-голѣмата и най-малката височини, главата сплесната. Устата заобиколена съ 6 мустачки, които сж сжщо по-дълги и по-дебели. Подочнитѣ костици сравнително по-тънки и по-източени, по-конически и масивни, съ 2 дълги и остри шипчета (по-дълги отъ тия въ C. balcanica). Странитѣ на тѣлото съ по 6—8, рѣдко 9 почти квадратни, голѣми тъмни петна. Достига до 11 см.

Разпространенъ главно въ р. Дунавъ, но навлиза и въ устието на Осъмъ.

14. *Nèmacheilus barbatulus* L., тлъстакъ, гулешъ. D $^{3}/_{7}$. A $^{3}/_{5}$, V $^{1-2}/_{6}$. (Обр. 48).

Тѣло продълговато, цилиндрично, само опашното стъбло сплескано отъ страни. Покрито е съ малки люспи, почти скрити въ кожата. Около устата съ 6 мустачки, безъ бодловидни шипчета на подочната кость. Тѣлото опъстрено съ неправилно пръснати тъмни петна. Достига до 13 см. дължина.

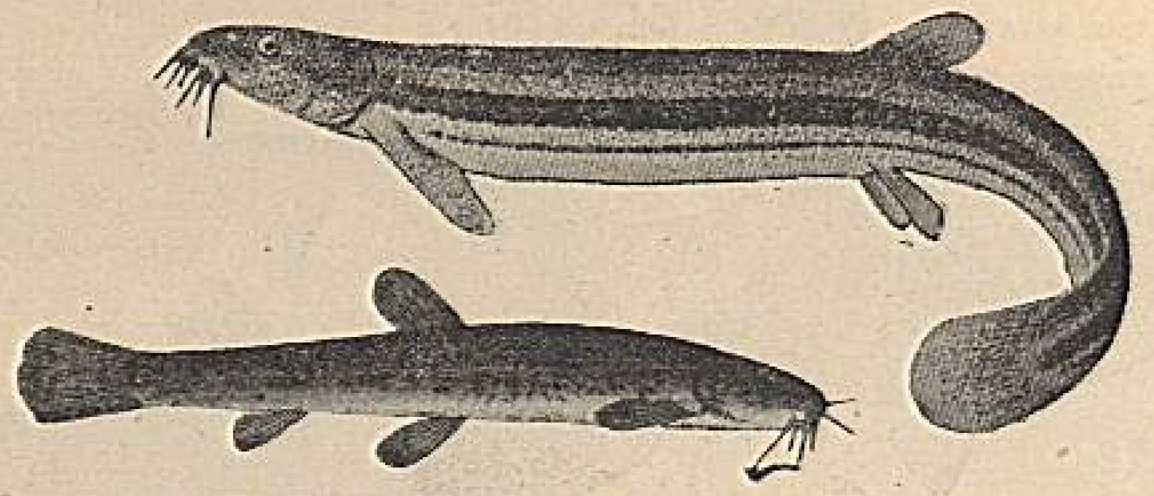

Обр. 48. Misgurnus fossilis L., змиорка.
Nemacheilus barbatulus L., гулешъ, тлъстакъ.

Разпространенъ въ горното течение на Осъма и често въ областьта на пъстървата. Съ вкусно месо. Живѣе по дъното подъ камънитѣ. Обича да се храни съ хайвера на другитѣ риби, затова се приема за вреденъ.

15. *Misgurnus fossilis* L., змиорка. D $^{3-4}/_{5-6}$, A $^{2-3}/_{5}$, V $^{1-2}/_{5-6}$. (Обр. 48.)

Тѣлото продълговато, цилиндрично, сплеснато къмъ опашното стебло, покрито съ ситни люспи. Около устата съ 10 мустачки. Цвѣтътъ на тѣлото калножълтъ, гърбътъ черникавъ, странитѣ съ по една кално черна надлъжна ивица, коремътъ жълтъ. Достига до 20 см.

Срѣща се само въ устието и отчасти въ долното течение на рѣка Осъмъ. Предпочита тинесто дъно на застояли или бавно текущи води.

VIII семейство Cyprinidae, шаранови.

16. *Rutilus rutilus* L., бѣлица. D $^{3}/_{10}$, A $^{3}/_{9-10}$, $40\frac{8}{3-4}44$. (Обр. 49.)

Тѣлото покрито съ едри люспи, плътно седещи една върху друга. Уста крайна, полулунна. Коремътъ задъ коремнитѣ перки покритъ съ люспи и заобленъ. Гърбътъ тъменъ съ зеленикавъ отливъ; странитѣ на тѣлото и корема сребристи. Коремнитѣ, подопашната и опашната перка червеникави, поради което често се смѣсва съ червеноперката. Достига до 20 см. дължина.

Разпространенъ само въ долното течение на рѣка Осъмъ, и то предимно къмъ устието. Понѣкога се лови въ голѣмо количество.

17. *Leuciscus leuciscus* L., кленъ. $D\,{}^{2-3}/_{7-8}$, $A\,{}^{2-3}/_{8}$, $47\frac{7-8}{4-5}52$. (Обр. 49.)

Тѣлото покрито съ срѣдно голѣми люспи, доста сплеснато отстрана и главата сжщо сплесната. Уста долна. Достига до 18 см. дължина. Подопашната перка е силно изрѣзана и дълга.

Обича прѣсна, чиста вода, затова се срѣща повече въ срѣдното, отчасти и въ горното течение на Осъма. Това е твърде подвижна жива риба.

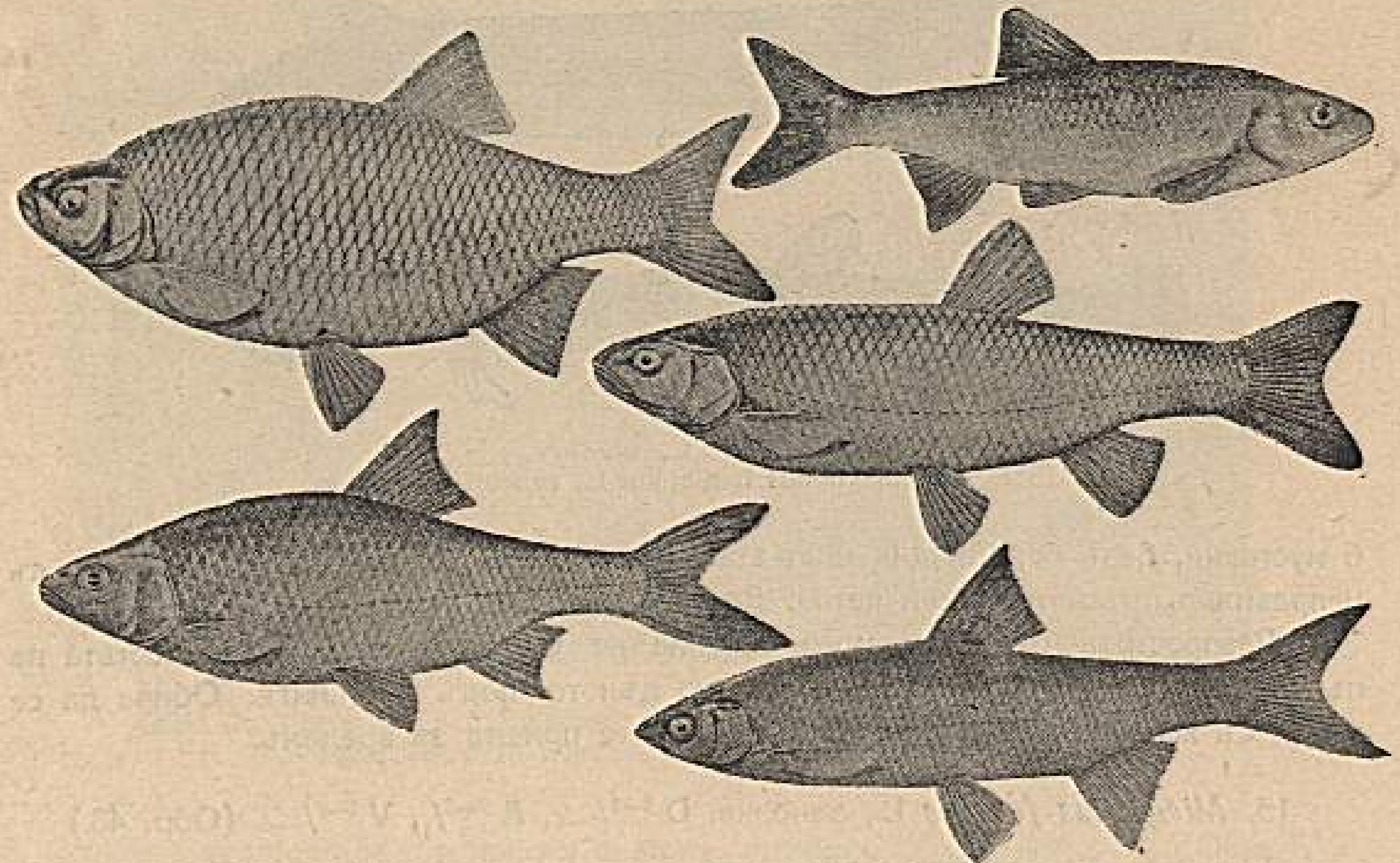

Обр. 49. Scardinius erythrophthalmus L., червеноперка; Rutilus rutilus L., бѣлица. Leuciscus leuciscus L., кленъ; Leuciscus cephalus L., рѣченъ кефалъ; Chondrostoma nasus L., скобаръ.

18. *Leuciscus cephalus* L., рѣченъ кефалъ. $D^{2-3}/_{7-8}$, $A^{2-3}{}_{7-8}/$, $45^{7}/_{4}$ 56. (Обр. 49).

Лесно може да се разпознае отъ предходния видъ риба кленъ по широкото му клиновидно чело и закржгления край на подопашната перка. Достига до 30 см. дължина. Устата крайни, челюститѣ еднакво дълги.

Твърде разпространенъ по цѣлото течение на рѣката, съ изключение на най-горното. Обектъ е на добъръ ловъ.

19. *Leuciscus idus* L., доица, мъздруга. $D\,{}^{2-3}/_{8}$, Б $^{3}/_{9-10}$, $59\,{}^{9}/_{5}$ 50.

Тѣлото и главата доста дебели. Уста крайни, коси и малки, отчасти насочени на горе. Достига до 25 см. дължина.

Срѣща се само въ долното течение на Осъма, и то повече къмъ устието.

20. *Phoxinus phoxinus* L., лещенка, циганка. $D\,{}^{3}/_{7}$, $A\,{}^{3}/_{7}$, $V\,{}^{5}/_{7}$, 77—88, (обр. 52).

Дребна рибка, покрита съ дребни люспи. Коремътъ голъ. Цвѣтътъ твърде пъстъръ: основниятъ цвѣтъ златисто-зеленъ съ голѣми и малки тъмни петна, които често взематъ видъ на голѣми напрѣчни ивички. Коремътъ бѣлъ. Презъ брачния периодъ цвѣтътъ ѝ става още по-ярѣкъ, като у мжжкитѣ се появяватъ червени и жълти петна. Достига до 8 мм.

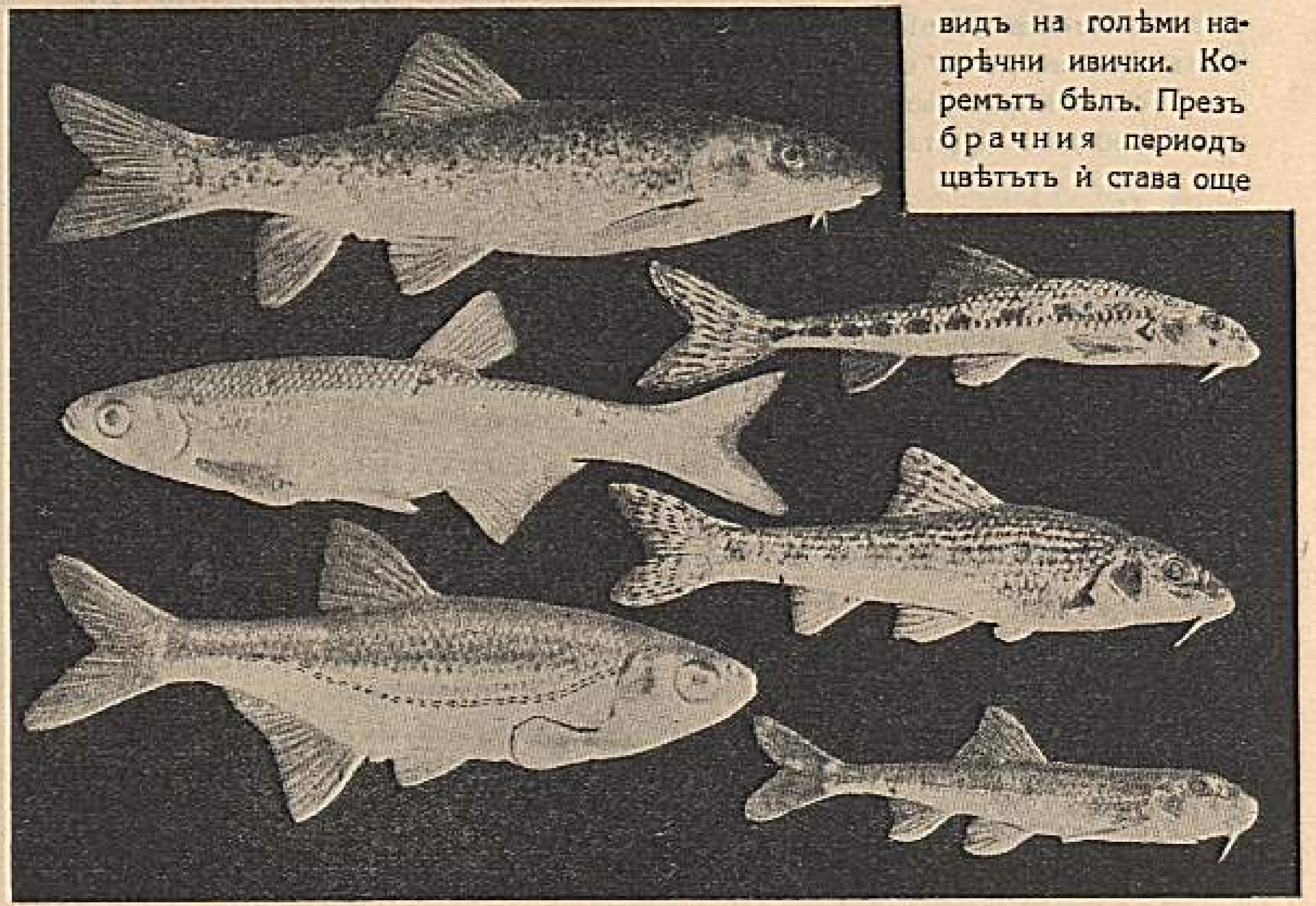

Обр. 50. Barbus meridionalis peteny Hek., балканска мрѣна; Alburnus alburnus L., блескачъ; Alburnoides bipunctatus Bl., говедарка; Gobio persa carpathorossicus Vlad., вретенарка, балк. кротушка; Gobio gobio bulgaricus P. Dren., кротушка; Gobio uranoscopus Ag. дунавска кротушка.

Живѣе само въ горното течение на р. Осъмъ и често заедно съ пъстървата. Вкусна рибка, но не се лови много. Хвърля хайвера си презъ май.

21. *Scardinius erythrophthalmus* L., червеноперка. $D^{3}/_{8}$, $A^{3}/_{10-11}$, $V^{2}/_{8}$, $37\frac{7-8}{4}42$. (Обр. 49.)

Риба отъ срѣдна голѣмина и много прилича на бѣлицата. Отличава се отъ нея по положението на устата: устата на червеноперката е насочена нагоре, когато на бѣлицата — надолу. Тя е твърде красива риба: гърбътъ тъменъ, странитѣ бакърено-жълти, коремътъ сребристъ. Перкитѣ червени. Достига до 20 см.

Живѣе въ долното и рѣдко въ срѣдното течение на рѣката, главно въ мѣста съ седяща вода, обрасли съ водна растителность.

22. *Tinca tinca* L., каленикъ. $D^{3}/_{8}$, $A^{3}/_{7}$, $V^{2}/_{9}$, 95 $\frac{30-32}{20-23}$ 102. (Обр. 52.)

Тѣлото широко, сравнително дебело, отстрани сплеснато. Покрито съ ситни, дълбоко вгнѣздени въ дебелата кожа люспи. Всичкитѣ перки закржглени. Гърбътъ тъмно-зеленикавъ, странитѣ зейтинено-зелени съ златистъ блѣсъкъ, корема бѣлъ. Достига до 30 см. дължина.

Това е мързелива риба, която живѣе въ вировeтѣ, или най-често въ разливитѣ, кждето водата е почти застояла. Въ рѣка Осъмъ въ долното ѝ течение.

22. *Chondrostoma nasus* L., скобаръ. $D^{2-3}/_{9}$, $A^{2-3}/_{10}$, $V^{2}/_{8-9}$, 57 $\frac{8-9}{5-7}$ 62. (Обр. 49.)

Муцуна тжпа съ мазолъ, уста долна, напрѣчна. Тѣлото покрито съ срѣдноголѣми люспи, добре прилегнали една къмъ друга. Гърбътъ сивъ, странитѣ и коремътъ сребристи. Всички перки, съ изключение на гръбната, червеникави. Дълга до 20 см.

Доста обикновена риба и се срѣща по цѣлото течение на рѣка Осъмъ.

24. *Gobio gobio bulgaricus* P. Drenski, кротушка, $D^{2-3}/_{7}$, $A^{2}/_{6}$, $V^{2}/_{7}$, 39 $\frac{6}{4}$ 41.
(Обр. 50.)

Изглежда по всичко, че описаниятъ отъ менъ подвидъ за р. Марица[1]) има повсемѣстно разпространение въ всички вжтрешни рѣки у насъ. Типичната форма се срѣща само въ р. Дунавъ. Малка рибка, съ кжсо, набито, вретеновидно тѣло, покрито съ сравнително голѣми люспи. Гърлото и гърдитѣ сж голи не покрити съ люспи. Уста долна, въ жглитѣ съ по една мустачка. — Височината на тѣлото се съдържа повече отъ 4·6 пжти въ дължината на тѣлото (безъ C). Опашното стебло кжсо, неговата дължина се съдържа 4—6 пжти въ дължината на тѣлото (безъ C). Най-малката височина се съдържа 2·2 пжти въ най-голѣмата височина на тѣлото. Диаметърътъ на очитѣ се съдържа повече отъ 4·7 пжти въ дължината на главата. Мустачкитѣ сравнително тънки, дълги и заминаватъ задния край на очитѣ. Цвѣтътъ на тѣлото е тъменъ: гърбътъ черникавъ, странитѣ съ по 7—8 тъмни петна; главата отгоре и отстрани съ черникави точки и малки петна; хрилнитѣ капачета тъмни.

Въ рѣка Осъмъ разпространенъ по цѣлото ѝ течение, съ изключение на горното, кждето е замѣненъ съ балканската кротушка или вретенарката. Вкусна риба, която често се лови.

---

[1]) Дрѣнски П. — Нови и рѣдки риби отъ България. Трудове на Бълг. Природоизпитателно д-ство, кн. 12, стр. 31—32. София 1926.

29. *Gobio persa carpathorossicus* Vlad.,[1]) балканска кротушка, вретенарка.
$D^{2-3}/_{8}$, $A^{2-3}/_{6}$, $V^{1}/_{6-7}$, 40 $\frac{5-6}{3}$ 42. (Обр. 50)

Тази дребна и красива рибка има източено вретеновидно тѣло, съ изпъкналъ гръбъ и плосъкъ коремъ. Покрита е съ сравнително едри люспи, гърлото и часть отъ корема голи. Опашното стебло тънко, сплеснато отстрани. Дължината му се съдържа 4 пжти въ дължината на тѣлото (безъ C). Най-голѣмата височина на тѣлото съставя 5·6—6·6, срѣдно $\frac{1}{6}$ часть отъ дължината на тѣлото (безъ C). Дължината на главата се съдържа 4 пжти въ дължината на тѣлото (безъ C). Най-малката височина на тѣлото се съдържа 3—3·5 пжти въ дължината на опашното стебло. Мустачкитѣ тънки, дълги и заминаватъ задния край на очитѣ. Цвѣтътъ на тѣлото ярѣкъ и напомня твърде много на *Gobio gobio bulgarica:* гърбътъ тъменъ. странитѣ на тѣлото съ 6—8 тъмни петна. Достига до 11 см. дължина.

Лови се отъ срѣдното и горно течение на р. Осъмъ, но не отива много високо по течението. Вкусна рибка.

26. *Gobio uranoscopus* Agass., вретенарка. $D^{2}/_{7}$, $A^{2}/_{6}$, $V^{2}/_{7}$, 43 $\frac{4}{5}$ 44. (Обр. 50).

Има тънко, източено вретеновидно, заоблено тѣло, съ почти цилиндрично опашно стебло. Тѣлото и перкитѣ сж съ слабо отбелязани петна, или последнитѣ липсватъ. Въ жглитѣ на устата по една мустачка. Достига до 12 см.

Само въ устието на рѣка Осъмъ. По-често въ Дунава.[2]) Безъ значение за риболова въ рѣката.

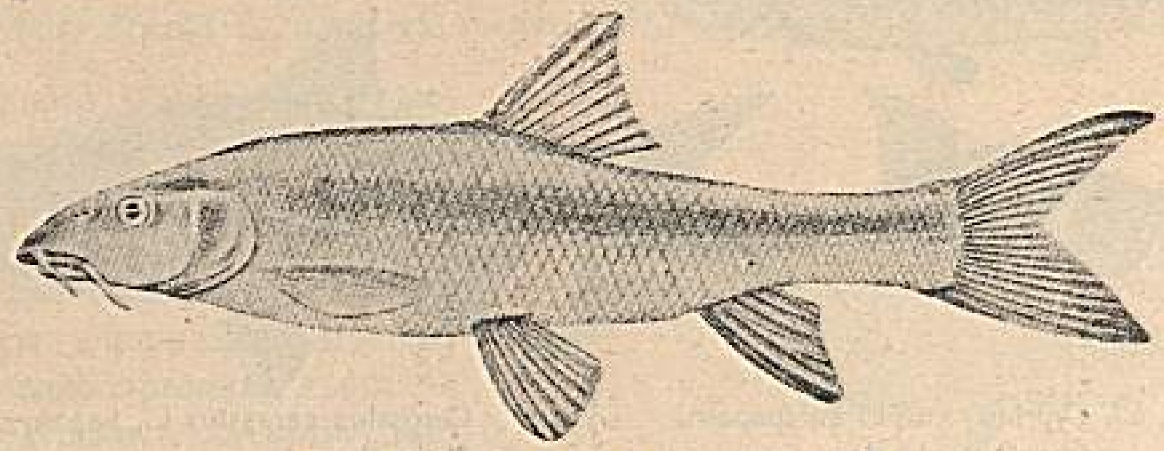

Обр. 51. Barbus barbus L., рѣчна мрѣна.

26. *Barbus barbus* L., рѣчна, дунавска мрѣна. $D^{3-4}/_{8}$, $A^{3}/_{5}$, $V^{2}/_{8}$, 58 $\frac{13}{8}$ 62. (Обр. 51).

Тѣло продълговато, вретеновидно, слабо сплеснато отстрани, съ доста източена муцуна напредъ. Устата съ 4 мустачки: 2 въ жглитѣ на устата и 2 къмъ края на муцуната. Уста долна, устни месести. Гръбната перка силно снисена назадъ; 4-иятъ ѝ твърдъ лѫчъ е малко надебелѣлъ и на задната си страна назѫбенъ; височината ѝ е почти равна на дължината на главата. Подопашната перка закрѫглена, височината ѝ равна, или малко по-малка, на височината на гръбната перка. Тѣлото безъ петна, едноцвѣтно: гърбътъ и странитѣ зейтинено-зеленикави, коремътъ бѣлъ. Достига до 35—40 см. дължина. Хвърля хайвера си отъ срѣдата на май, до срѣдата на юни.

---

[1]) Първоначално описанъ изъ р. Тиса отъ В. Владиковъ като *G. uranoscopus carpathorosicus* (1925), по-късно описанъ отъ Проф. Д-ръ Г. Шишковъ като *Gobio similis* (1930), по-после отъ менъ като отдѣленъ видъ *Gobius carpathorosicus* (1930), а напоследъкъ чрезъ сравнения установенъ като *G. persa carpathorosicus* (1931). По-подробни изследвания ще дамъ въ отдѣлна работа.

[2]) Въ труда си: „Нови и рѣдки риби отъ България", стр. 30 Трудове на Бълг. Природоизп. д-ство, кн. 12, 1926 г. даденото разпространение за този видъ се отнася до вида *Gobio persa carpathorossicus* Wlad., който до тогава се смѣсваше съ *Gobio uranoscopus* Ag.

Разпространена навсѣкѫжде въ срѣдното и долното течение на р. Осъмъ и има голѣмо значение за риболова въ рѣката.

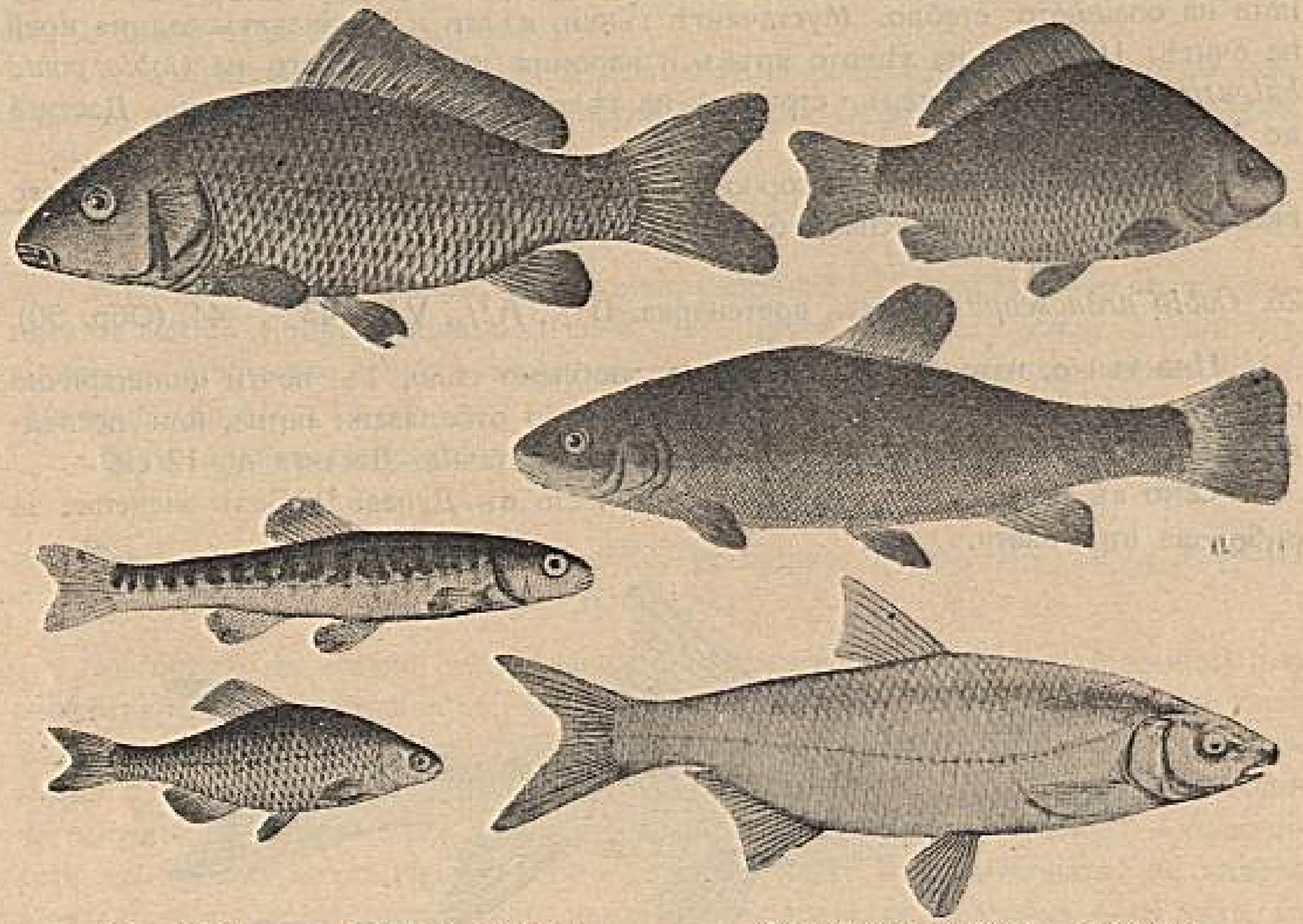

Обр. 52. Cyprinus carpio L., шаранъ
Phoxinus phoxinus L., циганка
Rhodeus sericeus Pal., площакъ
Carossius carassius L., каракуда
Tinca tinca L., каленикъ
Vimba vimba L., косатъ

28. *Barbus meridionalis petenyi* Hek., балканска, черна мрѣна.
$D^{3}/_{8}$, $A^{2-3}/_{5}$, $V^{2}/_{8}$, $51\frac{11-12}{7-8}54$. (Обр. 50).

Отъ рѣчната мрѣна се отличава по отсѫтствието на назѫбенъ лѫчъ въ гръбната перка, както и по формата на последната, която е ниска и неизрѣзана отзадъ. Отличава се и по подопашната перка, която тукъ е много висока, значително по-висока отъ гръбната перка. Дължината ѝ достига до началото на лѫчитѣ отъ опашната перка. Основниятъ цвѣтъ на тѣлото тъмно-сивъ, съ много черникави петна по гърба и странитѣ. Достига до 18 см.

Живѣе въ горното течение на рѣката въ областьта на пъстървата. Следъ пъстървата най-вкусната рѣчна риба.

29. *Alburnus alburnus* L., блѣскачъ. $D^{2}/_{8-9}$, $A^{2-3}/_{17-19}$, $V^{2}/_{8}$, $48\frac{8-9}{3-4}50$. (Обр. 50).

Малка рибка, съ продълговато и силно сплескано отстрани тѣло, покрито съ сравнително срѣдни люспи, които сѫ тънки, блестещи и лесно опадливи. Предъ подопашната перка съ пространство, непокрито съ люспи (килъ). Подопашната перка сравнително дълга. Долната челюсть по-дълга отъ горната и извита малко нагоре, дето се вдава въ вдлъбнатинка на горната челюсть. Гърбътъ гълѫбово-сивъ, съ зеленъ отенъкъ, странитѣ и коремътъ сребристи.

Разпространена навсѣкѫде по долното, срѣдното и отчасти въ горното течение на рѣката. Лови се доста.

30. *Alburnoides bipunctatus* Bloch., говедарка, бистрянка.
$D^{2}/_{7-8}$, $A^{2-3}/_{14-16}$, $V^{2}/_{7}$, $47\frac{9}{3-4}48$. (Обр. 50).

Тѣлото относително високо и ярко оцвѣтено. Уста крайна, но муцуната се издава напредъ надъ долната челюсть. Гръбъ тъменъ, странитѣ зеленикобо-сребристи, съ 2 реда тъмни точки по протежение на страничната линия. Коремътъ сребърно-бѣлъ. Основанията на коремнитѣ и подопашната перки оранжеви. Достига до 12 см. дължина.

Живѣе въ горното и отчасти въ срѣдното течение на рѣка Осъмъ. Понѣкога попада въ по-голѣми количества, но общо е рѣдка риба. Хвърля хайвера си презъ май и юний.

31. *Abramis brama* L., платика косатъ. $D^{2}/_{9}$, $A^{3}/_{25-27}$, $V^{2}/_{7}$, $50\frac{13-14}{6-7}52$. (Обр. 53).

Тѣлото е високо и силно сплеснато отстрани. Коремътъ задъ коремнитѣ перки съ килъ, непокритъ съ люспи. Подопашната перка дълга. Всичкитѣ му перки сѫ черни. Цвѣтътъ на тѣлото еднообразенъ: гърбътъ тъменъ, странитѣ по-свѣтли, коремътъ бѣлъ. Достига до 18 см. дължина.

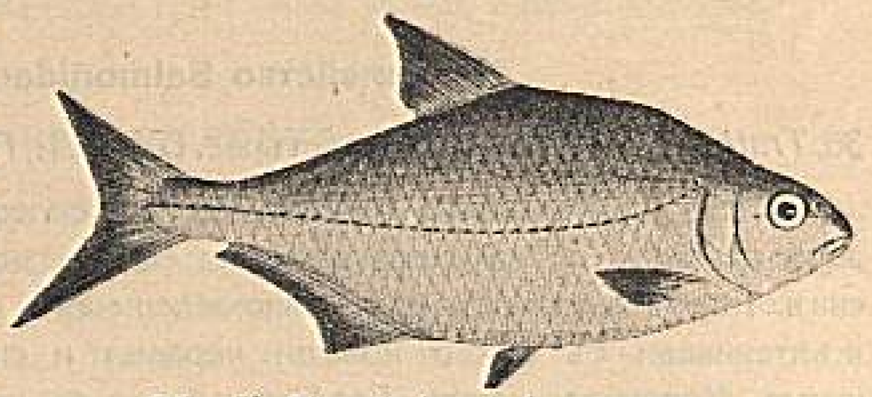

Обр. 53. Abramis brama L., платика.

Въ рѣка Осъмъ само въ устието ѝ. Рѣдко.

32. *Vimba vimba* L., косатъ, карагьозка. $D^{2}/_{8}$, $A^{3}/_{20-21}$, $V^{2}/_{9}$, $53\frac{9-11}{6}54$. (Обр. 52).

Прилича на платиката, но се отличава отъ нея по сравнително по-продълговатото си и низко тѣло. Уста долна, полулунна, съ издадена напредъ и задебелѣла мазолеста муцуна. Подопашната перка сравнително кѫса. Гръбно, следъ гръбната перка съ килъ. Цвѣтътъ е твърде промѣнливъ. Достига до 20 см.

Въ рѣка Осъмъ идва въ долното ѝ течение, но често пролѣть, презъ време на хвърляне хайвера, се изкачва дори и до Троянъ.

33. *Rhodeus sericeus* Pallas.1)), площакъ, горчивка. $D^3/_9$, $A^2/^{8-9}$, $V^1/_6$, $36\frac{9}{3}37$. Обр. 52.

Малка рибка съ високо, сплеснато отстрани тѣло, покрито съ голѣми люспи. Страничната линия непълна, отбелязана само на предната половина на тѣлото. Цвѣтътъ на тѣлото се силно измѣня споредъ пола и годишното време. Презъ време на хвърляне хайвера мѫжкиятъ придобива ярка брачна премѣня: странитѣ на тѣлото и коремътъ ставатъ червеникави съ виолетовъ отенъкъ. Презъ сѫщото време женскитѣ се снабдяватъ съ дългъ яйценосъ, съ помощьта на който снасятъ яйцата си между черупкитѣ на рѣчнитѣ миди.

Разпространена по цѣлото течение на р. Осъмъ, съ изключение на горното течение. За риболова нѣма значение.

34. *Carassius carassius* L., каракуда. $D^{2-3}/_{15-18}$, $A^3/_6$, $V\,^2/_7$, $30\frac{8}{7-8}35$. (Обр. 52).

Отличава се по високото си и кѫсо тѣло, понѣкога малко по-дълго, отколкото високо. Тѣлото покрито съ голѣми люспи. Гръбната перка дълга, последниятъ твърдъ лѫчъ назѫбенъ назадъ. И въ подопашната перка последниятъ твърдъ лѫчъ назѫбенъ. Гръбъ тъменъ, странитѣ и коремътъ златисти.

Срѣща се въ разливитѣ на долното течение на р. Осъмъ. Рѣдъкъ.

35. *Cyprinus carpio* L., шаранъ $D^3/_{20}$, $A^3/_{5-6}$, $V^2/_8$, $35\frac{6}{6}38$. (Обр. 52).

Прилича на предходния, отъ който се отличава, че въ ѫглитѣ на устата си има по една мустачка. Тѣлото е източено, шарановидно.

Обикновена риба за долното течение, но срѣща се и въ срѣдното течение на р. Осъмъ. — Днесъ шарана развъждатъ въ изкуствени рибници, може се каза, по цѣлото земно кълбо.

IX семейство Salmonidae, пъстърви.

36. *Trutta fario* L., балканска пъстърва. $D^{3-5}/_{9-10}$, $A^{2-4}/_{7-9}$, $V^1/_{7-9}$, $115\frac{20-24}{20-22}132$. Обр. 54.

Тѣло продълговато стройно, слабо сплеснато, покрито съ дребни люспи, задъ гръбната перка е разположена една мазна перка. Цвѣтътъ ярѫкъ и красивъ. Гърбътъ тъменъ, или тъмно-зеленикавъ, съ черни крѫгли петна, странитѣ жълтеникави съ много крѫгли червени и сини петна, окрѫжени съ свѣтълъ крѫгъ. Коремътъ жълтъ. Гръбната перка съ черни и червени петна, останалитѣ перки сиво-жълти.

Пъстървата е типиченъ обитатель на планинскитѣ ручеи, съ студена и бистра вода. Въ рѣкитѣ, гдето лѣтно време температурата на водата се качи надъ +20°C, пъстървата не живѣе. Бързото течение не е препятствие за нея, защото има здрави перки и когато не може да преодолѣе течението, тя прави голѣми подскачания надъ водата. Тя може да подскочи на $1^1/_2$ метра. — Балканската пъстърва живѣе само въ Бѣли и Черни Осъмъ и тѣхнитѣ притоци. Въ Бѣли Осъмъ се срѣща надъ Каменния мостъ, а въ Черни Осъмъ — надъ Монастиря. Подобно на шарана, и балканската пъстърва днесъ се развъжда изкуствено по цѣлото земно кълбо.

37. *Trutta irridea* W. Gibb., американска пъстърва. $D^3/_{11}$, $A^3/_{10}$, $V^1/_9$, $135\frac{21}{20}150$. Обр. 54.

Гърбътъ тъменъ съ многобройни малки черни петна. Странитѣ ѝ сѫ заети съ червеникава ивица съ виолетовъ цвѣтъ. Крѫгли червени петна нѣма.

Тя е пренесена въ Черни Осъмъ отъ монастирскитѣ власти, съ цель за развъждане. Дали е успѣла да се развъди по-нататъкъ, не се знае.

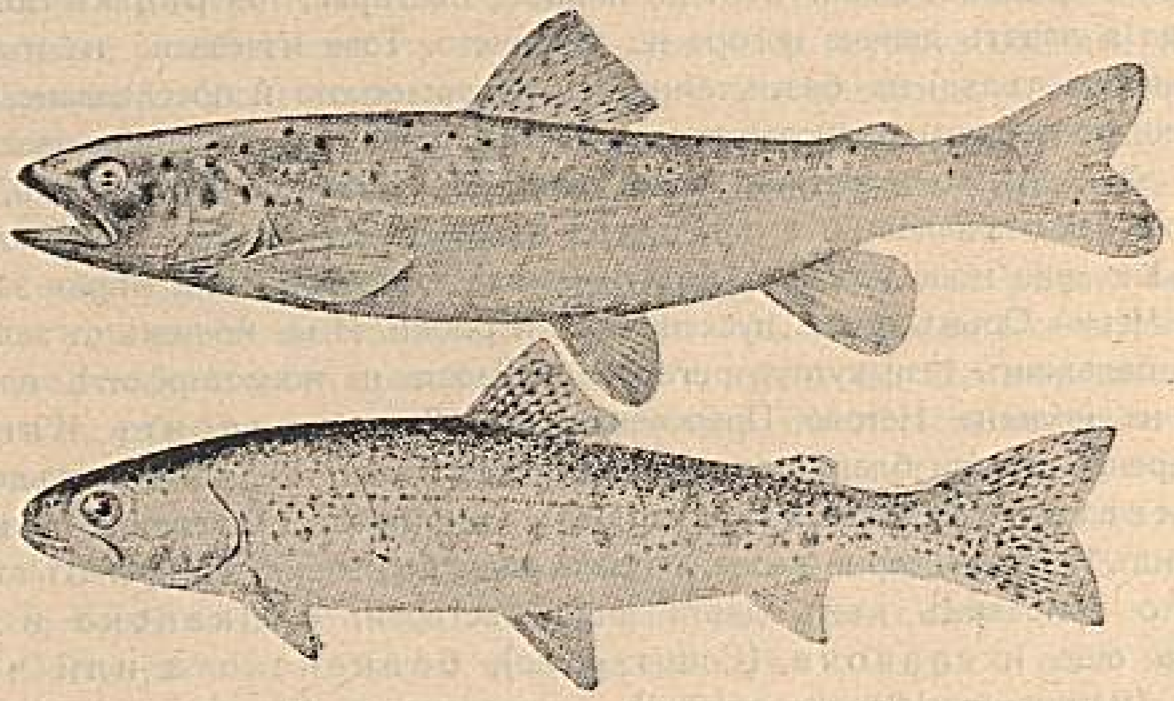

Обр. 54. Trutta fario L., балк. пъстърва. Trutta irridea W. Gib., америк. пъстърва.

II. Разпространение на рибитѣ по р. Осъмъ.

Рибниятъ съставъ на дадена рѣка не е еднакъвъ по цѣлото ѝ течение. Така напримѣръ, пъстървата (Trutta fario) никога нѣма да намѣримъ въ долнитѣ течения на рѣкитѣ, дето водата е топла, бавно течеща и бедна на кислородъ. Отъ друга страна, шаранътъ или платиката не живѣятъ въ планинскитѣ бързотечещи ручеи, дето водата е бърза и студена. Сѫщо и останалитѣ видове риби се разпредѣлятъ по течението на рѣката, като избиратъ за себе си тѣзи части отъ рѣката, които най-вече отговарятъ на тѣхния животъ, нрави и обичаи.

Проследимъ ли по-подробно разпространението на рибитѣ въ рѣка Осъмъ, ще видимъ, че и тукъ тѣ относително правилно се разпространяватъ по течението ѝ и винаги известни видове риби намираме предпочитително въ едни мѣста, други риби намираме въ други мѣста и т. н. И споредъ рибния съставъ и характера на водитѣ, рѣка Осъмъ съ пълно право можемъ раздѣли на 3 твърде обособени области:

1. Областьта на планинскитѣ ручеи, която обема горното течение и включва притоцитѣ на рѣка Осъмъ, които извиратъ отъ Стара-планина до надъ 500 метра надъ морето. Тази часть отъ течението на р. Осъмъ включва

---

1) Навсѣкѫде въ нашата литература до сега се даваше научното име на тази най-малка отъ нашитѣ рибки *Rhodeus amarus* Bloch., 1782. Обаче, *Pallas* е описалъ тази рибка подъ името *Cyprinus sericeus* по-рано въ 1776. Следователно, приоритетътъ се пада на последното име и съ право въ бѫдеще тя трѣбва да се посочва като: *Rhodeus sericeus* Pallas.

два голѣми притока: Бѣли и Черни Осъмъ, при относителни граници: за Черни Осъмъ отъ Монастиря нагоре и за Бѣли Осъмъ отъ Каменния мостъ нагоре.

Тази область се характеризува съ бързитѣ си бистри и студени води и съ присжтствието на пъстървата (Trutta fario). Пъстървата тукъ макаръ и да има широко разпространение, въ последнитѣ години, поради засиленото ѝ ловене и преследване, е намалѣла чувствително и дори застрашително. Преди години тукъ тя се е ловѣла въ изобилие, даже и въ близки населени мѣста: до Орѣшака и Монастиря. Обаче, напоследъкъ тя е твърде разредѣла. По-добре е застжпена само въ недостжпнитѣ високи планински ручеи. И сега, когато Монастирътъ иска на рѣдки и скжпи гости да поднесе пъстърва, тоя рѣдъкъ Божи даръ, праща да я ловятъ далече нагоре по течението. Това изчезване на пъстървата, безспорно, се дължи на безсистемното и хищническото ѝ преследване и ловене съ всички позволени и непозволени срѣдства, при което се унищожава не само годното за храна, но и всичко: малки невръстни рибки, плодни майки, хайверъ — всичко най-безжалостно е подложено на унищожение. Това унищожение би било пълно, ако монастирскитѣ власти не взеха своевременни мѣрки за зарибяване на Черни Осъмъ чрезъ пускане малки рибки. И не можемъ съ задоволство да не отбележимъ тази културтрегерска дейность на монастирскитѣ власти, въ лицето на игумена Негово Преосвещенство Архимандритъ Климентъ. Благодарение на тази благородна инициатива, въ рѣка Осъмъ е развъдена американската пъстърва (Trutta irridea). Само презъ 1932 година Монастирътъ е получилъ 19,000 хайверни зърна, съ цель да се доотгледатъ и пуснатъ въ рѣката.

Като прибавимъ къмъ двата вида пъстърви: балканска и американска още и главоча (Cottus gobio), балканската или черната мрѣна (Barbus meridionalis petenyi), лещанката (Phoxinus phoxinus) и гулеша или тлъстака (Nemacheilus barbatulus), които придружаватъ пъстървата, особено въ по-долнитѣ течения на тази область, съ това се завършва списъкътъ на рибитѣ отъ тази область.

II. **Областьта на срѣдното течение на р. Осъмъ,** която почва отъ Монастиря (Черни Осъмъ) и Каменния мостъ (Бѣли Осъмъ) и продължава до къмъ гара Левски. Къмъ тази область биха могли да се прибавятъ и всички малки и по-голѣми притоци на рѣката, които извиратъ отъ Малкия балканъ и севернитѣ разклонения на Троянския балканъ като: Калейшката рѣка, Абланешката, Добруданската, Българенската и други лѣви и дѣсни притоци. Благодарение на факта, че тукъ е широко разпространена мрѣната, тази область можемъ да наречемъ областьта на мрѣната Barbus barbus.

Тукъ рѣката протича презъ твърде разнообразенъ теренъ. Първоначално двата най-голѣми притоци на р. Осъмъ: Бѣли и Черни Осъмъ протичатъ отъ Монастиря и Каменния мостъ надолу въ планинска мѣстность и малко подъ града Троянъ тѣ се събиратъ. Съ увеличени води между Троянъ и Ловечъ рѣката лжкатуши срѣдъ разхвърленитѣ предпланини на Малкия балканъ. Тукъ тя се характеризува съ сравнително голѣмия си наклонъ, бързото си течение и голѣми вирове съ каменисто дъно и брѣгове. Между Ловечъ и Левски рѣката вече навлиза въ Дунавската равнина и се характеризира съ сравнително по-бавното си тихо и еднообразно течение, съ пѣсъчливо или тинясто дъно.

Съобразно съ това бихме могли да различимъ и две подобласти въ тази часть на течението на р. Осъмъ, които иматъ малко-много обособенъ рибенъ съставъ, а именно:

а. Подпланинска область, която включва течението на рѣката отъ Монастиря и Каменния мостъ надъ гр. Троянъ до града Ловечъ. Тази подобласть, както казахме, се отличава съ сравнително бързото си течение, дълбокитѣ си вирове, каменисти дъно и брѣгове. Въ нея намираме:

1. Преди всичко видове отъ съседната область на планинскитѣ ручеи: 1. Barbus meridionalis; 2. Phoxinus phoxinus и 3. Nemacheilus barbatulus.

2. Като характерни за тази область риби сж: 1. Leuciscus leuciscus; 2. Leuciscus cephalus; 3. Chondrostoma nasus; 4. Scardinius erythrophthalmus; 5. Gobio gobio bulgarica; 6. Gobio persa carpatorossicus; 7. Barbus barbus; 8. Alburnus lucidus; 9. Alburnoides bipunctatus; 10. Cobitis balcanica и 11. Eudontomyzon dauforei.

3. Риби отъ по-долното течение, които рѣдко идатъ тукъ, сж: 1. Cobitis taenia; 2. Cyprinus carpio и 3. Rhodeus sericeus.

б. Поленска область, която включва течението на рѣката отъ града Ловечъ до желѣзопжтната линия при Левски. Тази подобласть се характеризува съ сравнително бавното и еднообразното си течение. Въ нея намираме сжщитѣ видове риби, изброени въ точка 2 и 3 на предидущата область, съ изключение на: Cobitis balcanica и Alburnoides bipunctatus.

Тукъ биха могли още да се намѣрятъ, макаръ и много нарѣдко: Gobius fluviatilis и Gobius kessberi. Срѣщатъ се и видоветѣ: Siluris glanis, Tinca tinca, Cyprinus carpio и Esox lucius. Lampetra planeri.

III. **Областьта на долното течение** на рѣка Осъмъ отъ желѣзопжтната линия при Левски до устието. — Тази часть отъ течението се отличава съ тихитѣ и спокойни води, както и съ калнитѣ си дъно и брѣгове. Понеже тукъ срѣщаме твърде начесто платиката Abramis brama, която напълно характеризува тази часть на рѣката, бихме могли да я наречемъ областьта на платиката. Рибната фауна на тази часть отъ течението на р. Осъмъ съдържа повечето отъ видоветѣ на съседната мрѣнова область, а именно: Leuciscus leuciscus; Chondrostoma nasus; Scardinius erythrophthalmus; Gobio gobio bulgarica; Rhodeus sericeus; Cobitis teania и други.

Но характерни за тази область сж видоветѣ: Cyprinus carpio; Silurus glanis; Tinca tinca;Esox lucius; Carassius carassius; Abramis brama; Perca fluviatilis; Gobius fluviatilis; Gobius kessleri и Vimba vimba.

А при самото устие попадатъ и видоветѣ: Lucioperca sandra; Acerina cernua Cobitis bulgarica; Misgurnus fossilis; Rutilus rutilus и Leuciscus idus.

Колкото и обособени да сж въ ихтиологично отношение тритѣ области на рѣка Осъмъ, все пакъ една рѣзка граница между тѣзи области не може да се постави. Защото, макаръ и привързани да сж дадени видове риби къмъ известни мѣста съ обособени условия, все пакъ има много причини, които диктуватъ на рибитѣ, особено презъ опредѣлени сезони на годината, да странствуватъ далече отъ своитѣ обикновени мѣстожителства. Нѣкои риби презъ време на хвърляне хайвера си напущатъ своитѣ свърталища, по които обикновено ги намираме, и предприиматъ по-далечни или по-близки странствувания по течението на рѣката и въ такива случаи ги намираме и вънъ отъ тѣхната обикновена срѣда. Но следъ като хвърлятъ хайвера си, тѣ наново се възвръщатъ по мѣстата си. Често риби, които не могатъ да понасятъ студената вода (шаранътъ, сомътъ и други), бѣгатъ да презимуватъ надолу по течението, кѫдето търсятъ да намѣрятъ дълбоки води за презимуване. Напролѣть, обаче, тѣ наново се завръщатъ по мѣстата си. Такива странствувания на рибитѣ можемъ да наречемъ сезонни. Но имаме и другъ видъ странствувания, когато, безъ да искатъ, рибитѣ често биватъ отвличани отъ піролѣтнитѣ буйни води и отнасяни отъ по-горнитѣ предѣли на рѣката къмъ по-долнитѣ. И всичко това създава известни неясности въ разпространението на рибитѣ по рѣката. Но вземемъ ли се по-добре въ това разпространение на рибитѣ, не ще бѫде мѫчно да отбележимъ преобладаването на едни риби въ дадени мѣста предъ други и т. н. На основание това преобладание на известни видове риби предъ други въ дадени мѣста се основава и разпредѣлението на рибния съставъ въ р. Осъмъ.

III. Риболовство по р. Осъмъ.

Отъ най-старо време и до сега рѣка Осъмъ е била едничкиятъ източникъ на риба за задоволяване оскѫднитѣ нужди на населението, заселило се край нея. Тѣзи нужди сѫ били, сѫ и сега, твърде ограничени. Редовно, по старъ народенъ обичай, населението тукъ яде риба само два пѫти презъ годината: на св. Никола презъ зимата и на Благовецъ презъ пролѣтьта. Презъ останалото време рибата не се търси и само случайно, за гости или по другъ случай, може нѣкои отъ по-имотнитѣ между населението да разнообрази трапезата си съ нея. Често по-беднитѣ хора отиватъ да наловятъ риба за семейството си, а покрай това и за продань. Но мѫчно могатъ да намѣрятъ купувачъ, макаръ че се продава на безценица. Само по кръчмитѣ и ханищата риба се консумира въ по-голѣми количества.

Поради тази причина и поради факта, че р. Осъмъ изобщо е бедна отъ риба, риболовството по рѣката е слабо развито и има първобитенъ характеръ. Риболовствува се повече съ стари начини, забранени сега като вредни за риболовството въ рѣката. Даже и днесъ тукъ е малко позната вѫдицата, едно отъ най-невиннитѣ срѣдства за ловене риба. Въ турско време вѫдичарството е било повече развито.

Но колкото и слабо развито да е риболовството по рѣка Осъмъ, като се има предъ видъ изтъкнатото вече обстоятелство, че рѣка Осъмъ е бедна на риба, особено бедна на едри плодни екземпляри, даже и това, което сѫществува като риболовство, е много за нея. Защото риболовствува се съ всички позволени и непозволени срѣдства, отъ които последнитѣ, като почнемъ съ „чукането на камъни“, преграждане и отбиване на цѣлото течение на рѣката, размѫтване на водата и свършимъ съ най-варварскитѣ и опасни за риборазвъждането въ рѣката: чука, бомбата, варь, рибе биле и пр., употрѣбявани въ най-широки размѣри, допринасятъ още повече за обедняването на рѣката откъмъ риба.

По рѣка Осъмъ може да се каже, че се риболовствува презъ цѣлата година. Риболовствува се главно презъ есеньта и лѣтото, но и презъ зимата и пролѣтьта риболовътъ не престава. Особено опасенъ е риболовътъ презъ лѣтото и есеньта, когато водитѣ на рѣката намалѣятъ и лесно цѣлото течение може да се отбие. Опасенъ е риболовътъ и презъ зимата, когато рибата се е прибрала по много на едно мѣсто въ вировет.

Днесъ по-засилено риболовство по рѣка Осъмъ имаме само въ ония части отъ рѣката, които сѫ въ близко съседство съ населени мѣста, особено курорти. Така напримѣръ, въ Троянския монастиръ, който въ последнитѣ години се посещава отъ значително множество лѣтувачи, лѣтно време тукъ се лови и унищожава маса пъстърва и мрѣна. Но не само тукъ рибата лѣтно време се лови въ по-голѣми количества. Тя се лови още и на всѣкѫде по течението, кѫдето има кръчми и ханове. Навсѣкѫде тѣзи заведения иматъ табели, съ дебели букви написано: „винаги прѣсна пържена риба“. Полюбопитствувайте и вижте какво представлява тази риба. Изключително дребни рибки, не надминаващи 5—8 см. дължина, състоеща се отъ всички представители на рибното население на рѣка Осъмъ, а именно: кленчета, кефалчета, мрѣни, червеноперки, блѣскачи, кротушки, щипочета и други. И нека повторя и подчертая: това е все дребна риба, ловътъ на която по законъ е забраненъ. Така рибата въ рѣка Осъмъ е подложена на страшно, пълно и сигурно унищожение.

Общото количество риба, което ежегодно се лови по р. Осъмъ, не може точно да се установи. Защото, както казахме, риболовствува се отъ всички, всѣкога контрабандно и на дребно. При това, у насъ нѣма учреждения, които да сѫ натоварени да следятъ, контролиратъ и събиратъ необходимитѣ сведения за риболова. Общинитѣ, които сѫ най-близу до тази работа и най-прилѣга да я вършатъ, не само че не се заематъ съ това, но често сѫ гнѣзда на безправно риболовство. Глашатаятъ или пѫдарьтъ често като нѣма какво да правятъ, ловятъ риба за кметове и съветници, и тѣхъ никой не смѣе да обезпокоява. И така рибата е предоставена на сѫдбата. Събиранитѣ сведения за риболова отъ вѫтрешнитѣ рѣки, до колкото ги имаме, сѫ случайни, произволни и безъ особено значение.

По частни сведения и по приблизителни пресмѣтания, само въ горното течение на рѣката, въ областьта на пъстървата, се лови срѣдно не по-малко отъ 1,000 кгр. риба годишно. Това е повечето вкусна пъстърва и отчасти балканска черна мрѣна, която по вкусъ се мѣри съ пъстървата и ѝ съперничи. На мѣстото се продава срѣдно 50—60 лв. килограма. — Въ срѣдното течение на рѣката между Троянъ и Левски въ областьта на мрѣната се лови много повече риба. По приблизителни пресмѣтания, тукъ се лови не по-малко отъ 10—15 хиляди килограма риба годишно, продажната цена на която често е много низка: срѣдно 7—8 лева, рѣдко до 15 лева. — Въ долното течение на рѣката отъ Левски надолу, особено въ придунавскитѣ области на рѣката и устието ѝ, се лови още повече риба. Тукъ, особено пролѣть, когато дунавскитѣ води прииждатъ, заливатъ и наводняватъ голѣми пространства покрай течението ѝ, по тѣзи наводнявани пространства и разливи се лови маса риба, нѣкога съ десетки хиляди килограмъ, предимно едра риба: сомъ, шаранъ, каракуда, линъ и др. Но този риболовъ е неорганизиранъ, случаенъ и твърде непостояненъ. Срѣдно, тукъ се улавя около 30,000 кгр. риба, която се продава като дунавска риба.

Безъ никакъвъ контролъ върху ловитбата, населението, което се занимава съ този занаятъ, е най-безпощадно къмъ този „божи даръ“, за какъвто изобщо смѣтатъ тукъ дивеча, въ това число и рибата. Отъ алчность и невежество се лови и взема всичко що попадне въ мрежата: невръстни рибки, хайверлии майки — всичко отива въ торбата.

Ето въ общи чърти риболовството по рѣка Осъмъ. Риболовствува се неограничено съ всички позволени и непозволени срѣдства: лови се безразборно всичко що попадне въ мрежата; безконтролно и безсистемно рибата се пилѣе и унищожава още въ зародиша. А наредъ съ безразборностьта, безсистемностьта, безконтролностьта върви и беззаконностьта и систематическото унищожаване на рибата, и нейнитѣ запаси въ р. Осъмъ отиватъ неизбѣжно къмъ изчерпване, къмъ обезрибяване на рѣката.

Начини за риболовство по р. Осъмъ. Риболовни уреди.

Безъ да се гледа на сравнително малкия басейнъ и слабия риболовъ, който има рѣка Осъмъ, риболовството тукъ се извършва по твърде различни начини. За по-лесно схващане, различнитѣ начини за риболовъ ще групираме въ следнитѣ 3 категории: 1. Лодки, 2. Риболовъ съ рѫце, 3. Риболовъ съ инструменти: а) вѫдици, б) леси, в) кошове и мрежи и г) винтели. 4) Риболовъ съ химически вещества (взривове и отрови).

1. Лодки.

Макаръ риболовството по р. Осъмъ и да става въ повечето случаи отъ брѣга, или чрезъ нагазване въ водата, все пакъ при риболова по срѣдното и особено по долното течение на рѣката се употрѣбяватъ и лодки. Тѣ сѫ отъ два типа: корита и типични лодки.

Коритата нѣкога сѫ били въ голѣмо употрѣбление. Днесъ тѣ се срѣщатъ тукъ-тамъ и почти не се употрѣбяватъ. Обикновено коритата сѫ дълги 15—25 метра и широки 0·50—0·70 метра. Представляватъ издълбано дърво, обикновено отъ топола или върба. Каратъ се съ една върлина отъ единъ рибарь. Единиятъ край на върлината намира опора о дъното на рѣката и съ силно натискане коритото се тика въ желаната посока. — Коритата служатъ не толкова за риболовъ, колкото за пренасяне инструмента и хората отъ едно мѣсто на друго, или най-често отъ единия брѣгъ на другия. Правятъ се отъ самитѣ рибари, или отъ цигани катунари.

Типичнитѣ лодки сѫ обикновени малки лодки, каквито се срѣщатъ навсѣкѫде край Дунава. Каратъ се съ 2 лопати, или съ една върлина. Обикновено се купуватъ готови отъ дунавскитѣ рибари на вехто, като стари лодки. Служатъ, както и коритата, за пренасяне на инструментитѣ и хората на другия брѣгъ на рѣката. Пролѣть, въ долното течение на рѣката по разливитѣ, съ тѣхъ се и риболовствува, разставятъ се винтеритѣ и пр. Тукъ тѣ сѫ въ широко употрѣбление.

2. Риболовъ съ рѫце.

Брѣговетѣ и дъното на рѣка Осъмъ, особено въ горното и срѣдното ѝ течение, сѫ скалисти или каменисти, съ много подмоли и други скривалища и убѣжища на рибата. Подъ тѣзи камъни и подмоли намиратъ скривалище и убѣжище много риби, като: мрѣни, клѣнъ, кефалъ скобаръ, пъстърва и други риби отъ бързитѣ течения, които на мѣста могатъ да достигнатъ и до 5 метра въ секунда. Подъ камънитѣ много риби намиратъ и прехраната си въ видъ на малки червейчета и личинки на водни насѣкоми.

Знаейки добре тѣзи биологични особности на рибитѣ, мѣстнитѣ рибари, най-вече момчета овчарчета и говедарчета, презъ свободното си време, нагазватъ въ водата и съ рѫце бъркатъ подъ камънитѣ, кѫдето знаятъ, че ще намѣрятъ риба, за да я преследватъ и ловятъ.

Има такива добри и опитни рибари съ рѫце, че въ сравнително скоро време улавятъ по 6—10 кгр. риба главно подъ подмолитѣ и подъ голѣмитѣ камъни подъ водата. И все едра хубава риба. Често такива рибари, когато се гмурнатъ подъ водата, за да извадятъ рибата подъ камъка или подмола, следъ 3—5 минути стоене подъ водата изваждатъ по нѣколко парчета наведнажъ: едни захапани въ устата, а други държатъ въ рѫцетѣ си. И когато се подадатъ изъ подъ водата представляватъ много интересна гледка. Ако камънитѣ сѫ по плиткитѣ мѣста, тогава само рѫцетѣ сѫ подъ водата и търашуватъ подъ камънитѣ

Риболовътъ съ рѫце е единъ невиненъ и сравнително добъръ и сигуренъ начинъ за ловене риба.

Къмъ ловенето на риба съ рѫце трѣбва да отнесемъ и ловене риба чрезъ преграждане и отбиване на водата. Преграждането и отбиването на водата става: презъ зимата съ снѣгъ, а презъ лѣтото съ камъни и пръсть. И въ двата случая водата на рѣката значително намалява и лесно може да се отбие въ друга страна и рибата да остане на сухо. За отбиване водата се избира такова мѣсто, дето леглото е широко и рѣката се разклонява на малки рѫкави. На това мѣсто единъ отъ рѫкавитѣ се прегражда на горната страна, и водата се отбива въ другия рѫкавъ. Съ оттичане на водата изъ преградения рѫкавъ рибата остава между камънитѣ и се събира съ рѫце.

По този начинъ, наистина, може да се налови много риба, но е крайно вреденъ и съсипателенъ за рибовъдството въ рѣката. По-голѣмата часть отъ рибата въ рѣкитѣ, както е известно, е маловръстна, дребна, не може да се употрѣби за ядене и се изоставя. Маловръстната риба негодна за храна, по отношение на по-едрата, която би могла да се употрѣби за храна, е приблизително 1:10. Значи за една часть риба, която ще съберемъ, изоставяме 10 части, които загиватъ. Това се отразява крайно вредно за рибовъдството въ рѣката и тамъ кѫдето този начинъ за ловене риба е въ по-широко употрѣбление, рѣкитѣ сѫ значително обезрибени. Ето защо този начинъ на рибуване е забраненъ отъ Закона за рибарството, членъ 100, буква г.

Къмъ ловенето на риба съ рѫце трѣбва да отнесемъ и ловенето на риба съ чукъ или камъкъ. Както казахме, много риба намира убѣжище и прехрана подъ камънитѣ въ рѣката. Знаейки това, рибаритѣ, особено, момчета овчарчета или биволарчета, нагазватъ въ водата съ по-голѣмъ камъкъ въ ржце. Като намѣрятъ подходещъ камъкъ подъ водата, кждето предполагатъ, че се е скрила риба, стоварватъ, колкото сила иматъ, носещия камъкъ върху избрания камъкъ подъ водата. Отъ сътресението при удра на двата камъка, скрилитѣ се риби се зашеметяватъ и полуживи се отнасятъ отъ течението, или изплуватъ надъ водата. Отъ тукъ зашеметената риба се събира въ торбата. Вмѣсто камъкъ, за цельта често употрѣбяватъ тежъкъ каманарски чукъ или брадва.

Ималъ съмъ случай да наблюдавамъ този жестокъ начинъ за риболовене около градъ Троянъ. Отъ време на време се чуватъ само глухитѣ удари на камънитѣ. Въ рѣката, следъ такъвъ риболовъ, винаги могатъ да се намѣрятъ множество дребни и едри рибки мъртви, да се отнасятъ отъ течението, или изядатъ отъ птици. И въ този случай унищожава се много повече дребна неврѫстна риба, отколкото едра. А като прибавимъ, че една значителна часть отъ рибата не може да се намѣри и събере и остава подъ водата да изгние, ще разберемъ, колко вреденъ е този способъ за ловене риба за рибовъдството въ рѣката. Ето защо и той е забраненъ съ Закона за рибарството, чл. 100, буква б.

И каква смисъль има този риболовъ, когато за $^1/_2$ кгр. риба ще се изтрепе и унищожи три пжти, а може и до петь пжти повече риба, било маловрѫстна, било изостанала насъбрана подъ водата. — Особено много се унищожава по такъвъ начинъ неврѫстната дребна риба, която е много по-чувствителна и по-деликатна. Добре е нашитѣ рибари да иматъ за правило: да се лови само тази риба, която поне единъ пжть въ живота си е дала потомство. Затова въ Закона за рибарството сж дадени размѣритѣ на по-важнитѣ риби, подъ които размѣри ловътъ имъ е забраненъ и се строго наказва. Но това малцина изпълняватъ. Не стига това, но често се слуша да се разправятъ съвсемъ погрѣшни схващания за размножаването на рибитѣ. Разправя се, че рибитѣ хвърляли огромно количество хайверъ и че отъ този хайверъ се излюпватъ толкозъ рибки, че една майка е достатъчна само, за да зариби цѣли пространства отъ рѣката. Това се разправя, разбира се, отъ хора невежи, които не знаятъ, или умишлено забравятъ, че хайверътъ и малкитѣ беззащитни рибки иматъ толкозъ много неприятели, че често отъ него само една малка часть успѣва да се доразвие напълно. Преди всичко една значителна часть отъ хайвера остава неоплоденъ и скоро загива. По-нататъкъ друга голѣма часть отъ хайвера се изяда отъ другитѣ риби, жабитѣ, блатнитѣ птици. Така че отъ голѣмото количество хайверни зрънца, които рибитѣ изхвърлятъ, само една незначителна часть успѣва да се доразвие и отъ него се излупватъ малки рибки. Но малкитѣ рибки сж още съвсемъ беззащитни, и тѣхъ преследватъ множество болести и неприятели. Тѣ масово се унищожаватъ отъ по-голѣмитѣ риби, раци, водни насѣкоми, жаби, птици и др. Като прибавимъ къмъ това и факта, че рибитѣ, както и всички живи сжщества, сж подложени на различни заболявания и паразити, следствие на което много отъ тѣхъ измиратъ, тогава ще ни станатъ ясни възможноститѣ за бързото и лесното размножаване на рибитѣ. А като прибавимъ надъ всичко това и най-голѣмия неприятель на рибитѣ — човѣка, който не престава да измисля все по-нови и по-усъвършенствувани начини за риболовене, тогава у насъ ще се състави напълно ясна представа за съотношението между изхвърляния хайверъ отъ рибитѣ и действителния приплодъ. Да се унищожи рибата отъ даденъ рѣченъ басейнъ не е мжчно, но мжчно е да се зарибятъ отново водитѣ на този басейнъ съ риба. Ето защо необходимо е винаги най-разумно и рационално да използуваме нашитѣ рибни богатства отъ рѣкитѣ, езерата и морето, за да не дойдемъ единъ день до печалната действителность: рибата да изчезне отъ тѣхъ.

3. Риболовъ съ инструменти.

А. Вждици. Вждицата не е нищо друго освенъ уредъ за ловене риба съ примамка. Тя представлява стоманена кука, единиятъ край на която е закривенъ и стреловидно изостренъ за поставяне примамката и лесно закачане на жертвата, а другиятъ приспособенъ за връзване. Примамката има двояко значение: да привлѣче рибата и да замаскира вждицата.

Ловътъ съ вждица се основава на биологичната особеность на рибитѣ да търсятъ и преследватъ храната си. Между рибитѣ едни преследватъ жертвитѣ си по повръхностьта на водата (пъстърви), а други по дъното на рѣката (платика, шаранъ, кленъ, кефалъ и др.). Съобразно съ това, сжществуватъ и 2 вида вждици съ различни примамки. Докато за пъстървитѣ примамкитѣ въ повечето случаи сж изкуствени, наподобяващи разни водни насѣкоми, за другитѣ риби примамкитѣ сж естествени и за такива най-често служатъ червеи и малки рачета. Освенъ това вждицата за пъстървата е само съ една кука, и тя или само се потопява въ водата, безъ да потъне на дъното, или се движи по повръхностьта на водата, защото пъстървата, кога търси храната си, винаги гледа напредъ и нагоре, но никога надолу и често се подхвърля надъ водата по летещитѣ водни кончета, фриганиди, перли и други летещи насѣкоми надъ повръхностьта на водата. Обратното, вждицата за другитѣ риби се състои отъ много куки (10-15-20) и се потапятъ до дъното на рѣката, кждето стоятъ неподвижно. Тѣзи риби, при търсене храната си, винаги гледатъ надолу.

Тукъ по рѣка Осъмъ рѣдко се лови риба съ вждица. Съ вждица ловятъ отчасти само пъстървата въ горнитѣ течения на рѣката. Нѣкои воловарчета сжщо поставятъ вждици по срѣдното течение на рѣката, но това сж вече вждици отъ втория типъ за кленчета, кефалчета, мрѣнки, скобари и други.

Вждицитѣ (кукитѣ) се купуватъ. Останалитѣ части могатъ и да се купятъ, а могатъ да се намѣрятъ и въ кжщи. Така, за нишка често се употрѣбява даже не и канапъ, а калчищенъ конецъ, домашно производство. За пржтъ може да послужи най-обикновена лескова или върбова тояга. Примамкитѣ, както видѣхме, споредъ рибата, сж различни. За пъстървата примамкитѣ сж изкуствени и се купуватъ отъ пазаря. Но често употрѣбяватъ за примамка и парче вълна. Съ такава примамка може да се улови много пъстърва. — Примамкитѣ за другитѣ риби сж: червеи и рачета, които вждичкарьтъ самъ събира изъ тинята и подъ камънитѣ край водитѣ.

Б. Леса. Лесата е истински капанъ за рибата, който използува тази биологична особеность на рибата, да се събира и играе по бързеитѣ. Това е твърде оригиналенъ начинъ за ловене риба и се употрѣбява навсѣкжде у насъ по вжтрешнитѣ рѣки.

Лесата се приготовлява отъ рибаритѣ отъ върбови прѫчки (тояги, вършини), отъ които се изплита една плоскость 1·5 — 2 метра дълга и до 1 метъръ широка. На единия край се подвива хвуниевидно, така че взема лопатовидна форма съ тѣсенъ и широкъ край. На тѣсния край (хвунията) е торбата, кѫдето ще се събира рибата.

Така приготвената леса се поставя отъ единъ, двама или повече рибари (споредъ голѣмината на лесата) въ мѣста съ по-бързо течение, така че широката часть да бѫде срещу течението. Странитѣ на лесата се затискатъ съ колове или камъни. Отъ страни на лесата съ камъни и чимове се изграждатъ прегради като крила. Тѣзи прегради заедно съ лесата образуватъ ѫгълъ, върхътъ на който е торбата, която е и самиятъ капанъ.

Обр. 55. Леса.

Бързотечещата вода скоро се прецежда презъ лесата и образува пѣнлива вода, която привлича рибитѣ. Рибитѣ, които се събиратъ и играятъ тукъ, за да преодолѣятъ лесата като препятствие, се подхвърлятъ надъ водата и попадатъ на лесата, кѫдето течението ги отвлича въ торбата, отъ кѫдето мѫчно могатъ да се освободятъ. Тукъ рибата се задържа главно поради това, че перкитѣ ѝ попадатъ между прѫчкитѣ, и бързото течение не дава възможность да се освободятъ.

Съ леса се лови доста риба, главно кленъ, кефалъ, мрѣнки, скобаръ и пр.

Въ Троянско често леситѣ се поставятъ подъ улеитѣ и вадитѣ на воденицитѣ и тепавицитѣ и тамъ излавятъ много риба, дори 20—30 кгр. презъ една нощь.

В. Кошъ. Другъ единъ рибарски инструментъ, изплетенъ отъ върбови прѫчки или поветъ и познатъ на населението по цѣлото течение на рѣката, съ изключение на горното — областьта на пъстървата, това е кошътъ. Направата му е добре позната на всички: — два конуса голѣмъ и малъкъ, поставени единъ въ другъ така, че върхътъ на вѫтрешния по-малкия конусъ е изрѣзанъ, и прѫчкитѣ, насочени навѫтре, сѫ изострени, за да може рибата да влиза въ коша, но да не може да излѣзе. — Върхътъ на голѣмия конусъ е сѫщо отворенъ и се привързва или запушва най-често съ трева. По такъвъ начинъ кошътъ може лесно да се отваря, за да се изсипва наловената риба.

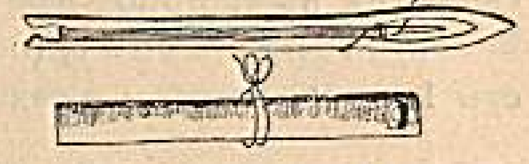

Обр. 56. Рибарска игла и клечка.

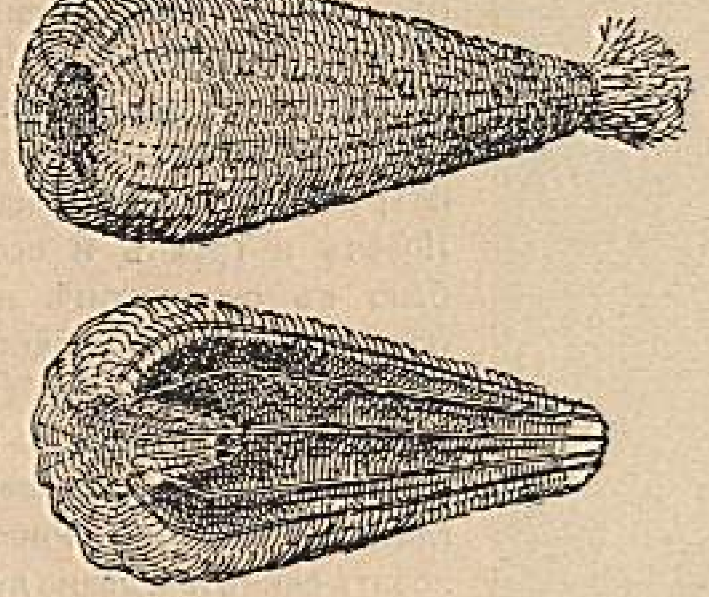

Обр. 58. Кошъ.

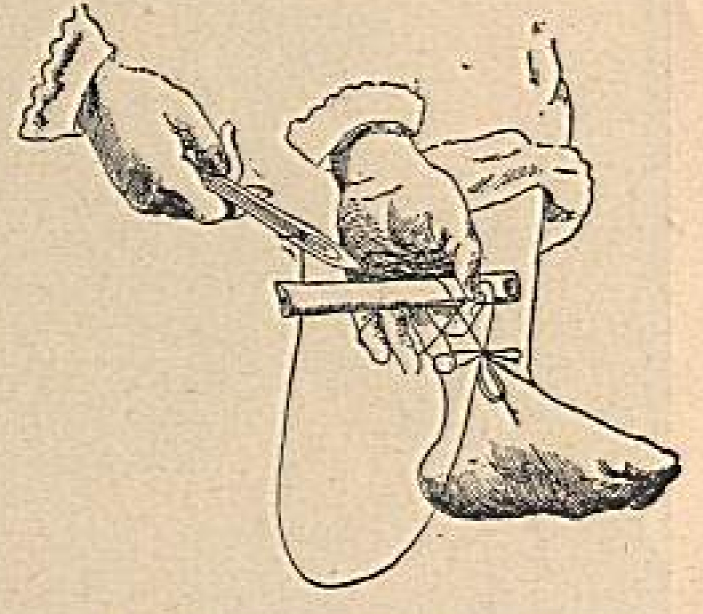

Обр. 57. Заплитане рибарска мрежа.

Кошътъ се поставя на удобни мѣста по дъното на рѣката. Задържа се чрезъ два камъка, привързани съ вѫже и приметнати презъ коша. Често въ коша се поставя и примамка: хлѣбъ, сирене или друга храна, на която рибитѣ налитатъ. Кошътъ се поставя вечерь и се прибира сутринь.

Кошътъ е едно невинно срѣдство за ловене риба. Съ него се лови сравнително малко риба. Когато се поставятъ повече кошове, може да се хване повечко риба. Лови се главно кленъ, мрѣна, кротушка, скобаръ.

Г. Мрежа. По рѣка Осъмъ се употрѣбяватъ най-различни мрежи за ловене риба. Обикновено тѣ сѫ изплетени отъ канапъ, рѣдко отъ тънкъ памученъ конецъ филдико. Мрежитѣ се купуватъ най-често отъ ловечкия затворъ, кѫдето се плетатъ отъ затворницитѣ. А на много мѣста и самитѣ рибари сами ги изработватъ, при което взематъ участие всичкитѣ членове отъ семейството. За плетенето на мрежитѣ сѫ необходими: 1. рибарска игла, която рибаритѣ сами си правятъ отъ дърво или желѣзо. Желѣзнитѣ игли най-често се правятъ отъ циганитѣ. 2. **Канапъ**, който се купува отъ пазаря и 3. **Клечка**, която опредѣля голѣмината на очитѣ. — На иглата се намотава канапътъ и съ помощьта на дветѣ рѫце и лѣвия кракъ се заплита мрежата (обр. 66). Следъ като се заплете мрежата, по-нататъшната работа е лесна и се извършва отъ децата, момчета и момичета. Заплитането става безъ клечката, но по-нататъкъ и тя се туря въ действие.

По рѣка Осъмъ се употрѣбяватъ следнитѣ мрежи за риболовъ:

1. **Сакъ**. — Сакътъ е обикновена мрежена торба, приспособена да се влачи подъ водата и по такъвъ начинъ да заграждa и улавя рибата. По рѣка Осъмъ сѫ въ употрѣба два вида сакове: —

а) **Малъкъ сакъ**, (обр. 59) торбата на който е сравнително по-малка, дълга отъ 1 до 1·5 метра, и е закачена на две тояги, съ помощьта на които мрежата разтворена се движи подъ водата, или поставя на удобни мѣста (подмоли, камъни и пр.) за препрѣчване пѫтя на изплашената риба.

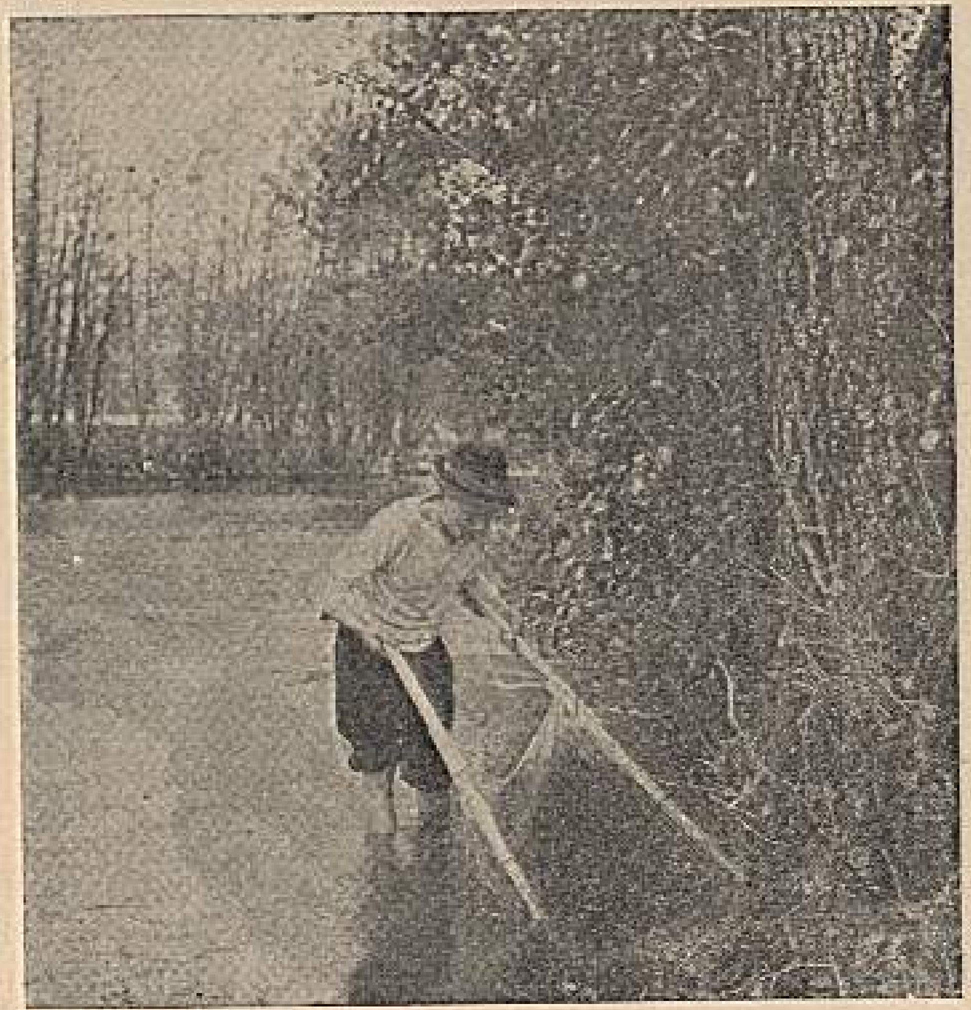

Обр. 59. Риболовъ съ малъкъ сакъ.

Малкиятъ сакъ се срѣща главно въ горната часть на срѣдното течение между Ловечъ и Троянъ и особено въ околноститѣ на последния градъ, кѫдето дъното е каменисто, съ много скалисти брѣгове и подмоли. Съ него се лови главно дребна риба. Риболовятъ единъ или двама души. Когато рибува единъ, често той си помага съ единия си кракъ, за да плаши рибата подъ камънитѣ. Когато сѫ двама, единиятъ е съ сака, а другиятъ съ върлина разгонва изплашената риба, скрила се подъ подмолитѣ и подъ камънитѣ. Съ този сакъ се ловятъ: блѣскачъ, щипочета, говедарки, мрѣнки, скобарчета и др.

б) **Голѣмъ сакъ**, (обр. 60) торбата на който е по-дълга, дори до 2—2·5 м., и по-широка. Мрежата му е опъната на единъ полу-обрѫчъ, въ видъ на полукрѫгъ. Полуобрѫчътъ е закаченъ за едно раздвоено на края здраво дърво (вила). Съ помощьта на вилата той се носи, поставя се на удобни мѣста и се риболови съ него.

Голѣмиятъ сакъ се срѣща и употрѣбява главно въ долното и срѣдното течение на рѣката, кѫдето дъното е повече тинесто и пѣсъчно. За каменисто

дъно той не е удобенъ. Съ него се лови сѫщо само дребна риба. Риболовятъ обикновено двама души или повече. Споредъ голѣмината на сака, единъ или двама сѫ при сака, останалитѣ разгонватъ рибата къмъ сака.

2. **Серкме**. (Обр. 61). Серкмето е мрежа въ видъ на крѫгъ съ диаметъръ до 3 метра. Периферията му е подгъната навѫтре, та образува **кесиитѣ**, или **пазвитѣ**, най-важната часть на серкмето, кѫдето се задържа и улавя рибата. А отъ центъра на мрежата е привързана специална месингова (пиринчена) халка за привързване на вѫжето. За да може този крѫгъ мрежа да се хвърля и простре по повърхностьта на водата, по периферията, тамъ кѫдето е прикачена, за да образува пазвитѣ, се поставятъ тежести, най-често оловни топки. Тѣ иматъ за задача, освенъ това, и колкото се може по-скоро да потънатъ заедно съ мрежата, за да преградятъ пѫтя на изплашената риба, преди да е избѣгала тя отъ обхванатото отъ мрежата мѣсто.

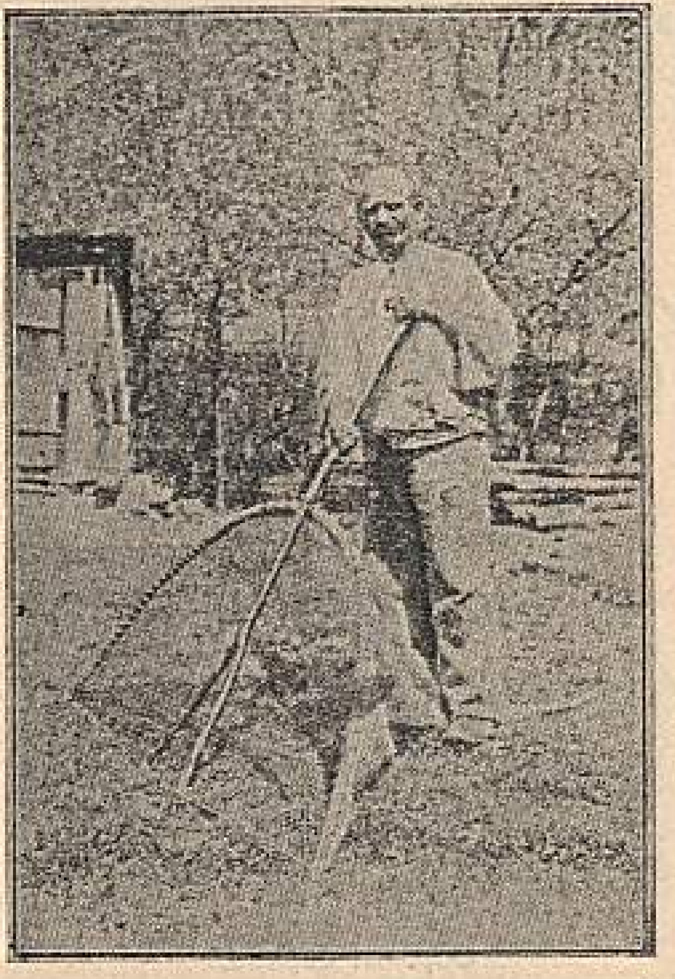

Обр. 60. Голѣмъ сакъ.

Хвърлянето на серкмето е голѣмо изкуство. Серкмето трѣбва така да бѫде хвърлено, че да може да се простре цѣлото по повърхностьта на водата. Не всѣки може да хвърля серкме. За това рибаритѣ се учатъ доста време. Преди хвърлянето рибарьтъ прибира по особенъ начинъ мрежата въ дѣсната си рѫка, а съ лѣвата държи вѫжето. Съ единъ размахъ напредъ серкмето се хвърля къмъ избраното мѣсто, като се разгъва и въ пъленъ крѫгъ пада върху водната повърхнина. Изплашената риба се разбѣгва, но срѣща мрежата, която бързо потъва, и рибата остава заградена. При изтегляне мрежата серкмето се влачи по дъното и не дава възможность на оградената риба да избѣга. Последната се закача по очитѣ или отива въ пазвитѣ на серкмето и остава въ пленъ на рибаря.

Съ серкме ловятъ риба по цѣлото течение на рѣката: отъ горното, до устието. Съ него се лови всѣкаква риба, включително и пъстърва. Само че серкметата за пъстърва се правятъ отъ тънка памучна прежда — филдико, за да могатъ още по-бързо да потъватъ въ водата и по-бързо да заграбятъ рибата. Иначе, пъстървата е пъргава риба и лесно може да избѣга, преди серкмето да я обхване.

Отъ голѣмината (ширината) на очитѣ на серкмето зависи и до колко голѣми риби се задържатъ отъ него. Обикновено малкитѣ риби успѣватъ да избѣгатъ презъ очитѣ на мрежата. За да може да бѫде запазена дребната риба отъ унищожение при лова съ серкме, Законътъ за риболовството опредѣля (чл. 33) най-малкитѣ размѣри на очитѣ до $1^1/_2$ см. (колкото да се провре палецътъ на единъ възрастенъ човѣкъ), мѣрени въ мокро състояние. Всѣки съзнателенъ рибарь, който милѣе за рибата, този ценень даръ на природата, подложенъ на страшно унищожение, трѣбва да спазва това постановление на закона. Така той ще знае, че върши едно високо културно и хуманно дѣло, което трѣбва да служи за примѣръ и назидание на всички други.

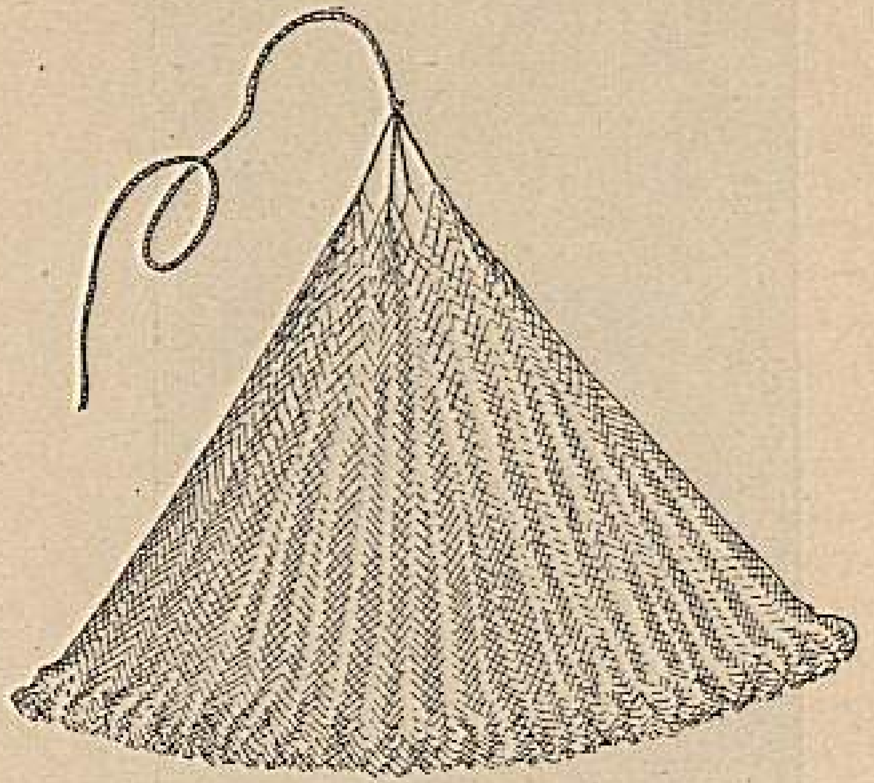

Обр. 61. Серкме.

г) Винтери. (Обр. 62). Тѣ сѫ самоловни уреди, построени по принципа на риболовния кошъ. На 3—4 обръчи се наставя цилиндрична мрежа. На предниятъ обръчъ се поставя навѫтре опъната конусовидна мрежа съ тѣсенъ отворъ на вѫтре. Отъ двѣтѣ страни на сѫщия обръчъ се поставя 2 мрежени платна — крилата на винтера. Така построения инструментъ се поставя кѫдето се знае, че има движение на риба. Съ него се лови всѣкакъвъ видъ и размѣръ риба главно въ долното течение на устието.

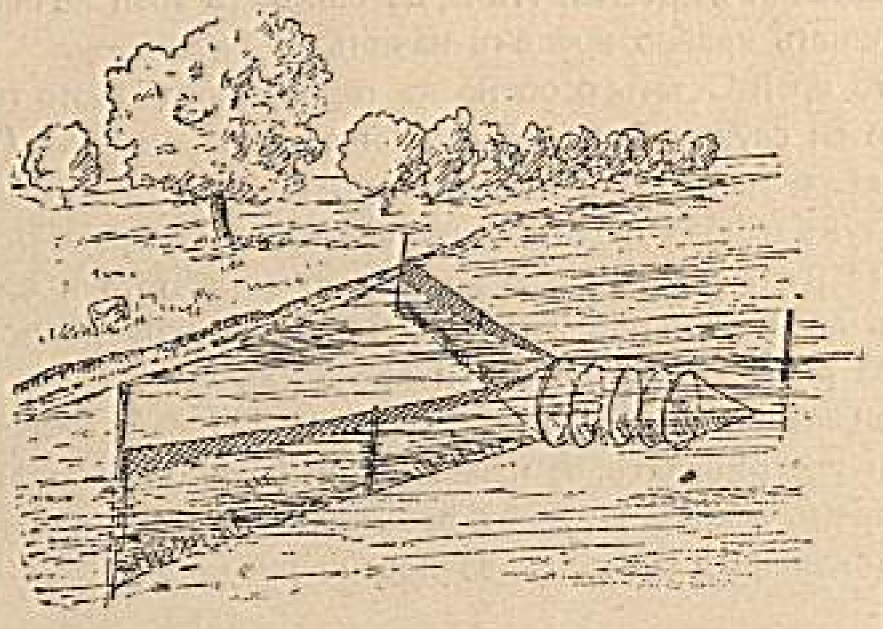

Обр. 62. Винтеръ, поставенъ за риболовъ.

4. Риболовъ съ химически вещества (взривове и отрови).

Хишническото и варварско избиване на рибата съ динамитъ, еркозитъ и други взривни вещества по течението на рѣка Осъмъ е твърде засилено. Този жестокъ начинъ за ловене риба се засили особено следъ войната, когато много отъ бившитѣ войници отнесоха се себе си бомби. Освенъ това, следъ разорѫжението на армията ни, споредъ мирнитѣ договори, трѣбваше всички излишни военни материяли да се унищожатъ. Много отъ тѣзи материяли се разпродадоха отъ съглашенскитѣ комисии, които прилагаха изпълнението на мирния договоръ. Разпродадоха се както взривни материяли, тъй и бомби, които въ последствие се употрѣбиха за унищожаване рибата въ рѣкитѣ. За илюстрация на това положение ще изтъкна само, че по това време, веднага следъ войната, р. Искъръ, въ близко съседство на София, по протежение на 1 километъръ въ единъ празниченъ день сѫ хвърлени близо 100 бомби!

Рѣката Осъмъ не е останала пощадена въ това отношение. И днесъ риболовътъ съ бомби е нѣщо обикновено. Това вършатъ главно войници отпускари, които кой знае по какъвъ пѫть се снабдяватъ съ бомби бухалки. Това вършатъ напоследъкъ и работници по оправяне трасето за желѣзопѫтната линия Ловечъ—Троянъ, които разполагатъ съ неограничено количество динамитъ за разбиване скалитѣ.

Защо този начинъ на рибуване е крайно вреденъ за рибовъдството въ рѣкитѣ? Много ясно. Защото при него заедно съ едрата риба, годна за храна, се унищожава много повече дребна риба, негодна за храна на човѣка. Тази дребна риба следъ известно време ще порасте, ще хвърли хайверъ, и така ще се умножи рибата въ рѣката. А ако се изтрѣби, рибата въ рѣката ще се унищожи. А казахме вече, че много лесно е да се унищожи рибата въ дадена рѣка, но много мѫчно тя отново се зарибява.

Другъ такъвъ опасенъ начинъ за рибуване е избиването на риба съ негасена варь. Въ много мѣста по рѣката употрѣбяватъ този нчаинъ, като нѣматъ други взривни вещества. Нѣма да описвамъ този начинъ, за да не стана проводникъ на единъ крайно вреденъ начинъ за риболовъ.

Населението край Осъмъ, особено въ горното и срѣдното течение на рѣката, при ловене риба си служи и съ „рибето биле“ или „лепенъ“ (Verbascum).

Това е едно растение, което отравя рибата.

Най-сетне, тукъ трѣбва да отнесемъ още единъ забраненъ начинъ за риболовъ — мжтене на вода. Когато водитѣ презъ лѣтото и есеньта намалѣятъ до минимумъ, съ лопати хвърлятъ пръсть и тиня въ малката вода и размжщатъ водата. Отъ това рибата се задушава и лесно излавя.

Всички тѣзи начини за риболовъ сж забранени отъ Закона за риболовството, и ония, които ги употрѣбяватъ, се наказватъ най-строго. Въпрѣки това и днесъ, при единъ модеренъ законъ, тѣ сж въ практика и, за голѣмо съжаление, на много мѣста тѣ сж единственитѣ срѣдства за ловене риба.

Пенчо Дрѣнски.

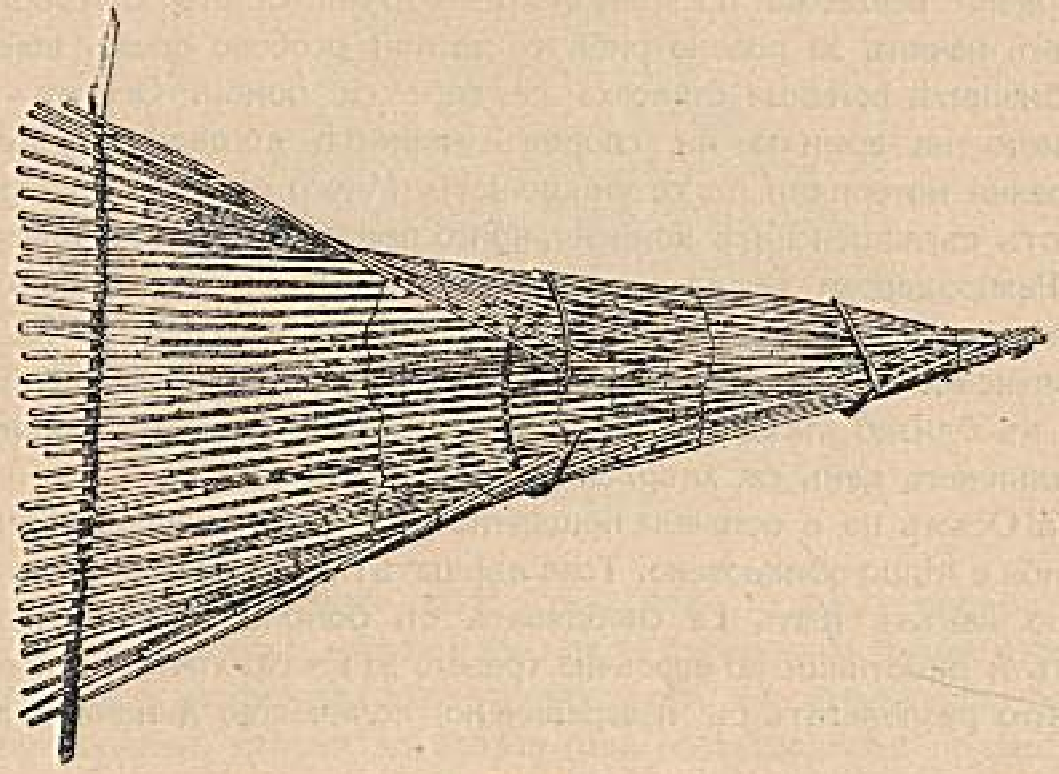

Обр. 63. Леса.

Обр. 64. Село Галáта, гледано отъ югъ.

Село Галáта.

Име и население.

По сегашното административно дѣление с. Галáта спада въ Тетевенска околия. Преди освобождението на България Галата се падаше въ Ловчанска каза, чиито граници отиваха отвждъ р. Витъ до Панега. Затова и сега галатскитѣ помаци се наричатъ ловчански помаци. Понеже и помацитѣ, които сж живѣли далеко още на западъ чакъ въ областьта на р. Скжтъ говорятъ ловчанско източно българско наречие, то и тѣхъ проф. Л. Милетичъ съ право назова „ловчански помаци“[1]). Това наименование се възприе отъ науката. Това виждаме отъ статията на Василъ Ц. Савовъ подъ насловъ „Ловчанскитѣ помаци и тѣхниятъ говоръ“[2]).

Главенъ центъръ на ловчанскитѣ помаци преди освобождението на България бѣше селото Турски-изворъ; то бѣше срѣдище на така наречената помашка нахия; имаше около 1200 — 1500 кжщи почти всички помашки, на мохамедани българи. Въ времето преди освобождението въ с. Турски-изворъ живѣли само нѣколко българи източно-православни: Димитъръ Ганевъ отъ Сопотъ, Ничо Цоковъ отъ Тетевене (папукчия), дѣдо Райко (бояджия). При дѣда Райка дошелъ за чиракъ Иванчо Стояновъ, Ничо повикалъ брата си Анчо, а дѣдо Райко повикалъ Ганчо Стояновъ. Тѣ могли да живѣятъ и се задържатъ между помацитѣ подъ закрилата на влиятелни помаци. Въ турско време живѣли богати помаци въ Турски-изворъ; тѣ имали много пари и имоти, като ханища, мелници по Витъ и пространни чифлици съ много добитъкъ и слуги. Богатото семейство Кринчовци добило това си прозвище, защото имали ужъ крини пълни съ жълтици. Влиянието на най-богатитѣ помаци отъ Турски-изворъ предъ турското правителство било голѣмо: тѣ сваляли, тѣ качвали управителитѣ на Ловечъ, тѣ назначавали бедни помаци за стражари. Отъ Турски-изворъ били прочутитѣ Дервишъ паша и неговиятъ братъ Феимъ паша.

---

[1]) **Проф. Л. Милетичъ**, Ловчанскитѣ помаци. Български Прегледъ, год. V, кн. 5. (1899) стр. 66 — 78.

[2]) **Василъ Ц. Савовъ**, Ловчанскитѣ помаци и тѣхниятъ говоръ. Известия на Семинара по славянска филология при университета въ София. кн. VII (1931 г.), стр. 1 — 35.

Въ околностьта на срѣдни Витъ и Панега, та до Скжтъ имало въ турско време доста помашки села, но следъ освобождението жителитѣ имъ се изселили, а останалитѣ много обеднѣли. Тѣхнитѣ земи ги купиха за малко пари жаднитѣ за земя планинци българи. Сжщото стана въ Турски-изворъ, което село имаше особена притегателна сила поради богата земя около него и важното положение на главния пжть отъ София за Плѣвенъ—Русе и за Ловечъ—Търново и нататъкъ до Варна. Преди да се построи централната желѣзопжтна линия София—Варна, с. Турски-изворъ бѣше главна станция за пренощуване на пжтницитѣ. Споредъ преброяването отъ 1926 година, въ Турски-изворъ били остали само 221 помаци, и то много бедни; слугуватъ на българитѣ.

Сега останали въ Дунавска България само дветѣ съседни на Турски-изворъ села: Галáта и Градешница, чисто помашки.

По време на руско-турската война (1877—1878 г.) ловчанскитѣ помаци, които се бѣха на много мѣста провинили къмъ своитѣ съседи българи и бѣха нападвани отъ български чети, избѣгаха на югъ презъ Пловдивъ и Родопи до Скеча, но отпосле се върнали и до като отъ другитѣ помашки села жителитѣ се изселили наново въ Турция, следъ като продали имотитѣ си, галатчени и градешнечени не само останали до днесъ, но се размножили и се чувствуватъ добре.

Село Галáта лежи три километра южно отъ Турски-изворъ. То е разположено надлъжъ въ карстова падина. Макаръ да е купно село и да се отличава въ това отношение отъ съседното помашко село Градешница, което се протака надлъжъ покрай Градешнишката рѣка цѣли 12 клм. и се състои отъ махали, сè пакъ между кжщитѣ се разтилатъ овощни градини, царевични ниви и дори гробищата на селото. Това стои, навѣрно, во връзка съ обстоятелството, дето следъ освобождението селото се премѣстило по-долу отъ старото мѣсто. Село Галáта е заобиколено съ височини, отъ които най-лична е Чута съ развалини на стара крепость. Презъ селото се спуща сухиятъ долъ Голатски, който води къмъ Витъ. Въ горния край на селото има пещера, отъ която селото получило името Пещера, съ което се ужъ именувало по-рано. Въ пещерата има карстово езеро, чието водно нивò се повдига въ кишево време и често пжти водата му прелива изъ устата на пещерата като значителна рѣка. Карстовата вода на Галатската околность се изтича подземно надъ с. Турски-изворъ, дето изтича постоянна рѣка, която кара мелница и тепавица. Отъ тоя изворъ получило селото своето име. Понеже отъ дветѣ страни на Витъ има много карстови извори, които сж дали имената на селата Голѣмъ-изворъ и Малъкъ-изворъ, то Изворъ на Галатската карстова область е нареченъ Турски-изворъ, защото помацитѣ въ

тоя край се наричатъ турци. До постоянния изворъ при Турски-изворъ се намиратъ устата на другъ изворъ, който е периодиченъ и стои во връзка съ кишевото време.

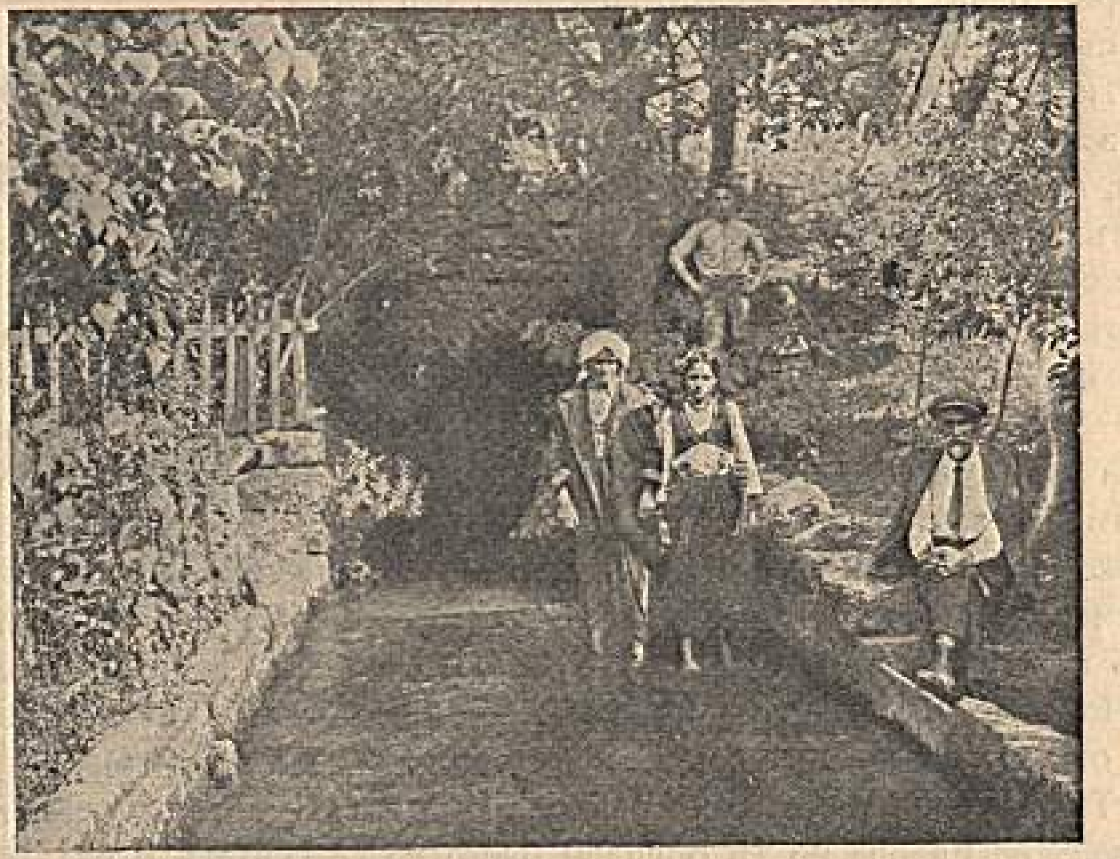

Обр. 65. Изворътъ надъ Турски-изворъ. Млада булка и мома помакини отъ с. Галáта.

Въ Галáта има само една чешма въ горната часть на селото. Кога и тя престане, съ мжка вадятъ вода отъ езерото въ пещерата.

Отъ кжде иде името Галáта?

Народътъ е винаги любознателенъ и иска да си обясни по единъ или други начинъ имената на села, рѣки, планини изобщо на топонимията. За името на Галáта мѣстното население разправя следното. Когато жителитѣ на село Пещера както се ужъ наричало по-рано с. Галáта, се потурчили, ходжата имъ поржчалъ да изпждятъ въ гората свинетѣ, които отгледвали по-рано въ голѣмъ брой. Тѣ го послушали и прогонили свинетѣ, но тѣ вечерьта по навикъ пакъ се завърнали по домоветѣ. Събрали се селянитѣ да обсждятъ, какво да сторятъ съ завърналитѣ се свине, и решили да ги заколятъ и изедатъ и следъ това да почнатъ да пазятъ мухамедовата вѣра, която забранява да се еде свинско месо. И така жителитѣ се изгалатили, или както тѣ казватъ „изганадили“. Поради тази постжпка на пещерци, тѣ били наречени галати и селото имъ Галата.

Думата галатя, изгалатвамъ е много разпространена у насъ, и Найденъ Геровъ въ своя речникъ на българския езикъ я тълкува така: галатеніе = разваляне, хайтне; мжжъ галатинъ=мръсникъ, жена галатка=мръсница; галатско = нечисто, мръсно, развалено; галатя = развалямъ, омърсявамъ, калямъ, говоря мръсни, гнъсни, нечисти думи, клеветя и други (Найденъ Геровъ, Рѣчникъ на блъгарскый языкъ. Пловдивъ, 1805, часть I, стр. 209). Споредъ Симеонъ Табаковъ въ Сливенъ, глаголътъ „галатя“ значи лакомя се (силя се да добия нѣщо[1]). Особено ясно е предаденъ смисълътъ на думата галатинъ и изгалатвамъ въ народната пѣсень за Драганка, която прьвъ напечаталъ Г. Раковски въ своето списание Български старини (1865 г.), стр. 182—183 и въ статията си Галатитѣ въ България, печатана въ сжщото списание, стр 176—188.

Ето съдържанието на пѣсеньта за Драганка, както го предава А. П. Стоиловъ въ Показалецъ на печатанитѣ презъ XIX вѣкъ български народни пѣсни споредъ записаната отъ Раковски пѣсень: Драганка низъ лозе ходи, за вода ожаднѣла, въ лозе бистъръ кладенецъ, иска да пие; овчарче край лозе седи, съ мѣденъ кавалъ свири и нарича, да не пие отъ тази вода, галатна (мрътвешка) е; снощи галати минали, галатче носили, люти му рани мили, ленени кърпи перѣли. — Не го послушва, напива се и веднага глава я заболѣва, треска разтресло и умрѣла. На издъхване говори: проклетъ да е, който овчарче не слуша.

Наши учени, които сж се опитвали да тълкуватъ думитѣ галатинъ, изгалатвамъ, ги свързватъ съ името на келтитѣ, които се наричали още гали, галати и галатяни.[2]) Ето какъ стой въпросътъ съ келтитѣ-гали. Борбата на тракийскитѣ племена помежду си, особено на войнственитѣ одризи съ беситѣ на западъ и съ гетитѣ на северъ ги разслабвало и давало възможность да навлизатъ въ тѣхната земя чужденци-другоезичници. Въ третия вѣкъ преди Христа навлѣзли отъ западъ въ днешна Южна България келти, наричани още гали и галати. Тѣ били клонъ отъ индоевропейската група; тѣхнитѣ стари жилища били въ западна Европа, но тѣ обичали много да се скитатъ и безъ всѣкакъвъ тласъкъ, по свой починъ, навлѣзли въ северозападната часть на Балканския полуостровъ и отъ тамъ дошли въ Тракия и създали силна държава съ главенъ градъ Тиле или Тило, близу до днешния градъ Казанлъкъ. И днесъ цѣлото Казанлъшко поле се нарича Тулово, по името на галския градъ Тиле. Цѣли 66 години (279—213) галитѣ отъ Тракия, чийто съплеменици сж оцѣлѣли сега само въ Бретанъ (Франция), въ Ирландия, Шотландия, Уелсъ и островъ Менъ, били войнствени и не давали миръ на тракитѣ между Дунавъ и Бѣло-море, тѣ безпокоили и гръцкитѣ черноморски градове. Тѣхното пребиваване въ нашата земя не е остало съвсемъ безъ следи. Въ разкопки изъ България сж намѣрени келтски металически предмети, предимно мечове. Отъ други страна, галитѣ били засегнати отъ гръцко влияние, което личи ясно въ монетитѣ отъ последния келтски владѣтель Каваръ.

Отъ Балканския полуостровъ галитѣ на брой 20,000 преминали въ Мала Азия и областьта, гдето се заселили, се нарекла Галатия, а тѣ се наричали галатяни, както знаемъ това отъ посланията на апостола Павла къмъ галатянитѣ.

Ако имахме само едно име Галата, то бихме отдали по-голѣмо значение на разказа на галатчане досежно произхода на името на тѣхното село. Но това име е много разпространено не само въ Балканския полуостровъ, но и далеко изъ Европа и вънъ отъ нея. Въ Цариградъ цѣлъ голѣмъ кварталъ съ висока кула се нарича Галата. У насъ съ това име се нарича селото Галата до гр. Варна. Въ градоветѣ Карнобатъ, Котелъ, Яшъ, Пиротъ и други отдѣлни махали се наричатъ Галата. Много села въ България и Македония иматъ имена произведени отъ Галата: Галатинъ въ Врачанско, Галати въ Горни-пологъ (Македония), Галища или Галичища въ повече мѣста въ Македония. Името Галацъ въ Ромъния произтича отъ Галата, и така е означенъ той въ Словара на Дювернуа, сжщо и географътъ Реклю пише Галацъ или Галата.

Покойниятъ проф. К. Иречекъ и по него Л. Милетичъ смѣтаха, че тѣзи имена стоятъ во връзка съ името на цариградската Галата. Това тълкуване не може да ни задоволи, защото това име се срѣща на много мѣста и се споменува въ различни времена.

Самата дума изгалтвамъ стои несъмнено во връзка съ името на малоазиятскитѣ галатяни, къмъ които апостолъ Павелъ е отправилъ послание. М. Дриновъ имаше право, като приемаше, че това име въ лоша смисъль е преминало у насъ въ срѣднитѣ вѣкове чрезъ византийцитѣ. Колкото се отнася до имена на селища, които сж запазили споменъ за келти, за гали, е мжчно да се докаже, макаръ и да се знае, че изчезнали народи сж оставяли свои имена дълги вѣкове отпосле. Много руски учени, особено Браунъ, сж се занимавали съ произхода на имената Halata, Halić, Галиция (полска и испанска) и допущатъ, че тѣ стоятъ во връзка съ името на галитѣ, както името Галатия въ Мала Азия. Името Галата се отъждествява още съ Калата. Между островъ Сардиния и Африка, въ водитѣ на днешния Тунисъ, се намира островъ, който се нарича Галита или Галите; той се наричалъ по-рано Галата, а у Птоломея (IV, 3, 44) Калата. И на нашия Черноморски брѣгъ наредъ съ селото Галата при Варна имаме градъ Мангалия въ Добруджа, който се наричалъ Калатисъ.

Въ разговоръ съ проф. Д. Дечевъ, той ме увѣри, че Ка́лата означава крепость и лесно се превръща Калата въ Галата; освенъ това името Галата означава най-вече кула, която пази пазарище. Въ разговоръ съ проф. Ст. Младеновъ, той ми заяви, че коренътъ на името Галата може да бжде келтски и означава крепость.

Като провѣрихъ селищата и махалитѣ, които носятъ името Галата, намѣрихъ, че тѣ сж били или крепости, или е имало въ тѣхъ кули за отбрана и пазене на пазарища. И когато отидохъ въ нашето село Гала́та, искахъ да узная, дали е имало тамъ кула, защото следи отъ стара крепость има. Въ първо време селянитѣ отрекоха това; но когато разпитвахъ за топонимията на близката околность, споменаха кулата. Като имаме предъ очи, че въ минали времена отъ Витъ до Градешница водѣла пжтека за Гала́та и по-нататъкъ, на която е запазенъ още калдаръмъ и по него се намиратъ често стари монети, че Каницъ споменува пжтя отъ Тетевенъ, презъ селата Гложене, Градешница, Гала́та, Малка Желѣзна,

---

[1]) Симеонъ Табаковъ, Опитъ за историята на градъ Сливенъ, София 1911, т. I, стр. 27.

[2]) Следъ Раковски е писалъ у насъ за тъждеството на възпѣванитѣ галати съ старитѣ гали Д. Мариновъ въ статията Нашата история въ народнитѣ ни пѣсни, печатана въ Отчетъ на Софийската държавна мжжка гимназия за учебната 1867—98 година. София, 1898, стр. 4. Той се придържа о мислитѣ на Раковски и свързва имената на селата Галатинъ и Галиче въ Вратчански окржгъ съ името на галитѣ — галатяне. Сжщото срѣщаме и у първия томъ на Опитъ за история на градъ Сливенъ (1911) отъ Симеонъ Табаковъ (стр. 27). Табаковъ съпоставя името на келтската столица гр. Тило — Туло съ името на ирландския градъ Tullow, което на староирландски значи крепость (стр. 27).

Лешница, Лесидрѣнъ и Абланица за Ловечъ[1]) и че край тоя пѫть се редятъ развалини на много крепости, можемъ да приемемъ, че името на с. Гала́та стои во връзка съ думата Гала́та въ смисълъ на укрепено мѣсто.

Жителитѣ на с. Гала́та сѫ днесъ изцѣло помаци. Кога тѣ сѫ приели мухамеданската вѣра?

Трѣбва да предположимъ, че времето и начинътъ на помухамедяването на галатченетѣ сѫ горе-доле сѫщитѣ, каквито знаемъ за други покрайнини съ мухамедани българи. Проф. Л. Милетичъ много духовито опредѣли времето на помухамедяването на ловчанскитѣ помаци, като проучилъ грижливо приписки, разкази и сравнилъ малкото известия за помухамедяване на българи въ други покрайнини на българската земя[2]). Той опредѣля времето на мухамедяването на ловчанскитѣ помаци въ годинитѣ 1620—1625. В. Миковъ въ своята статия Помацитѣ въ долинитѣ на р. Искъръ и Витъ, печатана въ в. Зора, год. XIV (25 авг. 1932), брой 3934, като има предъ очи, че кондиката, почната въ 1648, която се пази въ монастиря „Св. Тройца“ при Варовитецъ надъ Етрополе наредъ съ многото други села се споменува с. Ѫсенъ, което бѣше помашко, смѣта, че помухамедяването е станало по-късно, той го поставя дори во връзка съ Чипровското възстание въ 1688 година. Поводъ за това му дава обстоятелството, че въ помашката область на Турски-изворъ имало павликенски села, чието население се изселвало въ Австрия, а може би и въ областьта на Тимокъ по време на австрийско-турската война 1689 година. В. Савовъ говори, наистина, за павликенско население въ Турски-изворъ, което въ по-голѣмата си часть се изселило въ Австрия. Възъ основа на тия известия можемъ да приемемъ, че помухамедяването на българитѣ въ областьта на Витъ, Панега и Скѫтъ не е станало на единъ пѫть, а постепенно презъ XVII вѣкъ.

Причини за помухамеданчването могатъ да бѫдатъ следнитѣ. Павликенското население било по-беззащитно отъ православното, за което се застѫпвало гръцкото духовенство. Турското население, което проникнало въ областьта на сетнешнитѣ помаци, принадлежало къмъ „юруцитѣ“, които дошли въ България въ XVI в.; тѣ като пастири дирили планински мѣста съ богата па̀ша. Обстоятелството, дето ловчанскитѣ помаци наричатъ себе си турци, а сѫщинскитѣ турци-юруци (уруци), ни показва, че тѣ първо съ тѣхъ сѫ дошли въ по-близъкъ допиръ. За да запазятъ името си отъ юрукскитѣ нашественици, приели мухамеданството. Стратегически съображения сѫ могли сѫщо да докаратъ помухамеданчването на помашката область въ Северна България, особено тая отъ околностьта на Турски-изворъ, защото тъкмо Ловчанската область, която се простирала до Искъръ, се държала най-дълго самостойна въ борбата съ турцитѣ въ България и била силно укрепена.

Савовъ навежда много факти, за да посочи, че Турски-изворъ и Гала́та сѫ били първи помухамеданчени, и отъ тукъ се ширило мухамеданството въ околни и по-далечни страни. Тъкмо Турски-изворъ и Гала́та се намиратъ на важни пѫтища, а с. Гала́та се отличава и съ голѣма плодовитость на жителитѣ си. Това село играло сѫщата роля за разселване на хора отъ него, както с. Голица въ източна Стара-планина. И следъ войната населението на Гала́та се силно увеличава въпрѣки оскѫднитѣ източници за прехрана. Въ 1880 година броятъ на жителитѣ билъ 312, въ 1900 — 660, а въ 1926 г. 885, или срѣдно годишенъ приръстъ 4%. Галатчане се много радватъ на децата и показватъ голѣма привързаность къмъ тѣхъ.

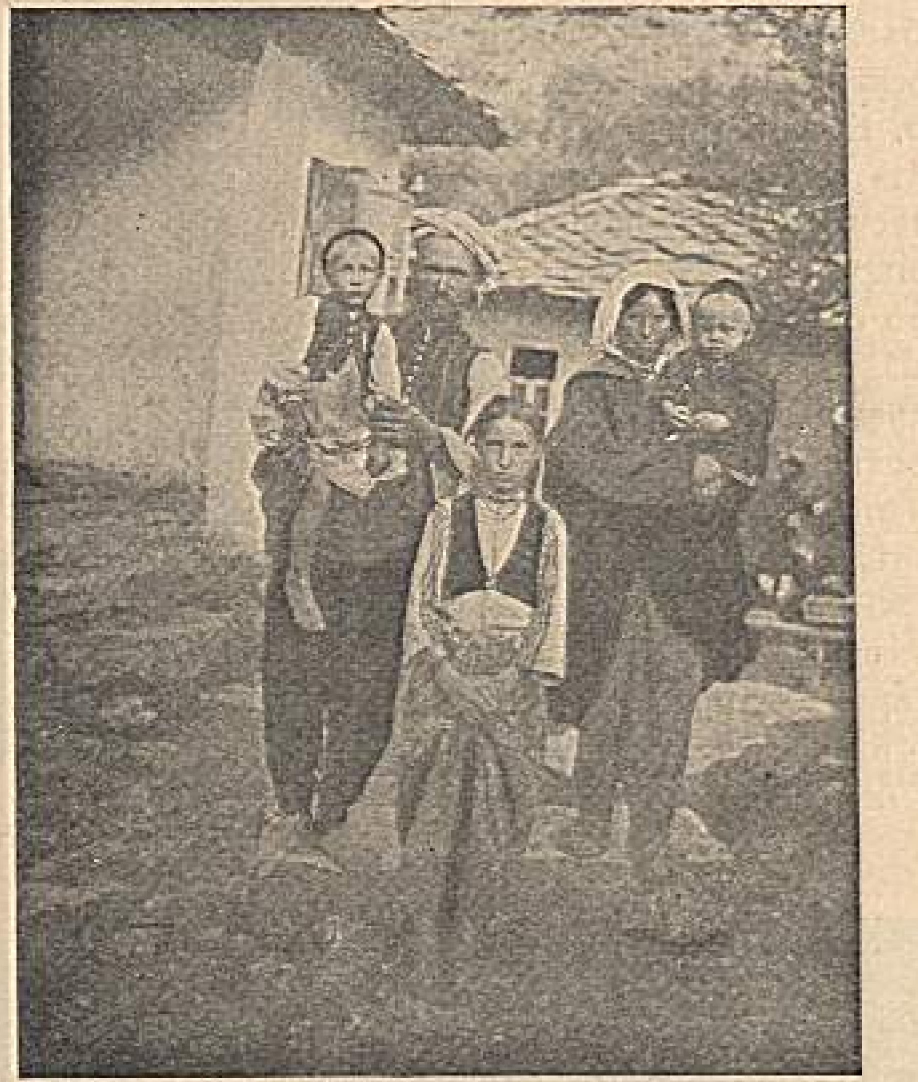
Обр. 66. Помашка фамилия отъ Гала́та.

Помацитѣ отъ с. Гала́та се отличаватъ много отъ ония въ Родопи. Тѣ сѫ по-кротки и благодушни, женитѣ не се криятъ, момитѣ ходятъ безъ фередже, а жененитѣ носятъ фередже, но лицата имъ сѫ открити, празднуватъ християнски праздници, момитѣ играятъ хоро; галатчани знаятъ, че сѫ били българи; самата легенда за името на селото е споменъ за това. Знае се, че до скоро се намирали въ селото стари християнски дрехи и накити. Помни се, че джамията била построена на мѣстото на черква; изровенъ билъ златенъ кръстъ. Топонимията на близката околность е християнска: оброкъ, Еньовъ трапъ, Бончовъ трапъ, Любеновъ трапъ, Миховъ трапъ и други. Съ имената трапъ се наричатъ въ Гала́та понорите̇, върпинитѣ.

Гала́та е центъръ на община, въ която влиза чисто помашкото село Градешница (1204 ж.), далеко петь километра отъ Гала́та; то е съставено отъ колиби (11.). И въ това село се сочи мѣстото, дето билъ по-рано монастирътъ. Въ Градешница има мѣстность Кръстътъ, най-горната махала се нарича Грамотникъ.

---

[1]) F. Kanitz, Donau-Bulgarien und der Balkan — Leipzig, 1882. zweite Ausgabe, II, стр. 149.

[1]) Проф. Л. Милетичъ, цитуваната статия, стр. 73—76.

Отъ три мѣста чувахъ, че у ловчанскитѣ помаци се намирала славянска книга (ржкописъ) съ образи. Тя била дори предложена за продань на единъ габровецъ за три наполеона, но той не я взелъ. Разпитвахъ на много мѣста за такава книга, но никой не знае нѣщо за нея. Навѣрно е прикрита.

По-рано броятъ на помацитѣ въ Дунавска България билъ около 10,000 души, но сега сж останали около 3000, и то главно въ Галáта и Градешница. Смѣсени съ българи живѣятъ още помаци въ Тетевенско въ селата Помашка-лешница, Турски-изворъ и Добревци. Живѣятъ малко помаци още въ Луковитъ и Блъсничево, Бѣла-Слатина и Койнаре.

Въ Галáта помацитѣ сж се примирали съ мисъльта да останатъ за винаги въ родното си мѣсто. Преди нѣколко време група галатчени се изселили въ Турция, но скоро се върнали пакъ. Изпърво, когато галатчени масово избѣгали чакъ до Скеча, като се върнали и намѣрили селото разсипано, си построили временни жилища съ сламени покриви и дървени комини. После захванали да строятъ по-здрави кжщи, покрити съ плочи, но безъ комини, въ последнитѣ години се строятъ хубави кжщи съ плочени покриви и здрави комини.

Населението се занимава съ земедѣлие, скотовъдство и продань на дървенъ материалъ. Орната му земя е малко, и много жители на Турски-изворъ сж откупили земя и градини въ селото и около него. Поминъкътъ е слабъ, но жителитѣ сж свикнали на по-оскжденъ животъ и обичатъ много своето отечество, пълно съ чукари. Галатчани сж остали вѣрни на много християнски навици, но подържатъ и възприети стари мухамедански обичаи; реформитѣ на Мустафа Кемалъ паша не сж ги още засегнали.

А. Иширковъ.

Обр. 67. Група галатчане, фотографирани до зданието на общината.

ДОКТОРЪ ВАСИЛЪ КОЧЕВЪ КАРАКОНОВСКИ.

Единъ отъ много заслужилитѣ хора на своето отечество и на родния си градъ е и Д-ръ Караконовски, за чийто животъ се знае много малко.

Докторъ Василъ К. Караконовски е синъ на Кочо Караконовски отъ първата му жена Пенка. Следъ смъртьта на майката на Караконовски баща му се оженилъ втори пжть за Станка Калчева.[1] Мащехата се държала многе зле къмъ Василя и по-малкия му братъ Беню (Борисъ). Това станало причина, двамата братя да напуснатъ бащината си кжща и да отидатъ при чича си Маринъ Караконовски. Следъ като завършили образованието си, което могли да добиятъ въ Ловечъ, двамата братя били изпратени отъ чича си въ Бѣлградъ. Тамъ В. Караконовски постжпилъ да се учи въ гимназията. Следъ свършването на Бѣлградската гимназия той заминава за Москва и постжпва въ медицинския факултетъ. В. Караконовски билъ издържанъ отъ славянския благотворителенъ комитетъ, но му помагалъ и чичо му Маринъ, който билъ състоятеленъ табакъ. Още като студентъ въ Москва младиятъ Караконовски се запозналъ и сближилъ съ знатни славянофили. Когато завършилъ медицинското си образование, неговитѣ познати славянофили му помогнали да бжде назначенъ за лѣкарь въ Руското посолство въ Цариградъ.[2] Руски посланикъ въ Цариградъ по това време билъ графъ Игнатиевъ. Младиятъ Д-ръ Караконовски можалъ скоро да спечели довѣрието на посланика и му влиялъ. Той си спечелилъ име въ дипломатическитѣ кржгове, а и турската власть гледала благосклонно на него. Всичко това му давало възможность да помага на своитѣ сънотечественици. Той помогналъ на много българи да отиватъ да се учатъ въ Русия, а на ония, които били преследвани отъ турската власть, давалъ възможность да се прикриятъ въ консулството и съ руски параходи ги изпращалъ извънъ границитѣ на Турция. Зимно време посолството било въ Пера, а лѣтната му разиденция била въ Бюкжъ-дере, кждето спирали рускитѣ параходи да предаватъ и получаватъ руската поща.

По време на църковния въпросъ Д-ръ Караконовски много услужвалъ на българитѣ като посрѣдникъ между избраницитѣ и първенцитѣ имъ и руския посланикъ. Въ началото на църковната борба графъ Игнатиевъ билъ на страната на патриаршията и се досѣщалъ, че Д-ръ Караконовски тайно помагалъ на българскитѣ първенци, и за това му заповѣдвалъ да не ходи на тѣхнитѣ събрания, нито да посещава българската църква въ Фенеръ. Въпрѣки тази забрана Караконовски си позволявалъ да се черкува въ Фенеръ и билъ на тържествената служба, когато за първъ пжть българскитѣ владици отказали да споменатъ името на гръцкия патриархъ. За това неизпълнение заповѣдьта на графъ Игнатиевъ Д-ръ Караконовски билъ поставенъ подъ домашенъ арестъ въ консулството. Презъ време на неговото арестуване при Караконовски дошелъ неговиятъ добъръ приятель още отъ Русия, тогавашенъ руски генераленъ консулъ въ Солунъ, Ястребовъ. Последниятъ помолилъ Караконовски, вмѣсто да стои арестуванъ въ консулството въ Цариградъ, да се съгласи и отиде съ него въ Солунъ. Д-ръ Караконовски приелъ радостно тази покана, сжщо и графъ Игнатиевъ далъ охотно своето съгласие, и още на другия день тѣ заминали за Солунъ. Това заминаване за Солунъ било сждбоносно за Д-ръ Караконовски, защото тамъ той се запозналъ съ семейството х. Лазарови — българи отъ Воденъ, които като се преселили въ Солунъ, забравили родъ и езикъ и започнали да се гърчеятъ. Караконовски се запозналъ съ дъщерята на х. Лазаровъ—Мария, за която отпосле се оженилъ. Той билъ вѣнчанъ отъ графъ Игнатиевъ, който билъ кръстникъ и на децата му.[1]

---

[1] Кочо Караконовски отъ втората си жена ималъ петь деца: Калю, Маринчо, Боца, Донка и Хита.

[2] Въ книгата Српски пејсме из Босна (женске) отъ Богољуб Петровић. Сараево 1867 књ. 3 стр. 360 е записанъ абонатъ Караконовски като лѣкарь въ руското посолство.

Д-ръ Стамболски разправя, че, когато Д-ръ В. Караконовски дошелъ въ Цариградъ, било мжчно да направи своя колоквиумъ, защото не знаялъ нито френски, нито турски езикъ. Д-ръ Стамболски му помогналъ.

Обр. 67. Василъ и Борисъ Караконовски.

Презъ време на руско-турската война 1877—1878 г. Д-ръ Караконовски билъ назначенъ въ главната квартира при князъ Черказки, по уреждане на гражданската часть въ ново-освободенитѣ земи. Работилъ е сжщо въ дипломатическата канцелария на руския посланикъ Нелидовъ, който заедно съ Николай Николаевичъ посетилъ Ловечъ следъ падането на Плѣвенъ и билъ на квартира въ бащината му кжща. Той помагалъ на бѣжанцитѣ отъ Ловечъ въ Севлиево и отъ Южна България, като имъ давалъ парична помощь отъ паритѣ, които той получавалъ отъ главната квартира. Презъ това време братъ му Борисъ билъ преводчикъ при князъ Свѣтополкъ Мирски, началникъ на девета полска дивизия, участвувала при превземането на Севлиево и отбраната на Шипка. Следъ свършването на руско-турската война Д-ръ Караконовски се връща наново въ Цариградъ при посолството.

Въ 1879 г. Д-ръ Караконовски билъ избранъ въ Ловечъ за народенъ представитель въ Учредителното велико народно събрание въ Търново, гдето взелъ живо участие при изработването на конституцията и при избирането на първия български князъ Александъръ I.

Като незабравимъ споменъ отъ тѣзи важни за България събития Д-ръ Караконовски направилъ едно ценно дарение отъ „нѣколко нѣща“ на Ловчанската община, които, както той самъ казва, сж „като свидетели отъ миналото“. По този случай той написалъ следнитѣ две писма:

Цариградъ, на 2 Април
1904
Христосъ воскресе!
Многопочитаемый
Господинъ Кмете,

Честитж Вамъ и на Господа Сгражданетѣ ми Великденъ и отъ се сърдце желаіж Ви сѣко благополучіе и преуспѣяніе на градъ Ловечъ.

Искамъ прошкж, гдето до сега не можахъ да изпълнж обѣщаніето си: да изпратж нѣколко нѣща, като свидетели на миналото.

Причината е, че по случай международнжтж конференціж въ Паришъ, дълго време отсжтствувахъ отъ тука, пакъ са и канѣхъ самъ да додж въ Ловечъ, който не съмъ виждалъ отъ освобожденіето на Българіж.

Сега изпращамъ нѣколко предметы презъ Министерството на Външнитѣ Работи въ Софіж съ молбж да Ви са пратжтъ въ Ловечъ.

Като Ви молж да пріемнете почитанiята ми къмъ Васъ, оставамъ Вашъ съотечественникъ

Д-ръ В. К. Караконовскіи.

Цариградъ, на 14 Іулій
1904 г.
Многопочитаемый
Господинъ Кмете!

Преди нѣколко време бѣхъ Ви испратилъ портретътъ ми съ нѣколко нѣща но по не(и)звѣстны причины получихъ ги назадъ.

Сега предадохъ нѣщата на Господина Начевича бълг. агентъ тука, който ми обеща да изпрати пакетътъ направо вь Ловечъ.

Писахъ Ви, че са надѣвамъ единъ день да додж вь Ловечъ и лично да благодарж на Господа съотечественницитѣ ми и Вамъ за избраніето ми на почетный гражданинъ.

Бждете увѣрени, Господине Кмете, че гдѣто и да бждж, при каквото и да съмъ положеніе, нѣма да забравж отечеството ми, като са надѣвамъ, че Бълг. народъ вѣчно ще да помне бладѣянiята на Великжтж Русіж, при сѣкій случай ще да исказва благодарностьтж си къмъ неіж и ще да слѣдва съвѣтитѣ й.

---

[1] Докторъ В. Караконовски ималъ три дъщери и единъ синъ. Най-голѣмата му дъщеря Наташа се поминала въ Цариградъ, а по-малкитѣ Вѣра, Олга и синъ му Александъръ следъ смъртьта на Караконовски живѣли въ Петербургъ до обявяването на революцията. Отъ тогава до сега не се знае, какво е станало съ тѣхъ.

Моля Вы да предадете искреннитѣ ми почитанія на Господа членове на Ловч. Гр. Общ. Съветъ и Ви благодаржѫ за добринѫтѫ Ви.

Вашъ почитателъ,
В. К. Караконовскіи.

Отъ това писмо се вижда, че Д-ръ Караконовски е билъ избранъ за почетенъ гражданинъ на гр. Ловечъ. Действително, въ Общинското управлние се пази

ПРОТОКОЛЪ № 1

На Ловешкия градски общински съветъ, I заседание на първата редовна сесия, държанъ на 4 януарий 1903 год. въ помѣщението на Ловешкото град. общин. управление.

Ст. VII.

Общин. съветъ следъ кратки по въпроса разисквания, като взе предъ видъ, че Г-нъ В. К. Караконовски, бившия нашъ съгражданинъ въ Цариградъ, презъ време на духовното и политическо освобождение на българския народъ е билъ първенствующи борецъ въ редоветѣ на борцитѣ за това освобождение, че съ това той е извоювалъ правата си на дълбока признателность отъ страна на гражданитѣ, единодушно прие: 1) Провъзгласява Г-на Д-ръ В. К. Караконовски за почетенъ гражданинъ на гр. Ловечъ; 2) Това решение да се изпрати въ преписъ, чрезъ Г-на кмета, Г-ну Д-ръ Василъ К. Караконовски и 3) Сѫщо така да се поднесе отъ страна на съвета особенъ адресъ на Г-нъ Д-ръ В. К. Караконовски за провъзгласяването му почетенъ гражданинъ.

Къмъ нѣщата, които били предадени на г. Начевича, за да ги препрати въ Ловечъ, има приложенъ следниятъ описъ:

„Перото, съ което Негово Импер. Величество Александръ II е подписалъ избраніето на първій-отъ бълг. князъ и конституціѭтѫ. Менюто, което държаха въ рѫцетѣ си Тѣхни Величества по времето на вечеріятѫ на 4 май 1879 г. въ Ливадіѭ, дадено въ честь на князѫ Батемберга и бълг. депутаціѭ.

Копіята отъ актътъ за избраніето на князъ Батемберга въ Търново по 12 часътъ на 17 Априлий 1879 г.

Двѣ пера, съ които депутатитѣ и азъ подписахме конституціѭтѫ и избраніето на първиятъ бълг. князъ.

Двѣ свидѣтелства на мое име.

Подаръкътъ, изработенъ наскоро отъ Търн. госпожи за да се вложи въ него актътъ и да се предаде на князя Батемберга въ Ливадіѭ. Тамъ се рѣши да идѫ азъ въ Букурещъ и да намерѫ кутіѭ за актътъ. Отъ наследницитѣ на князъ Куза купихъ кутіѭ за актътъ. Кутіята съ адресъ била подадена отъ живущитѣ българе въ Влашко на князъ Куза за избираніето му.

Покривкитѣ за св. Дарове, подновени и исписани сега отъ дѣцата ми, направихъ въ Севліево на 16 Авг. 1877 г. по зарѫчваніето на князъ Черкаскій. Покривкитѣ сѫ употребихѫ на 30 Августа 1877 г. въ Горнѫ Студенѫ, на полето, на божественнѫтѫ службѫ въ присудствіето на Негово Величество Александра II, Брата му; Главнок. Великій князъ Константина и Импер. Гвардіѭ.

На службѫтѫ отъ горѣщинитѣ, скърбьтѫ и слабостьтѫ припадна на Негово Величество, който трѣбаше да остави службѫтѫ, гдѣто и азъ са удостоихъ да го придружа съ докторытѣ му.

Портретътъ ми. Сички тѣзи нѣща за споменъ предавамъ на Ловчанското Градско Общинско управленіе.

Цариградъ
на 14 Јулій 1904 г.
В. К. Караконовски.

Обр. 69. Д-ръ Василъ К. Караконовски.

Отъ горнитѣ бележки на Д-ръ Караконовски е явно, че той е билъ съ българската депутация въ Ливадия да поднесатъ поздрави на Царя Освободитель по случай избирането на князъ Александъръ Батембергъ. Отъ князъ Александъръ I Д-ръ Караконовски билъ каненъ да заеме министерски постъ, но се отказалъ отъ тази честь, като разчиталъ, че по-голѣма полза ще принесе на България, ако остане при руското посолство въ Цариградъ. По негово ходатайство въ Цариградъ била открита руска болница, на която той билъ управитель-лѣкарь. Въ тази болница се лѣкували проходещи руси, но постжпвали въ нея на безплатно лѣчение и много македонски българи, живущи въ Цариградъ.

Д-ръ В. Караконовски билъ въ близки отношения съ екзарха Йосифъ I, комуто услужвалъ по уреждането на много въпроси въ връзка съ църквата и училищата. Той билъ дълго време председатель на медицинския съветъ въ Цариградъ.

Д-ръ Караконовски се поминалъ на 10. II. 1905 г. отъ болестьта ракъ въ стомаха.[1])

М. х. Недѣлчевъ.

---

[1]) Родътъ на Д-ръ Караконовски се именува Караконовци. На руски езикъ Караконовски се чете Каракановски, затова братътъ на Василя — Борисъ, за когото се говори на следнитѣ страници, се пише, както се изговаря на руски името Караконовски. Сжщото правятъ и другитѣ роднини на доктора.

Обр. 70. Отъ лѣво: Д-ръ В. Караконовски, шурекътъ на Борисъ Каракановски, жена му и Б. Караконовски.

СТРАНИЦИ ОТЪ ЖИВОТА НА ЛОВЧАНСКИЯ ИСТОРИОГРАФЪ БОРИСЪ КАРАКАНОВСКИ.

Въ ловчанската музейна сбирка се пази единъ ржкописенъ исторически трудъ, озаглавенъ: Възпоменания и исторически бележки отъ Борисъ К. Каракановски. Това е една тетрадка отъ 24 голѣми листове. Къмъ тѣхъ сж прибавени три листа съ надписъ: Прибавление къмъ описанието на гр. Ловечъ. Тия бележки сж подарени отъ Тодоръ А. Кунчевъ, за да бждатъ широко използувани[1]). Тѣ както и бележкитѣ на д-ръ П. Стояновъ, които той отпечата въ 1901 година[2]), ще служатъ още дълго време за източници на мѣстнитѣ историографи. Първъ ги използува проф. А. Иширковъ[1]).

---

[1]) Тетрадката била му дадена отъ Б. Каракановски презъ 1897 год., за да бжде напечатана въ Ловечъ.

[2]) Д-ръ П. Ив. Стояновъ. Градътъ Ловечъ като центъръ на българ. рев. центр. комитетъ и пр., Ловечъ, 1901 г.

Борисъ Каракановски е братъ на д-ръ В. К. Караконовски, за живота на когото малко се знае, но когото ловчанци ценятъ за неговото родолюбие. Изразъ на това сѫ ценнитѣ исторически предмети, които подарилъ на ловчанската община[2]). За съжаление малко се знае за живота и на Б. Каракановски. Добре е, че поне той самъ ни е оставилъ въ своитѣ бележки биографични данни за себе си, защото съвременницитѣ му не сѫ живи, а роднинитѣ му не могатъ да разправятъ нищо за живота му.

Кога се е родилъ Б. Каракановски, не знаемъ точно. Отъ бележкитѣ му се досѣщаме, че това ще е било къмъ 1832—33 г., защото се училъ първоначално при даскалъ Русча, а по-после (въ новото долнокрайско училище отъ 1846 г.) — при даскалъ Георгя. За ученичеството си той пише следното:

„Въ Ловечъ имаше двама учители и една учителка за момичетата, Парашкева Нейкова, която преподаваше уроци въ бащината си кѫща. Единиятъ отъ учителитѣ бѣ Русчо, повреденъ въ кръста, та ходѣше съ кокили, другиятъ — Панчо, природно кривокракъ. Учението се водѣше въ частни кѫщи по баиря, близо до крепостьта. Азъ ходѣхъ при Русча. Той преподаваше по старата метода: азъ, буки, веди и пр. Буквитѣ бѣха написани на книга, долниятъ край на която бѣ вложенъ въ разцепена прѫчка, която служи за дръжка, за да не се цапа книжката. Русчо бѣше добъръ и кротъкъ човѣкъ, ученицитѣ при него бѣха добри и прилежни, само че учительтъ вмѣсто вода пиеше вино, и то съ сребърно тасче . . .

Следъ построяването на училищата, въ горнокрайското училище приставиха Петка Р. Славейковъ, а въ долнокрайското — даскалъ Георги — родомъ руснакъ. Този човѣкъ бѣше образованъ и начена по новата метода: а, б, в, вмѣсто азъ — буки. Буквитѣ пишехме съ пръстъ по пѣсочницитѣ. Той бѣше и добъръ рисувачъ: въ кѫсо време украси училището съ разни рисунки, но, по нѣкакви недоразумения, не остана дълго време въ Ловечъ, а замина за Свищовъ.

. . . .

На долнокрайското училище приставиха Янко Христовъ, родомъ отъ Дрѣново. Той бѣше отъ образованитѣ учители, по недостатъкъ на учебници той ни превеждаше отъ руски (Венелиновата история), отъ старобългарски (Апостола), учихме славянобългарска граматика, царственника и др. Янко изкара много ученици; бѣше пѣвецъ въ църквата и добъръ стихотворецъ".

За живота на Бориса до освободителната война малко знаемъ. Виждаме го по едно време, подобно на брата му Василя, на руска служба. Следъ освобождението живѣе въ Варна, кѫдето, види се, като русофилъ, билъ подложенъ на преследване отъ страна на Стамболовитѣ органи. При това, презъ 1896 год., заболява отъ остъръ ревматизъмъ и, по съветитѣ на лѣкаритѣ, идва въ родния си градъ, кѫдето, както той бележи, се заловилъ за „исторически изследвания на гр. Ловечъ".

---

[1]) Вж. „Ловечъ и Ловчанско", кн. II, стр. 96—100.

[2]) За тѣхъ вж. Г. Ивановъ, Предмети и документи отъ нашето недалечно минало. Известия на истор. д-во, кн. VII и VIII, стр. 173—176.

„Случаятъ, който ме застави да направя исторически изследвания на градъ Ловечъ, които тукъ излагамъ, пише той въ своето „преддверие" на творбата си, бѣха днитѣ на моето мѫчение и страдание отъ неизлѣчимъ ревматизъмъ. Въ пролѣтьта на 1896 г. страшно заболѣхъ и, по съветитѣ на Варненскитѣ доктори, остаихъ Варна и дойдохъ да прекарамъ зимата въ родния си градъ. За зла честь, въ края на сѫщата година тъй зле заболѣхъ, че станахъ недвижимъ. Прилежахъ въ ловешката първокласна болница продължително време, кѫдето намѣрихъ значително облекчение. Като се лишихъ отъ свободно движение на рѫцетѣ си, гледахъ на кратко да опиша историческитѣ събития. За цельта се ползувахъ отъ Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, историята на Никита Хониятъ, Анна Комнена, Едемъ Еминъ Саиди подъ название: „Хакикатъ тейзи Мука́денъ султанъ Баязидъ", сѫщо и отъ много предания, събирани отъ стари хора презъ времето, когато бѣхъ съ експедицията на Артамонова въ България презъ 1867 год. съ единствена цель да се изправи генералщабната карта".

Щомъ завършилъ труда си презъ априлъ 1897 год., Каракановски заминалъ пакъ за Варна, отъ кѫдето пише на Т. Кунчевъ писмо. То е илюстрация на неговия не твърде радостенъ животъ тамъ[1]). Ето нѣкои пасажи отъ него:

Уважаеми бай Тодоре,

Изъ пѫтя за Варна, промѣната на климата зле повлия на моя ревматизъмъ: проливнитѣ дъждове въ Русе ме накараха да пролежа тамъ четири дена боленъ...

На 28 априлъ имахъ гражданско дѣло. Защитникътъ на противната страна възбуди въпросъ, че съмъ билъ ужъ руски поданикъ... Не ще съмнение, че противницитѣ търсятъ причини да отлагатъ дѣлото, та дано умра и да се отърватъ отъ мене...

На 30 априлъ имахъ углавно дѣло...

... Моя пълномощникъ... лани презъ мартъ се възползувалъ отъ моето боледуване и ввелъ кѫщата ми въ законно владение на жена си...

Дѣлото се отложи... Следъ това азъ постѫпихъ въ Варненската болница и пролежахъ 12 дена. Сега съмъ добре...

Ако ти изпратишъ книга[2]), стойностьта ще внеса, ако не дойда пакъ да прекарамъ зимата въ Ловечъ...

Варна, 15 май, 1897 год. Вашъ приятель Борисъ.

За последнитѣ дни отъ живота на Б. Каракановски малко се знае, но по всичко се вижда, че провидението му отредило нерадостна участь още отъ младъ: родния си градъ той напуща твърде младъ 20—21 годишенъ — скита по Русия, кѫдето довършва своята школовка (голѣмо образование Борисъ не получилъ); следъ това го виждаме на руска служба, жени се даже за рускиня, отъ която има дъщеря. По нѣкакви недоразумения развежда се съ рускинята и се жени за търновка. Каракановски живѣлъ дълги години въ Варна, кждето ималъ своя кжща. Доходитѣ му, обаче, били скромни, та често му помагалъ братъ му — докторътъ. Каракановски искалъ да дойде втори пжть въ родния си градъ, както той самъ пише, но не билъ щастливъ да стори това. Писано било далечъ отъ него да склопи очи, безъ да може да го види още веднажъ. Далечъ отъ Ловечъ спрѣло да бие едно сърдце, изпълнено съ любовь и жалба за хубавия Осъмъ, въ който се оглежда романтичниятъ Варошъ, родното гнѣздо на идеалиста Б. Каракановски[1]).

---

[1]) Писмото е приложено къмъ „Прибавлението". Както въ него, тъй и въ другитѣ извлѣчения направихме нѣкои поправки, по-вече правописни.

[1]) Неговитѣ бележки отпечатани.

Гено Ивановъ.

Обр. 71. Михалъ П. Векилски.

МИХАЛЪ ПЕТРОВЪ ВЕКИЛСКИ.

Роденъ въ гр. Ловечъ на 12 май 1850 година. Баща му Петъръ, почтенъ и добъръ гражданинъ, се ползувалъ съ добро име, затова му била повѣрена длъжността градски бирникъ (векилинъ). Михалъ билъ третиятъ синъ и най-галениятъ, та родителитѣ му искали да го направятъ ученъ човѣкъ — даскалъ. Тая идея имъ била внушена отъ даскалъ Манолъ Лазаровъ, тѣхенъ съседъ и добъръ приятель. Младиятъ Михалъ билъ пъргавъ, послушенъ и пръвъ ученикъ въ училището. Подъ прямия надзоръ и ржководство на даскалъ Манолъ въ училището Михалъ Векилски завършилъ учението си съ отличенъ успѣхъ; по препоржката на сжщия предъ ловчанското училищно-църковно настоятелство билъ условенъ за неговъ помощникъ-учитель въ горнокрайското училище. Даскалъ Манолъ, виждайки, че помощникътъ му ржководи съ голѣма сржчность и умение училищнитѣ занятия, посъветвалъ родителитѣ му да го изпратятъ на учение въ Русия, за кждето въ това време заминавали негови другари и съграждани. Родителитѣ не се съгласили да пратятъ любимия си синъ въ далечна Русия. Тогава даскалъ Манолъ настоялъ предъ родителитѣ да се съгласятъ да пратятъ Михала на учение въ Пловдивъ, при личния му приятель Якимъ Груевъ. Тукъ Векилски покрай другитѣ науки научилъ добре и турския езикъ, затова билъ назначенъ отъ Хайдаръ бей на служба въ В. Търново. Отъ В. Търново Векилски билъ назначенъ въ родния му градъ Ловечъ мефитишенъ (нѣщо като санитаренъ надзиратель), носѣлъ униформа и сабя.

Векилски заминалъ за Цариградъ, види се, пакъ поради познаването на турския езикъ и билъ назначенъ въ Екзархията домакинъ. Той превелъ отъ турски романа Ферхатъ и Ширинъ, който претърпѣлъ много издания. Векилски билъ даровитъ рисувачъ; той нарисувалъ страшния сждъ на едно отъ външнитѣ кубета на троянския монастиръ. Той билъ ревностенъ черковникъ и добъръ пѣвецъ: — единъ недѣленъ день пишещиятъ тия редове присжтствува на единъ господски праздникъ въ Троянъ, кждето Векилски замѣсти мѣстния псалтъ, та зачуди троянскитѣ граждани съ хубавото си пѣние.

Като напусналъ Цариградъ, Векилски станалъ учитель въ Самоковъ презъ 1875, 76 и 77 година, кждето го завари и освобождението на България. Учителствувалъ е и въ селата Долни-Джбникъ и Тръстеникъ. Въ Самоковъ той стжпилъ въ бракъ съ симпатичната и красива мома Керачка Боюклиева, която и сега живѣе въ София при добрия си синъ Борисъ Векилски, главенъ инспекторъ при желѣзничарската организация. Въ Самоковъ билъ назначенъ за секретарь на градоначалника. Въ Видинъ и Русе служилъ прируситѣ като полимейстъръ. Въ Русе Векилски ималъ голѣми неприятности съ висшитѣ руски чиновници — Логвиновъ и Каменски. На тия двама руснаци били откраднати важни документи и карали Векилски да хвърли обвинението за тая кражба върху Тома Кърджиевъ, като му обещавали по-голѣма служба и парична награда, обаче той съ възмущение отблъсналъ това имъ искане, та бива премѣстенъ въ Габрово. По убеждение Векилски билъ либералъ, та консерваторитѣ го уволняватъ, тогава той се установява въ Ловечъ за адвокатъ. Следъ дългогодишното му адвокатствуване билъ поканенъ отъ министъръ Радославовъ да заеме длъжността ловчански окржженъ управитель, по-после софийски такъвъ, кждето на 22 юлий 1902 година се пресели въ вѣчностьта. Богъ да го прости!.

София 16. X. 1932 година.

Ив. К. Урумовъ.

---

[1]) Историята на ржкописната тетрадка, която Б. К-ски далъ на Т. Кунчевъ, е следната: първоначално тя била у Т. Кунчевъ, отъ него я взима, за да я проучи лесничеятъ Н. Василевъ; следъ неговата смърть тетрадката постжпва въ Читалищната музейна сбирка.

Обр. 72. Даскалъ Пано Рогозаровъ.

ДАСКАЛЪ ПАНО РОГОЗАРОВЪ.

Пано Кунчовъ Рогозаровъ е единъ отъ буднитѣ учители въ епохата преди освобождението ни. Доживѣлъ е да види родината си свободна и петнадесеть години следъ освобождението продължавалъ да сѣе просвѣта въ малката и жадна за наука България.

Роденъ е на 1842 год. въ гр. Ловечъ, кѫдето още отъ малъкъ проявилъ любовь и стремежъ къмъ науката, та постѫпилъ въ тамошното училище, което завършилъ съ отличенъ успѣхъ.

Жаденъ за по-голѣми знания, той решилъ да продължи учението си въ прочутото тогава училище въ гр. Щипъ при Йосифъ Ковачевъ, кѫдето усвоилъ звучната метода на преподаването. Скоро станалъ единъ отъ найдобритѣ му ученици, после се завърналъ въ България и почналъ да учителствува въ родния си градъ Ловечъ. По онова време килиитѣ служили и въ Ловечъ като единствени разсадници, отдето се разпръсквала просвѣтата между народа. Новиятъ учитель Пано Рогозаровъ поелъ инициативата за съграждане голѣмо модерно училище и заедно съ Попъ Тодоръ Мишаковъ и съ съдействието на по-буднитѣ граждани и община построило се така нареченото Харманско училище, презъ което минали всички ученолюбиви ловчански младежи, сега видни общественици, професори, лѣкари, инженери и пр. — Въ Ловечъ учителствувалъ повече отъ 10 години. После той последователно билъ учитель въ Свищовъ, Тетевенъ, Плѣвенъ и пр.

Неуморимиятъ Пано Рогозаровъ, народенъ учитель въ пълната смисъль на думата, не считалъ изпълненъ дълга си само чрезъ учене децата, затова ние го виждаме пакъ и тукъ въ последния градъ Плѣвенъ носитель на просвѣтата и духовното пробуждане срѣдъ широкитѣ народни слоеве. Той събиралъ жаднитѣ за знание и просвѣта граждани, които вечерь следъ затваряне на дюкянитѣ си го обкрѫжвали въ училищната стая или другаде, кѫдето имъ челъ и тълкувалъ вестници, книги, брошури и др., които получавалъ отъ Ромъния, Цариградъ и другаде. Това, обаче не го задоволявало, и въ него се зарожда мисъльта да се основе въ града Плѣвенъ народно читалище. Заедно съ други свои енергични и просвѣтени другари се заема съ жаръ за изпълнение на замисленото. Плодъ на тогавашнитѣ непосилни трудове на тия първи пионери въ просвѣтното дѣло е било основаването на Плѣвенското читалище — днесъ гордостьта на града.

Освенъ като учитель на децата и на народа, той е взелъ живо участие въ църковната борба. Отличното владение на гръцкия писменъ и говоримъ езикъ му давали възможность да събира направо отъ гръцки източници материалъ противъ самитѣ гърци, и съ това допринесълъ твърде много въ тогавашнитѣ епохални борби срещу гръцкото духовенство. Особено интензивна била борбата му срещу гръцкитѣ владици презъ време на учителствуването му въ гр. Свищовъ, кѫдето заедно съ бащата на Алеко Константиновъ, при когото живѣлъ въ този градъ, неуморно противостоялъ на всичкитѣ козни на патриаршията.

Независимо отъ владението на гръцки езикъ, той владѣелъ еднакво добре турски езикъ — устно и писмено, както и френски и ромънски езици. Францускиия езикъ изучилъ самъ безъ учитель, защото съзнавалъ още на времето значението на познаването чуждитѣ езици. Въ неговата библиотека сѫ се числили между другото и всичкитѣ класици, които той на времето изучавалъ търпеливо и съ пълно съзнание за стойностьта и значението имъ.

Познаването на чуждитѣ езици му давало възможность да бѫде винаги въ услуга на народа си. Много беседи, които държалъ предъ народа следъ освобождението, а така сѫщо и преводитѣ отъ чуждитѣ езици го характеризуватъ като истински будитель на народа преди и непосрѣдствено следъ освобождението на България. Той е първиятъ, който е запознавалъ любознателни граждани съ младата българска литература. Услужилъ е много на народа следъ освобождението съ преводи на документи отъ турски езикъ.

Когато учителствувалъ въ Тетевенъ, оженилъ се за дъщерята на Попъ Даскалъ Лазаръ Кефаловъ — Екатерина Кефалова, внучка на благодетеля Михаилъ Кефаловъ, известенъ съ голѣмитѣ си дарения още въ далечното минало, които правилъ отъ Букурещъ и Кишиневъ на търновската болница и гимназия.

Поминалъ се на 31 май 1893 год. въ Ловечъ.

Цѣлия си животъ той посветилъ на неуморна грижа по просвѣтяването и възпитанието на малкитѣ деца, обичалъ ги е, напѫтвалъ ги съ добри съвети и поощрявалъ ученолюбието имъ.

Въ града се ползувалъ съ голѣмо уважение и билъ известенъ както въ Ловечъ, така и всѫде, гдето работилъ съ името „Даскалъ Пано“[1]).

Инженеръ Трифоновъ.

---

[1] Даскалъ Пано Рогозаровъ оставилъ двама синове, Иванъ и Христо, и две дъщери, Мария и Райна, всички женени и наедно съ майка си сега живѣятъ въ София.

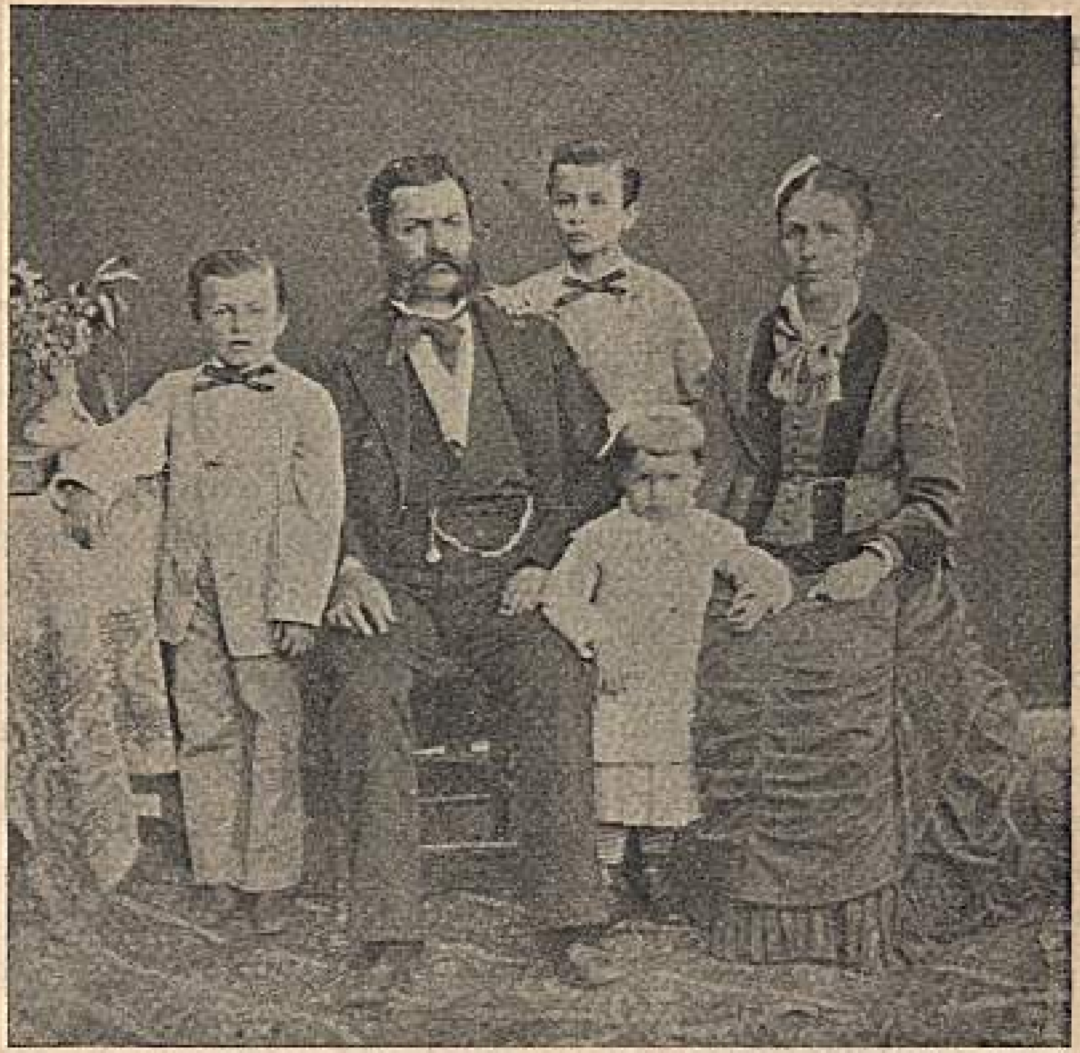

Обр. 73. Михалъ Димчевъ съ жена си Пена и децата имъ Радославъ (сега чиновникъ), Иванъ (лѣкарь) и Иванка (г-жа Кифалова), които живѣятъ въ София.

СТО ГОДИНИ ОТЪ РОЖДЕНИЕТО НА МИХАЛЪ ДИМЧЕВЪ.

Презъ време на пребиването ми въ Ловечъ м. августъ т. г. обиколихъ изоставенитѣ стари гробища на Стратешъ до руския бѣлъ паметникъ. Въ буренясалитѣ и обрасли съ шубраци и дървета гробища лъщи отдалечъ черъ мраморенъ паметникъ съ желѣзна ограда; приближихъ се и прочетохъ: „Михалъ Димчевъ, роденъ декемврий 1832 г., починалъ 1 мартъ 1890 г.“ Свалихъ шапката си, благоговѣйно се поклонихъ и съ тжга на сърдце казахъ: Тъкмо сто години отъ рождението на този нашъ виденъ богатъ търговецъ и общественикъ, а сега забравенъ и гробътъ му така изоставенъ!

И си спомнихъ, какъ преди повече отъ 40 години този паметникъ, доставенъ отъ Виена — натоваренъ на кола съ два три чифта волове, го изтеглюваха по стръмното шосе на Стратешъ, и изъ цѣлия градъ тогава се говорѣше за „паметникътъ на Димчоолу“.

Братята Михалъ, Рачо и Василъ Димчеви (сега всички покойници) продължили и разширили търговията на своя баща Чорбаджи Димчо и още въ турско време били една богата търговска фирма въ Ловечъ, като търгували и въ странство. Тѣ имали и две сестри: Иванка и Боца (починали).

Михалъ се оженилъ за дъщерята на тогавашния ловчански богаташъ Иванчо Павловъ Касабовъ (ахмакътъ), въ кжщата на когото квартирувалъ пашата (при обсадата на Ловечъ въ 1877 г.), и голѣма часть отъ населението на Ловечъ било спасено отъ обиръ и клане чрезъ чорбаджи Иванча Ахмакътъ и неговия вѣренъ турчинъ Касапъ Бекиръ.

Рачо се оженилъ въ 1876 год. за свищовка, а Василъ за търновка, сжщо богатски и образовани дъщери.

И тримата братя били образовани, интелигентни и съ голѣмъ търговски размахъ за онова време1).

Братя Димчеви търгували съ кожи, бубено семе, пашкули и розово масло. Още въ турско време тѣ имали своя кантора въ гр. Марсилия (Франция) и клонове въ гр. Парижъ и гр. Милано (Италия). Въ Марсилия живѣлъ Рачо Димчевъ (наедно съ семейството си) цѣли 28 години, като е билъ тамъ и като безплатенъ, но почетенъ български търговски консулъ и е допринесълъ много за българщината, а Михалъ и Василъ Димчеви живѣли въ България съ седалища: Михалъ въ Ловечъ, а Василъ въ Одринъ и др. градове.

Търговията имъ съ пашкули, сурова коприна и сурови ярешки кожи била така разширена и организирана отъ братя Димчеви, че и днесъ всѣки би се очудилъ на тѣхното обширно търговско предприятие.

Михалъ ималъ за районъ цѣлия Дунавски вилаетъ отъ Нишъ до Тулча. Подъ негово ржководство ставало събирането на пашкулитѣ, коприната и ярешкитѣ кожи и изпращането на стоката въ странство, а въ всѣки градъ, гдето имали клонъ, имали и своитѣ служащи. Имали сж и работилници за точене коприна, и то въ Търново, Севлиево, Вратца, Ловечъ и другаде. Въ тия работилници намирали работа и се препитавали много бедни семейства въ тия градове.

За сжщата работа Василъ ималъ като районъ Одринския вилаетъ съ сегашна Южна България и бѣломорското крайбрѣжие съ седалище гр. Одринъ. Като най-младъ често пжтувалъ до Цариградъ, Франция, Италия и по цѣлия Балкански полуостровъ.

А Рачо билъ постоянно въ странство, главно въ Франция и Италия, гдето разпродавалъ изпращаната му отъ братята Михаля и Василя стока.

Последнитѣ години Рачо прекаралъ въ Парижъ. Рачо и Василъ били френски поданици. Къмъ края на 1886 год. всички братя се събиратъ въ Парижъ, и по нѣкакви недоразумения по приключване смѣткитѣ тази търговска фирма се разтурила, още повече че на Рача лѣкаритѣ предписали да се прибере въ България. Казватъ, че търгували съ единъ капиталъ отъ три милиона франка и си дѣлили само злато всѣкиму по 40 кила, вънъ отъ имоти, стоки, акции и др. богатства. Често пжти преводътъ на чекове ставалъ чрезъ българскитѣ търговски кантори Паница, Киселовъ (Виена), Тжпчилещовъ (Цариградъ) и др.

Михалъ Димчевъ, като най-стариятъ и съ седалище въ Ловечъ, проявявалъ благотворителность къмъ беднитѣ ловчани. Всѣка година за коледнитѣ и велик-

---

1) Биографията и портрета на Рачо Димчевъ, като учитель въ Ловечъ, вижъ книга III-а „Ловечъ и Ловчанско“, стр. 130 — 131.

денскитѣ праздници отъ кантората на братя Димчеви се раздавало брашно, дърва и пари на беднитѣ въ Ловечъ, за Гергйовдень — агнешко месо и чехли на беднитѣ жени. Тази традиция Михалъ Димчевъ продължилъ и следъ освобождението ни, — даже и когато братята се раздѣлили. Раздавано било около 4000 оки брашно за всѣки голѣмъ праздникъ.

Като виденъ гражданинъ, неговата дума и предъ турскитѣ, и предъ българскитѣ власти бивала чувана, и той направилъ голѣми услуги и добрини както на града ни, така и на отдѣлни личности. За язда си ималъ бѣлъ конь — „атътъ на Димчоолу“ съ специаленъ сеизинъ и е билъ на времето си истински ловчански аристократъ.

Михалъ Димчевъ взималъ живо участие както въ борбата за изгонване гръцкия владика отъ Ловечъ, тъй и въ революционното движение. Ходилъ е въ Цариградъ като съветникъ при първия свѣтски съветъ при екзархията, а следъ освобождението билъ народенъ представитель въ учредителното събрание въ Търново.

Старата баня въ Вароша въ Ловечъ била въ турско време притежание на братята Генджовци (Мехмедъ бей, Ага бей и Ахмедъ бей), които притежавали и конака на площада Кирковъ. Следъ освобождението завръща се наново отъ Цариградъ въ Ловечъ Ага бей, за да продаде имотитѣ си. Конака откупилъ Коста Даскаловъ и тамъ построилъ сега ново здание; банята щѣли да откупятъ Маринчо Димитровъ и Коста Даскаловъ, но намѣсили се Михаилъ Димчевъ и Анастасъ Кунчевъ и въ съгласие и съ купувачитѣ наредили за доброто на града банята да стане общинска и отъ доходитѣ ѝ да се помага за издръжка на училищата[1]).

Кѫщата на Михалъ Димчевъ била обзаведена по европейски. Както неговитѣ деца, така и децата на другитѣ братя (Рачо и Василъ) сѫ възпитавани съ гувернантки и следвали и въ странство. Въ неговата кѫща слазяли на квартира българскитѣ князе Александъръ Батембергъ, Фердинандъ, руски генерали, Стамболовъ и други видни хора, когато посещавали Ловечъ.

Преди сръбската война 1885 Михалъ наедно съ семейството си живѣлъ въ гр. Варна около 3 годиии, гдето сѫщо ималъ своя кѫща и отъ тамъ по море изпращалъ стоката въ Марсилия на брата си Рача. Жена му Пена Михалъ-Димчева правила благодеяния въ Ловечъ. Била председателка на женското благотворително дружество, живѣла като вдовица съ децата си въ странство, установяватъ се въ София и починала въ 1909 год.

Въ 1887 г. Рачо Димчевъ наедно съ семейството си се завръща за винаги въ България и преживява една година въ Свищовъ. Когато новоизбраниятъ князъ Фердинандъ дошелъ по Дунава и стѫпилъ за пръвъ пѫть на българска почва въ Свищовъ, той билъ приветствуванъ на френски отъ г-житѣ Евдокия Рачо Димчева (ловчанска снаха) и Поликсени министъръ Ст. Стамболова. Рачо Димчевъ ималъ среща въ южна Франция (въ гр. Кантъ) съ руския императоръ — Царь Освободитель. Отъ Свищовъ се преселва въ София и почналъ банкерство и предприемачество. Преди смъртьта си (3. XII 1912 год.) завещалъ 50000 зл. лв. на Ловчанската община и 50000 зл. лв. на Софийската, лихвитѣ на които капитали и сега се раздаватъ на беднитѣ въ Ловечъ и София. Рачо и приживе изпращалъ помощи отъ София за беднитѣ въ Ловечъ, и тази традиция (следъ смъртьта му) продължи жена му, а следъ нейната смърть (19. IX. 1927 г.) продължиха тѣхнитѣ наследници — дъщери: г-житѣ Александрина Лазарова и Екатерина Иванова. Г-жа Евдокия Р. Димчева завеща и 10000 лв. на благотворителнитѣ дружества въ Ловечъ; правила е дарения и въ София; сѫщо и на Ловчанското културно благотворително дружество, работила е въ разни благотворит. дружества. Презъ войнитѣ отпуснала единъ етажъ отъ кѫщата си безплатно на Червения Кръстъ. Посещавана била отъ царица Елеонора. Наградена съ орденъ. Рачо Димчевъ е провъзгласенъ за почетенъ гражданинъ; неговиятъ портретъ и портретътъ на жена му, увеличени, се намиратъ въ салона на Ловчанската община, и всѣка година на 3 декемврий общината прави панихиди за братя Димчеви.

---

[1]) Споредъ разказа на Митю Стойковъ — Ловечъ.

Обр. 74. Евдокия Рачо Димчева, по баща Каракашева, отъ Свищовъ. Образованието си получила още въ турско време въ девич. пансионъ въ Букурещъ.

Василъ Димчевъ следъ подѣлбата се установилъ да живѣе самъ въ Ловечъ при брата си Михаля, понеже се развелъ съ жена си, заболява тежко и починалъ въ 1889 г., а следъ една година починалъ и Михалъ на 1 мартъ 1890 год., като били най-тържествено погребани.

Сѫществуващиятъ и днесъ конакъ до окрѫжния сѫдъ въ Ловечъ (сега притежание на Хр. П. Никифоровъ и Тотю Дунковъ) билъ по-рано притежание на Михалъ Димчевъ, който го отпущалъ безплатно за училище, което се наричаше Михалъ Димчевото училище.

Кѫщата на Чорбаджи Димчо (бащата на братя Димчеви) въ Ловечъ и сега е още обитаема и се намира въ улица „Тодоръ Кирковъ“. Кѫщата на Иванчо Ахмака на ул. „Василъ Левски“ (горния край) е сринata и отчуждена за дворъ на училището „Екзархъ Иосифъ I“, а кѫщата на Михалъ Димчевъ въ Ловечъ е въ пазаря, днесъ притежание на свещеникъ-иконома Иванъ Янковъ. Рачо Димчевъ има голѣма триетажна кѫща въ София (ул. „Дунавъ“), разкошно мобилирана, въ която живѣятъ дъщеритѣ му. Единствената дъщеря на Василъ Димчевъ г-жа Невѣна Писинова, женена, живѣе сѫщо въ София[1]).

Инженеръ Тр. Хр. Трифоновъ.

---

[1]) Ползувахъ се отъ сведенията, дадени ми: отъ близкия роднина на Махалъ Димчевъ — Ив. М. Костовъ (адвокатъ въ Русе), отъ наследницитѣ на Мих. Димчевъ, отъ покойната Евдокия Рачо Димчева и отъ стари ловчане.

ДИМИТЪРЪ х. НЕНЧОВЪ МАСЪРЛИЕВЪ.

Макаръ още твърде младъ, Димитъръ х. Ненчовъ Масърлиевъ е единствениятъ ловчански гражданинъ, който въ турско време завещалъ ценenъ недвижимъ имотъ на Ловчанското читалище „Наука“, затова заслужава на това мѣсто да се кажатъ нѣколко думи за тоя нашъ съгражданинъ-благодетель.

Димитъръ х. Ненчовъ Масърлиевъ е роденъ въ гр. Ловечъ на 1854 год. Баща му Хаджи Ненчо билъ виденъ и заможенъ търговецъ въ града. Търгувалъ въ Влашко, Анадола и Египетъ (Масъръ). Въ странство той се срѣщалъ съ видни търговци и учени хора, та решилъ да изпрати единствения си синъ въ странство на учение. Младиятъ Димитъръ тежко заболѣлъ следъ една сложна операция, баща му се отказалъ отъ това си намѣрение. Когато здравето му се подобрило, той настоялъ предъ родителитѣ си да го изпратятъ на учение въ Габрово, кѫдето заминали мнозина негови другари съученици.

Обр. 75. Димитъръ х. Ненчовъ Масърлиевъ.

Презъ 1872/73 учебна година Димитъръ съ нѣколко свои другари заминава за Габрово. Следъ единъ провѣроченъ изпитъ нему било опредѣлено да постѫпи въ II-ри класъ на гимназията. Той билъ надаренъ съ силна паметь и здравъ разсѫдъкъ и когато въ класъ нѣкой ученикъ не е можалъ да отговори на нѣкой въпросъ, учительтъ посочвалъ винаги на Димитра, който веднага е давалъ вѣренъ отговоръ. Въ време на преподаването Димитъръ съ най-голѣмо внимание слушалъ преподаването на учителя, запомнялъ всичко разказано съ най-голѣма подробность. Той въ пансиона често е бивалъ замолванъ отъ другаритѣ си да имъ приповтаря преподадения имъ урокъ въ училището и да имъ решава помѫчнитѣ аритметически задачи. Уроцитѣ въ училището не сѫ представлявали мѫчнотия за Димитра, а приятно развлѣчение, затова той времето си извънъ училището прекарвалъ въ прочитане разни книги. По препорѫката на учителитѣ руски възпитаници, той започналъ да чете и руски съчинения. Още въ Ловечъ той билъ усвоилъ доста френски и турски езици при Никола Ковачевъ. За съжаление тоя толкова способенъ, талантливъ и много обещаващъ младежъ отъ день на день слабѣелъ, принуденъ билъ преждевременно да напустне училището и да замине за родния си градъ за поправяне разстроеното си здраве. Въпрѣки голѣмото старание и грижи, положени отъ родителитѣ му за подобрение на разстроеното му здраве, болестьта напредвала, и отровниятъ бацилъ безпощадно разяжда крехкитѣ му дробове и за кратко време покоси живота му (23. VII. 1876). Димитъръ х. Ненчовъ Масърлиевъ, макаръ вече съ разстроено здраве, не преставалъ да посещава читалището, кѫдето въ прочитъ на книги и вестници намѣрвалъ разтуха. На смъртния си часъ той не е забравилъ любимото си читалище, та завещалъ единъ дюкянъ въ центъра на града, който да служи за читалищно помѣщение, до когато ловчанскитѣ граждани си построиха специална сграда за читалище и театъръ.

Димитъръ х. Ненчовъ Масърлиевъ е първиятъ отъ ловчанскитѣ граждани, който още въ робското турско време е направилъ това дарение, и гражданството съ благоговѣние поменава името му, а ние тукъ му се отплащаме съ тия възпоменателни редове, да послужатъ и като назидание на грядущитѣ ловчански младежи. Вѣчна му паметь.

Ив. К. Урумовъ.

ТОДОРЪ СТРАТИЕВЪ.

Бащата на Тодоръ Стратиевъ се занимавалъ съ кожарство. Богатиятъ ловчански търговецъ Тодоръ Стояновъ Маврата, баща на Христо Драсовъ, пращалъ своя роднина Стратия въ Виена да продава мишини и сахтияни, работени отъ ловчански табаци. Отъ Виена той донасялъ въ Ловечъ европейски стоки: платове, накити и домашни потрѣби. Общуването на Стратия съ западноевропейската култура подигнало духа му и свикналъ на свободенъ граждански животъ. Той пръвъ се облѣкълъ въ европейски дрехи и минавалъ съ право за пръвъ между първитѣ образовани люде въ гр. Ловечъ.

Образъ 76. Отъ лѣво Тодоръ Стратиевъ и до него Димитъръ х. Дойчиновъ, изпълнитель на завещанието му.

Отъ щастливъ съпружески животъ на Стратия съ хубавата Пенка, отъ богатъ ловчански родъ, се родилъ Тодоръ (около 1841 г.). Стратия, който билъ заболѣлъ още въ Виена, преди женитбата, умрѣлъ наскоро и останалъ Тодоръ още кърмаче безъ баща. Скоро майка му Пенка се оженила за Стоенча Терзиовъ, когото обичала като мома. Но Стоенчо се умопобъркалъ. Пенка не могла да понесе нещастията, които я сполетѣли едно следъ друго, подлудѣла и скоро се поминала.

Тодоръ Стратиевъ останалъ кръгло сираче, расналъ безъ родителски милувки, живѣлъ самотно и се вдълбявалъ у сами себе си; станалъ разсѫдливъ тихъ младежъ. Когато навършилъ 20 години и билъ вече самостоенъ сапунджия, започва въ Ловечъ черковниятъ въпросъ, борбата срещу владиката Илариона (1862 г.). Попадналъ подъ влиянието на своитѣ роднини (вуйки по майка) богатитѣ братя Димитъръ (Митю) и Тома х. Дойчинови, чийто животъ се отличавалъ съ обществено чувство и съ обществени добродетели, но били мирни граждани. Тодоръ сѐ пакъ билъ отзивчивъ къмъ борбата на своитѣ съграждани първо противъ духовното, а после противъ политическото робство. Знаемъ положително, че той е давалъ помощи на революционния комитетъ.

Следъ освобождението на България Тодоръ се връща въ Ловечъ отъ Свищовъ, кѫдето билъ избѣгалъ презъ Севлиево-Търново и подхваща наново своя занаятъ сапунарство, като предоставя всичкитѣ грижи за него на Сирко Сапунджията.

Ловчанетѣ помнятъ добре Тодоръ Стратиевъ, който стоеше на дюкяня си и обичаше да приказва съ просвѣтени хора по научни въпроси. Най-обичаше да се разговаря съ сродника си Георги Павловъ Дойчиновъ, който бѣ свършилъ своята наука, мисля химия, въ Германия.

Тодоръ Стратиевъ билъ почитанъ отъ своитѣ съграждани за негова умъ и доброта и билъ избиранъ за общински съветникъ.

Тодоръ остана нежененъ. Единъ пѫть като билъ въ Букурещъ, по съветитѣ на братя Хаджи Дойчинови, намислилъ да се задоми и купилъ булчина премѣна, пръстени и накити, но отпосле не се решилъ да стори това, и купенитѣ нѣща останали въ сандъка до освободителната война, когато на св. Кирикъ и Улита 1877 година били ограбени отъ турски башибозуци.

Къмъ петдесетата си година Тодоръ Стратиевъ заболѣлъ отъ стомашна болесть, навѣрно ракъ или рана въ стомаха, и по настояването на братя Дойчинови, тѣхниятъ браточедъ Георги Павловъ Дойчиновъ го завелъ въ Букурещъ, да го прегледатъ специалисти лѣкари. Тамъ му правили операция; почувствувалъ се по-добре за известно време, но после заболѣлъ наново тежко и се поминалъ на 17. VIII. 1890 г.

Голѣми грижи положили за неговото гледане роднинитѣ му, наели и жена да го гледа, но той се много стѣснявалъ и казвалъ: „сега разбрахъ, че за сега трѣбвало жена“.

Тодоръ Стратиевъ, като предчувствувалъ, че болестьта му е тежка, направилъ на 19 юлий 1889 година своето завещание.

Понеже Тодоръ Стратиевъ нѣмалъ свои близки, завещава всичко движимо и недвижимо притежание, около 12,000 златни лева, на Министерството на народното просвещение, като „фондъ Стратиевъ народно развитие“. Въ чл. 9 на завещанието сѫ изложени добре схващанията на Стратиевъ за народната просвѣта.

Чл. 9. Отъ своитѣ наблюдения споредъ степеньта на слабото си развитие дошелъ съмъ до убеждението, че науката е оная сила, която може да облагодетелствува народитѣ и да подобри благосъстоянието имъ и нравствено и материално, че доставянето възможность и срѣдства народу да се развива чрезъ четене полезни книги е едно отъ най-вѣрнитѣ срѣдства за напредъка на науката, че отъ друга страна за България сѫ необходими индустриални, промишлени и занаятчийски училища и че на учащитѣ се въ тѣхъ трѣбва да се дава всевъзможни улеснения за по-успѣшно изучване предметитѣ си, а и трѣбва да се способствува щото повече ученици да постѫпватъ въ тѣхъ, защото споредъ

мене, тия ища ще учил откриятъ и разработятъ много естествени богатства на нашето отечество. За това азъ счетохъ за най-добре щото назначението на процентитѣ, както се каза по-горе въ чл. 4 отъ майката да бѫде следующето: а) да се покриватъ разходитѣ, ако такива сѫ станали презъ годината отъ отчети публикаций, пренасяне сумата въ друга банка и други непредвидени разходи; б) една четвъртина часть отъ тия проценти се назначава за купуване полезни за четене отъ народа книги, които да се дадатъ и да бѫдатъ принадлежность на библиотеката на гр. Ловечъ: Общинска, публична, обща, читалищна или най-после училищна и в) останалата часть отъ годишнитѣ проценти чл. 4) се назначава, за да се изплаща на беднитѣ студенти въ българскитѣ учебни заведения по индустрията и въобще по занаятитѣ предпочитително за плащане правото за учение или за купуване учебници или най-сетне като пособие на бедний ученикъ за облекчение неговото положение, за да продължава науката.

Забележка: 1. За назначението чл. 9 ще се отпуща отъ процентитѣ такава часть каквато е означена въ чл. 4 и то начиная отъ 16-та година следъ първоначалното внасяне на майката въ банкъ и че цѣлитѣ годишни проценти ще отпускатъ по назначение споредъ чл. 9, когато майката стигне сумата 60,000 лева, която майка и ще бѫде вѣчно непокѫтвана.

Забележка: 2. Сѫществуването на първата (общинската) библиотека изключва отъ право да се ползува втората (публична), сѫществуването на втората изключва третата (читалищната) и пр.

Добъръ е завършекътъ на завещанието: „като наредихъ и изказахъ горното (въ 21 члена) азъ моля всичкитѣ, до които се отнася да бдятъ за точното изпълнение на изказаната ми воля, и за да би моята скромна парична помощь оказала действително добри за науката и полезни за народа резултати. Това ще бѫде за мене най-добрата память, оставена на земята между моитѣ познати. Нека Богъ увѣнчае съ успѣхъ трудоветѣ на младежа, нека науката открие на народа пѫтя за истинското на земята щастие и благоденствие, нека той се развие и да чака спасението си отъ нея“.

На името на Тодоръ Стратиевъ е именована напрѣчната улица край кѫщата му въ Ловечъ.

Ловечъ, 24. X. 1932.

Гораздъ Стойновъ.

ДАНКА СТАНЧЕВА-ХИТРОВА (ПО МѪЖЪ ИЛ. БѢЛКОВСКА).

Дъщеря на Иванка и Станчо Хитрови (по занятие кожухарь) и сестра на братята Тома, Никола, Станю, Денчо и Василъ Хитрови. Нейна сестра е Хинка Банчо Казанджиева. Данка е родена въ гр. Ловечъ въ 1859 год. Следвала е въ Ловечъ до първи класъ при даскалъ Никола Ковачевъ.

Обр. 77. Данка Бѣлковска — Хитрова.

Въ 1871 год. заминала за Габрово, за да продължи образованието си. Тя е първата ловчанка, като ученичка въ Габрово. После дошла да следва въ Габрово и нейната съседка Марийка Драгнева, и двете свършили IV класъ. Данка станала учителка въ Троянъ и открила девическо училище (била е първата учителка въ Троянъ). Тукъ се запознала съ даскалъ Илия Бѣлковски, родомъ отъ с. Устово (родопско) и по взаимна любовь се оженватъ. Отъ Троянъ били тържествено изпратени и заминали за с. Устово, гдето стоели три години; но само мѫжътъ ѝ Илия учителствувалъ, който е билъ и народенъ човѣкъ; още въ Троянъ помагалъ на революционното дѣло.

Следъ освобождението Данка и Илия заминали за гр. Станимака, гдето и двамата учителствували, но Данка само една година, а Илия две години.

Въ 1883 год. се преселватъ и установяватъ да живѣятъ въ София. Илия Бѣлковски става държавенъ чиновникъ, после помощникъ кметъ, а Данка се предава всецѣло на отглеждване и възпитание своитѣ 7 деца и други 2 починали. Всичкитѣ ѝ деца сега сѫ оженени, а Данка е вдовица и вече на 75 години, но здрава и жизнерадостна и пропита съ любовь къмъ внуци, родъ и отечество. Тя и сега взима живо участие въ всѣко добро дѣло за родния ни градъ. Била е членка въ настоятелството на Ловчанското културно благотворително дружество въ София, на което е правила и парични дарения.

Инженеръ: **Тр. Хр. Трифоновъ.**

Обр. 78. Георги В. Поповъ.

КАКВО ПОМНЯ ОТЪ ЛОВЕЧЪ ОТЪ ПРЕДИ 62 ГОДИНИ.

Бѣхъ 20 годишенъ младежъ, когато свършихъ училището при прочутия тогава учитель въ Плѣвенъ, Несторъ Марковъ, на 20 авг. 1870 г. Азъ отидохъ въ Ловечъ, дето се запознахъ съ Димитъръ Пъшковъ и Вълчо Нанковъ, които бѣха настоятели на училището въ Харманито, която махала се наричаше „Кючукъ Варошъ“. Даскалъ Пенко бѣше по-рано учитель тамъ, но той като стана попъ, мѣстото остано вакантно. Условихъ се за учитель съ годишна заплата 2520 гроша. Пресмѣташе се, че ми идѣше по 7 гроша на день. Добри пари! Тази заплата ми стигаше да се издържамъ презъ годината, тъй като животътъ тогава бѣше евтинъ, едно богато ядене не ми струваше повече отъ единъ грошъ. Бѣхъ добре облѣченъ, не употрѣбявахъ спиртни пития, нито пушехъ. Всѣкога бѣхъ въ изобилие отъ пари. Харманската махала е на северозападъ на града; презъ нея се простираше „шарамполътъ“ — единъ дълбокъ и дългъ трапъ, който се простираше отъ югъ къмъ североизтокъ. Презъ него имаше мостъ, по който минавахме да отидемъ на училището, което нѣмаше отдѣлно здание, а се помѣщаваше предъ главнитѣ врата на новата църква (въ артиката). Училищниятъ или църковниятъ дворъ бѣше голѣмъ и посаденъ съ черничеви дървета, граничеше на западъ съ хубавото и прочуто лозе на Якимъ Шишковъ, дето имаше фабрика за спиртъ и складъ на прашинена ракия и хубаво вино. Свещеникътъ бѣше попъ Тодоръ Мишака, съ него се много сговаряхме. Азъ приготовлявахъ нѣкои отъ ученицитѣ да пѣятъ въ църква. Моятъ успѣхъ, като новъ учитель, се виждаше отъ това, че нѣкои ученици отъ Вароша дохождаха при мене да учатъ. Мѫчно мога да помня имената на тогавашнитѣ си ученици — отъ преди 62 год., само нѣкои отъ тѣхъ си припомнямъ, защото отъ тогава не съмъ се срѣщалъ съ тѣхъ, нѣкои отъ тѣхъ бѣха: Якимъ Цачовъ, Георги Петковъ, Михалъ Вълчовъ, Михалъ Цачовъ, С. Джамбазовъ, Н. Ганевъ, Р. Колчевъ отъ Ракита, Витанъ Калчовъ, сѫщо отъ с. Ракита, Георги и Никола Ачкови отъ с. Владиня. Мнозина отъ тѣхъ станаха видни граждани и заемаха видни служби.

Единъ турчинъ отъ Бекмашиската секта дойде при менъ и ми каза: „даскале, много ти харесвамъ тертипа съ децата“, и следъ като се оплаква отъ турскитѣ ходжи и разправя за безнравственото имъ поведение спрямо ученицитѣ, каза: „утре ще доведа моето момче въ училището ви, ти да го учишъ“. Азъ възразихъ, че това ще е мѫчно за неговия синъ, като е турче и да учи въ българско училище. Той извика: „бака кейфини сен“. Ще ти го доведа. На сутриньта азъ поставихъ турчето между по-добритѣ ученици, и за нѣколко дена то много добре напредваше и съ другарчетата си хубаво прекарваше. Но по едно време турчето престана да дохожда на училището. Азъ запитахъ баща му, защо момчето не дохожда, отговори, че жена му се много карала съ него, като му казвала: „сен чочуму гявур ми япаджан?“ На края на годината настоятелитѣ и кметътъ на Харманито — Иванъ Мастора — се събраха и ме поканиха да съмъ учитель още за една година, като ми увеличиха заплатата съ още 1000 гроша. Кметътъ се изрази и каза: „благодарни сме отъ даскала, той — машалла — цѣлъ день като овчарь стои при децата“.

Въ това време главенъ учитель въ долнокрайското училище бѣше Никола Ковачевъ, а въ горнокрайското — Михалъ Радославовъ, нареченъ „шутича“. При него учеше и братъ му Василъ Радославовъ. Помня, че Ковачевъ преподаваше аритметика, алгебра, геометрия, география, землеописание, история, френски и турски езици.

Въ нѣкои отношения Ловечъ се различава отъ Плѣвенъ. Тукъ турцитѣ бѣха по-меки и по-хуманни отъ плѣвенскитѣ. Веднажъ пѫтувахме нощно време пеши заедно съ Димитъръ Ковачевъ, братъ на Никола Ковачевъ отъ Сопотъ, отъ Плѣвенъ за Ловечъ. На срѣдъ пѫть при Зълково срещнахме, идещи отъ Ловечъ, плѣвенски турци 6—7 души, ходили да продаватъ череши. Ковачевъ, който добре знаеше турски и обичаше весело да говори, каза на турцитѣ „оурлàр олсун бе аретлик!“ Единъ отъ тѣхъ извика: „дур бе, сен муслман му сѫн, френк му сѫн, Москов му сѫн, рая му сѫн?“ Отговори: „рая им“. Турчинътъ извади ятагана си и извика: „сен рая олуб, бана ахретлик не е дер сѫн бе, пезевенк?“ Динини сенин гяуру . . . Ковачевъ изрева, но единъ старъ отъ турцитѣ каза: „брак бе“, и той се задоволи само съ единъ ударъ и си заминаха.

Въ Ловечъ младежитѣ безъ страхъ отиваха по лозята си, дето прекарваха нощно време, както го казваха „на ятия съ гювечъ“, и прекарваха весело и съ пѣсни. Такова нѣщо въ Плѣвенъ бѣше немислимо. Въ турската махала български младежъ рѣдко можеше да премине. Отъ Ловечъ имамъ много мили възпоменания, най-щастливи дни съмъ прекаралъ тамъ. Въ Ловечъ имаше добро общество. Хората всѣкога ми се виждаха весели и любезни. Младежитѣ въ Ловечъ бѣха много ученолюбиви и горещи патриоти.

Въ св. Недѣля и праздницитѣ църквитѣ бѣха препълнени, и следъ отпускъ на църквата всичкото множество мѫже и жени, стари и млади изпълняха голѣмия училищенъ салонъ. Учительтъ Н. Ковачевъ заставаше отпредъ на високо предъ публиката и прочиташе седмичнитѣ вестници, в. „Македония“, списванъ отъ П. Р. Славейковъ, месечна „Зорница“, списвана отъ Д-ръ Лонгъ въ Цариградъ, в. „Право“, сѫщо издаванъ въ Ц-градъ. Четѣше сѫщо и нѣкои списания. Той поясняваше прочетеното и бистрѣше всесвѣтската политика. Понѣкога се четѣха и научни сказки отъ сѫщия или нѣкой другъ ученъ човѣкъ. Г-нъ Ковачевъ бѣше красноречивъ и представителенъ човѣкъ и бѣше добъръ пѣвецъ. Той се ползуваше съ всеобщо уважение въ града. Отъ младежитѣ помня имената на Ив. Колевъ, Ваню Драсовъ, Димитъръ Пъшковъ, Вълчо Нанковъ и множество имаше, имената на които не помня, но помня, че царѣше между тѣхъ пламенъ патриотизъмъ и революционенъ духъ. Тайни куриери постоянно пѫтуваха между Ловечъ, Търново и Букурещъ. Донасяха вестници отъ революционния комитетъ, в. „Независимость“, „Горски пѫтникъ“ отъ Раковски и пр. Незабравимитѣ дейци и революционери Левски, Ангелъ Кънчевъ често посещаваха града. Помня, че веднажъ се представи въ училищния салонъ драмата „Райна княгиня“. Момчетата бѣха добре приготвени, добре дресирани, съ войнишки дрехи, ризници, копия, трѫби и пр. Поканени бѣха видни турци — каймакаминътъ, кадията и др. Представлението на сцената бѣше чудесно, блѣскаво и така живо, че биткитѣ срещу Светослава руски и срещу гърцитѣ изглеждаха като сѫщинско сражение. Публиката бѣше голѣма. Единъ отъ турцитѣ не можа да изтърпи да гледа тази изненада, да гледа битка водена като отъ истински войводи, и то отъ тогавашни българи, стана и като излизаше, казваше и повтаряше: „бен бу иши аннадъм!“ Младежитѣ бѣха си образували ловджийско дружество, което тайно обучаваше своитѣ членове на стрелба. Имаше и проявление противъ турцитѣ. Единъ младежъ, преоблѣченъ въ турски дрехи, други пъкъ преоблѣчени въ бунтовнически, улавятъ тогози съ турскитѣ дрехи, изваждатъ саблитѣ си, повалятъ го да го колятъ, наведатъ му врата и главата и въ такава поза се фотографиратъ. Такива портрети се разпръсваха между интимни приятели. Единъ такъвъ портретъ се залови отъ турскитѣ власти. Привикватъ младежитѣ, арестуватъ ги. Извикватъ ги на инстинтактъ (изследване), изпитватъ и искатъ да доловятъ като до где сѫ достигнали въ възбуждането народа противъ турското управление. Но нѣкои влиятелни българи аази (членове отъ мезлича) се застѫпватъ и ги освобождаватъ. Улицитѣ на Ловечъ бѣха тѣсни и криви, и женитѣ лѣтно време излизатъ и отъ двѣтѣ страни на улицата и насѣдатъ, нѣкои влачатъ вълна на дараци, въ които си завиратъ краката, и когато преминавахме презъ такива улици, ние трѣбваше да прекрачваме изпънатитѣ имъ крака. По нѣкога, когато имаше сватба, хорото ставаше по улицитѣ, и ако свирцитѣ сѫ при долнокрайското училище, хорото започва отъ тамъ, извива изъ улицата и стига надалеко 400—500 метра и по-далече. Играчитѣ рипатъ и безъ хубаво да чуятъ музиката.

Въ Ловечъ имаше добри пѣвци, хубави мелодии се чуваха, като преминувашъ изъ града. При моста имаше едно турско кафене, и като съмъ заминувалъ вечерь късно презъ моста, съмъ слушалъ турски пѣвци да пѣятъ. Имаше между турцитѣ нѣкои признати като добри пѣвци. Още помня нѣколко думи и строфи отъ онѣзи пѣсни:

Ашадан гел ашадан
Кале бою чамур олмадан
Кале бою чамур олмадан
Бир таш аттъм агаджа
Бир куш урдум аладжа
Бир куш урдум аладжа . . .

Край Осъма имаше единъ ханъ съ кафене да Дѣдо Станчо, гдето често съмъ виждалъ нераздѣлнитѣ и почтени граждани Мирю, Мачугана и Н. Ковачевъ; тѣ почти всѣкога дружеха заедно. Мирю свирѣше прекрасно на виолина, а Ковачевъ бѣше чудесенъ пѣвецъ, а Мачугана хитъръ смѣшкарь. Найчесто ще ги заваришъ при Дѣдо Станчо да играятъ на табла, и при тѣхъ половницата съ вино, три чаши готови, малко мезе и котелъ съ студена вода за изстудяване виното. Тѣ смѣшно си правѣха смѣтката съ дѣдо Станчо. Мирю ще рече, дѣдо, кажи ни смѣтката! Дѣдото започва: имате 4 половници по 20 — речи ги 105 пари, 5 черпенета по 5 пари 25, речи ги 30 пари, 3 мезета по 5 пари 15, речи ги 20 пари, всичко 155 пари, речи ги 160 пари. Този обичай на дѣдо Станчо да увеличава, като казва речи ги, произвеждаше смѣхъ и обща поговорка въ града.

Въ мое време имаше едно малко общество, наречено протестантско. Нѣкои отъ лицата въ него бѣха Коста Григоровъ и братята Хинко, Тодоръ, Банчо и Стефанъ Гечови. Това общество понѣкога се посещаваше отъ Гаврийлъ Илиевъ, прьвъ пѫтующъ евангелизаторъ въ България. Тѣ критикували грьцкитѣ стари наредби на св. Отци, но това не се харесало на дѣда владика, който упражнилъ своята власть като духовенъ началникъ на християнитѣ, сторилъ да се повикатъ новитѣ прозелити въ турския хюкюматъ. И при пълния съставъ на мезлича съ владиката, привикали евангелиститѣ. Каймакаминътъ запиталъ, защо тѣ се дѣлятъ отъ църквата, защо не се покоряватъ на деспотъ ефенди. Тѣ отговорили, че тѣ намѣрили, че до гдето не знаели евангелието, тѣ били заблудени (сапѫк), но сега имъ се отворили очитѣ, видѣли, че кланянето на светцитѣ, постенето, празницитѣ, палене на свѣщи, изповѣдането предъ духовници и кланянето предъ иконитѣ е осѫдено отъ словото Божие. Владиката казалъ: „азъ толкова години съмъ владика и такова нѣщо въ евангелието не съмъ намѣрилъ, а тѣзи где сѫ намѣрили това“? Тогава единъ отъ подсѫдимитѣ — Хинко — смѣло казалъ: „о кадар аремѫшин, о кадар булмушин“. Това произвело смѣхъ въ мезлича, и каймакаминътъ казалъ на подсѫдимитѣ: „хайде, идете си“.

Георги В. Поповъ.

Плѣвенъ, 18. V. 1932.

Поправки и добавки

Къмъ „Изъ черковната история на градъ Ловечъ“.[1])

Когато започнахъ да обработвамъ събранитѣ материали за черковната история на градъ Ловечъ, азъ бѣхъ дълбоко убеденъ, че тѣзи ми материали сѫ само часть отъ сѫществуващитѣ. Ето защо и труда си озаглавихъ „Изъ черковната история на градъ Ловечъ“. Следъ напечатването на този ми трудъ и до днесъ азъ събрахъ нѣколко нови материали, които налагатъ нѣкои поправки и добавки къмъ поменатия ми трудъ, които азъ съобщавамъ тука.

Досега не бѣше известно името нито на едного отъ епископитѣ, които сѫ светителствували въ Ловечъ следъ еп. Еремия, за когото се поменува въ 1558 г. (Вж. у мене, стр. 15) до 1635 г. Сега става известно, че въ 1622 г. ловчански епископъ билъ Лаврентий. Това ние узнаваме отъ една приписка, която презъ 1915 г. проф. П. Мутафчиевъ намѣрилъ въ единъ рѫкописъ: „Апостолски Дѣяния“, собственость на етрополския монастиръ „св. Троица“, известенъ и съ името „Варовитецъ“. Приписката е написана подъ текста на последния листъ и гласи: „....... й вь та лѣто ѡбладе́ше а̂рхїепї́скопь кѵр Га́врїил вь Трьнов а̂ вь ловеч е̂пископъ кѵр Лавренѳїа“. Датата на написването на приписката, а след. и годината, презъ която Лаврентий билъ епископъ въ Ловечъ, узнаваме отъ началото на приписката: „Йзволением о̂ца и сьврьшен҃ем сына й съпоспѣшением святаго дѹха въ лѣто ҂зрл҃ (7130—5508=1622“)[2]). Никола Димискиовъ отъ Етрополе купилъ (?) този рѫкописъ и го подарилъ на храма „Света и Живоначална Троица“ въ монастира, намиращъ се близо до село Етрополе. (Монастирътъ „Варовитецъ“ се намира на около 5 клм на юго-изтокъ отъ Етрополе).

Къмъ стр. 16, редъ 9: Епископъ Кирилъ се поменува и въ една приписка, намираща се подъ текста на последната страница на единъ рѫкописенъ миней за м. августъ, принадлежащъ на етрополския монастиръ „Варовитецъ.[3])

Презъ 1915 год. г. П. М. прегледалъ въ монастира „Варовитецъ“ и единъ Петогласникъ, рѫкописъ на книга, едъръ уставъ. На вѫтрешната страна на предната корица на този рѫкописъ той намѣрилъ една приписка, началото на която се чете тъй: † въ лѣто ҂зрнв҃ (1644) поновисе сїѧ кнїга глоголїеми е҃ гласника . . . . приахрїепископа (?) кѵр ананіа: владыка бивши бас҃нки.[1]) Трудно е да се отгатне, дали тази книга е била подновена (преподвързана) именно за храма при монастира „Варовитецъ“, защото въ сѫщата тази приписка е казано, че „поновише сїю кнїгꙋ да слꙋжи святомꙋ нїколи. и свята петка . . . . й святое благовещенїе“, а не е казано да служи на света Троица; но, ако допуснемъ, че тя е била подновена именно за храма при монастира „Варовитецъ“, то ще трѣбва да приемемъ, че поменатиятъ въ приписката киръ Ананий е билъ ловчански архиепископъ и светителствувалъ презъ 1644 г., след., билъ е приемникъ на Кирила. По-рано той, вѣроятно, е билъ архиепископъ въ Босна ? (ба҃нки).

---

[1]) Вж. Ловечъ и Ловчанско. Географско, историческо и културно описание, книга II, София. 1930 г., стр. 1—88.

[2]) Петъръ Мутафчиевъ, Изъ нашитѣ старопланински монастири. Бележки и материали. Отдѣленъ отпечатъкъ отъ „Сб. б. а. н.“ Книга XXVII. София. 1931. стр. 54.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 52—53.

Къмъ стр. 17. Проф. протоерей Ив. Гошевъ (въ рѫкописнитѣ си бележки) казва, че презъ юлий 1668 и презъ 1671 година ловчански епископъ билъ Езекиилъ; а проф. Ив. Снѣгаровъ въ книгата си „История на Охридската архиепископия“, т. II., стр. 608, заб. 2, казва, че презъ м. юлий 1668 година цариградскиятъ патриархъ Методий (III) изпратилъ на синайското братство послание, което било подписано и отъ архиереи на български епархии, между които и отъ ловчански Иоилъ. Нека отбележимъ, че едното отъ тѣзи две съобщения е погрѣшно; но кое, това за сега не може да се установи съ сигурность. Презъ 1668 г. цариградски патриарси единъ следъ другъ били Партений IV (1665—1668) и Климентъ (1668—1669), а Методий III. билъ цариградски патриархъ презъ 1669—1671. Този въпросъ заслужава основателно изучване.

Въ поменатия по-горе рѫкописъ — миней за м. августъ — г. П. Мутафчиевъ намѣрилъ и друга приписка (на вѫтрешната страница на последния, прибавенъ при подвързията листъ), въ която четемъ и следнитѣ думи: „и тогава зеха турци Хръшово и беше житото м҃ ѡ҃—за—ч҃ (90) п҃а и при нашего господара деспота паїсї“.[2]) — Градътъ Хърсово минавалъ отъ турски въ руски рѫце презъ време на първата руско-турска война (1768—1774 година) въ царуването на Екатерина Велика и билъ обратно взетъ отъ турцитѣ въ края на тая война. Ако, както казахме по-горе, въпросниятъ миней е билъ подновенъ за Етрополския монастиръ Варовитецъ и се е намиралъ въ този монастиръ, когато е била писана тази приписка, то нѣма да има никакво съмнение, че деспоти паїсї ще да е билъ ловчански епископъ. Въ такъвъ случай съ голѣма вѣроятность ще може да се предположи, че този Паисий, отбелязанъ като ловчански епископъ къмъ края на поменатата война, ще да е билъ предшественикъ на Антима I, за когото, ей-сега ще видимъ, се казва, че билъ ловчански епископъ презъ 1785 година.

Къмъ стр. 17. Като говори за нещастието, което постигнало Троянския монастиръ презъ 1783 година (ограбването му отъ турци), авторътъ на троянската кондика казва, че братята (монастирскитѣ монаси) се разбѣгали по гората. По онова време въ монастира ефимерий билъ единъ сопотски свещеникъ, на име Паисий. Този Паисий билъ жененъ, но жена му била въ Сопотъ. Когато злосторницитѣ-турци напуснали монастира, Паисий събралъ братята, и по този начинъ въ монастира пакъ се захваналъ дотогавашниятъ подвижнически животъ.

---

[1]) Пакъ тамъ, стр. 54.

[2]) П. Мутаф., Изъ нашитѣ старопланински монастири . . ., стр. 53.

За благодарность братята решили да го изберать игуменъ. Но Паисий, както казахме, не билъ монахъ, а жененъ. Това му прѣчело да стане игуменъ. Ето защо той повикалъ жена си въ монастира и тука и двамата се съгласили да се замонашатъ. Това тѣ изповѣдали: „пред᾿ самы̀мъ тогда́ Архїереемъ Ло́вчанскимъ ᾿Анѳимомъ пе́рвымъ йже й постри́же йхъ ѻ̆бойхъ тогѡ лѣта: ҂аѱпє: 1785“. Отъ този пасажъ на кондиката става явно, че не въ 1794 година, а много по-рано, още преди 9 години (въ 1785 г.) Антимъ билъ вече епископъ ловчански. Това, разбира се, не значи, че въ тази — 1785 — година Антимъ започналъ службата си въ Ловечъ. Възможно е, той да е дошелъ въ Ловечъ по-рано. Въ сѫщия пасажъ епископъ Антимъ е нареченъ първи. Прочее, оправдава се нашето предположение, че презъ времето отъ 1794 (а сега вече отъ 1785 г.) до 1827 въ Ловечъ не е светителствувалъ единъ епископъ Антимъ, каквото заключение би могло да се извади отъ другитѣ исторически сведения, а двама души[1]). По-долу въ кондиката се говори и за Антима втори. Вж. тука по-долу къмъ стр. 21.

Както е известно, отъ 1806 до 1812 г. Русия водила война съ Турция, която се завършила съ мира въ Букурещъ въ 1812 година. Презъ 1811 година рускитѣ войски вече били захванали да се изтеглятъ къмъ Дунава. Отрядътъ, който миналъ презъ Ловечъ, ограбилъ града. За това се научаваме отъ една приписка на гръцки езикъ, написана на гърба на една малка икона, съ изображението на Христа, намираща се въ храма „Христосъ“ въ с. Арбанаси.[2])

Къмъ стр. 18, ред. 22. Както е известно, презъ 1803 г. Софроний Врачански избѣгалъ въ Букурещъ. Врачанската епархия останала безъ епископа. За такъвъ билъ избранъ гъркътъ Антимъ, който до това време билъ еремонахъ и архимандритъ (протосингелъ) на търновската митрополия. Така е казано въ „Старата кондика на търновската митрополия“, стр. 7. (За тази кондика вж. статията на П. Чилевъ въ „Сп. на Б. ак. на наукитѣ“, кн. III. (1912 г.), стр. 144—162). Иорд. п. Георгиевъ, въ ст. „Градъ Вратца“, напечатана въ Сб. н. у. н. кн., книга XX, стр. 38, безъ да посочва, отде черпи сведенията си, казва, че изборътъ на Антима ставалъ „нѣколко години следъ забѣгването на Софрония“ и че по-рано „Антимъ билъ Бѣлградски владика“. Антимъ, казва по-нататъкъ Георгиевъ, билъ голѣмъ грабитель. Той постоянно обикалялъ селата на врачанската епархия и събиралъ мириитѣ и разнитѣ други данъци, но на търновския митрополитъ не внисалъ нищо, ако и да билъ длъженъ да му внася часть отъ събраното. Търновскиятъ митрополитъ Макарий[3]) го поканилъ да отиде въ Търново да си видятъ смѣткитѣ за две години, но Антимъ не отишелъ, като се извинилъ съ туй, че управительть (агата) не го пуща. На 1. февруарий 1812 г. търн. митрополитъ писалъ на най-влиятелния врачански чорбаджия Х. Димитъръ Х. Ташевъ и на другитѣ чорбаджии „да речатъ на ага туй що прилича, та той

---

[1]) Кирилъ Дановъ, Историята на Троянский монастирь. Ловечъ. 1891, стр. 10—11. Издание второ отъ сѫщата книга Ловечъ. 1903, стр. 14.

Иоак. Бакаловъ, Мсб, XII, стр. 342. П. Мутафчиевъ, ц. с., стр. 105.

[2]) Иорд. п. Георгиевъ, Село Арбанаси въ „Пер. Спис.“ на Бълг. кн. дружество въ София, кн. LXIV (годишнина XV) — 1—2 свезка за 1903 г., стр. 122.

[3]) Това име ми се съобщи отъ г. Снѣгаровъ, който е изучавалъ „Старата кондика на търновската митрополия“. Благодаря му.

(Антимъ) да дойде камъ насъ, па пакъ да се варни сосъ малко време“. А въ писмото си до чорбаджиитѣ той прибавилъ и тѣзи думи: „и заратъ туй можити да станити кифилъ (поръчители) притъ агата како щи поскоро дадоди на епархията си“ (стр. 39). При това митрополитътъ заявилъ, че, ако агата не пусне Антима, той ще се оплаче чрезъ патриаршията на високата порта. Антимъ отишелъ въ Търново. На 15. юлий 1813 година търновскиятъ митрополитъ писалъ на вратчани, че Антимъ е назначенъ за ловчански владика. Това е отбелязано на стр. 22 въ „Старата кондика на търн. митрополия“. Това ясно показва, че презъ втората половина на 1813 година Антимъ I вече не е билъ въ Ловечъ. Предполагаме, че къмъ това време той, вече доста старъ човѣкъ, е умрѣлъ. Антимъ II (1813—1827 г.) ни се рисува като голѣмъ сребролюбецъ, и въ кондиката на Троянския манастиръ, въ която, като се говори за поставянето за игуменъ на монастира Партения, казва се, че той билъ поставенъ на 14. октомврий 1817 година „Антимомъ вторіи епископомъ ловчанскимъ грекъ сущи и много пари вьза отъ него ради игуменства“.[1])

Къмъ стр. 21. За голѣмото сребролюбие на Антима се говори и въ една приписка, намираща се на листъ 58-*а* въ кондиката на Троянския монастиръ. Тази приписка е писана отъ по-горепоменатия игуменъ Партений. Той билъ игуменъ въ началото съ името Партений, а по-после приелъ схима (станалъ схимникъ), промѣнилъ името си и се нарекълъ Панаретъ и съ това име билъ игуменъ до 1840 г. Въ поменатата приписка Партений се опиталъ да разкаже историята на Троянския монастиръ отъ 1818 година до деня на написванего на приписката, която е безъ дата, но която, явно е отъ съдържанието ѝ, че е писана следъ 1830 година. За Антима втори въ тази приписка е казано: „ва тйзй лета (разбиратъ се годинитѣ следъ 1818 г, до 1823 г.) бисъ дйспотйе ловчѧ с͠ти анѳимъ йбисмй мне старйцъ ймного ѡбиждаше монастирь“.[2])

Приемникъ на Антима II билъ Дионисий, за когото на стр. 34 въ Старата кондика на търн. митрополия е казано, че билъ избранъ презъ м. юний 1827 г. А че Дионисий билъ непосрѣдственъ приемникъ на Антима II, това се вижда отъ една приписка, която се намира върху първия прибавенъ въ началото листъ къмъ единъ Пентикостаръ, печатанъ въ Москва въ 1801 г., сега пазенъ въ храма св. Арахангелъ Михаилъ въ гр. Етрополе. Въ тази приписка се казва, че презъ 1827 година билъ обранъ храмътъ св. Арахангелъ, а презъ 1828 година билъ обранъ и храмътъ св. Георгий и че това се случило презъ времето на епископитѣ Антима и Дионисия.[3])

Неизвестно кога, но въ всѣки случай преди края на 1830 година, Дионисий посетилъ Троянския монастиръ, направилъ ревизия и написалъ въ монастирската кондика на листоветѣ 55-аб и на листъ 56-а списъка на „движимая и недвижимая вещи що йма въ мн͠т͠р престы́я б͠цы троянскій“. Дионисий подписалъ този списъкъ на гръцки, макаръ самиятъ списъкъ да е написанъ на български.

---

[1]) П. Мутафчиевъ, ц. с., стр. 106.
[2]) Ср. П. Мутафчиевъ, ц. с.. стр. 113.
[3]) П. Мутафчиевъ, ц. с., стр. 46.

— Тука даваме факсимиле отъ подписа на Дионисия, който засега е едничъкъ известенъ неговъ подписъ. У г. Мутафчиева подписътъ не е даденъ.

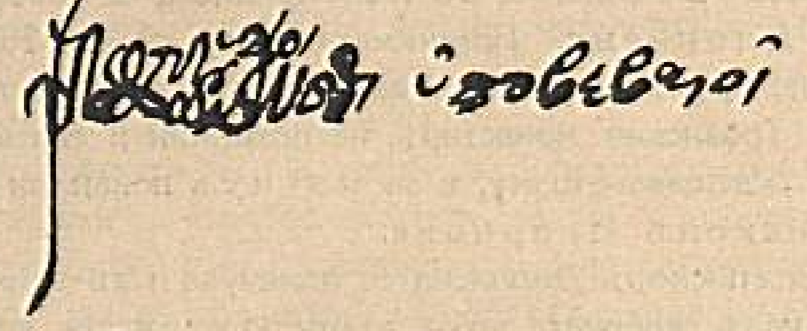

(Ловчанскѡ Дионисий потвърждавамъ)

Обр. 79. Собственоръченъ подписъ на ловчанския епископъ Дионисий.

Ние твърдимъ, че този списъкъ, който е безъ дата, е съставенъ и подписанъ отъ Дионисия преди края на 1830 година, защото по решение на св. синодъ при цариградската патриаршия въ края на тая година монастирътъ билъ провъзгласенъ за ставропигиаленъ, т. е. зависещъ направо отъ патриарха, а не вече отъ ловчанския епископъ, както това било дотогава.

Става явно, че Дионисий е билъ не по-малъкъ грабитель отъ предшественицитѣ си. Вижда се, че още при първото си посещение на монастира, може би, презъ 1828 или 1829 година, той ще да е добре ограбилъ монастира, та братята, като видѣли, какъвъ грабитель е и той, решили да ходатайствуватъ да се провъзгласи монастирътъ имъ за ставропигиаленъ и тъй да се освободи отъ опасния грабитель.

Въ кондиката на Троянския монастиръ сѫ казани нѣколко думи по въпроса за провъзгласяването на този монастиръ ставропигиаленъ, отъ които ясно се вижда, че именно грабителството на ловчанскитѣ епископи е подтикнало монастирското братство да поиска за монастира си ставропигия. Тамъ се разправя, че следъ сключването на Одринския миръ (1829 г.) между Русия и Турция, турцитѣ, които до това време сѫщо пакостили на монастира и го грабили, намалили пакоститѣ и грабежитѣ си. Ловчанскитѣ епископи, обаче, продължавали да пакостятъ и да грабятъ монастира както и до това време. Това принудило братството, ръководено отъ игумена Партения, да подири ставропигия за монастира си. Молбата на монастирското братство била удовлетворена и за увѣрение му било дадено патриаршеско писмо отъ м. декемврий 1830 година.[1])

Въ приписката отъ игумена Партения, за която поменахме по-горе (вж. стр. 238) и която се намира на листъ 58-а въ кондиката, самъ Партений подчертава, че следъ като монастирътъ станалъ ставропигиаленъ, въ него настѫпило спокойствие, монастирътъ не билъ вече ограбванъ нито отъ турци, нито отъ ловчанския владика Дионисия: „йпаки, пише Партений, ѿти дйѻнйсе. мало времй йзбавймсе валето 1830 йбйсъ тишина ѿтѵркй йѿвладйцй тоже“.[2])

За ловчанския епископъ Дионисия се поменува и въ една приписка, намираща се на първия листъ на книгата жития на светиитѣ, печатана въ Москва въ 1789 г., а сега принадлежаща на Гложенския монастиръ св. Георги[1]) Тъй като Гложенскиятъ монастиръ Св. Георги е въ ловчанската епархия, то не може да има никакво съмнение, че въ тази приписка се говори именно за ловчанския епископъ Дионисия. Приписката е отъ 29 май 1835 година.

---

[1]) К. Дановъ, ц. с., стр. 13; И. Бакаловъ, ц. ст., стр. 343; П. Мутафчиевъ, ц. с., стр. 107.
[2]) П. Мутафчиевъ, ц. с., стр. 131.

За забелязване е, че, когато на 6 августъ 1835 година, осветявали новопостроения храмъ на Троянския монастиръ, не поканили и епископа Дионисия да вземе участие въ освещаването му, а за тази цель поканили само Великотърновския архиепископъ Илариона.

За ловчанския епископъ Дионисия се поменува и въ единъ надписъ, който се намира отвънъ надъ северната врата, върху полукрѫглия камененъ архитравъ на храма „Св. Архангелъ Михаилъ“ въ гр. Етрополе.[2]) Този надписъ не е датуванъ. Обаче, на самата врата върху арката е издѣлана година 1837, та може да се предполага, че както храмътъ е въздигнатъ презъ тази година (на мѣстото на стария храмъ, който билъ разрушенъ отъ земетрѫсъ въ срѣдата на XVIII в.), тъй и надписътъ говори за епископа, който светителствувалъ въ Ловечъ презъ сѫщата година.

Презъ м. августъ 1841 г. епископъ Дионисий идвалъ въ Троянския монастиръ. Работата била тъй: презъ 1840 година „Завистїю дїяволскѡю“ (подбуждани отъ дявола) двама монаси отъ монастирското братство възстанали противъ игумена Партения и, подпомагани отъ нѣкои завистливи и сребролюбиви човѣци отъ Троянъ, свалили го отъ игуменството и избрали другъ игуменъ. Новоизбраниятъ игуменъ билъ пияница и, понеже за цѣла година не направилъ нищо добро за монастира, свалили го и решили да изберать пакъ Партения.

Съ тази цель братството използувало идването въ монастира за храмовия праздникъ (Успение на Пресвета Богородица 15. VIII. ст. ст.) на първенци отъ Търново, Ловечъ, Севлиево и Свищовъ, свикало ги на заседание, на което присѫтствувалъ и ловчанскиятъ епископъ Дионисий, който сѫщо билъ дошелъ въ монастира; и почнали да уговарятъ Партения пакъ да имъ бѫде игуменъ. Партений, обаче, се отказалъ. Тогава, като взели предъ видъ и нарежданията на патриаршеското писмо отъ 4. XII. 1830 г., избрали новъ игуменъ — Киръ Филотей отъ село Сопотъ.[3]) Отъ казаното става явно, доколко е точно съдържанието на следващата приписка на гръцки езикъ, намираща се въ минея за м. юний (пази се въ храма „Св. Димитрий“ въ село Арбанаси при Търново). Тази приписка гласи: „1838 г. 10 юния. Като дойде владиката Панаретъ, събра въ митрополията подчиненитѣ си епископи и имъ поиска много владищина, затова ловчанскиятъ епископъ Дионисия си подаде оставката“.[4]) Може би, че наистина Дионисий заплашвалъ съ подаване оставка, или даже и да е подавалъ такава; но по-после въпросътъ билъ уреденъ, защото, както видѣхме, на 15. VIII, 1841 година той, като ловчански владика, билъ въ Троянския монастиръ. На страница 336 отъ грамадния си трудъ (повече отъ 800 страници) „Неофитъ Хилендарски Бозвели“, издава св. Синодъ на Българската църква, София. 1930., г. проф. М. Арнаудовъ цитува посочената приписка, като я използува само за цельта си — да докаже, че Търновскиятъ митрополитъ гъркътъ Панаретъ билъ алченъ сребролюбецъ, безмилостно ограбвалъ подведомственитѣ си. Нека отбележимъ, че г. Арнаудовъ неточно посочва и книгата на Пер. Спис., въ която Георгиевъ напечаталъ приписката. Тая книга не е XLIV.

А че игуменъ Панаретъ — Партений съ братята отъ Троянския монастиръ записали този монастиръ за ставропигиаленъ, за да го избавятъ отъ грабежитѣ и на ловчанскитѣ владици, и на чорбаджиитѣ, това се вижда и отъ една приписка, вѣроятно отъ 1850 г. (Датата 4. IX. 1850 г., поставена въ началото на тая приписка, е дата на смъртьта на игумена Панарета-Партения, за когото се говори въ приписката). Въ тази приписка се намира и следващиятъ пасажъ; „Налѣто 1830 й този їгумень панареть или парѳение потьписа монастиря ставропигия ѹ҆ цариграть на патриярханата й зе сингилия даса нисмеша вл҇ката ловчанскй й чорбации на манастиря токмѡ ѿ патриката да са поюрдисва“.[1])

Къмъ стр. 24 (и 22). Презъ лѣтото на 1930 г. Пловдивскиятъ митрополитъ г. г. Максимъ, нѣкогашенъ мой ученикъ,[2]) ме покани да отида съ него да прекарамъ лѣтото въ вилата му на „Зелениковецъ“ въ Троянския балканъ и да му помогна да напише и приготви за печатане автобиографията си и споменитѣ си.[3]) Вечерьта на 16. VII. тръгнахме отъ София, и рано сутриньта на 17. VII. бѣхме посрещнати на гарата въ Ловечъ отъ управляващия Ловчанската епархия Бранитски епископъ Максимъ. Поканени отъ еп. Максима, отидохме да починемъ въ ловчанската митрополия. Отблагодарихъ се на Преосвещени Максима, като му поднесохъ единъ екземпляръ отъ труда си „Изъ черковната история на градъ Ловечъ“ и го замолихъ, като го прочете, ако забележи грѣшки или непълноти, да ми ги каже. Въ началото на м. септемврий с. г. митрополитъ Максимъ и азъ напуснахме „Зелениковецъ“ и слѣзохме въ Троянския монастиръ на пѫть за Ловечъ и София. Въ монастира заварихме епископа Максима, който при първия удобенъ случай ми съобщи, че Мелетий е билъ епископъ въ Ловечъ много по-рано отъ срѣдата на 1847 година; а именно, още презъ 1845 година. „Въ ловчанската митрополия, каза еп. Максимъ, се пази единъ бакъренъ (меденъ) високъ мангалъ, на перваза на който сѫ гравирани следнитѣ думи по гръцки: Ловчански Мелетий 1845.— На връщане презъ Ловечъ ние съ митр. Максима пакъ се отбихме въ ловчанската митрополия, за да видя мелетиевия мангалъ. А защото до тръгването на влака оставаха само нѣколко минути, азъ само прегледахъ надписа и тръгнахме за гарата. Замолихъ еп. Максима да фотографира надписа и да ми изпрати фотографията. Получихъ въ два екземпляра рѫчно изработена снимка отъ въпросния надписъ.

Този надписъ е неопровержимо доказателство, че презъ 1845 г. Мелетий е билъ въ Ловечъ. Ето защо третиятъ и четвъртиятъ редове въ забележка 1 на стр. 22 въ нашата работа „Изъ черковната история на градъ Ловечъ“ трѣбва да се зачеркнатъ. — Колкото ценен и да е този надписъ, възъ основа на него

---

[1]) Пакъ тамъ, стр. 71—72.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 43.

[3]) П. Мутафчиевъ, ц. с., стр. 109—110.

[4]) Йорд. п. Георгиевъ, село Арбанаси, Пер. Спис. на Бълг. Кн. др. въ София; кн. LXIV (годишнина XV). 1—2 свезка — 1903, София 1903 (на заглавния листъ 1904), стр. 123.

---

[1]) П. Мутафчиевъ, ц. с., стр. 115.

[2]) Пловдивски Максимъ, Автобиография и спомени, София, 1930, стр. 24.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 122.

не може да се отговори на питането: кога, презъ коя година еп. Мелетий е дошелъ въ Ловечъ. Не може да отговоримъ нито даже на питането, дали въ началото на 1845 година (януарий—мартъ), или нѣкога по-рано, или по-после презъ тази година се е случило това.

Съ писмо замолихъ еп. Максима да нареди да се прибере мелетиевиятъ мангалъ въ нѣкой музей.

Въ „Сборникъ въ честь на пловдивския митрополитъ Максима“, издаденъ подъ моя редакция отъ Св. Синодъ, г. П. Гѫбенски напечата една статия подъ надсловъ: „Архимандритъ Иосифъ Соколски като ревнитель на българската просвѣта, по неиздадени източници“, въ която напечата на гръцки и въ преводъ на български една пантахуса (позволително за събиране милостиня), дадена на Соколски отъ търновския митрополитъ Атанасий презъ м. мартъ 1847 година. Въ началото на тази пантахуса е казано: „Най-богугодни наши епископи: Червенски Синессий, Ловчански Мелетий, Врачански Агапий“ (стр. 235). Следов., презъ м. мартъ 1847 г. еп. Мелетий билъ въ Ловечъ.

Къмъ стр. 26. Въ забележка 1 е казано, че авторъ на книгата „Ловченскыйтъ владика и пр.“ е Т. И-въ, както е и на корицата на книгата. Да се чете: Теодосий Икономовъ. Ср. „Сборникъ Българско-Чехословашка взаимность“, София, 1903 г., стр. 91.

Къмъ стр. 30, забележка 2. Въ „Старата кондика на Търновската митрополия“ (стр. 169) се казва, че Илarionъ билъ избранъ за аксиополски епископъ презъ м. юний 1850 година. Изборътъ билъ произведенъ въ храма „Св. Димитрий“ въ с. Арбанаси. — Стариятъ градъ Аксиополъ се намиралъ при Черна вода въ Добруджа (П. Чилевъ, ц. ст., стр. 169 и 154—155). А на стр. 184 въ сѫщата кондика е отбележено, че Иларионъ билъ избранъ за ловчански епископъ презъ м. мартъ 1852 г. (П. Чилевъ, ц. ст. стр. 160).

Къмъ стр. 33. Епископъ Иларионъ ловчански усърдно работилъ за благолепието на храмоветѣ. Тъй, на 10 априлий 1859 г. се завършило второто подновяване на храма „Св. Недѣля“ въ Ловечъ. Вж. „Ловечъ и Ловчанско“, т. III., стр. 36 и следв.

Учитель Константинъ, за когото говоримъ на сѫщата страница, въ издадената отъ насъ „Кондика на Троянския храмъ „Преподобна Параскева“ е повече известенъ съ името Костанди Чихларъ. Вж. „Известия на Бълг. Ист. д-во въ София“, кн. XI—XII, София, 1932 г., стр. 184 и следв.

Иларионъ усърдно следѣлъ и за развоя на българскитѣ училища въ епархията му. Присѫтствувалъ на изпититѣ. Вж. „Лов. и Ловч..“ кн. III., стр. 157. — Не по-малко усърдно той се грижилъ и за религиозно-нравственото усъвършенствуване изобщо на българския народъ, съ която цель той презъ 1866 година издалъ книжката (46 страници) „Наставленіе за вѣрѫтѫ“. Тая книжка е написана отъ цариградския патриархъ Геннадия, а преведена на български отъ Мануила Лазаровъ софиянецъ. Сега тя е голѣма библиографическа рѣдкость. Въ библиотекитѣ въ София отъ нея нѣма нито единъ екземпляръ. Досега заглавието ѝ бѣ известно отъ „Описа“ на Тодоровъ-Баланъ (№ 2143), отдето го бѣ взелъ и проф. Погорѣловъ (№ 766). За нея се казаха нѣколко думи и въ „Лов. и Ловч.“, кн. III., стр. 111.

Къмъ стр. 40. У насъ на тази страница е казано: „За времето отъ 18. I. 1862 г. до 25. IX. 1867 година нѣма нито единъ документъ и пр.“. Да се поправи: „Въ единъ миней за м. августъ, печатанъ въ Киевопечерската лавра въ 1750 година, а сега принадлежащъ на храма „Св. Архангелъ Михаилъ“ въ гр. Етрополе, върху първия прибавенъ въ началото листъ на долната часть се намира трета приписка, въ която Иларионъ е нареченъ „тогавашниятъ проклетъ ІларІонъ Владика.“ „Казвамъ на Етрополцы-те, е казано по-нататъкъ, че за въ идущѫтѫ година ако му пакъ дадатъ пара ще вали и гратъ надъ главите имъ. Михалъ Вересицията отъ Арабулъ махлеси“.[1]) Явно е, че омразата къмъ епископа Илариона не преставала. Ако се обистини предположението ни, че авторътъ на горната приписка е ловчанецъ, а пъкъ явно е, че той не е етрополецъ, то съ това ще се подчертае силата на тази омраза: ловчанци, когато отивали въ друго селище въ епархията, не пропущали случая и устно и дори писмено да проповѣдватъ, да сѣятъ омраза къмъ епископа си. — А пъкъ въ сѫщото време въ храмоветѣ му пѣяли величание.

Презъ лѣтото на 1915 г. г-нъ Петъръ Мутафчиевъ между многото наши старопланински монастири посетилъ, както вече казахме, и Етрополския монастиръ св. Троица, известенъ и съ името Варовитецъ. Нѣкои отъ припискитѣ, които той тука намѣрилъ, ние вече използувахме. Въ най-интересния рѫкописъ на монастира — въ монастирския помeникъ-кондика — той намѣрилъ една приписка отъ ноемврий 1865 година, въ която обръща внимание на себе си обстоятелството, че авторътъ на приписката не нарича епископа Илариона ловчански, а го нарича българинъ.

Съ тази приписка като завършваме използуването на припискитѣ, събрани отъ г. П. М. въ Етрополския монастиръ, считаме за свой свещенъ дългъ да посочимъ и следващата бележка, която г. П. М. прави на стр. 62 въ книгата си: „При повторното си посещение на монастира презъ миналото лѣто (1930 г.) не намѣрихъ въ него нито една рѫкописна книга. Липсва и кондиката и никой не знае какво е станало съ тѣхъ.“ Ние се надѣваме, че компетентнитѣ власти ще бѫдатъ тъй добри да дадатъ потрѣбнитѣ въ случая изчерпателни обяснения. Многоценни рѫкописи, нѣкои отъ които сѫ отъ XVI. вѣкъ, изчезнали отъ Етрополския монастиръ презъ времето отъ 1915 до 1930 година, и никой въ монастира не знае, какво е станало съ тѣхъ! Допустимо ли е такова нѣщо?![2])

На 28. XII. 1866 година епископъ Иларионъ ловчански билъ въ Карлуковския монастиръ, намиращъ се въ Врачанската епархия, и тука въ Сйнодікъйлй помянникъ, илюстрована черковно-славянска книга отъ XVII. вѣкъ, написалъ една доста дълга приписка.

---

[1]) Много ми се иска да река, че авторъ на тази бележка е ловчанецътъ Михалъ Радославовъ, моятъ нѣкогашенъ учитель по турски езикъ въ Габровското главно мѫжко училище. Ср. „Изъ черковната история на гр. Ловечъ“, стр. 47. — П. Мутафчиевъ, ц. с., стр. 45—46.

[2]) Като прочетохме труда на П. Мутафчиевъ, ние запитахме Негово Преосвещенство еп. Максима Браницки, управляващъ Ловчанската епархия, какво знае по този въпросъ. Отговори ни съ две писма, съдържанието на които напечатахме въ в. „Миръ“, бр. 9553 отъ 14. V. 1932 г. въ статията ни: „Ново печатно издание на Бълг. академия на наукитѣ: П. Мутафчиевъ, Изъ нашитѣ старопланински монастири“.

Въ тази приписка[1]) еп. Иларионъ ловчански ни се представя още по симпатиченъ, отколкото го видѣхме отъ другитѣ документи, като не се спираме на порока му сребролюбие. Той не само се интересува за миналото на посетения отъ него монастиръ; но, и като получилъ сведения, които намѣрилъ за заслужващи да се завещаятъ на потомството, което трѣбва да знае тежкото минало на своя народъ, записалъ ги. Не всѣки въ неговото положение би се решилъ да запише такива позорещи турското правителство деяния, каквито еп. Иларионъ записалъ въ Синодика, и то не на нѣкой затънтенъ епархийски монастиръ, а на единъ ставропигиаленъ монастиръ, какъвто отъ 8. XI. 1834 година билъ Карлуковскиятъ — Викторова лжка (Вж. П. М. стр. 88 и следв.).

Въ едно Сборниче отъ XIX. вѣкъ, което сега се пази въ Народната библиотека въ София подъ № 670 (440), между многолѣтствията за владици е отбележено и следващето многолѣтствие за Илариона Ловчански: „ІларІо́нꙋ боголюбивѣйшемꙋ и богоизбранному епІскопꙋ свѧтѣйшїѧ епископїи ЛовчанскЇѧ, нашемꙋ же о҃цꙋ и владыцѣ; многаѧ лѣта“.[2])

Ст. Станимировъ.

Книгописъ за Ловечъ и Ловчанско.

1. **Найденъ Патевъ**, Видраре, напечатанъ въ в. „Миръ“ отъ 5. V. 1931 г.
2. **Ст. Станимировъ**, Кондиката на Троянския храмъ „Преподобна Параскева“, напечатана въ „Известия на Историческото дружество въ София“ кн. XI.—XII. за 1932 г., стр. 178—198.
3. **Денчо Ц. Бръняковъ**, Спомени отъ преди освобождението на Ловечъ, напечатани въ сп. „Пастирско дѣло“, год. XI. (1932), броеве 32—33 (отъ 10.IX. 1932 г.) до бр. 41 (отъ 5.XI. с. г.).
4. **Ив. Никитовъ**, за Ловчанската епархия, Ловечъ 1932.

Съобщава: **Ст. Станимировъ.**

Изъ черковната история на гр. Ловечъ.[3])

Въ изчерпателния трудъ на Г-нъ Ст. Станимировъ относно борбата на ловчанскитѣ граждани противъ епископъ Иларионъ Ловчански има нѣкои неточни работи, които тукъ искамъ да изтъкна и поправя като съвременникъ отъ оная епоха

На стр. 46 Ст. Станимировъ пише: „Неизвестно по какъвъ поводъ ловченскитѣ първенци вече писмено забранили на свещеницитѣ да поменуватъ Илариона въ време на богослужение. Вижда се, по поводъ на това Иларионъ, вмѣсто на каймакамина се оплаква на търновския митрополитъ. Тоя последниятъ, вмѣсто да загаси по нѣкой благъ начинъ недоразуменията, влага масло въ огъня. Той наклеветилъ ловчанци предъ търновския мютесарифинъ, че тѣ искатъ да се избавятъ отъ турското иго и ненавиждатъ гърцитѣ, а въ туй число и епископа, защото имъ прѣчелъ въ това. Мютесарифътъ изпраща въ Ловечъ единъ паша съ сто и петдесеть войници да разследватъ разпрата между владиката и народа. Пашата разпиталъ посоченитѣ му първенци и като се увѣрилъ, че спорътъ е за черковни работи, че не се готви никакъвъ бунтъ, върналъ се въ Търново“.

По тая случка, като ловчански гражданинъ и съвременникъ, ето какво зная. Владиката Иларионъ напоследъкъ бѣше изгубилъ всѣка почить и уважение между ловчанскитѣ граждани — възрастни и малолѣтни. Ученицитѣ, благодарение подстрекателството на учителитѣ, ни надъхваха да ненавиждаме гърчеещия се владика. Тукъ ще спомена за една случка, която характеризува, да каква степень бѣ стигнала нашата детска омраза противъ владиката.

Когато владиката отиваше на конака, минаваше обикновено покрай рѣка Осъмъ, възседналъ на великолепна бѣла кобила, оседлана разкошно, винаги придружаванъ отъ гавазитѣ си. Ние, ученицитѣ, които обикновено играехме край рѣката, се надумахме, когато мине владиката покрай Осъма, да хвърлимъ нѣколко шепи пѣсъкъ следъ него. Единъ день тая закана извършихме, но тия деца, които бѣха настигнати отъ гавазитѣ, зле си изпатиха. На това несносно положение владиката потърси подкрепа у ловчанския каймакаминъ, като му казалъ, че всички ловчанци сж комити; предупреждава го да вземе овреме мѣрки. Това нѣщо каймакаминътъ съобщилъ на търновския мютесарифинъ, той пъкъ на софийския валия, който незабавно изпраща 200 души кавалеристи съ червени гащи. Следъ пристигането на кавалерията командирътъ пръснува патраули изъ цѣлия градъ, кръстосвайки го дене и ноще, безъ обаче да могатъ да забележатъ нѣщо въ града. Той свикалъ ловчанскитѣ първенци и имъ съобщилъ причинитѣ за дохождането му въ Ловечъ. Ловчанскитѣ граждани съобщили на командира, че това е нагла клевета и че тѣ сж най-вѣрнитѣ и мирни граждани на Султана, за реда и спокойствието тѣ отговарятъ съ главитѣ си. Следъ тия увѣрения на гражданитѣ командирътъ си заминалъ обратно за София.

Съ тази си необмислена клевета Иларионъ окончателно се компрометиралъ и изложилъ предъ ловчанския каймакаминъ и търновския мютесарифинъ, които пъкъ били строго смъмрени и дори уволнени.

Следъ тая случка ето какви последствия имаше. Понеже ловчанскиятъ каймакаминъ съ тая случка бѣ много зле изложенъ предъ началството си, поради невѣрнитѣ донесения на владиката Илариона, намислилъ по нѣкакъвъ начинъ да му отмъсти. Една нощь, когато гражданитѣ спокойно спѣли, чули се шестнадесеть последователно пушечни гърмежи, които разбудили по-голѣмата часть отъ гражданитѣ. Потайно съседитѣ се питаха, какви сж тѣзи гърмежи: дали разбойници не сж нападнали нѣкоя кжща. Отъ пушечнитѣ изстрели на често по Башбунарскитѣ скали се отражаваше свѣтлина, и отъ това разбрахме, че ще е около владишкия конакъ. Пишещиятъ тия редове е презъ една улица до конака. Смѣлиятъ нашъ съседъ Маринчо Цонковъ Пощата се реши и отиде да узнае, где сж тия гърмежи и срещу кого сж насочени. Следъ малко Маринчо се завърна и съобщи, че разбойници нападнали владишкия конакъ, че владиката избѣгалъ въ кжщата на попъ Златя и отъ тамъ се прехвърлилъ у Хаджи Илиева Гица. Това разбойнишко нападение на владишкия конакъ не успѣ по следнитѣ причини. Разбойницитѣ успѣли да разбиятъ зида, близо до голѣмата порта и тъкмо когато да навлязатъ въ конака, кобилата на владиката излѣзла отъ яхъра и ходила по двора. Сеизинътъ Владъ Ичовъ излѣзълъ да вкара кобилата въ яхъра и съгледалъ дупката, навелъ се да види, какво има, но въ това време билъ мушнатъ слабо въ гърдитѣ отъ разбойницитѣ. Владъ си взема пушката и пищовитѣ и започва да гърми въ отворената дупка срещу разбойницитѣ, на което и тѣ отговорили съ гърмежи. Владъ се качва на отлукуната и отъ тамъ обстрелва разбойницитѣ, кѫдето му отправили и тѣ нѣколко куршума, и на вратата и днесъ още личи направената дупка. Понеже нощьта бѣше много тъмна, съседитѣ не сѫ могли да разпознаятъ, какви сѫ били разбойницитѣ и съ какви дрехи сѫ били облѣчени. Следъ юначния отпоръ на Владъ Ичовъ разбойницитѣ прегазили рѣката и изчезнали неизвестно на кѫде. На другия день отидохме при владишкия конакъ да разберемъ нѣщо подробно по това нападение. Тамъ видѣхме капки отъ кръвь. Всичката тая работа бѣ устроена отъ каймакамина, за да отмъсти на владиката, който го бѣ тъй зле изложилъ предъ началството му. Че това нападение бѣше устроено отъ каймакамина, гражданитѣ бѣха повече отъ увѣрени, тъй като следъ толкова гърмежи никой отъ нощния патраулъ не се яви на мѣстопроизшествието. Следъ тая случка владиката Иларионъ нѣмаше вече подкрепата на властьта, а още по-малко на ловчанското гражданство, затова следъ нѣколко дена напусна Ловечъ за винаги.

---

[1]) **Проф. Б. Цоневъ**, Описъ на ржкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека въ София, т. I., стр. 492. — Ср. П. **Мутафчиевъ**, ц. с., стр. 89.

[2]) **Проф. Б. Цоневъ**, Описъ, т. II., стр. 183.

[3]) Гледай Ловечъ и Ловчанско, кн. II, стр. 5.

София, 5. II. 1932 г. **Иванъ К. Урумовъ.**

Къмъ статията Мирю и Д-ръ Коста Павлови, кн. III на Ловечъ и Ловчанско, стр. 55, р. 3 вмѣсто Коста Павловъ да се чете Коста Михаиловъ.

Къмъ статията Карстовитѣ езера по Деветашкото плато, кн. III, на Ловечъ и Ловчанско, стр. 60, редъ 21 вмѣсто „Деветашкото плато е около 250 м. надъ морското равнище“ да се чете. — Деветашкото плато подъ с. Деветаки е около 250 м. високо.

Стр. 64, писаното въ редоветѣ 13, 14 и 15 се отнася само до езерото Гиранище, въ което нѣма риба.

П. П.

Къмъ статията Поща и Телеграфъ въ Ловчанско до Освобождението на България, кн. IV, стр. 22, редъ 34 вмѣсто „Сѫществуващитѣ тогава конаци били и пощенски станции“ да се чете „Пощенската Станция била въ така нареченото кадийско здание, което се намирало на мѣстото на сегашната поща“.

Т. Х. Т.

Къмъ статиитѣ Ловчанци и освободителното движение въ България и Ловечъ като революционенъ центъръ въ миналото, стр. 47—130 на кн. IV.

Статиитѣ помѣстени въ означенитѣ страници представятъ материали, които тепърва ще се поправятъ и допълнятъ. На тѣхъ трѣбва да се гледа като на суровъ материалъ, който ще се обработва. И най-повърхното разглеждане на напечатанитѣ материали показва голѣми противоречия, неточности и празноти. Планътъ на редактора е билъ да се даде първо скица, простъ чертежъ и отпосле да се поправя тоя чертежъ, да се надебелятъ и изглаждатъ неговитѣ черти, докато се добие най-после хубава вѣрна картина. На едина отъ сътрудницитѣ — г-нъ Гено Ивановъ е липсувала въ Ловечъ достатъчна литература, за много лица се писа възъ основа на спомени, който не само сѫ несигурни, но и въ нѣкои случаи сѫ и пристрастни.

Въ IV книжка ще засегна само въпроса, кога е дошелъ Левски за първъ пѫть въ Ловечъ. Мнозинството отъ ловчанскитѣ комитетски хора твърдятъ, че Левски е дошелъ отъ Плѣвенъ, воденъ отъ Анастасъ п. Хиновъ, плѣвненецъ, братъ на Данаилъ Поповъ, търговецъ въ Турно-Магурели, довѣрено комитетско лице, въ края на 1868 година. До сѫщото заключение дохожда и Д. Т. Страшимировъ въ своята интересна статия Комитетското десетилѣтие (епоха на комитетитѣ) 1866—1876, печатана въ сборника България 1000 години, 927—1927, т. I, дѣлъ III. Политическо възраждане. София 1930 година. На стр. 881—887 Д. Т. Страшимировъ пише следното: „Къмъ есеньта 1868 г. Левски е съвършено здравъ и почва да организира комитети между българската емиграция въ Влашко. Насърдченъ отъ всички и най-вече отъ групата патриоти въ Турно-Магурели, съ Данаилъ п. Христовъ (Д. Поповъ) начело, той минава до края на годината и въ България. Въ Турно-Магурели той е билъ на 6 декемврий, следователно, скоро следъ това стѫпва и на отсамния брѣгъ на Дунава. Апостольтъ стигналъ въ Никополъ и отъ тамъ тръгналъ за вѫтрешностьта на 11 с. м, 1868 г. Трѣбва да приемемъ, че отъ Турно-Магурели е отпѫтувалъ най-рано на 8, а е пристигналъ отсамъ най-късно на 10 с. м.[1]). Въ два месеца време той пропѫтува изъ Северна България и въ Тракия и на 24 февруарий 1869 г. стѫпилъ отново на ромънския брѣгъ... На 19 априлъ той тръгва презъ Никополъ пакъ за България[2]).

А. И.

Къмъ статията Христо Ивановъ Голѣмиятъ кн. IV, стр. 49—57 на Ловечъ и Ловчанско.

По-къснешнитѣ портрети на Хр. Ивановъ Голѣмиятъ сѫ възпроизвеждани на различни мѣста, но особено интересенъ е портретътъ отъ Бѣлградъ, дето сѫ фотографирани Василъ Левски, братъ му Христо Ивановъ и Христо Ивановъ Голѣмиятъ. Първиятъ и третиятъ сѫ съ еднаква военна униформа. Този портретъ е възпроизведенъ въ в. „Зора“, отъ 19 май 1930 г. (год. XI, брой 3260).

Христо Ивановъ Книговезецътъ билъ нарichанъ Голѣмиятъ дори Дългиятъ за разлика отъ Христо Караминковъ Бунито отъ Търново, съратникъ на Хр. Ив. Голѣмиятъ, който билъ на ръстъ малъкъ. Въ последнитѣ години на своя животъ Хр. Ив. Голѣмиятъ билъ нарichанъ още Войводата.

Стоянъ Чакъровъ, който е написалъ въ сп. „Свѣтлина“, г. VIII, кн. 8, стр. 2—6 животописанието на Хр. Ивановъ Голѣмиятъ, е М. Г. Грековъ, другарь на Христо отъ българската легия въ Бѣлградъ.

А. И.

---

[1] Архивъ на възраждането, стр. 325, писмо № 4. „Дякона дойде вчера въ Т.-Магурели и иска да го улеснимъ за да иде въ Цариградъ и отъ тамъ въ дома си...“ Цариградъ е само прикритие.

[2] Сѫщото, стр. 328. № 14.

Къмъ статията Тома Хитровъ, кн. IV, стр. 126—128.

Изглежда, че Тома Хитровъ е вземалъ участие въ втората българска легия (1867 г.), защото самъ е казалъ на Д-ръ П. Стояновъ (стр. 89 на ржкописнитѣ материали), че въ 1867 г. билъ въ четата на Ильо войвода; Димитъръ Мариновъ, като изброява, кои отъ Ловечъ били пратени въ Бѣлградъ въ 1867 год., споменува и Тома Хитровъ (стр. 40 на Д-ръ Стояновия ржкописъ). Освенъ това Ив. М. Марковски въ своитѣ Спомени и очерки изъ бълг. революционни движения (1873—1876) Ловечъ, 1925 г., стр. 23, пише: „Като имаха предъ видъ, че войводата Тома С. Хитровъ, който се е скиталъ повече изъ свободнитѣ земи като Ромъния, Сърбия и пр., е най-вещъ, най-опитенъ въ революционното дѣло, възложи се нему да даде чъртежъ за знамето“. Въ това известие имаме вече оказание, че Т. Хитровъ преди 1875 г. е билъ въ Сърбия. И понеже Бълг. централенъ револ. комитетъ го пратилъ за войвода въ Троянъ, а отпосле Филипъ Тотю го вземалъ въ 1876 г. за помощникъ и офицеръ, то може да се предположи съ голѣма вѣроятность, че Т. Хитровъ е вземалъ участие въ втората българска легия въ Бѣлградъ, иначе той не би билъ избранъ за такава важна служба.

А. И.

Къмъ статията Колю Семовъ, кн. IV, стр. 130, да се изброятъ имената на Микренци, които подъ влиянието на К. Семовъ сж вземали живо участие въ четата на Хр. Ботевъ. Освенъ К. Семовъ въ четата били още Тонко Биволчето, Василъ Петковъ, Пенчо Христовъ, П. Боевъ и Тодоръ Стойковъ (Кочковъ).

А. И.

Въ образъ 1, кн. IV — Ив. М. Драсовъ да се чете Ив. Т. Драсовъ.

На стр. 151, р. 29, кн. IV вмѣсто Петроградско да се чете петрографско.

СЪДЪРЖАНИЕ НА „ЛОВЕЧЪ И ЛОВЧАНСКО“ КН. IV

Стр.

1. Антични паметници отъ Ловчанско отъ проф. Г. И. Кацаровъ. . . . . 5— 10
2. Ловечъ като срѣдновѣковна крепость отъ проф. В. Н. Златарски. . . 11— 18
3. Поща и телеграфъ въ Ловчанско до освобождението на България отъ инж. Тр. Хр. Трифоновъ . . . . 19— 23
4. Приносъ къмъ църковното минало на Ловечъ отъ Гено Ивановъ . . . 25— 31
5. Натегнати отношения иежду плѣвенци и ловчени въ 1842 година отъ Юрданъ Трифоновъ. . . . . 33— 37
6. Първото представление въ градъ Ловечъ отъ Ив. К. Урумовъ. . . . . 39— 42
7. Къмъ учебното дѣло въ селата на Ловчанско преди освобождението на България отъ А. И.; . . . . 43— 44
8. Историята на учебното дѣло въ с. Българени (Ловч. околия) отъ П. Христовъ 44—46
9. Ловчанци и освободителното движение въ България. Участието на ловчанеца Миронъ Бешковъ въ Кримската война, участие на ловчане въ Бѣлградскитѣ легии. Христо Ивановъ Голѣмиятъ отъ А. Ишврковъ . . . . . 47— 57
10. Василъ Йонковъ отъ А. Възкресенски. . . . . 57— 61
11. Иванъ Колевъ отъ Райна Колева — Балева . . . . 61— 63
12. Хаджи-Димитрови четници отъ Ловчанско отъ Г. И. . . . . 63— 64
13. Ловечъ като революционенъ центъръ въ миналото. 1. Ловечъ като седалище на апостола Василъ Левски. 2. Ловчанци въ бунта презъ 1876 година отъ Гено Ивановъ. 65— 79
14. Печатничката на Василъ Левски въ Ловечъ отъ Гено Ивановъ. . . . 81— 84
15. Комитетски мѣстопребивания и скривалища въ Ловечъ отъ Гено Ивановъ . 84— 85
16, Никола Цвѣтковъ отъ Гено Ивановъ . . . . 86— 95
17. Мария Сиркова-Николчова отъ Гено Ивановъ. . . . . 97— 98
18. Иванъ Тодоровъ Драсовъ отъ Ив. К. Урумовъ . . . . 99—106
19. Споменъ за Д-ръ Димитъръ К. Вачовъ отъ Ив. К. Урумовъ. . . . . . 107—115
20. Д-ръ Василъ Хр. Радославовъ отъ Ив. К. Урумовъ. . . . . 117—118
21. Янко Кировъ Урумовъ отъ Ив. К. Урумовъ. . . . . 119—121
22. Анастасъ Цочовъ Хитровъ, Цвѣтко х. Павловъ, Христо Йовковъ Пушкаровъ, Тома С. Хитровъ отъ А. Ишврковъ. . . . . 123—128
23. Биографични бележки за Колю Семовъ отъ А. Възкресенски . . . . 129—131
24, Кратка автобиография на Хр. п. Лукановъ отъ Хр. п. Лукановъ . . . . 132—134
25. Димитъръ Мариновъ Панталонджията отъ Никола Хаджиевъ. . . . . 135—137
26. Хидрогеологични проучвания на Ловечъ и близката му околность отъ инж. Павелъ Петровъ . . . . 139—158
27. Растителната украса на Ловечъ и Ловчанско преди освобождението, днесъ и въ бждаще отъ проф. Д-ръ Ст. Петковъ . . . . 159—169
28. Риба н риболовство по р. Осъмъ отъ Пенчо Дрѣнски . . . . 171—200
29. Село Галата отъ А. Ишврковъ . . . . 201—208
30. Докторъ Василъ Кочевъ Караконовски отъ М. х. Недѣлчевъ . . . . . 209—213
31. Страници изъ живота на Ловчанския историографъ Борисъ Каракановски отъ Гено Ивановъ. . . . . 215—218

Стр.
32. Михалъ Петровъ Векилски отъ Ив. К. Урумовъ . . . 218—219
33. Даскалъ Пано Рогозаровъ отъ инж. Трифоновъ . . . 220—221
34. Сто години отъ рождението на Михалъ Димчевъ отъ инж. Тр. Хр. Трифоновъ 222–225
35. Димитъръ х. Ненчовъ Масърлиевъ отъ Ив. К. Урумовъ . . . 226—227
36. Тодоръ Стратиевъ отъ Гораздъ Стойновъ . . . 227—229
37. Данка Станчева—Хитрова (по мжжъ Ил. Бѣлковска) отъ инж. Тр. Трифоновъ 230
38. Какво помня отъ Ловечъ отъ преди 62 години отъ Георги В. Поповъ . . 231—234
39. Поправки и добавки отъ Ст. Станимировъ, Ив. К. Урумовъ и А. Ишировъ . . . 235—248
40. Приписки. Стр. 10, 18, 23—24, 31—32, 38, 64, 79—80, 96, 116, 121—122, 131, 138, 170, отъ А. Иширковъ. М. х. Недѣлчевъ, Г. Ивановъ и инж. Трифоновъ.
41. Съдържание на Ловечъ и Ловчанско кн. IV . . . 249—250
42. Списъкъ на образитѣ въ Ловечъ и Ловчанско кн. IV . . . 250—251

СПИСЪКЪ НА ОБРАЗИТѢ ВЪ „ЛОВЕЧЪ И ЛОВЧАНСКО“ КН. IV.

Стр.
1. Юбилейна снимка на останалитѣ живи членове отъ Бълг. центр. револ. комитетъ (I отдѣлъ) въ България . . . 4
2. Релиефъ за тракийския конникъ отъ с. Владиня . . . 5
3. Бронзова статуйка отъ с. Владиня . . . 6
4. Бронзова тржба отъ с. Владиня . . . 7
5. Релиефъ на тракийски конникъ отъ с. Слатина . . . 8
6. Релиефъ на Хеката отъ Ловчанско . . . 8
7. Бронзова статуйка на Венера отъ с. Българене . . . 9
8. Бронзова лампа отъ с. Надежда . . . 9
9. Аеропланна снимка на гр. Ловечъ. Долу въ дѣсно е крепостьта . . . 11
10. Долниятъ край на гр. Ловечъ съ залесената Хисаръ-крепость . . . 15
11. Янко Урумовъ и майка му Анастасия . . . 40
12. Петъръ Горовъ и баща му Илия, майка му Вжца и братъ му Иванчо . . . 41
13. Миронъ Бешковъ . . . 48
14. Христо Ивановъ Голѣмиятъ . . . 50
15. Василъ Йонковъ . . . 58
16. Иванчо Колевъ . . . 51
17. Иванчо Колевъ и баща му Колю Василевъ . . . 61
18. Василъ Левски . . . 65
19. Анастасъ п. Хиновъ . . . 66
20. Пано Агопа Бояджи Драгановъ . . . 68
21. Станчо С. Хитровъ . . . 74
22. Тодоръ Кирковъ . . . 74
23. Ив. Колевъ, Ив. Драсовъ и Тома Хитровъ . . . 80
24. Квитанция, печатана отъ В. Левски въ Ловечъ . . . 81
25. Геца Панова Бояджи Драганова . . . 85
26. Никола Цвѣтковъ . . . 86
27. Планътъ на ханчето въ селото Какрина, въ което билъ хванатъ Василъ Левски . 89
28 (27)[1]) Никола Цвѣтковъ като старши горски стражарь . . . 95
29. (24) Мария Сиркова — Николчова на млади години . . . 97

---

[1]) Въ скоби сж погрѣшнитѣ номера.

Стр.
30 (25) Мария Сиркова — Николчова на стари години . . . 98
31 (безъ номеръ) Ловчане ученици въ Писекъ (Чехия). [Отъ лѣво на дѣсно: Ив. Урумовъ, Ив. Драсовъ, В. Радославовъ и Фико Фиковъ . . . 99
32 (29) Иванъ Драсовъ, фотографиранъ въ селски дрехи . . . 105
33 (26) Д-ръ Димитъръ Вачовъ като доброволецъ въ Сърбия . . . 110
34 (27) Д-ръ Димитъръ К. Вачовъ . . . 114
35 (30) Янко Урумовъ . . . 121
36 (31) Приятелско сдружение. Цвѣтко х. Павловъ, П. Горовъ, Хр. Пушкаровъ, А Ц. Хитровъ и Маринчо Дочовъ . . . 123
37 (32) Тома Хитровъ като офицеръ . . . 128
38 (33) Тома Хитровъ на стари години . . . 128
39 (34) Колю Семовъ . . . 130
40 (35) Христо п. Лукановъ . . . 132
41 (36) Димитъръ Мариновъ Пантолонджията . . . 135
42 (37) Северното бедро на синклиналата Барутчийско дере . . . 139
43 (38) Разрѣзъ Пчелинска стена — с. Сливекъ . . . 142
44 (39) Разрѣзъ Ерь-кола — Карабурунското езеро . . . 150
45 (40) Ловечъ съ добре залесениятъ Стратешъ . . . 159
46 (41) Завоятъ на Осъмъ подъ Куклата . . . 163
47 (42) Рѣка Осъмъ . . . 171
48 (58) (43—54) Осъмски риби . . . 172—185
59 (55) Леса . . . 194
60 (56) Рибарска игла и клечка . . . 195
61 (57) Заплитане рибарска мрежа . . . 195
62 (58) Кошъ . . . 195
63 (59) Риболовъ съ малъкъ сакъ . . . 196
64 (60) Голѣмъ сакъ . . . 197
65 (61) Серкме . . . 198
66 (62) Винтъръ, поставенъ за риболовъ . . . 199
67 (63) Леса . . . 200
68 (64) Село Гала́та . . . 201
69 (65) Изворътъ надъ Турски-изворъ. Млада булка и мома отъ с. Гала́та . . . 203
70 (66) Помашка фамилия отъ Гала́та . . . 207
71 (67) Група галатчане, фотографирани до зданието на общината . . . 208
72 (67) Василъ и Борисъ Караконовски . . . 210
73 (69) Д-ръ Василъ К. Караконовски . . . 213
74 (70) Д-ръ В. Караконовски, шурекътъ на Борисъ Каракановски, жена му и Б. Каракановски . . . 215
75 (71) Михаилъ Петровъ Векилски . . . 218
76 (72) Даскалъ Пано Рогозаровъ . . . 220
77 (73) Михалъ Димчевъ съ жена си и децата . . . 222
78 (74) Евдокия Рачо Димчева . . . 225
79 (75) Димитъръ Ненчовъ Масърлиевъ . . . 226
80 (76) Тодоръ Стратиевъ и Димитъръ х. Дойчиновъ . . . 227
81 (77) Данка Бѣлковска — Хитрова . . . 230
82 (77) Георги В. Поповъ . . . 231
83 (79) Собственоржчeнъ подписъ на Ловчанския епископъ Дионисий . . . 239
Карта на Ловчанската близка околность . . . 158